

משה סמילנסקי

Ba-aravan

ב ע ר ב ה

ס פ ו ר

הוצאת „מסדה" בע"מ, תל־אביב

דפוס מסדה, רמת־גן

תוכן הענינים:

חלק ראשון

א ת ח ל ת א

חלק שני

ב ע ב ו ד ה

חלק שלישי

ח ד ר ה

חלק רביעי

מ ש ב ר

חלק ראשון

אתחלתא

א. בחוף יפו

היה זה בשנת תרנ"א, למחרת היום, שבו ירד היורה הראשון. עם שחר השליכה עוגן בימה של יפו — „רוסיה", האניה שבאה מאודיסה דרך אלכסנדריה של מצרים. קול צפירתה העבה הרעיד את האויר, והדו חזר והתגלגל ממרחקים. על המעקה של ספון האניה במקום המיועד לנוסעים במחלקה השלישית, עמד עלם צעיר מאוד, עיניו הפקוחות לרווחה הביטו סביב בסקרנות רבה, כאילו בקשו לבלוע אל תוכן את המראה שנגלה להן, ובמלוא ריאתו שאף את האויר הצח והרענן, שהחיה את נפשו, אחרי החום הכבד, המדכא, של מצרים.

„אויר ארצנו"... — לחשו שפתי העלם, ויהי לחשו כתפילה — תפילת הודיה על כי נסתימה סוף סוף נסיעתו, שנמשכה כמעט שבועים. הוא עיף מאוד. מחלת־הים הציקה לו בנסיעתו, ומשכב נוח לא היה לו, ואוכל לא בא אל פיו כל אותו הזמן, חוץ מימי החניה בנמלים. מראה האוכל, מראהו בלבד עורר בו בחילה. במשך שני הימים אשר שהה במצרים, היה לבו מלא הרהורים קשים: הגם שם גדול החום כמו פה? עתה הופתע הפתעה נעימה מאוד. הוא הודה לאלהים חסדו, על כי זכהו סוף־סוף לראות במו־עיניו את ארץ־האבות, אשר עליה חשב ובה הגה מאז עמד על דעתו, ואשר לשמעה חרדה נפשו מרוב געגועים. שפתיו לחשו חרש והוא לא הרגיש, ומבטי עיניו נצמדו אל ערמת הבתים, שנגלתה לו מעל החוף.

„הזאת היא יפו? הפה התקומם הנביא ואמר לברוח מלפני ה'?..." לבו של העלם כה רחוק היה ברגע זה מכל מחשבת התקוממות... הונח לו, רווח לו, הוקל לו, ורוחו שקטה. הלך רעיונותיו נמשך: „האמנם מסוגל הים הזה, השקט כל־כך, להיות סוער, כמסופר ביונה?..." כראי מלוטש היו פני הים. גליו הקלים נדמו כקשקשת של דג ענקי, השוכב כבול לרגליו.

ומערמת הבתים שעל הגבעה לחוף הים עבר מבט העלם הלאה צפונה, לעבר החולות. מדבר שמם של חול לבן־כתום. זעיר שם, זעיר שם הזדקרו מתוך חול־המדבר עצי תמר על צמרותיהם ההדורות, כאשר ראה כמוהם במצרים לרוב. ממזרח כיסה ערפל כחלחל את כל היקום. פתאום התעורר

העלם, כאילו הזדעזע כולו. מראה חדש נגלה לעיניו: פאת השמים המזרחית נתאדמה. האדום דחה מפניו את הכחול, פוזר הערפל ונראו דמויות של פסגות הרים... ושוב לחשו שפתי העלם כלחש תפילה: „ה ר י י ה ו ד ה !... עליהם בנויה י ר ו ש ל י ם !"... — נפשו התעטפה עליו. מאחורי ההרים הופיע באחת, כאילו נפלט, כדור של אש. אור חזק הושלך והופץ מסביב. נמוגה שארית הערפל האחרונה ונתגלו מדרוני ההרים, נתגלה מרחב שדות. האויר נעשה מחניק קצת. „ארצי" — הוסיפו שפתי העלם ללחוש. ומחשבה חדשה, מעין תפילת חרדה ותקוה כאחת, צצה ממעמקי לבו, התגלמה ונצבה לפניו כדבר־מה מ ו ח ש י: „מה עתיד ל ך כאן ?"... ויתפלל על נפשו „השיכן בציון יעמוד לי, ו..."

מן הגמל יצאה סירה אל עבר האניה, ואחריה עוד אחת ועוד אחת ועוד ועוד... כל פני המפרץ הקטן, לעבר החוף ולעבר העיר, התכסו סירות קטנות וגדולות, שנראו כלהקת צפרים גדולה. על ספון האניה נתעוררה תנועה. המלחים רצו רצוא ושוב, והקצין התורני הפליט מפיו פקודות קצרות ונמרצות. המכונות, המעליות, העומדות כשומרים על פתחי תחתיותיה של האניה, התחילו משקשקות — מתכתנות לפעולה. הנוסעים התחילו להגיח מתחתיות האניה, הצטברו על הספון אצל המעקים, ועיניהם מביטות נכחם בסבר־רצון והפתעה נעימה, ויש אשר ישאלו זה לזה: „הזאת היא יפו ?" עולי־הרגל הגויים הכפריים ממרחבי רוסיה עמדו והצטלבו לכל רוחב חזם. מן העברים עלו אחדים למעלה, בעודם עטופים בטליתותיהם והתפילין־של־ראש על קרקפתם. אשה זקנה הנוסעת עם בעלה ירושלימה לקבר אבות, שואלת בקול:

— והיכן קברה של רחל אמנו ? — בעלה, ששפתיו דובבות בלחש את המשך תפילת־הבוקר, גער בה ברמיזה, להשתיקה... העלם, לבו נכמר בו לשמע השאלה של האשה התמה, והוא מסתכל בה בחבה. רוצה הוא להסביר לה, מה המקום הזה שרגליהם עומדות בשערו, אך הנה הופרעה אוירת הקדושה אשר עטרה אותו מאז עלות השחר. משפחה אחת של מהגרים, הנוסעים לאמריקה דרך יפו, שקרוב עשיר להם בירושלים, מתכוננת לארוחת הבוקר האחרונה באניה; בני המשפחה מתכנסים מסביב לצנפה של חבלים ענקיים, פורשים מפית, שמים לחם, פותחים קופסה של סרדינים וחותכים חתיכות נקניק. ריחם של המאכלים עולה באפו של העלם, והרגשה של בחילה תוקפתו וכל התמונה הנהדרת, שנגלתה לעיניו, כאילו נגוזה. הוא בורח ומסתתר בפינה מרוחקת, מאחורי אחת הארובות של המאווררים.

שתי הסירות הראשונות הגיעו אל האניה; באחת מהן — רופא הקרנטין ובאי־כוח המשטרה, בשניה — סוכניה של חברת האניות. מיד התחילו לטפס ולעלות בסולם שהורד אל הסיפון העליון של האניה. ראה העלם כי יחד עם

הפקידים באו עוד שנים, שארשת פניהם ענתה בהם, כי משלנו הם. שניהם לבושים היו בגדי קיץ לבנים, שניהם בלונדינים היו ופניהם כחושים, אלא שהאחד היה כפוף מעט, כיושב אוהל, והשני זקוף כאיש השדה; האחד שערותיו גזוזות, והשני תלתליו יורדים לו על גבו, כדרך הסוציאליסטים, שהעלם הכירם בגולה, ושניהם קומתם בינונית וכובעי־קש לראשם. הסתכל העלם בשנים וראה שפניהם מפיקות איזו דאגה. עוברים הם בין הנוסעים, חוקרים ושואלים משהו. וכשקרבו אל המקום שעמד בו העלם, שמע קולו של האחד השואל:

— מי כאן האיש שהביא ידיעה מטיומקין? הלם לבו של העלם. הרי אליו מכוונים הדברים. הרי הוא האיש שטיומקין שם בפיו דברים אל ידידיו ביפו.

— אני הוא — קרא בקול רועד ויצא כמבויש.

בדקו השנים את העלם בעיניהם, וארשת של הפתעה ושביעת רצון זרחה בפניהם. „„יושב האוהל" הושיט ידו לעלם, ברכהו לשלום ואמר לו באידיש:

— כל כך צעיר אתה... בגפך באת?...

— בגפי.

— ומה יש בדעתך לעשות כאן?

— ללמוד עבודת אדמה במקוה־ישראל.

השנים רמזו זה לזה רמז קל של צחוק, ודעתו של העלם חלשה, ולא ידע למה.

— ומהו הדבר, אשר שם טיומקין בפיך אלינו? — שאל „איש השדה" ברוסית, כאילו מתוך כונה להפסיק את שיחת חברו, וגם הוא הושיט ידו לעלם. — היש בידך מכתב ממנו?

ושוב נתקררה דעתו של העלם, ושוב דפק לבו בחזקה: „אלה הם!..." פניו הסמיקו מעט.

— מכתב יש לי בשביל ישראל... עניני הפרטיים... ולכם צווני טיומקין לומר, כי הולך הוא לפטרבורג בענין דחוף מאוד ובעוד שבועות מעטים יבוא לכאן... תחכו לו.

— שוב לחכות! שם קל להם לחכות אך ענינינו כאן אינם מחכים! — אמר „איש השדה" בהתרגשות, התרגזות וקוֹצר רוח.

ועוד הוא מדבר וצופר האניה מפליט צפירה קצרה, כאילו נחר גרונו, ועשרות סירות תקפו את האניה משני עבריה, והמון ערבים, לבושי סרבלים רחבים כשמלות, ותרבושים לראשם, יחפים וחשופים עד לברכים, טפסו ועלו אל ספון האניה. מהם בסולמות ומהם פשוט בחבלים, שחבריהם הורידו להם

מלמעלה, ומיד פשטו על פני האניה, אל התאים באו ואל התחתיות, וכשדים ממש קפצו ואספו את הנוסעים מכל צד ועבר, דברו אליהם בלשונם הגרונית, הבלתי מובנת, משכים אחריהם, תפסו את חבילותיהם. הנוסעים נבוכים ואובדי־עצות, מהם נסחבו אחרי הערבים, ומהם עמדו על נפשם, רבו, צוחו, וקראו לעזרה. ובתוך המון הערבים התהלך לו לאט אחד, שחיר פנים ושחור זקן, שתרביש לו לראשו, ומשני עברי התרבוש נשתלשלו לו פאות קצרות רחבות ועבות. יהדי! הוא דבר בלחש, פעם אידיש (אל הנוסעים היהודים) ופעם ערבית (אל הספנים הערבים), קרץ עין גם לעלם. אך משראה את השנים מדברים אליו, הפך פניו ממנו.

— ה ו א כבר עוסק במלאכתו. האין הועד שולח איש לקבל את פני הבאים? — שאל „יושב האיהל" בקול רם סתם־כך, בלי להתכוין כוינה מיוחדת למישהו.

— בודאי אחר לבוא... כאן מאחרים, שם מחכים... ענה „איש השדה" אף הוא מענה סתם בעלמא, ללא כתובת מסוימת — וכך עושים אנו היסטוריה.

העלם נבוך. אחד מפקידי חברת־האניות, שהשנים באו עמהם, קראם לחזור עמהם אל החוף.

— היש בתעודתך ויזה מאת הקונסול התורכי ליפו? — שאלו השנים את העלם.

— בתעודתי ישנה ויזה לקושטא. ושם קבלתי תיזכרה... האם...? — ביקש העלם לשאול משהו, אך שאלתו נתקעה כעצם בגרוני.

תיזכרה... כלומר, יש לך רשות להשאר בארץ שלושה חדשים. יבקשו במשטרה ערבים. אין דבר. בוא עמנו, הדבר יסודר... — אמר „איש השדה". ורמז לאחד הערבים, שארב מזמן למזודות העלם. חטף הערבי את שתי המזודות, את חבילת הכר והשמיכה ואת סל־הנצרים הכבד המלא ספרים, נשאם בקלות ונעלם למטה.

הם ירדו לסירה. פני הים לא היו עוד שקטים כבשעת עלות השחר. הגלים גדלו. אך הסירה החליקה בנקל על פני הגלים. ששה זוגות ידים של ששה מלחים חסונים חתרו במשוטים והסיעו את הסירה בין צוקים, אשר ראשיהם וצלעותיהם החדים נזדקרו מתוך המים הקרובים לחוף. עיני העלם נצמדו אל החוף. שתי המלים: „ארץ אבות".. עוד הלמו במוחו, אך הרגש הגדול, שמלא את לבו בעלית השחר, התנדף כולו. הנתעיף ממראה עיניו או ממשמע אזניו?

— קום!... — קרא אחד המלחים, אחז בזרועו ויסיעו לקפוץ מן הסירה אל הדרגה הראשונה של מדרגות האבן, אשר ירדו ממרצפת הנמל אל מי־הים. שני מלויו, שעלו לפניו, כבר עמדו ליד השוטר הנצב בדרגה העליונה,

והתלחשו עמו. הושיט הלה את ידו, לקח את תעודותיו של העלם, העיף בהן עין ורמז לו להסתלק. בחצר בית־המכס שליד החוף עמד קהל רב, מהם סתם סקרנים, שבאו לראות עולים חדשים, מהם שחיכו, כנראה, לבואו של טיומקין. ומאלה פנו אחדים אל השנים בשאלת תמיהה: „ה ו א ל א ב א ?" ובלי שקבלו תשובה מפורשת, ידעוה וסרו הצדה. וכמה עינים הביטו בסקרנות אל העלם, שנגרר אחר השנים, וכאילו שאלו: „הגם כזה בעולים?" לאחר שנבדקו חפצי העלם בבית־המכס, יצאו, הוא ומלויו, מהחצר הסגורה אל הרחוב. הוא הסתכל על סביבותיו בתאות דעת. רחוב צר מתפתל ועולה ואנשים זורמים בו בהמון אנה ואנה. ואורחת חמורים עמוסים אבנים וחמר או אורחת גמלים עמוסים חבילות של סחורה, קרשים, רעפים, מפלסת לה דרך בין האנשים ודוחקתם לצדדים. והקהל מגוון. רובו ערבים וקצתו יהודים מבני המקום ואורחים מחוץ־לארץ. הללו — ארשת פניהם ודרך מלבושם מעידים עליהם. הנה אחד, „קדוש" כנראה, נדחק בקהל, קורא פסוקים בקול מסולסל ובכיני ופושט יד. והנה שוליה של אופה רץ, על ראשו מגש, ועליו ככרות לחם. והנה אדם העמוס מלפניו ומאחוריו נאדות נפוחים מקשקש בכוסות של נחושת ומכריז בניגון על המשקה, שהוא מוכר: שתי כוסות ב„מטליק" אחד. והנה פקיד המשרד הממשלתי המכריז בקול רם את הודעות הרשות לצבור. „עתון רשמי" שבעל־פה. שליחה של סוכנות האניות מודיע על שעת ההפלגה של האניה. ועוד שליח אחד מכריז על מכירה פומבית. ליד פתחה של חנות אחת עומדים שנים ונצים, אחד שולח אצבעותיו לעיני חברו. מסביב מתאסף קהל סקרנים, אנשים וילדים. ילדים מצחצחי נעלים מציעים את שרותם. חנונים, העומדים בפתחי חנויותיהם, מפרסמים את טיב סחורתם ומחירה. ועל כולם עולים קולות מוכרי הפירות והירקות. וריחם של תפוחי־הזהב נודף מן הסלים אשר בקרנות הרחוב ומראיהם מרהיב את העין.

העלם נדהם מן המראות והקולות. בפניו ארשת הפתעה מרה. ודאי לא כך תיאר בנפשו את „ארץ האבות". ועיף היה ורעב. משקה ומאכל לא בא עוד אל פיו היום, ורוב שעות הבוקר כבר עברו. העלם ומלויו והסבל יצאו מן הרחוב הצר אל ככר רחבת־ידים. מרכבות רתומות לזוגות סוסים, וקהל גדול מצטופף וקולות מנסרים באויר. מנגד התנוסס בנין גדול, ובמבואי שוטרים. מימין חצר מוקפה גדר גבוהה של אבנים ובנינים אפורים, קסרקטין של צבא.

— אני רוצה לבית מלון. — אמר למלויו העלם, שלא הוציא הגה מפיו כל הזמן.

— כמה צעדים מכאן, ימינה, „מלון מרים". נלך לשם. — אמר „יושב האוהל" ופתאום צחק בקול רם והוסיף: — עוד לא שאלנוך לשמך.

פני העלם הסמיקו. נזכר, כי גם הוא לא שאל לשמם. ובלי דעת מי הם, מסר את הדברים בשם טיומקין. הוא שהה תחתיו במבוכה. השנים הביטו אליו בצחוק קל של רצון ואהדה, והמדבר אליו המשיך:

— גם אתה לא שאלת־לשמנו והגדת לנו את הדברים, אשר שם טיומקין בפיך לידידיו... אל תחשוש — אנו ידידים.

— ידעתי... — לחש העלם.

— אני שמי יהושע גם חברי שמו יהושע. וטיומקין אומר: „יהושע א.", „יהושע ב." — אמר „יושב האוהל". וצחק מטוב לב.

— כאן נהרו פני העלם ואמר:

— למדנו: „שמואל א.", „שמואל ב.", יהושע רק אחד היה.

— טיומקין שלנו אינו למדן גדול... אך טוב הוא לנו מהרבה למדנים.

— ואני שמי יהודה. — אמר העלם והסמיק.

ב. העיר

השלושה התעכבו מול בית בעל שתי קומות, שעמד בפינת שני רחובות.

— הנה בית המלון. — אמר „יהושע א." וצוה לסבל להעלות את המזודות.

— והנה גם ישראל שלנו. — קרא „יהושע ב.".

מעל מדרגות הבית, המוליכות מן הדיוטה הראשונה אל הרחוב, ירד איש בעל קומה נמוכה, גלוי ראש, ורק פליטת שערות מקיפה את קרחתו, ועל פניו העגולים, הטובים והפקחים מרחף צחוק קל. את הכובע האנגלי שלו החזיק בידו.

— הבאתם אורח עמכם? ולמה הלכתם בדרך העליונה? יצאתי ללכת אל החוף דרך הסימטה ישר מ„ועד הפועל" ואמרו לי, כי כבר חזרתם בלוית בחור צעיר. — דבר האיש בשטף, והמלים כאילו יצאו מפיו כולם בבת־אחת. בירך את העלם, לחץ את ידו ברגש והוסיף: — זהו שליחו של טיומקין?

— הבאתי לך מכתב מטיומקין — אמר העלם.

האיש צחק:

— מנין לך, כי אני האיש, שאליו כתב טיומקין?

— אמרתי לו זה עתה, כשראיתיך יורד במדרגות.

הצחוק הקל והטוב של ישראל גרר צחוקם של כולם. הם צחקו יחדיו, לתמהונם של העוברים ברחוב, ו„יהושע א." הוא „איש האוהל" אמר:

— גם לולא אמרנו לו היה מכירך. גם אותנו הכיר, בלי ששמע את שמנו. ודאי הרבה טיומקין לספר עלינו, והרי מכירנו לפי קלסתר פנינו בלבד.

העלם הוציא מכיס־התיק שלו מכתב ונתנו למכירו החדש. הלה פתחו, העיף בו עין ושוב היתה לפניו ארשת של צחוק קל, ועוד עיניו נתונות במכתב ופיו ממלל:

— מקוה ישראל? מה תלמד שם, פרט לפטפוט צרפתי? טיומקין שמני ,אפיטרופוס׳ לך עד בואו. בוא עמי לבית אבי ועמנו תתאכסן עד שיבוא טיומקין, ואז נחליט על עתידך. גם אל אולגה אביאך. כך מבקש טיומקין. — ארשת הצחוק סרה מעל פני המדבר, ובהחזירו פניו אל חבריו, אמר בנימה של צער:

— הוא הוכרח לנסוע לפטרבורג. היתה שם קנוניה של דילטוריה. בזיון. — וכל שלושת החברים שמו פניהם ביהודה, ועיניהם כאילו ביקשו ביאור נוסף. יהודה סיפר להם את אשר ידע מפי טיומקין.

— אני יודע את מקום הדילטוריה — אמר יהושע א׳, — האיש ההוא וחבורתו זממו מזימה אחת בשעת האספה הכללית של חובבי־ציון באודיסה. מזימתם הופרה אך הטינא נתקשרה בלבו של הלה. הקנאה מעבירה את אנשינו על דעתם.

— מאנשיהם של ה„גבאים" שלנו הם? — שאל יהושע ב׳ במרירות מה.

— לא! סוג אחר לגמרי. כאן „נוסח רב", שם „נוסח דוקטור".

פני העלם נתעותו קצת. עיף היה. ראשו סחרחר. ונדמה לו, כי האדמה סובבת תחתיו, ענין הדילטור שהזכירו פגע בנפשו. הוא פנה אל חבריו ובקש רשות לעלות אל בית המלון, לשתות תה ולנוח. הודה לישראל על הזמנתו והבטיחהו לבוא לביתו לאחר שינות.

נפרדו השנים מן העלם בחביבות, ולפני לכתם אמר יהושע א׳ ליהודה בבת־צחוק:

— כדי שלא תתבלבל ב„א" וב„ב" של טיומקין, תקרא לי: ברזילי, ולו תקרא: יהושע. אינני עשוי חלילה מברזל, אבל חברי עתיד להיות מ כ נ י ס...

הם הלכו, וישראל עלה עם העלם במדרגות אל בית המלון. אשה רחבת־כתפים ובעלת כרס, שפניה עגולים, מאירים ונפוחים מעט משומן ושתי עינים קטנות וטובות צופיות במנוחה ובשקט, קידמה את פני הבאים. שתי ידיה תחובות לה בכיסי סינורה האדום, המלוכלך והמלא כתמים.

— הזהו אורחך, ישראל, שחפשתו לפני זה? ואילן הן המזודות והסל שלו? שלמתי לסבל ושלחתיו — אמרה האשה בטוב־לב, נשאה אל העלם מבט של חן וחמלה והוסיפה: — פניך ירוקים ועיפים, בחורי, ודאי לא אכלת כלום למן הבוקר. הנה אגיש לך קפה וארוחת־בוקר, תשתה, תאכל, תנוח. ואתה, ישראל, תן לו מנוח. ראה־נא את פניו... — גמרה ומהרה אל המטבח.

ישראל חיך, בירך את העלם, הבטיחהו לבוא לקחתו לבית אביו, והלך לו. יהודה ביקש לרחוץ פניו במים קרים, ושאל את בעלת־הבית לחדרו. היו שתי מטות, שעמדו ליד הקירות משני עברי החלון ועליהן כסתות, כרים, שמיכות. באחת שכב איש מכוסה עד לצווארו שמיכה אדומה ועבה, פניו אדומים ועיניו נוצצות. העלם נרתע לאחיריו, אבל בעלת הבית עכבתו ואמרה בקול רך:

— אין דבר, זהו שכנך לחדר, הוא קודח, מן המושבה בא, וזאת מטתך, והנה מים, וכאן מגבת, התרחץ ובוא לאכול, פניך חורים וירוקים, כאילו צמת מעת־לעת — ונסתלקה.

רגע קט עמד יהודה כמפקפק ואובד־עצות, אך מיד התאושש, ביקש בקול רפה סליחה מאת שכנו, שהביט אליו תמה, לא ענהו דבר, ורק נאנח. הביט יהודה מסביב: בפינת החדר היתה קערה גדולה בשולחן רחצה, שעמד על שלוש רגלי ברזל; על הרצפה כד מים, ועל מסמר תקוע בקיר מגבת. נאנח יהודה בחשאי, התאזר, יצק בידו האחת מים מן הכד על ידו השניה וחוזר חלילה, רחץ פניו וראשו, התנגב, הסתרק ומעודד יותר יצא מן החדר אל אולם האוכל. האולם היה מרווח, גבוה, מלא אור ואויר. משלושת צדדיו היו חלונות פונים אל הרחוב. שאף יהודה לרווחה את האייר שבא מן החוץ וישב אל השולחן. ארוחתו היתה מוכנה לפניו: חביתה ריחנית, לחם לבן, חמאה, גבינה וכוס קפה בחלב. תיאבון נתעורר בו, אשר לא ידע כמותו מאז דרכו רגליו על סיפון האניה. שתה, אכל ורווח לו. ובעלת־הבית עומדת עליו וניעצת בו מבט של טוב־לבב וחמלה. נכמרו רחמיה עליו, שבעודנו רך בשנים נדד למרחקים, ועל אמי שם רחוק מעבר לים. גם לה יש בן, גם הוא בחור צעיר, נדד לאמריקה ורק לעתים רחוקות כותב משם אגרת. כשגמר יהידה לאכול, שאלתו לשמו, למשלח ידו, למסרת בואו, היש לו אב ואם ואחים ואחיות, שם במרחקים. וכששמעה מפיו לשם מה בא, הנידה בראשה מנוד של שלילה ועקמה את פיה, אך לא אמרה כלום. ועוד שאלתו אם באו אורחים רבים באניה, ולמה אחרו עד כה לבוא אל בית המלון.

— „טערק שיקסע", כל שבוע גזירות חדשות, ולסרסורים פרנסה... — ובגמרה לדבר, הציעה ליהודה שישוב לחדרו וינוח, כי פניו מעידים על עיפותו הרבה.

אך החדר, ובו השכן הקודח והכסתות, והכרים והשמיכות, לא משכוהו. הודה לבעלת־הבית ולא הלך לחדרו.

עוד הם משוחחים, וישראל חזר — פניו נוהרים ובפיו בשורה: — זה עתה הגיעה טלגרמה מטיומקין מקושטא. לפטרבורג לא הלך, כנראה, ובעוד שבוע ימים יהיה פה. אז יחתך גורל מקוה־ישראל שלך. — גמר בצחוק קל.

— אַל תניחוהו ללכת למקוה־ישראל. עלם כה רך. חבל... וכי מה ילמד שם „חכמת חן״? — נתערבה בשיחה בעלת־הבית.

— מה זאת „חכמת חן״? — שאל תמה יהודה. אך איש לא ענהו על שאלתו, וישראל גחך, טפח בידו על גבה השמן של בעלת־הבית ואמר — מרים שלנו אשה פקחית היא וטובת־לב...— ואל העלם אמר: — בוא עמי ואראה לך את יפו, את בית אבי, ואל אולגה אביאך.

— תנו לו לנוח מעט. ראו פניו! — התחננה האשה.

וישראל השיב בצחוק:

— אין דבר, צעיר לימים הוא. וכי על מנת לנוח בא אלינו? — אחז בזרועו של יהודה, ושניהם יצאו מן הבית וירדו במדרגות לרחוב.

תחילה השמאילו ועברו על יד כמה בתים וחנויות, חצו את הרחוב, באו אל עברו השני, ונשתהו ליד פתחה של חנות קטנה. בצדה האחד של החנות עמדו שקים פתוחים, ובהם מיני קטניות, ובפנה היו שקי קמח מונחים זה על גבי זה. בצדה השני של החנות עמדו שתי חביות ובהן דגים מלוחים, אחת פתוחה ואחת סגורה, ומהן והלאה ארגזים קטנים וגדולים. ומעבר צר היה באמצע החנות, בין השקים מזה והחביות והארגזים מזה, ובסופו של מעבר זה, ליד קיר אטום, עמד שולחן קטן ולידו „עמוד״, כעמודים שבבית־המדרש, וליד העמוד — איש צעיר לימים, הכפוף קצת על פנקסו, תרבוש לראשו, פניו כחושים ועדינים והבעה של שאר־רוח להם ועיניו הגדולות והטובות בולטות במקצת, כעיניהם של קצרי הראות.

— שלום, יחזקאלי — קרא ישראל אל האיש העומד ליד העמוד — מה היום מיומים, כי הנה „ריקה״ חנותך?

— שלום, ישראל!... — ענה האיש בקול שיש בו קורת רוח וחיבה. במבט מאומץ של קוצר־רוח הביט בשנים, שעמדו בפתח החנות והוסיף:

— כולם הלכו אל החוף. לא רצו להאמין כי הוא לא בא. חושדים כי החביאוהו מפני הציבור. — דיבורו היה מגומגם מעט.

— ואני רוצה להציג לפניך חייל חדש. היום בא. טיומקין שלחהו לפניו.

פני האיש הפיקו סבר של רצון טוב. יצא אל אורחיו, בחמימות רבה לחץ את ידו של העלם ובלשון מגומגמת יותר מקודם, כי נרגש היה, אמר לו:

— ברוך בואך!... אם טיומקין שלחך — לברכה שלחך. ואל המושבה תלך, אל תשב עמנו בעיר. כל באיה לא ישובו.

— רוצה הוא ללכת למקוה־ישראל.

— למקוה־ישראל, לראשון־לציון, לרחובות — לכל מקום שתלך, ורק לא ביפו.

השנים נפרדו מבעל החנות, שעמד והביט אליהם בחיבה, ופנו לשוב בדרך שבאו בה. לימינם נפתח רחוב חדש, שבפינתו עמד בית־המלון.

— זהו רחוב ירושלים, הנמשך מזרחה עד קצה העיר, ומשם עולה הדרך ירושלימה ובשמאלו של הרחוב, בסימטה הראשונה, תחנת העגלות ההולכות למושבות. „חן מנעולי״ קוראים לה — ביאר ישראל, ויהודה הקשיב בהת־ענינות מרובה.

הם יצאו אל לב הככר, שיהודה ומלויו עברו בה קודם, כשהלכו דרך אחת הסימטאות מחוף הים. משני עברי הככר היו חנויות ובתי־קפה ערביים, ובסופו, בשתי פינותיו, שני בניני־ממשלה גדולים, אשר ראם יהודה קודם וישראל הוסיף לבאר: — זה שמימין הוא בנין ה„סריה״, בית הממשלה, שנבנה על פי תכניתו של אדריכל עברי, אחד מאכרי ראשון־לציון. ומשמאל — הוא ה„קישלי״, קסרקטין הצבא, בנין ישן, ותחנת משטרה. וכאן לפנינו רחוב חדש, „אירופי״, רחוב „הוברד״, כל הבתים שבו שייכים לערבי נוצרי תושב סוריה. ובקצהו, קרוב לכאן, גבול־העיר הצפוני. יפו העתיקה יושבת מאחורינו, מערבה. האוכלוסיה ברובע הגדול הזה מושלימית היא, ובתוכה מספר קטן של יהודים „מערביים״, שבאו הנה מצפון אפריקה. ובדרומה של העיר נמצא רובע הערבים הנוצרים. בו יושבים גם רוב הקונסולים ומעט היהודים מן העולים החדשים, „עג׳אמי״ קוראים לרובע הזה.

הם נכנסו לרחוב החדש, שהיה רחב ונקי יותר מן הראשונים. עברו על פני כמה בתים ונשתהו מול בית בעל שתי קומות, לשמאלו של הרחוב.

— פה, — אמר ישראל, — בקומה השניה, דירתו של יהושע שלנו. נעלה, תתודע אל אולגה.

הם עלו במדרגות לקומה השניה, ודפקו על הדלת בפטיש קטן התלוי בשרשרת הרתוקה אליה. הדלת נפתחה, ועל הסף עמדה אשה צעירה. שערות ראשה השחורות היו מהודקות אל ראשה, ו„שביל״ רחב עובר באמצע. המצח בולט. הפנים — שחרחרים ומביעים עוז וכוח־החלטה. שתי עינים גדולות ופקחות הביטו אל הבאים.

— ישראל! קראה בקול עליז.

— הנה הבאתי אליך את השליח של טיומקין. כך בקשני במכתבו, ששלח לי על־ידי העלם. הוא ביקש להביאו אליך ולמסרו לחסותך.

ישראל דבר אליה רוסית, וצחק בקול רם. גם פני האשה אורו בצחוקה הקל, עיניה השחורות, שהתיזו זיקי חמימות ואהדה, הציפו את העלם, שהסמיק מאוד. האשה לחצה את ידו של העלם, הכניסתו לחדר, הושיבתו על ספה ועמדה על ידו.

— כל כך צעיר, כמעט נער. וכל־כך יפה. ומי ישמור עליו? — קולה

היה עמוק, יוצא מן החזה, וכמדברת אל עצמה, הוסיפה בהניחה את ידה על כתף העלם: מדוע נחפזת לבוא? מדוע לא הרבית ללמוד תחילה? — יהודה ישב נבוך, ובקושי פתח את פיו למסור לה את ברכת טיומקין. והוסיף כי רבות שמע עליה מפיו.

— הננו חברים מימי נעורינו. יחד למדנו, יחד חלמנו על מולדתנו השניה והחדשה, חבר טוב הוא. ואתה אוהב אותו?

— מאד!

— סימן טוב הוא לו ולך! וזאת הברכה שאני מברכת אותך לבואך ארצה: אהוב תמיד והאמן!... האשה נעלמה. ישראל היה עומד ומגחך מטוב לב. לא עברו רגעים מרובים והאשה חזרה ובידה טס קטן ועליו ספלים מלאים קפה תורכי שחור, ריחני.

— רוצה אני לכבדך במשקה הזה. משקה הארץ, בנוסח הארץ. מר וחזק. שתהו! מרירותו טעימה. וכך הם גם החיים כאן: מרים, וטעם בהם. כדאי לעמוד בסבלם!

ישראל שתה את הקפה שלו בעמידה ואמר:

— רוצה אני להביאו אל בית אבינו.

— אבל אל תראהו לבת־שבע. היא תתאהב בו. והוא עוד כל־כך צעיר. ושניהם צריכים עוד ללמוד. — וצחקה מטוב לב. גם ישראל צחק עמה. ויהודה נבוך לגמרי.

— והרי עוד לא אמרת לי את שמו. ישראל שכזה! — הוסיפה. העלם קם ואמר בקול נמוך:

— שמי יהודה.

— ואני שמי אולגה.

— ידעתי.

— הוא יודע את הכל מראש! — אחז ביד יהודה והוסיף: — בוא, נמשיך את דרכנו על פני העיר.

— איני יודעת מה תעשה עמנו פה, אמרה האשה בקול רך. — אבל ברכתי נתונה לך מראש: ה צ ל ח!

— הוא אומר ללכת למקוה־ישראל.

— לא, לא! — נרתעה האשה לאחוריה והניעה בראשה ובידיה לשלילה. — לא בשבילו. רך מדי ומשכיל מדי. חבל! אילו הייתי אמו הייתי שולחת אותו למונפוליה, לצרפת, בטרם יתחיל לעבוד פה. אך כיון שבא עתה — מוטב שילך אל המושבה.

השנים המשיכו ללכת בעיר והגיעו לקצה הרחיב. לפניהם ולימינם — מרחב של גנים ופרדסים. ריח של עצים נדף באויר, והמראה שנגיל לפניו לקח שבי את לבו של יהודה, אך דברי מלוהו הוציאוהו משבי זה.

— כאן תחומה של יפו. הלאה משתרעת שכונה של גרמנים. פה גן נהדר, שעיניך רואות אותו מרחוק, „גן הברון" קוראים לו, לא על שם הברון שלנו, אלא על שם ברון אחד גוי. בשכונה נמצא גם „מלון קאמיניץ", מלון עברי, שבו הוכנה דירה לטיומקין. ומכאן, שמאלה, שתי שכונות עבריות חדשות, קטנות. האחת „נוה שלום", היא בתוך הרובע הערבי מנשיה, והשנית, בקצה הצפוני, לבדד תשכון. רק בתים עברים בה: „נוה צדק". סמוך לכאן, בשכונת מנשיה, לימיננו, נקבע המקום לתחנת הרכבת של מסילת יפו־ירושלים, שהשנה התחילו בבנינה. חברה צרפתית בונה, איש יהודי היה המתווך בינה ובין הממשלה. מתווכים אנו גם כאן. ופה, משמאלנו, עוד כמה צעדים, דירת אבי. בוא בצל קורתנו. בביתנו גם בית־ספר, בית־הספר העברי הראשון ביפו. אבי ואני יסדניהו.

בלב חרד נכנס יהודה לבית אחרי מלוהו. בית־הספר היה תמיד בעיניו דבר שבקדושה, לא כל שכן בית־ספר עברי ראשון, שעיניו רואות בארץ אבות. השעה היתה שעת לימוד. בכתה, על גבי שני ספסלי־עץ ארוכים, ישבו כמנין ילדים וילדות. בראשונה רק ילדים וביניהם רק ילדה אחת כבת שש בעלת תלתלים בהירים, ועיניה הכחולות והגדולות הביטו אל יהודה בתמהון ובסקרנות. ליד העמוד, בקצה החדר, עמד ישיש טוב־עינים ובעל הדרת שיבה. אורה נפשית האירה את פניו. ישראל הציג את יהודה לפני אביו. הישיש קדמהו בברכה בשפה העברית (עד כה שמע יהודה רק אידיש ורוסית), בקשהו לשבת וחזר אל לימודיו. הקשיב יהודה קשב רב לכל הגה עברי, שיצא מפי המורה והתלמידים (אמנם האחרונים כאילו דבקה לשונם, כל כך נבוכים היו). אך הנה צלצל הפעמון, הילדים התפרצו מן הבית, והישיש גלגל שיחה עם אורחו. נפתחה דלת של חדר שני ונכנסה עלמה. ישראל צחק כדרכו בקול רם, הציגה לפני יהודה ואמר:

— וזאת היא בת־שבע שלנו.

שניהם הושיטו זה לזו יד רועדת מעט.

ג. לראשון לציון

יהודה אכל ארוחת־הצהרים בבית מארחיו, אבל בשום אופן לא הסכים ללון שם ולהתאכסן בקביעות וחזר למלונו. לא ידע יהודה טעמו של דבר. אולי הביישנות גרמה לכך, ואולי קרבת המקום של העלמה. ואף־על־פי שעיף

היה נדדה שנתו. כל הלילה לא פסק שכנו להאנח, ובמטתו שלו הרגיש איזה רחש ואיזה ריח מוזר עלה באפו. רק לפנות־בוקר נרדם תרדמה גדולה.

כשהקיץ כבר היה אור היום גדול. מטת שכנו היתה ריקה, לשמחתו. כפי הנראה הבריא האיש והלך לו. התרחץ יהודה, התלבש ויצא לחדר האוכל, רענן וטוב־לב. לאחר ארוחת־הבוקר נתלוה אליו בנה הצעיר של בעלת המלון, בחור המדבר ערבית רהוטה, ויחדיו הלכו אל משטרת הנמל לקבל את תעודתו הרוסית ואת ה„תיזכרה" התורכית, שנשארו מאתמול ביד השוטר. שוב נתקל בנמל ביהודי השחור, הסרסור, שראהו אתמול, והפעם לא נמלט מידו. השוטר בקש תואנה לא להחזיר את התעודות, ואז לחש הסרסור על אזנו של יהודה, כי בעד נפוליון אחד זהב „יפדה" את התעודות. יהודה הסכים. מטבע הזהב עברה מיד ליד, והתעודה הרוסית שבה לידי בעלה.

— ו„התיזכרה" שלי?

— מה איכפת לך, יהודי? — לחש לו הסרסור ובבת־צחוק רבת רמזים הוסיף: — יהנה ממנה עוד יהודי אחד כמוך.

לא עמד יהודה על דרישתו וחזר העירה עם מלוהו. היה את לבו לראות אחדים מן הנוסעים, שבאו אתמול עמו באניה, והסביר לו בן לויתו, כי אם לא באו הללו להתאכסן אצל אמו — ודאי מתאכסנים הם ב„מלון הרוסי" והלכו להם.

על גגו השטוח של בית ערבי גדול, ברחוב ירושלים, הוקם צריף־עץ גדול. באמצעו אולם רחב ידים ומשני עבריו „תאים" קטנים. זה היה ה„מלון הרוסי".

בית־המלון הראשון במעלה שבעיר, — אמר הבחור ליהודה, — הוא של „קאמיניץ". שם משלמים עשרה פרנקים למעת־לעת בעד אש"ל. השני במעלה הוא של אמי. היא מקבלת שלושה פרנקים למעת־לעת מאאנשי המקום. בשביל אורחים מחוץ־לארץ יש לה מחירים מיוחדים, הכל לפי האיש. והשלישי במעלה הוא ה„מלון הרוסי". יש בעיר עוד „בתי מלון" אך הם הרביעיים במעלה.

ואמנם כאן התאכסנו אחדים מאלה שבאו עם יהודה באניה, אך הם כבר פשטו בעיר לרגל עניניהם. יהודה חזר למלונו, מסר לבעלת־הבית את מזודתו לשמירה, שילם לה, לקח עמו מזודה קטנה, הלך לביתו של אבי ישראל לאכול עמהם ארוחת־צהרים, כאשר הבטיחם, שמע שיב מפי הישיש שיעור בפרשת השבוע ונהנה הנאה מרובה מן ההסברה העברית. ושוב ראה את הילדה כחולת־העינים, שישבה בשורה הראשונה בין הילדים ונעצה בו מבט חרד וסקרני. את בת־שבע לא ראה בשעת הארוחה, כי ביום ההוא

מוזמנת היתה אל אולגה. לאחר הצהרים בירך את אנשי הבית והלך לטיל במושבות.

לפי ההוראות שקיבל מישראל, הלך ל„חן מנצולי״, כלומר: אכסניה של בהמות, שנקראה כך על שם בעליה, איש ארמני. היתה זו חצר גדולה, מוקפת מארבע רוחותיה גדר־אבנים גבוהה, ומצד הרחוב שער של ברזל לה, רחב וגדול. השער — שומירה בנויה אבן, לשוער, או לבעל ה„חן״. ובשלושת הרוחות של החצר, סמוכים לגדר, עמדו מחסנים ואורוות בנויים עץ. כשנכנס יהודה בשער הפתוח אל החצר מצאה מלאה מפה לפה עגלות, סוסים, גמלים, חמורים וערמות ערמות של חבילות וארגזים, וקרשים וקורות. המון רב, יהודים וערבים, הסתובבו בין הבהמות והחבילות, מילאו את האויר ערבוביה של דברים, באידיש ובערבית. נדמה לו ליהודה, שכל אלה צורחים ולא מדברים ונבהל מעט.

— היכן כאן העגלה ההולכת לראשון־לציון? — שאל יהודה איש יהודי זקן, בעל זקן ארוך ובעל פאות, שעמד סמוך לשער ובידו שוט ארוך.

— במה הדברים אמורים, במחילה מכבודך, עגלה סתם או דיליז׳נס? — ענהו הזקן בשאלה ובנוסח של לימוד תורה.

— ומה נפקא מינה? — שאל שוב יהודה.

— אוהו, יש דוקא נפקא מינה, יש ויש! תן אזנך בחור, ושמע, „גמרא״ היא, ולימוד היא צריכה. עגלה פירושה: עגלת אכר פשוטה, ונסיעתך בה חנם אין כסף ואו שאתה מסב על גבי שקים של קמח או מהלך ברגל, בעקבותיה. דיליז׳נס פירושו: שני בישליקים מכל נוסע, סבין ותקילין.

— מוטב לי בדיליז׳נס.

— אם כן, אני הוא בעל הדבר. אני ולא אחר. רואה אני אותך, איש חדש במחננו, הבאת אתמול באניה? אם כן, ראשית חכמה, „שלום עליכם״ — והושיט ליהודה יד רחבה ונוקשה, לאחר שהעביר את השוט מידו הימנית לידו השמאלית, ותוך כדי דיבור הוסיף: — ושנית עליך לדעת, כי לא „בעל־עגלה״ אנכי, חס וחלילה, ולא עם־הארץ, ואם בעלן אתה צל פרק משניות וצל דף גמרא — אדרבא, מהיכא תיתי, אלא שבעוונותינו הרבים, מחוסר פרנסה הנני. וכבר נאמר אצל חז״ל: „פשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לבריות...״ והגבלה שלי עדיין כוחה עמה לסחוב את הדיליז׳נס, ואם יאפסו כוחותיה במקום של חול או בוץ או במעלה הגבעה — ירדו להם ה„פארשוינים״ שלי, במחילת כבודם, מן הדיליז׳נס ויבואו לעזרתה... — ובדברו, נגע בשוט שבידו בזנבו של הסוס הלבן, הגבוה והרזה, שעמד ליד האבוס שלו ולעס את המספוא בעצלתים. שילם יהודה לזקן את שכרו, כפי שנקב, ונתבקש לתפוס מקום בדיליז׳נס. הקרון המשונה הזה — שני ספסלים לארכו, ובכל ספסל מסומנים

חמשה מקומות. היושבים על גבי ספסלים פניהם החוצה וערפם פנימה. ועורף בעורף נפגשו. בארבעת הקצוות של הקרון תקועים ארבעה כלונסאות ועליהם פרוש בד לבן, גג לראשם של הנוסעים. בראש הקרון — הדוכן הצר לבעל־העגלה, ומאחוריו מקום מוכן לחבילות. חמשה נוסעים כבר תפסו את מקומם בקרון, לפני שישב יהודה. עמד בעל העגלה ליד השער וצפה לרחוב. בלי ה„מנין" הקבוע לא יזוז ממקומו. והיום כבר התחיל לרדת. הנוסעים מאיצים בו. באו עוד שנים, ואז התחיל הזקן להלביש לו ל„לבן" את רתמתו. תנועותיו היו מתונות ומדודות. לא הזדרז. השקה את הסוס בדלי, אסף את שאריה המספוא מן האבוס ושם בשק, קשרו ותחבו בין החבילות. ואת הקרון רתם ל„לבן". בינתים בא הנוסע התשיעי.

— מילא, נזוז. בדליכא, אצטרף אני למנין, ואולי עוד יזכני המקום בעשירי ברחוב — אמר בעל־העגלה, ברך בקול רם את השוער הערבי, שבא להפרד ממנו, טיפס ועלה על דוכנו, אחז במושכות, הצליף בשוטו וזרז את ה„לבן".

— ויו, תכשיט!... ויו נבלה, הראה נא לנו את כוחך!

הסוס השפיל את ראשו, נתאמץ, נתאנח ועקר ממקומו. אחריו נגרר הקרון ברעש ובהמולה, כשחשוקי הברזל של גלגליו הולמים את רצפת האבן של החצר. אך יצאה העגלה מן החצר אל הרחוב, והנוסע העשירי נצטרף לחבורה, והוא איש קצר קומה, דל בשר ומגולח, שסנטרו לא העלה תער כמה ימים.

— ה„אדריכל" שלנו מאחר תמיד. „הסריה" הרי כבר בנויה, ומעשיך עדיין מרובים בתופת הזה, — יצאו הדברים דחופים מפי הזקן, הממשיך לדפוק את סוסו.

— חושבני, כי גם כאן, אצלך, בארגז שלך, שאתה מכנהו בשם „דילי־ז'נס", לא מעט התופת, — השיב הנוסע העשירי, וצחק בקול.

ואמנם צפופים ודחוקים ישבו הנוסעים על ספסלי הקרון משני עבריו. גם בעל־העגלה ישב לו על דוכנו נלחץ בין החבילות, שהניח משני עבריו וקשרם בחבל; צר היה המקום לחבילות מאחורי הקרון.

— „אדריכל" — חשב יהודה והסתכל בנוסע העשירי. הוא נזכר בדברי ישראל על האדריכל מראשון־לציון, שבנה את הסריה ביפו. — הזה הוא? — פני האיש העידו על שכל ומרירות ועיניו הקטנות נוצצו בניצוץ של עוז רוח.

הקרון עבר את הרחוב בין ארחות גמלים וחמורים הבאים לקראתו ונתעכב רגע בקצה הרחוב ליד „משרד" קטן. בפתחו עמד יהודי חבוש תרבוש ותבע מכל העוברים ושבים „בדל־קרוסה", הוא מס הכביש. אחר כך יצא הקרון מתחומה של העיר, ומשני עברי הדרך נגלו לעיני יהודה גנים מרהיבי עין. עיניו נפקחו לרווחה, ריאותיו שאפו אויר במלוא נשימתן. העצים היו

ברובם עצי־הדר, שיהודה ראם עתה בפעם הראשונה בחייו. הם היו עמוסים שפעת פירות סגלגלים וצהבהבים, המתחבאים בין העלים. ריח העצים ומראיהם צדו את לבו של יהודה, וזעיר שם זעיר שם התנשאו בתוך הגנים עצי תמר בודדים, זקופים וגבוהים, — כמוהם כבר ראה יהודה למכביר במצרים. וכשהתרחקו מן העיר, בדרכם בין הפרדסים, נזכר יהודה דבר מיוחד, שעלה פתאום מתהום מחשבתו. שם אחד, שהיה קבוע בלבו מלפני שנים, תבע פתאום את זכותו והוא אמר בקול רם, בלי לפנות במיוחד לאיש:

— הלא כאן, באחד המקומות, צריך להיות ביתו של „אַנטון אַיוב", שבו התאכסנו ראשוני הבילואים — איהו?

תחילה הביטו בו שכניו בתמיהה, כאילו לא הבינו את דבריו, אחר־כך נזכר אחד מהם והבין את השאלה וגם בעל העגלה, היושב על דוכני, הבין, הרים את שוטו ואמר בקול שהיה ספוג מעט התול:

— שא עיניך, בחור, והבט לפניך לשמאלה של הדרך, שם, בין עצי הפרדס, תראה בית בעל שתי קומות. זהו הבית! מי ישים כעת לבו לשטויות כאלה?

אבל יהודה שם את לבו, והוא חרד בו. אילו הסכים הזקן לעכב את עגלתו, ואילו הסכימו הנוסעים להמתין לו, כי עתה הלך לנגוע בקירות הבית ולראות: אולי נשארו על סביבותיו עקבותיהם של האנשים ההם.

— סבורני, כי גם אנשי ביל"ו, הם עצמם, כשיעברו כאן, לא יזכרו עוד את הבית הזה, — לגלג אחד הנוסעים.

— ראיתי אחד מהם ביפו, את ישראל! — אמר יהודה כאילו שלא במתכוון. שכניו הסבו את ראשם בלגלוג על שפתותיהם.

— האמנם „זכית"? — שאל ה„אדריכל" כשהוא מביט בצחוק אל יהודה.

— אימתי באת לארץ? — שאל אחר.

— אתמול... — וחזר להתבונן.

משני עברי הדרך השתרע שדה רחב־ידים ואדמתו השטוחה והשחורה הזכירה לו דבר יקר. אפס קציהם של שדות כפרו האוקראיני, אשר ממנו יצא לפני כמה שבועות. הוא ראה צמדי בקר, שורים קטנים, וסיסים כחושים מושכים מחרשות קטנות וחורשים בשדה. ולפני החורשים עובר הזורע וזורע את גרעיניו על פני האדמה. ובחלקה אחת תפסה עינו ראשי ציצים ירוקים, הבוקעים ועולים מן האדמה. אין זאת, כי אם הקדימו לזרוע את החלקה מכבר והזריעה נבטה בה. לבו רחב מהתרגשות. מימי ילדותו היתה ההסתכלות בראשית הנביטה בשדה מיטב תענוגו. והפעם עיניו רואות אותה על אדמת־

האבות. ועוד הוא מביט, ועינו נתקלת בקבוצה של עצים העומדים לימין הדרך, ומהם והלאה בנינים המוקפים עצים אף הם, והנה שער פתוח.

— מה כאן ? — שאל בקוצר רוח.

— הרי כאן מקוה־ישראל, — ענה בעל העגלה.

ותיתי לו לבעל־העגלה, שהכניס לפתע את גלגלי הקרון אל הפרצים בכביש, ותיתי לו ל„לבן”, שנתעכב ונתעקש ולא זז ממקומו. כל הנוסעים הוזמנו לרדת. הללו נתרעמו ורגזו : „עוד לא הגענו לחול, וכבר עלינו לרדת ?” יהודה לא נתרעם. הוא קפץ ממקומו, עמד והביט כנגד פניו, ולבו פועם, פועם. אלה הם הבתים, ואלה הם העצים שאותם בנו ונטעו ידי הבילואים ! ואל השער הביט. זה השער, שמנהל מקוה־ישראל סגרו בפניהם, כשחזרו מירושלים, כשעלו לשם לחג הפסח. כאן העבידו אותם בפרך, ו„עבדול עזיז” נוגש בהם.

— וכאן עלי ללמוד חקלאות — נצנצה מחשבה בלבו, וכאילו חדשה היתה לו. בינתים התרחקו הנוסעים וה„לבן” הוציא, לאחר מאמצים רבים, את הקרון מן הפרצים. קצף בעל העגלה בקול על „הפארשוינים” שלו, שהלכו להם ולא עזרו לו, וליהודה אמר :

— ואתה מה לך עומד כגולם וכחולם־בהקיץ ?

— העוד עבדול־עזיז חי, וידו נטויה על מקוה־ישראל ?

הזקן הביט אליו בתמהון.

—ואתה מה סברת, שהמשיח כבר בא ? עוד יד העבדול־עזיזים רוממה, ועם ישראל בגלות.

הקרון זז והשיג את הנוסעים, שהמתינו לו וחזרו לשבת בו. לא עברה שעה מרובה והם הגיעו לכפר ערבי. לעיני יהודה נגלו בתי־חימר קטנים שאין בהם חלונות, ורק דלת נמוכה פתוחה להם החוצה. גם הגגות היו של חימר, לא מזמן מרחום מחדש, וציצי עשב ירוק התחילו מבצבצים מן הטיט. ילדים מלוכלכים, מוכי שחין וחולי עינים התגוללו באשפה שליד הבתים. משמאלה של הדרך ראה באר. חמור גדול וכחוש, שמטפחת מלוכלכת קשורה לו על עיניו, הסתובב, ותיבות קטנות מלאות מים עלו מן הבאר, נהפכו בהסתובבן, והמים נשפכו לתוך ברכה קטנה. ומסביב לברכה נצטופפו נשים ערביות, שמלאו את כדיהן מים, ומשם עלו בשורה אל הרחוב הצר, והן נטויות גרון בלכתן וכדים על ראשיהן. עכב הזקן את הקרון, ירד, מלא גם הוא את דליו מים והשקה את ה„לבן”. הביט יהודה במראה אשר לפניו ובלבו צער ורחמים : עוני כזה, לכלוך כזה לא ראה אפילו בכפרים האוקראינים העניים ביותר. ועוד רגש היה בלבו, ואותו הרגש למן הרגע הראשון, כשראה את הספנים הערביים בחופה של יפו היתה זו דאגה, וכאילו תרעומת. מה הערבים האלה עושים כאן ? ומדוע הם עניים כל כך, ומזוהמים כל כך, והאדמה אשר מסביב

לכפר נראֵית לו טובה ופוריה? לפתע נתעצב יהודה עצב רב, ולא ידע בבירור על מה ולמה... והזקן, אשר הסתכל בו בעין טובה, כי העלם כפי הנראה נשא חן בעיניו, משראה סימני עצב בפניו, ביקש לבדח את דעתו ואמר לו, ברמזו על הערביות הממלאות את כדיהן מים:

— עוד רבקה חיה, אלא ששמה כיום פטמה. — כל הנוסעים צחקו בקול, אך על יהודה השפיעה הלצה זו השפעה הפוכה מזו שקוה לה הזקן: העלם כאילו נזדעזע מהצלפה שהצליפה לו על פניו ומבטו העצב ננעץ בזקן.

הנוסעים ירדו בעקבות הקרון. עברו ברגל את הרחוב עד לקצהו והגיעו לפרשת־דרכים. לפניהם הכביש, אשר בו באו מיפו, ולימינם דרך אחרת. ובאופק גבעת־חול, כחול אשר על שפת הים. במרחק רב, על גבעה אחת, התנוססו ראשי גגות אדומים, וקרני השמש הנוטה לשקוע נפלו עליהם.

— ראשון־לציון הנה היא... — אמר בעל־העגלה, כאילו לא נתכון לשום איש, אבל באמת נתכון ליהודה, ובידו רמז לעבר הגבעה הרחוקה. עיני יהודה נצמדו בחרדת־נפש אל הגגות האדומים שנתגלו לו ולא יכול לגרוע עין מן המראה. והנוסעים והזקן עמדו אותה שעה ודנו בקול, אם לפנות מכאן לדרך העולה ליד החולות או להמשיך בדרך הכביש. הדברים הגיעו לאזניו של יהודה וכאילו חזרו ונגעו שוב בכפתור־סתרים שבזכרונותיו. הוא נתעורר ויפנה אל בני לויתו:

— הזה הוא המקום, שממנו פנה ליבונטין והנער נושא כליו עמו לעלות לראשון־לציון בדרך האחת, וחבריו עלו בדרך השניה?

הפעם הסתכלו הנוסעים בעלם לא רק במעט לעג אלא גם בסקרנות.

— מנין לך, בחורי, כל הבקיאות הזאת? — שאלהו שוב ה„אדריכל" וימודדהו בעיניו החדות מלמטה למעלה.

— קראתי, — ענה יהודה בקול נמוך, ולבו נפל עליו, רק עתה הרגיש, כי מלגלגים לו. והיטב חרה לו, על שלא יכול להתאפק מלדבר.

— למה תלעגו לעלם? לנו היה הכל לחיל, ולו עדיין הכל קודש, — בקש אחד הנוסעים, איש צעיר לימים, להיות סניגור ליהודה.

— גם לו יהפך הקודש לחול. ליבונטין „שלו" יושב בבנק במוהילוב ורושם את ה„הוצאה" ואת ה„הכנסה" ובודאי שכח מזמן את השביל הזה. והתם הזה זוכר, וזכרונו הביאהו אל המדבר הזה לכלות בו את כוחותיו בין שבילי החול, — נמצא עוד מקטרג בין הנוסעים, שנהנה, כנראה, הנאה מרובה מדברי עצמו.

— בחור זה לא יכלה את כוחותיו, אל דאגה לו, — נענה עוד אחד מן החבורה, — במידה שתפחת המטבע מכיסו, תפחת גם קדושתו בלבו ויחזור אל סינור אמו.

— דומני שהבחור „הידען" שלנו, קדושתו לא במהרה תפחת. ראיתיו אתמול יורד מן האניה והולך מן הנמל בלוית שנים מן ה„עסקנים"; לא לשם־שמים בלבד לווהו, „רבי מכבד עשירים".

הפעם צחקו כל הנוסעים. ונפשו של יהודה קצה בשיחה. הוא פנה אל בעל־העגלה לשאול: באיזה דרך ילכו, כאילו נתכון ללכת לפניהם. נמלך הזקן בלבו והחליט להמשיך ללכת בכביש, אף־על־פי שדרך ארוכה היא, ולא בדרך ליד החולות אף־על־פי שקצרה היא, מחמת הסכנה הכרוכה בה עם ראשית הערב. נצטער יהודה וחשב בלבו: — ומדוע לא חשש ה ו א אז, והוא לבדו עם הנער נושא כליו? — אבל את מחשבתו לא הגיד. שוב ישבו הנוסעים דחוקים בקרון והמשיכו את דרכם, והפעם הסתכלו ביהודה ביתר ענין. וגם בעל העגלה התחיל לנהוג בו כבוד. וכשהגיע הקרון אל מול הכפר השני, פנה אל יהודה ואמר לו:

— הנה שם משמאלה של הדרך, הכפר בית־דגון. על שם דגון אל הפלשתים. הלא הוא, אשר נפל לפני ארון האלוהים. מי יתן לנו היום כבימים ההם, את „העפולים" להכות בהם את הגויים.

אך הפעם ענינו את יהודה לא דגון ולא בית־דגון. השמש כבר שקעה מאחורי הגבעות אשר לחול־הים, וקרניה האחרונות ציירו על פני השמים ציורים דמיוניים. היו הציורים מרובים ועשירי גונים. ולפתע כמעט ללא מעבר, התחילו צללים משתלטים על פני הארץ. ולא עבר רבע שעה, ואפלה כיסתה את עין האופק, והם עודם מתנהלים ברגל אחרי הקרון, שירד ימינה מעל הכביש והעפיל לעלות אל גבעה נשאה. לבו של יהודה כאילו נתון בצבת, ונפשו פרכסה ברשת של קסמים וביקשה להתפרץ. הקרון עלה לראש הגבעה, מכאן נמשכה לפניהם דרך של חול, ובמרחק נצנצו נקודות של אש. לקח יהודה את מזודתו הקטנה, הרחיב צעדיו והלך קדימה.

— בחורי, בביתי תמצא אש"ל... — קרא אחריו בעל־העגלה.

— גם קרובה יפה יש לו. אבל הזהר לך שלא להתאהב. עיניה נשואות לפריז. — קרא אחריו אחד הנוסעים, וצחוק עליז של הנוסעים לוה את דבריו,

ד. אכסניות

עיף ויגע עלה יהודה אל גבעה נשאה, אשר על פסגתו עמדו בשתי שורות בתי־אבן קטנים, וביניהם אחדים בעלי שתי קומות, ובראשם בנין גדול, שמדרגות רחבות לו, העולות מן הרחוב עד מרפסת רחבה. „בית כנסת", חשב יהודה בלבו. הביט כה וכה, ועיניו תעו לראות את הכפר, ריח של עמירי חציר ותבואה לא עלה באפו, וגעיה של פרות ופעית כבשים לא הגיעו לאזניו,

ואף לא קריאות של שכוי. קבוצות אנשים, לבושים בגדי עיר מעוכים, עמדו וצפו אל עבר הדרך, שיהודה בא בה. אין זאת כי חכו לדיליז׳נס. „האם אכרים הם, או עוברי־דרך מן העיר?״ יהודה ניגש אליהם, ברכם לשלום ושאלם, בעברית נמלצת, היכן ביתו של הישיש בעל הדיליז׳נס? אם אכרים הם על אדמת אבות ודאי שפת האבות בפיהם. העומדים בחבורה מדדוהו במבטיהם מלמעלה למטה ומן מנעליו הגבוהים עד המעיל שלו, „טוז׳ורקה״ בלע״ז, נוסח רוסיה, ועד כובע־התלמיד, „פורז׳קה״, בלע״ז, אשר על ראשו, ובשעת מעשה זחל גיחוך על פניהם. הצעיר שבהם, אברך שחרחר, זריז ועגול פנים, זקף בו מבט של אהדה כלשהי, ברכהו לשלום, דבר אליו רוסית והראה לו את הדרך: סימטה לצד שמאל מבית־הכנסת, המקבילה לדרך, שבה הגיע זה עתה.

נפרד העלם מעל החבורה והלך. מאחריו שמע קול צחוק עצור. הוא הלך בסימטה הריקה עד שבא לפני בית־עץ מרובע, שבעד חלונותיו הפתוחים למחצה בקע אור של מנורה, ולאזניו הגיע צלצולה של שפה זרה. דפק על הדלת, שמע קול קורא לו לבוא ופתח את הדלת. בחדר מרווח, נמוך־תקרה וקטן־חלונות, ישבה מסביב לשולחן חבורה של אנשים צעירים ושתי תה. כולם היו מגולחים למשעי ומלובשים בגדים עירוניים מגוהצים. בראש השולחן ישבה נערה צעירה מאד, בעלת שער ערמוני ועינים שחורות ויפות. פניה הצחורים היו מלוהטים ומכוסים אודם קל. המסובים דברו צרפתית. וכשנכנס יהודה, השתתקו והסתכלו בו, — הבחורים בלגלוג קל, והנערה בסקרנות. לבו של יהודה נפל עליו. חשוב חשב כי אך בטעות נתגלגל לכאן, ושאל בלשון רפה, שוב בעברית נמלצת, אם זהו ביתו של הישיש בעל הדיליז׳נס. פני הנערה האדימו מעט. אותה שעה נכנסה החדרה בדלת צדדית אשה זקנה, גוצה וכחושה ונגשה אל יהודה ושאלתו באידיש לחפצו. הוא חזר באידיש על שאלתו והוסיף, כי בעל הדיליז׳נס אמר לו, שימצא אכסניה בביתו. נעצה בו מבט של חמלה ואמרה, כי היום באו אליה שני אורחים ואין עוד מקום בביתה.

הפך יהודה את פניו ויצא אל הרחוב. מאחוריו נשמע קול צחוק צוהל, ואחרי הצחוק קול גערה, קולה של נערה. אחד החלונות נפתח למחצה, נשקף בו ראש הנערה ומיד נעלם.

יהודה חזר אל הרחוב לאותו המקום כנגד בית־הכנסת, אשר ממנו יצא. הדיליז׳נס כבר הגיע. אנשים רבים הקיפוהו, הנוסעים, המורידים את חבילותיהם, בני המושבה שבאו לשמוע „חדשות״ ולקבל עתונים או מכתבים. יהודה התחמק, שלא יראהו הישיש, אשר הטרידו לחפש את ביתו לבטלה. נצב מרחוק בצל בית־הכנסת וחשב בלבו: היכן ימצא לו מקון ללון? פתאום נזכר, כי כאן במושבה, יושב אחד ממכירי אביו, ובידו מכתב אליו. בגולה היה האיש מהנדס, שמש מנהל תחנת־רכבת בקי חרקוב־אודיסה, השתייך לאחת המשפחות

העשירות ביליסבטגרד, ולפני כשלוש שנים עזב את משרתו ואת עירו ולקח את אשתו וילדיו ועלה ארצה. קנה לו נחלה גדולה בראשון־לציון, נטה כרם ובנה בית. שאל יהודה את אחד העוברים אי כאן ביתו של האיש. ואכן, היה זה בית בן שתי קומות, ברחוב הראשי, בראש הגבעה, קרוב למקום שבו עמד יהודה. מדרגות מעטות ירדו מן הקומה הראשונה אל הרחוב. וכשהגיע יהודה אל פתח הבית, בקעו מתוכו צלילי פסנתר. הדבר הפתיעו. בלב כבד דפק על הדלת. קול אשה קרא לו ברוסית להכנס. הוא נכנס לאולם מרווח, מרוהט יפה ובו פסנתר, כסאות, ספות רכות ומרבדים על הרצפה. ליד הפסנתר ישבה עלמה, יפה מאד, ולבושה כאילו זה עתה חזרה מטיול בבולבר. ליד השולחן ישבה אשה צעירה לימים בעלת פנים מחמירות וערכה פאסיאנס. הבין יהודה, כי זו היא בעלת־הבית, שקראה לו ברוסית להכנס. שאל גם הוא ברוסית, אם יוכל לראות את בעל הבית? שני זוגות של עינים הביטו בו בהפתעה, ופני הגבירות לבשו ארשת של סקרנות. האשה קראה לבעלה בצרפתית, ולא עבר רגע ומן החדר השני יצא בעל־הבית, שפניו עדינים, אך עיפים. יהודה הודיע לו את שמו ומסר לו דרישת שלום ומכתב מאבא. מיד האיר לו פנים ובקשהו לשבת.

— מה אתה חושב לעשות פה?

— לעבוד.

שפתי הגבירות נתעקמו. בפניו של בעל הבית עבר גיחוך קל. מיד הבין יהודה כי הוא, במנעליו, אינו יכול להיות אורח בבית הזה, ועד מהרה נפרד ממכיריו החדשים. כשיצא מן הבית, נדמה לו, כי אותו צעיר, שהראה לו קודם לכן את הדרך אל ביתו של בעל הדיליז׳נס, עמד ברחוב בצל גדרו של הבית והסתכל פנימה בעד החלון, וכשהשגיח בו בצאתו, נרתע חיש־מהר ממקומו. שמח יהודה לקראתו וקרא לו לשלום, והלה נענה לו, נתקרב אליו שאלו:

— אורח חדש אתה בארץ?

— כן, אתמול באתי באניה.

— האם אנשי הבית הזה הם מכיריך ממולדתך?

— מולדתי כאן.

— צדקת, רציתי לומר: ממגוריך בגולה?

— לא. אבל את שמם ידעתי, מכירי אבי. ומי היא העלמה? קרובתם?

האיש נבוך קצת, כאילו נתפש בחטא, ואמר:

— לא, היא קרובתו של בעל־המלון פה ומתידדת עם מכירי אביך.

— היש בית־מלון במושבה? עוד לא מצאתי לי מקום ללון.

— כן. הנהו בית־המלון, מעבר השני של הרחוב, בביתו של ליבונטין.

— דודו של זלמן דוד ליבונטין?

— כן. הכרת אותו?

— לא הכרתיו. אבל קראתי. אמור נא לי: הזאת היא הגבעה, אשר עליה לנו זלמן דוד והנער ומתורגמן שלו בליל־השמורים שלו, הלילה הראשון על אדמת המושבה?

בחיבה וסבר של רצון הניח האיש את ידו על כתפו של יהודה ואמר:

— אשריך, שעדיין כה צעיר וכה תמים הנך! אך הזדרז נא לבית המלון, שאם לא כן, לא תמצא בו עוד מקום.

שניהם חצו את הרחוב והגיעו לעברו השני. שוב בית בעל שתי קומות, גדול מן הראשון. בקומה הראשונה היה המלון. מלוהו של יהודה חזר ונבלע בתוך צללי הלילה, והוא נכנס לבית המלון. מקום פנוי בחדר־שינה לא נמצא, שני חדרי־שינה בבית־המלון ושניהם תפוסים, אבל הציעו לו לישון הלילה באולם־האוכל על הקרקע, על מחצלת פרושה. הוא שמח גם לזה. גג לראשו היה לו; ביקש לאכול, כי הרעב התחיל להציקו. הגישו לו מנה של מרק־ירקות שריחו משונה ומנה של לחם, שהיה טעים. אחרי האכילה מסר את חבילתו הקטנה לבעל־המלון, וחזר ויצא אל הרחוב. האויר היה צח ומשיב נפש. ברחוב טיילו רק אנשים בודדים, שהסתכלו בו במבט בוחן. הוא ירד במורד הרחוב מערבה והגיע למקום נמוך. צינה אחזתו וחזר למעלה. ובהגיעו עד לפני ביתו של המהנדס, שבקרו קודם לכן, נתקל שוב באיש הצעיר, אשר התהלך, כנראה, כל הזמן סחור־סחור לבית. הצטחק יהודה בנפשו והבין, כי סוד העלמה היפה כמוס כאן. מן הבית נשמעו שוב צלילי הפסנתר. ראה האיש את יהודה ונגש אליו בצעדים מהירים, כאילו שמח לקראתו. יהודה ספר לו, כי כבר סעד את לבו ואף משכב הובטח לו על־גבי מחצלת, על רצפתו של אולם האוכל. והאיש נבוך מעט, גרד במפרקתו ואמר כמצטדק:

— הייתי מזמינך לישון עמי בחדרי, אבל גר אני בבית בשכנות עם עוד זוג אחד צעיר והאשה מקשה ללדת. הלידה הראשונה... וגרשוני מחדרי הלילה... ולהכעיס, באו הלילה אל המושבה כל הגדרתיים ומלאו את בתי המכירים. מחר אסיפה להם ביפו, מתכוננים לבואו של טיומקין.

— המכיר אתה את הגדרתיים? — שאל יהודה בקוצר רוח.

— מכיר אני את כולם. כמוני כמוך הם. בשר ודם ועניים מרודים. ומה אתה חושב לעשות פה, במושבתנו?

— רק עובר־דרך אנכי, לשוט במושבות אני הולך. עוד לא החלטתי היכן להשתקע. חשבתי ללמוד במקוה־ישראל, אבל מיעצים לי לעבוד באחת המושבות.

— אם תרצה להשאר פה עמנו, תצטרך לקבל רשיון מאת הפקיד.

— ר ש י ו ן?

— כן! לפי גזרת הפקידות אסור ללון פה אפילו לילה אחד בלי רשיון. בענין הלינה מקילים עתה, אבל עבודה לא תקבל בלי רשיון. ואם יהיה לך רשיון, תוכל לעבוד בכרמי הבארון ברבע מג׳ידי ליום.

— ואתה, מה עבודתך?

— אני אכר.

חזר יהודה והסתכל באיש־שיחתו. לא כמראה אכר מראהו.

— לא בית לי, לא בעיר, לא סוס ולא שדה. כרם־גפנים לי, חמישים דונם. בחורף אני זומר את גפני במשך חדשים, ובקיץ בוצר את בצירי. וכל שאר ימות השנה הנני משתעמם. קשה לבלות פה את הזמן. אין נשים. לפעמים קשה חוסר ריחה של אשה מחוסר אויר לנשימה, ואתה הולך ונחנק.

יהודה צחק בקול, תפש בזרועו של איש שיחתו ורמז כלפי חלונות הבית. פני האיש כוסו ערפל.

— אחת היא זאת... אחת בכל המושבה. כל הבחורים שואפים את צלה, והיא קרה כקרח. כאילו אינה רואה אפילו אחד מהם. מהתלת בנו, בכולנו. היום הבטיחה לי לטייל עמי בגן הבארון. חשבתי, שאבלה עמה חצי הלילה. וכשבאתי אל ביתה, לא מצאתיה. ראיתיה פה, ואני שומר את צעדיה. רוצה אני לשפוך עליה את כל חמתי.

— ומדוע לא תכנס לבית?

— לא... בעל־הבית אדם יקר הוא, אבל היא, בעלת־הבית, אינה אוהבת את חברת האכרים. כל ימיה מצפה היא לביקורים של הפקידים, שאינם מכבדים אותה בביקוריה והבית בודד.

אותה שעה הגיע מצד בית־הכנסת קול דברים של אנשים באים, וביניהם קול צחוק של נערה. וכשנתקרבה החבורה, הכיר יהודה את הנערה בעלת השער הערמוני, שראה בבית בעל הדיליז׳נס. נבוך קצת ולא ידע על מה. וכשנתרחקה החבורה, אמר לאיש שיחתו:

— הנה עוד נערה במושבתך, ואתה אמרת רק אחת לכם? זאת נראית לי יותר מ„שלך״.

האיש צחק מטוב לב.

— איש מאושר הנך. באת לשעה קלה וכבר ראית את שתיהן. אבל זאת, „שלך״, עודנה כמעט ילדה. בת שש־עשרה. יתומה היא, בת ירושלים, קרובתה של אשת הישיש. רק לפני שנה עזבה את בית־הספר, ופרחחי הפקידים כבר מסובבים אותה כדבורים. טובה לא תצא ממנה. יש לה תקוה להלקח אחד כבוד לפריס.

דבר מה כבד לחץ פתאום על לבו של יהודה. עיפות חש בגופו. מאחר הצהרים מתרוצץ הוא וקולט רשמים. ורצון עז לנוח תקפהו. ומן השמים סייעו

בידו. פתאום נשמע קול חריקת הדלת בבית, אשר מאחורי חלונותיו עמדי השנים. איש־שיחתו של יהודה נזדעזע, נתר ממקומו ולחש למכירו החדש:

— שמי דוד, אם תשוב למושבה, תמצאני... — ונעלם בצללי הלילה.

יהודה חזר לבית־המלון. האורות כובו. רק עששית קטנה דלקה באולם־האוכל. מחצלת אחת היתה פרושה על רצפת האולם, ועליה כר ושמיכה — זהו, כנראה, המקום המיועד לו, אמר בלבו. ועוד מחצלת אחת היתה פרושה על הארץ, ועליה שכב פרקדן איש קצר־קומה ורזה, בעל זקן קטן ודליל, שלא נתפשט אלא למחצה. כשנכנס יהודה, זקף בו האיש השוכב את שתי עיניו הגדולות והבולטות: קצר־ראי היה, כנראה, והסתכל בו בסקרנות גלויה.

— אתה הוא המיועד להיות שכני בלילה הזה?

— כן.

— ובכן, למה אתה מוציא את זמנך לבטלה? אחד הוא השכר, בישליק ללילה, כסף טהור, אם תקדים ואם תאחר. אל תתבייש, פשוט את מעילך, וחלוץ נעליך, ואם תחתונים לך, פשוט, במחילת כבודך, גם את מכנסיך, שכב על „מטתך". אין זו מטת מלכים, אך מטות־מלכים לא הובטחו לנו בארץ המובטחת.

דברי האיש הזה היו טובים ולבביים, רוח לנפשו של יהודה והביט בתודה אל המדבר אליו מעל המחצלת.

— כבר הוגד לנו כאן, כי אתמול באת ארצה באניה הרוסית. ה„ישיש" בעל הדיליז'נס בא לשאול עליך. היטב חרה לו, שהזקנה שלי לא טרחה למצוא לך מקום בביתם. אל דאגה, בחורי, כאלה הם הלילות הראשונים בכנען, וקשים מן הלילות — הימים הראשונים. ארץ־ישראל אינה נקנית אלא ביסורים. אך לאחר הימים והלילות הראשונים הנך זוכה גם לקצת נחת. לא הרבה. ככה, שפה אחת... ואף־על־פי־כן, נחת... נחת של ך, וזה העיקר! לא של חסד לאיכים.

לבו של יהודה טוב עליו ומבטו נצמד אל השוכב מולו על מחצלתו שדבריו נובעים מפיו כמעין המתגבר.

— גם אני הגעתי יום אחד, לפני שמונה שנים, ארצה על גבי ישיש זה הנקרא „קורנילוב". כל הדרך גנח הזקן, כנראה, על שהטריחוהו לעת זקנתו ללכת בדרך רחוקה, וגם אני נאנחתי כל הלילה הראשון שלי ביפו, כששכבתי ב„חאן מנעולי" על גבי הקרקע בלי מחצלת, בלי כר ושמיכה וקיבתי היתה ריקה. שבעה שדים התרוצצו בבטני. ועכשיו, ב"ה, צריך לי ארבע־על־ארבע, חציו ל„אולם" וחציו ל„חדר שינה" ושני דרגשי־עץ לי ועל כל אחד מהם מזרון של תבן וסדין לבן וכר ושמיכה. ועל אחד הדרגשים האלה ילדה לי זוגתי בשבוע שעבר „שקץ" כהלכה, בחור כארזים. התרומם יהודה, ישב, הביט במדבר אליו ושאלו:

—הבילואי אתה, בן גדרה?
— בעגלתו של מי חרשת, כי את חידתי מצאת?
קריאה נתמלטה מפיו של יהודה — ספק של התפעלות, ספק של בכי.

ה. במושבה

פטמה המשרתת בבית־המלון, שנכנסה עם הנץ החמה לנקות את אולם־האוכל, מצאה את יהודה ישן שינה עמוקה על גבי מחצלתו.

— יללה, קום! — צרחה פטמה, ובידיה האמיצות תפשה את קצה המחצלת, משכה אותה וניערה את יהודה מעליה. הוא הקיץ, קפץ ממקומו ונפתע כשראה לפניו לא את שכנו מאתמול, אלא בריה משונה בעלת־פנים רחבים וציחקים, לבושה חלוק כחול ארוך ומטפחת אדומה על ראשה. אשה? — עברה מחשבה במוחו ושמח מאד, כי לא נשמע אתמול לעצת שכנו ולא פשט את מכנסיו. אך פטמה לא נתנה לו שהות לחשוב. תפשתו בידו ורמזה לו שילך אחריה. לקח את מעילו, את מנעליו וכובעו והלך למקום שהובילה אותו.

הם יצאו אל החצר מאחורי הבית. פטמה הראתה לו כד מים גבוה ורחב־פה, שעמד בפינה ליד הקיר בתוך תבנית של עץ. פחית קטנה עמדה בצדו של הכד, ומגבת, שלא מעטים כבר התנגבו בה, היתה תלויה על גבי מסמר שבקיר. היו אלה „מכשירי" הרחצה. ועוד על בנין עץ קטן, שעמד בחצר, רמזה לו פטמה. והריחות, שעלו משם, העידו עליו מהו ומה טיבו. משמילאה פטמה את כל „תפקידיה", נעלמה ולא נראתה עוד.

כשחזר יהודה רחוץ „ומסודר" אל אולם־האוכל, קדמהו בעל־המלון בברכת הבוקר, קבע לו מקום ליד אחד השולחנות ובירר עמו את פת־בגו. „מנה" חביתה, „מנה" דג מלוח וכוס תה. אולם־האוכל נתמלא אורחים, חלקם ישבו ליד השולחנות וחלקם נשארו עומדים. היושבים הזמינו מי „מנה" של חביתה, מי דג מלוח, ומי „כוס תה מתוק" ולחם. והעומדים ביקשו מי ככר־לחם ומי דג מלוח, וכשקיבלו את מבוקשם יצאו את האולם. לפי מלבושיהם גמר יהודה בלבו, שהאחרונים הם פועלים, והראשונים אורחים מהחוץ, או אכרים מסוגו של מכירו מאתמול, שאין להם בית משלהם. והנה הופיע הוא בעצמו, דוד, ובעמדו על מפתן הדלת, קרא בקול ליהודה:

— לבי אמר לי, כי עודך כאן. מזל־טוב! שכנתי ילדה בת בשעה טובה ומוצלחת. והמילדת כבדתני בארוחת־בוקר חגיגית. אולי תרצה לטייל עמי מעט ולראות את המושבה?

שמח יהודה לחברו החדש, שמכל צד העתירו עליו ברכת „מזל־טוב!"

וישאלוהו לשם אשר יקרא לילדה. שילם יהודה לבעל־המלון, לקח את חבילתו ויצא עם חברו אל הרחוב.

עדר המושבה, שהלך אותה שעה אל המרעה, חסם לפניהם את הדרך. יהודה הסתכל בסקרנות. מספרן של הפרות לא היה מועט, אך כולן קטנות ורזות היו. „שבע הפרות הרזות", אמר יהודה בלבו. וגם כמה חמורים הלכו מאחורי הבקר, ובמאסף היו כלב ושני ילדים ערבים. הרועה, ומקל חובלים ארוך על כתפו, עבר בראש העדר. השנים יצאו אל לב הרחוב. מראה הבתים היה אפור, ועיני יהודה ביקשו ולא מצאו אפילו סימן של גינה מסביבם. אך האויר היה צח, ויהודה שאפו מלוא ריאותיו. ברחוב רבו ההולכים ושבים, פועלים, רובם ערבים ומיעוטם עברים, יצאו לעבודתם ומעדריהם על שכמם. האכרים רכבו על חמוריהם אל כרמיהם. עגלות, מהן רתומות לזוג סוסים, ומהן לסוס אחד, יצאו מן החצרות ופנו לצדדים שונים. בעגלות היו מחרשות וחביות מים, והנוהגים בהן היו ברובם ערבים אף הם. ממבואות שונים של המושבה באו ערביות, הנושאות על ראשן סלים רחבים, ובהם תרנגילות, ביצים וירקות. ברחוב כבר עמד הדיליז׳נס מוכן לדרך, ומסביבו הצטופף קהל.

— הערביות מביאות הנה עופות וירקות כאל עירה. — אמר יהודה.

— יש בין האכרים, המגדלים בעצמם מן ה„טוב" הזה, אבל רוב האכרים והפקידים, שמספרם גדול ממספר האכרים, ובעלי־המלאכה ובתי־האוכל קונים מאת הערביות, — השיב חברו.

יהודה עמד הביט כה וכה, ופתאום נזכר דבר מה:

— אמור נא: על גבעה זו, שאנו עומדים עליה, לן ליבונטין בלילה ההוא. והיכן הגבעה השניה, שעליה לנו חבריו, שבאו בדרך שניה ולא נפגשו בו והתפללו עליה את התפילה הראשונה במקום הזה?

דוד הצטחק מטוב לב, הטה את יהודה הצדה והורה על גבעה אחת מרחוק, מאחורי בית־הכנסת. על ראש הגבעה נראה עץ בודד, אשר נשא למרחוק את צמרתו הרחבה. יהודה לא יכול לגרוע עין ממנו. הדרת שיבה, הדרת העבר היתה חופפת עליו גם מרחוק. ופתאום ראה סימנים לבנים העומדים מסביב למצבתו של העץ.

— אלו הן המצבות הראשונות. המקום הזה, בצל השקמה, נועד לבית־מועד לכל חי.

לבו של יהודה המה בו: מעבר מזה — הראשונים לחיים ומעבר מזה — הראשונים למות... ועל פי אסוציאציה נעלמת של מחשבות שאל:

— הלא נשארו פה במושבתכם אחדים מראשוני הבילואים. אתה מכיר פנים אל פנים את כל הבילואים בארץ?

ושוב צחק דוד צחוק עליז וטוב:

— את כולם מכיר אני. גם פה, גם בגדרה, וגם ביפו ובירושלים. מספר הנשארים בארץ אינו רב. כעשרים איש. ולאיש מהם אין קרנים במצחו. חי נפשי! — ושוב צחק. תפס את ידו של יהודה והראה לו באצבעו: — הנה מימין הרחוב, שם, עומד בית קטן בעל שתי קומות. בבית הזה יושב אחד מבני ביל"ו, אכר חרוץ ואיש ישר־לב, ורעיה לו ושתי ילדות, שני אפרוחים. ושם, למטה, למטה, משמאלו של הרחוב, מעבר לבאר, בבית קטן, יושב זקן מבני ביל"ו במושבתנו, עסקן צבורי וסופר, ה„פלשתינאי הזקן", ודאי ידעת את שמו. ולמעלה, בסימטה, מדרום לבית־הכנסת, יושב אחד מבני ביל"ו, אכר למופת. בחצרו תריח ריח של כפר, כאות נפשך, כנראה. ופה, בבית אחד למולנו, גר עוד בילואי בבית חותנו ממיסדי מושבתנו.

ברגע הזה לא אחרי ריח של כפר הלכה נפשו של יהודה, כי מלה אחת של קסם, שנפלטה מפי חברו בלי משים, צדתהו.

— היכן, היכן היא הבאר?

קולו נגע, כנראה, עד לבו של דוד, כי הפעם לא הצטחק אלא אמר בקול רציני:

— הנה אנו יורדים אליה. אבל אותה לא תראה, בית־מכונה בנוי עליה, שם גם בית־מרחץ.

השנים ירדו למטה ועמדו לפני בנין קטן.

— מקום היסטורי הוא זה, — קרא יהודה בהתרגשות רבה, — פה נשמעה שוב הבשורה הגדולה: מצאנו מים!

גם פניו של דוד היו מתוחים הפעם ובקול רועד קצת אמר:

— אכן מקום היסטורי... אלמלא מצאנו אז מים כאן, היה כל מפעלנו נפל, והיה נשכח מזמן מן הלב. הלטובה היה הסימן הזה או לרעה? מי יודע! ימים יגידו. אפשר אשליה איומה ואפשר אתחלתא דגאולה.

— ואתה מפקפק בדבר? — כמעט צעק יהודה: — פה על האדמה הזאת, אתה מפקפק!

— אמנם כן, מפקפק אני... דוקא על האדמה הזאת. פה הנך נוכח לדעת, מה כביר ועצום הוא הדבר, שאנו מדברים עליו, ומה קטנים ודלים אנו מכל הדברים האלה. אני, לצערי, הנני בין המפקפקים. יש בינינו שאינם מפקפקים כבר. הללו נואשו לחלוטין וחושבים את ענינגו כאבוד. אך יש גם המאמינים בלי כל היסוס. כך, על־כל־פנים, אומרים הם. אך לא לכולם אני מאמין.

— אני מאמין בלא אבק פקפוק! — קרא יהודה בהתרגשות.

— לך אני מאמין. אתה כה צעיר. אשריך... אגב: הבט לאחוריך. פה, בבית הגדול הזה, שוכן כבוד בלוך. אם תרצה להשתקע במושבתנו, תצטרך לבקש רשיון ממנו.

הדברים כאילו שפכו מים קרים על ראשו של יהודה והוא נתעורר והחזיר פניו לראות את הבית הגדול בעל שתי הקומות, והמוקף גדר של ברזל וגינת עצים. אוירה של רשמיות היתה נסוכה מסביב לבית.

— הזהו בית הפקידות? — האם פה היה יושב גם איסוביציקי? ופה פרצה המהפכה? והיכן הבית בו ישב הלפרין?

דוד הביט בחיבה אל יהודה ואמר רכות:

— ההיסטוריה של מושבתנו ידועה לך יותר מלכל אחד מבניה, היא כתובה על לוח לבך. שא עיניך וראה, בבית ההוא אשר למולנו, באחד החדרים שלו, גרו הלפרין ושני חבריו. ומן החדר הזה יצא אז הניצוץ שנפל אל ערימת הפשתה, שהיתה כבר מוכנה מקודם. אגב: לפני ימים מספר חזר הלפרין לארץ, וגם אל מושבתנו בא, רצה לראות את החדר „שלו" ואת שני חבריו, שהיוו יחד עמו ועד „אגודת הפועלים". האחד מחם, אכר אמיד עתה, והוא אחד ה„מפקפקים" כמוני. והשני, אדם יקר, וחדל לפקפק. אתמול יצא מן הארץ לחלוטין באניה שבה באת אתה.

את הדברים האחרונים אמר דוד בצער מרירות והם הכו על לבו של יהודה שהביט באהבה אל חברו — ושאלו בקול רך:

— מדוע לבך רע עליך?

צל שחור עבר על פניו של דוד. הפעם שתק ולא ענה דבר. יהודה הניח את ידו על שכם חברו הגדול ממנו בשנים ושאלו שוב בבת צחוק:

— האמנם בגלל הבחורה ההיא, שלא חכתה לך אתמול? — וצחוק פרץ מפי שניהם.

פתאום נעצר צחוקו של דוד, גם הוא שם ידו על שכם חברו הצעיר ממנו ואמר בקול רווי צער:

— לא רק בגללה, בגלל שקטנים אנו מן העבודה שעמסנו עלינו. אבל גם בגללה... ואַל תצחק: חיים ומות בידי האשה. ועל כל קשיי הישוב נוסף הקושי של חוסר ידי־אשה ענוגה.

השנים השמאילו ונכנסו לתוך גן, אשר ניטע לפני זמן מה וכמה פועלים עברים טיפלו בו. הם עברו בשבילים, בין העצים הצעירים ובין ערוגות פרחים ומשתלות, ויצאו אל שדרה רחבה, שמשני עבריה ניטעו לפני כשנה דקלים רכים. לבו של יהודה פעם בו, והיה טוב עליו, — הוא כה אהב עצים. מן השדרה יצא אל ככר רחבה, שבה עמדו בניני־אבן אחדים, אשר צורה של בית־חרושת להם, ופועלים עסקו בחפירת יסודות לבנינים, וערמות של אבנים ושל סיד היו צבורות פה ושם.

— פה היקב, פה עושים יין מענבי הגפנים שבמושבה. ועתה מרחיבים

את הבנינים ומתכוננים לבנות יקב כביר כדוגמת היקבים בצרפת. מפעל הבארון...

— „יין", „יקב" — דברים אלה עוררו את לבו של יהודה. אך דבר אחר טוב מצא כאן: לפניו נגלה מרחב. אמנם לא היה זה שדה, כאשר בקשה נפשו, אלא שטח גדול של גבעות נטועות כרמי גפן ושקדים. ומעבר לגבעות, מרחוק, ראה צמדי שורים חורשים.

— מכאן, בין לכרמים האלה, הדרך לואדי־חנין, שאתה רוצה ללכת אליה, אלווך עד לאחד הכרמים, ומשם אראך את הכיוון הנכון.

אותה שעה בא לעומתם איש גבה־קומה ורחב־כתפים, פניו צעירים ומפיקים עוז, והוא הולך בקושי, נשען על מקל עב. נשתומם יהודה: איש, שמראה כזה לו, נשען על משענתו? כשנפגשו בירך האיש את דוד לשלום והאיר פניו גם ליהודה. דוד החזיר לו שלום בקול, הציג לפניו את יהודה, ושאלו למצב בריאותו. האיש לא ענה דבר, ורק הניע בידו תנועה של יאוש והלך לדרכו.

— זהו אחד מקרבנותינו. איש חיל, גבור, עז רוח וטוב לב. בהתנפלויות על מושבתנו, בהתנגשויות עם הרועים, בריב על התחומים, הצטיין תמיד ועתה הוא בעל־מום, אולי לכל ימי חייו. — לאחר דומיה שנשתררה והכבידה המשיך דוד:

— לפני שנה היה הדבר. בין המושבה ובין הכפר השכן פרצה מריבה על אודות התחום הדרומי של אדמתנו. הוא יצא לחרוש בחלקת שדהו שעל הגבול הדרומי. אחד המעטים היה, שחרש במו ידיו כל השנים, אמן החרישה היה ואהב את המחרשה. בלי שנתכון לכך, נגע במחרשתו בתחום המריבה. מיד התנפלו עליו עשרות פלחים, שהסתתרו בואדי ושמרו את צעדיו. ועד שהחישו לו עזרה מן המושבה, עמד במערכה יחידי מול רבים. עשרות נאבו־טים זרקו בו הפלחים וביחוד נתכונו אל ברכיו. והוא כל הזמן לא הוציא את המחרשה מידו האחת, ובידו השניה התגונן במגלב הארוך שבידו מפני המתנפלים שלא יגשו אליו. סוף סוף הגיעה העזרה מן המושבה, האכרים הבריחו את המתנפלים, אך מרוב המכות נתערערה מערכת העצבים ברגליו. זמן רב שכב ולא יכול לקום ולעמוד. ועתה מתהלך הוא בקושי. בחמי טבריה התרחץ וללא הועיל. הרופאים מיעצים לו שיסע לחוץ־לארץ להתרפא. אך מי יודע אם עוד יש לו תרופה. ואם יתרפא, הישוב ארצה? קרובים לו באמריקה והם קוראים לו.

נרעש ונפעם שמע יהודה את הדברים ורוחו נדכדכה עליו.

— ומדוע מתנפלים הפלחים ורועיהם עליכם?

— העלים הירוקים שבכרמי הגפנים, בזמן שעשבי השדות כבר קמלו

ויבשו, מושכים את לב הבקר הרעב, והרועים, הדואגים לעדריהם, אינם מעכבים בעדם. ועניני הגבולות יגעים ומסובכים פה מאוד. בספרי־האחוזה של הממשלה אין סדר, והזיופים והשבושים מרובים בהם. יד הבקשיש בכל. התקיפים שבבעלי הקרקעות היו מסיגים תמיד את גבולות הפלחים החלשים. ואנחנו ירשנו את כל הסכסוכים הישנים האלה. בעלי הקרקעות, שמכרו לנו את קרקעותיהם, אכלו בוסר, ושנינו תקהינה.

שוב נשתררה דומיה קשה. והשנים יצאו מחרישים אל הדרך שבין הכרמים. החול שבדרך היה עמוק, וההליכה בו היתה קשה ומעיפת. הנעלים הגבוהות של יהודה הכבידו עליו את ההליכה עוד יותר. הם ירדו גבעה אחת ועלו בשניה. ומעליה, בצד שמאל, נראו הרי יהודה השרויים בערפל כחול. לפניהם, בין הגבעות, השתרע מישור צר ויפה. במישור חרשו מחרשות רתומות לצמדי בקר, תלמים ארוכים, ישרים כמיתר מתוח, נמשכו לכל רחבו.

— יפה המקום! — אמר יהודה בעליצות, כשהתעורר לאחר דממה ממושכת.

— היה יכול להיות יפה, אלמלא... — התחיל דוד והשתתק.

— אלמלא מה?

— ענין הסכסוכים עם הערבים מביאך לפעמים לידי יאוש. הם הרבים, ואנו קומץ אנשים. והממשלה מקבלת בקשיש ברצון, אך עינה רעה בנו ושמחה לאידנו. ואיני רואה מוצא. נפשך תקוץ בזה. פעמים שאתה נחנק. פעמים רוצה אתה לברוח מן המיצר הזה אל המרחב.

שתק יהודה רגעים מספר ואמר בהיסוס:

— אמרת כמה פעמים שעדיין צעיר הנני. ואמנם נכון הדבר. וקשה לי לחוות את דעתי בפניך, שאתה גדול ממני בשנים ובנסיון. אתה ראית וחשבת הרבה. אך לבי אומר לי, כי טעית. המרחב הוא כאן, המחנק הוא שם, בגולה, ואין לך לאן לברוח.

— טוב לך שאתה צעיר... אשריך... — אמר דוד בעין של חיבה — ומי יודע? אולי דוקא עיניך הצעירות, שלא נפגעו עוד מכראות החיים, מיטיבות להביט למרחקים מעינינו, שעיפו מרוב מראות. בכל אופן, הייתי מאחל לך שתהא דרכך בישוב סוגה בשושנים. אודה לך על האמת: אתמול, כשראיתיך בפעם האחרונה ושמעתי את דבריך, אמרתי אל לבי: העלם הזה — בדרכו בישוב חוחים וברקנים יהיו לו, אם לא ימלט על נפשו בעוד מועד. היום אני חושב אחרת: אולי יעמיד לך כוחך, שהוא כה רענן, ותתגבר על המכשולים. ומקוה אני כי עוד נפגש, לפני שאברח אני מכאן על נפשי. ולחץ בחמימות את ידו של יהודה, הראה לו את הדרך, שילך בה, החזיר פניו ושב למושבה.

רגע הסתכל בו יהודה מאחוריו, אחר כך הפך פניו גם הוא וצעד בצעדי און קדימה.

ו. ואדי חנין

לבדו צעד יהודה בשביל החול, הנקרא בשם „דרך”. עבר בלב המישור הצר, שנראה לו קודם לכן. רגליו טבעו ממש בחול. פעם בפעם היו חריצים עמוקים, יבלי מי הגשמים, חוצים את הדרך. בשדה חרשו פלחים. איש איש בחלקת שדהו הצרה והמוארכה. רובם חרשו בצמדי בקר, שורים קטנים ורזים, שכמעט כולם היו שחורים. פלחים בודדים חרשו בסוס אחד או בגמל, ויש והמחרשה רתומה היתה לצמד חמורים או לחמור ופרה. המחרשות היו של עץ, ובקצהן סכין ארוך וחד. „במחרשה כזאת חרש בודאי קין בשעתו”... הרהר יהודה בלבו והצטחק. עלוב ועגום היה המראה. ואף־על־פי־כן עורר רגש טוב בלבו. ריח של שדה הגיע לאפו. היה בו הרצון לברך את החורשים ולשוחח עמהם, אך פיו היה חסום. במקום אחד רבצה על פני הדרך, בתוך החול, חבורה של ילדים. כשהגיע אליהם, קפצו ועמדו על רגליהם, הסתכלו בו תחילה בתמיהה ואחר־כך התחילו למחוא כפים ולשיר לו שיר. הבין, שהילדים מתקלסים בו. נתעכב. חשבו, כנראה, הילדים שמבקש הוא להתגרות בהם, והתחילו לזרוק בו חול. אך אחד החורשים, שהתקרב לדרך, גער בהם והכב התפזרו לכל עבר.

מצד ימין נגולו לעיניו גני עצים. וכשהתקדם עוד מעט וירד במורד גבעה אחת, ראה בית־חימר קטן מימינה של הדרך. סגור ומסוגר היה הבית ועל חוריר־חלונותיו — קרשים. „בית עזוב מבעליו”... — חשב יהודה, ורוח־עצב חרישי נשב עליו פתאום מן הבית הקטן הזה, סמל של אבל ראה לפניו. מה קרה כאן? מאחורי בית־החימר, היו עצים, שנשרו עליהם, נראו לו צריפי עץ אחדים, אבל אנשים לא נראו בהם, ורק כלב עז־נפש חרץ לשונו ונבח בקול צורם אזנים.

יהודה המשיך את דרכו והגיע עד לפני שער פתוח, אשר ממנו נמשך שביל אל גן העצים. מרחוק נסתמנה חצר, ובה בית בעל שתי קומות ובניני משק שונים. והבין כי אחוזה חקלאית כאן. עייף היה מן הדרך וצמא מאד מ„מנת” דג המלוח, שאכל בבוקר, ולא ידע כמה רחוקה עוד ממנו המושבה ואדי־חנין. הוא הימין, נכנס בשער והלך בשביל עד שהגיע לחצר. בפתח החצר עמדה אשה עבריה, מטפחת לה על ראשה ובסינורה תפוחי־זהב שקטפה, כנראה, זה עתה בפרדס. בסקרנות הביטה האשה אל הבא. כבת חמשים היתה, קמטים חרשו חריש עמוק בפניה, אך מבטה היה עז וגופה חסון. יהודה בירכה באידיש ושאלה לשם המקום. צל של לגלוג עבר על פני האשה.

— הערבים קוראים למקום הזה ואדי־חנין, בעלי קירא לי: „נחלת ראיבן”, ואני, אשתו של ראובן, קוראה למקום הזה, מחלת ראיבן, מחלה על ראש שונאי.

— הזאת היא המושבה ואדי־חנין?... — שאל יהודה בתמיהה, — ולי נדמה כי אין זו אלא אחוזה חקלאית.

— לא מישבה כאן ולא אחוזה, אלא אחיזת־עינים. נוכל גרמני אחד רימה את בעלי התם, שחשב כי ירושלים כאן. בעלי נתן לאותו גרמני את אחוזתו שעל יד אודיסה ותמורתה לקח כאן קדחת. ואתה, בחורי, אמור־נא לי, הלוא אוקראיני אתה? דיבורך היהודי מעיד בך. פה הם כולם ליטאים...

— כן. מאוקראינה אני... — ענה יהודה ברצון והושיט ידו לאשה, שנשאה חן בעיניו עם כל דיבוריה הקשים. הושיטה לו גם האשה את ידה השמאלית כי בימנית אחזה בסינורה המלא תפוחי־זהב.

— הרוצה אתה לקנות תפוחי־זהב? עשרה בשלשה מיטליק.

— לא... אך אם בת אוקראינה את, אחות למולדת הישנה, השקיני נא מעט מים, כי צמא אני מאד.

— בבקשה, הכנס־נא אל ביתי. מים לא אחשוך ממך. מים יש לנו פה. הלואי והיתה ברכה כזאת גם בלחם.

יהודה נכנס לחדר מרווח, שסימני עניות ודחקות היו ניכרים בו בכל פינותיו, ישב ליד שולחן־עץ לבן, כבקשת בעלת־הבית, שהגישה לו כוס מים ותפוח־זהב אחד חתוך לשנים. הריק את כוס המים לתוך פיו. ביקש עוד כוס והריק גם אותה.

— מדוע יחסר לכם לחם, הרי מרחב של שדות מסביב?

— האדמה, ש„זכה” בה בעלי, אדמת חול היא. טיבה היא לעצים ולירקות אך הזורע בה חיטים קוצר קוצים. ולירקות אין קונים. הערביות מביאות ירקות על ראשן לראשון וליפו ומוכרות כמעט בחינם. וגם לתפוחי־הזהב אין קונה.

— ראיתי ערבים חורשים וזורעים, כשעברתי בדרך, ופניהם שמחים.

— הם זורעים ברינה וקוצרים בדמעה. ה„עשירות” שלהם על הגרמני הנוכל... רובם ככולם רעבים ללחם. בעבור רבע מג׳ידי ליום הולכים הם לעבוד עבודה שכ׳רה ונוטשים את אדמתם. ועל פת לחם ייהרגו ויהרגו.

פתאום נזכר יהודה את בית־החימר העזוב ושאל את האשה פשר דבר. צל כיסה את פניה, ראשה שח כלפי יהודה, וכמתמהמהת לספר לו דבר של סוד, לחשה:

— נפח עברי גר בבית הזה. בעלי פתה אותו לבוא לכאן. אמנם מצא האיש את לחמו ברוַח מאת הפלחים, אבל בלילה אחד, בחורף שעבר, רצחוהו. שחטוהו ככבש. ואת כלי־עבודתו שדדו.

נדהם יהודה. כמה רגעים עמדה דממה כבדה בחדר, כאילו היה מת מוטל על הקרקע.

— האם כה רעבים הם הערבים ? — שאל אחר־כך בקול ספוג כאב, — הסתכלתי בפני החורשים, ונדמה היה לי שאינם קשוחי־לב.

— פראים הם. כשהם עם האדמה, טובה רוחם עליהם, אבל בכעסם יהרגו איש. כשיראו אדם רעב, יפרסו לו מלחמם הצר. ועל כלי־עבודה, המוצאים חן בעיניהם ואין ידם משגת לקנותם, ירצחו נפש. פועל ערבי יש אתנו, פרדסן, שומר, מיום שבאנו לכאן. באש ובמים יבוא למעננו. בזמן הקשה מאד שעבר עלינו עבד עמנו ולא ביקש כסף. וערב־שבת אחד, כשהגיעו מים עד נפש, מצאנו שק חיטים מוכן לטחינה על פתח ביתנו. וכשהיה בעלי נודד ליפו לימים מספר לבקש עזרה, שמר עלי ועל ילדי הקטנים ככלב נאמן, ואני מאמינה בו ובנאמנותו. אך איני ערבה לך, שלא יהרגך, כשימצאך בדרך, בשל נעליך היפות.

רצה יהודה שתמשיך האשה לדבר עוד ועוד, אך בפתח הבית הופיע ערבי, שחור, גבוה ורחב כתפים, שזרק כלפי יהודה מבט, שלא היה בו מן האהדה, ורמז לבעלת־הבית. היא קמה, וביקשה סליחה מאת אורחה, כי עליה ללכת להכין ולשלוח על־ידי השומר אוכל לבעלה ולילדיה העובדים בכורותיהם שבריחוק מקום. יהודה קם, בירך את בעלת הבית, קנה ממנה עשרה תפוחי־זהב, מלא את כל כיסיו ויצא.

ושוב צעד יהודה בתוך בקעה, שאדמתה שטוחה, ומשני עברי הדרך חרשו פלחים במחרשות רתומות לצמדי בקר. היתה שעת צהרים, והחורשים פרקו את העול מעל שוריהם, ישבו לצד הדרך לאכול את לחמם, והשורים והחמורים רבצו עיפים על־פני האדמה החרושה, נחו מעט, קמו והתחילו ללחוך את העשב היבש אשר בצדי הדרך. בסקרנות הסתכלו החורשים ביהודה, ברכוהו לשלום והזמינוהו לסעוד עמהם, הוא ניחש את כוונתם, הודה להם בתנועת־יד ובקריצת־עין ואחד לאחד נתן להם את כל תפוחי־הזהב שבכיסו.

כשהתרחק מעט, ראה איש עברי בא לקראתו, והוא רוכב על חמור. עצר הלה את חמורו ושאלהו, ההולך הוא לדוראן ? תמה יהודה על השאלה והשיב, כי פניו לא לדוראן כי אם לרחובות. — הנכונה הדרך שאני הולך בה ? — שאל. נבוך האיש, הצטדק והסביר, כי אמנם נכונה הדרך, אלא שהמקום הנקרא עתה רחובות היה שמו לפני כן דוראן...

— עוד מעט תעלה ל„הר החול", אשר יהיה בעיניך כמדבר, אך אַל־נא

תבהל ואל תחשוב כי תעית. זה הדרך! ומעבר לגבעת החול, לרגליה, גביל אדמת רחובות, וכשתעלה לגבעה שניה, שאדמתה טרשים, תראה מעליה את המושבה.

ז. רחובות

צדק האיש: אלמלא הקדים ואמר ליהודה מה שאמר, היה חושב באמת שתעה בדרכו. כה שוממה היתה גבעת החול, שהגיע אליה, ממש מדבר. לא סימן של עשב, ולא עקבות של גלגלי עגלה, והחול עמוק עד לקרסולים ומעלה. וכיצד עוברות כאן עגלות בדרכן למושבה?

עיף ושטוף זיעה עמד במורד „הר החול", ולפניו תעלה, שנמשכה משני עברי הדרך. מיד הבין, כי כאן גבול אדמתה של המושבה, כאשר אמר לו האיש, ועיפותו נסתלקה ממנו. בצעדים מאוששים עלה אל הגבעה השניה, עמד והביט על סביבותיו: מכאן יראה את המושבה, אמר לו האיש. איה? ממנו והלאה נראתה לו עוד גבעה אחת, ועליה שלושה בתי־אבן ובנין קרשים אחד. הזאת היא המושבה? חשב והרגיש את עצמו כמרומה. אבל עדיין בת תשעה חדשים וחצי היא... ניחם את עצמו. ופתאום צלצול של פעמון כקול הפעמון בבית־יראה שבכפר. המטעה אותו אזנו? לא, הצלצול היה ברור והרעיד את האויר. ובמרחק־מה ממנו, לימינה של הדרך, בצלע הגבעה, ראה חבורה של אנשים עברים, שקמו מעל האדמה, ששכבו עליה, עמדו על רגליהם ובזה אחר זה ירדו אל תעלה ובידיהם מעדרים. „פועלים עברים בעבודתם". ובצעדים מהירים הלך לעבר החבורה.

לעיניו נגלתה תעלה רחבה וארוכה, כחצי מטר עימקה. מצדה האחד אדמת בור ומצדה השני אדמה תחוחה. על קרקע התעלה עמדו כשלושים איש, ומעדרים בידיהם, חפרו באדמת הבור והשליכוה לעבר האדמה התחוחה, ותוך כדי כך עקרו ממנה צמחי־בר ונתנום בסלים קטנים, שעמדו לפניהם. על־יד העובדים, מעל לתעלה, עמד איש גבה־קומה ומקל דק בידו והסתכל בעבודת הפועלים. „ודאי המשגיח?"

— ה' עמכם! — קרא יהודה בקול רפה ורועד מאימתא דצבורא, כשנגש אל הפועלים.

— יברך ה' — ענו המשגיח והפועלים בהפכם ראשם אליו, ועל פניהם צחוק קל של סבר רצון.

— מאין באת ולאן הולך? — שאלו המשגיח באידיש בהושיטו לו יד לשלום.

יהודה ענהו בעברית נמלצת:

— משוט בארץ ומהתהלך בה. מראשון־לציון וואדי־חנין אני בא לרחובות וגדרה אני הולך.

הוארו פני הפועלים במאור של רצון, ורק אחד מהם, הזקן שבחבורה, צל עבר על פניו, שסימנים של מרירות היו ניכרים בהם.

— מתלמידיו של בן־יהודה אתה, כי באת אלינו ב„לשון־קודש" שלך?

— פתח הלה באידיש, אך המשיך בעברית תנכי"ת: — אַל תדבר אלינו ארמית, דבר אלינו יהודית, כי שומעים אנחנו!

חפו פני יהודה ולבו נפל עליו, מפני המרירות שבקולו של האיש ומפני סירוס הכונה שבדברי התנ"ך. הוא החריש מלענות לו. ושאר הפועלים, כולם צעירים מאד, הביטו בתרעומת על חברם הזקן וגם גערו בו. אך הוא לא השיב להם, ורק הכה במעדרו במשנה מרץ.

— תושב גדרה אני — אמר המשגיח, שביקש, כפי הנראה, לכפר במשהו את פני יהודה — לא בילואי אלא סתם תושב, ומחר אחר חצות היום אני חוזר לביתי בעגלה גדרתית העוברת ברחובות, ואם תלון עמנו הלילה, אקחך עמי מחר לגדרה.

שמח יהודה ונתאושש לשמע הדברים.

— מה העבודה הזאת לכם? — שאל.

— זהו „בחר" בערבית. וגם אנו קוראים כך לעבודה זו. הננו מכשירים את האדמה לנטיעת כרם־גפנים. חופרים חפירה עמוקה כדי לרכך את האדמה ומוציאים ממנה את העשבים השוטים, „אינג'יל" שמם בערבית, ואנו קוראים להם יבלית. כן למדנו מפי בן־יהודה.

— איש נפלא הוא בן־יהודה, — קרא יהודה בהתעוררות — אתם מחיים את האדמה והוא מחיה את השפה! אדמת מולדת ושפתה — אחיות הן...

הדברים פרצו מפיו בלי משים וכאילו נכלם על כך ופניו הסמיקו. אך הפיעלים הביטו אליו בחיבה. כולם כאחד, חוץ מן הזקן שבחבורה שפניו הזועפות זעפו שבעתים, ומפיו נזרקו בלחש דברים של ריגון:

— מחיים את האדמה וממיתים את עצמם.

שמע יהודה את הדברים והפעם הביט ברחמים אל הנרגן והתאפק.

— הקשה היא העבודה הזאת? — פנה אל המשגיח.

— נסה לקחת את המעדר בידך, וידעת! — הוסיף לרגון הפועל הזועם.

— בעוד ימים מספר אעבוד גם אני ב„בחר"! — ענהו יהודה בעוז.

— ואז... אז יעלם הסומק מלחייך. כשתרעב ללחם, תתחיל לדבר מאמע־לשון.

המלה „תרעב" הזכירה ליהודה כי אמנם רעב הוא. מארוחת־הבוקר לא בא דבר אל פיו.

— איפה אוכל למצוא אוכל במושבה? — שאל את המשגיח, והלה יעץ לו שירד למטה וישאל את הזקן הגר ב„שאלאש״. בודאי ימצא לו דבר מאכל, גם לאחר שעת סעודת הצהרים.

— „שאלאש״? — תמה יהודה שהמלה הרוסית היתה הפעם מוזרה באזניו, — מה כונתך בזה?

— בשם זה, — ביאר לו המשגיח — רגילים ברחובות לקרוא לצריף העץ המשמש מטבח לפועלים. „שאלאש״.

בירך יהודה את מכיריו החדשים וירד אל המושבה. הגיע אל מורד הגבעה, ראה מימינו ערבי, העומד ליד כיפה ומושך בחבל מלמטה למעלה, ומסביבו ערביות וכדים על ראשן. „ודאי באר?״ משמאלו ראה בנין־קרשים ארוך מזה והתחלה של יסוד לבנין־אבנים מזה. „ודאי ראשית של רחוב?״ וכשהחזיר פניו לאחוריו, ראה על גבעה נשאה בית־חימר קטן ישן. זכר לעבר.

ליד בנין־הקרשים עמד איש גבוה, שזקנו מגודל ופרוע ולבושו קאפוטה ארוכה, ששתי כנפותיה נתלבטו בין רגליו. „זהו ה„שאלאש׳ וזהו הזקן...״

— אני הוא רב יצחק — צעד לקראתו הזקן והושיט לו יד לברכת שלום — אופה לחם, מבשל במטבח, מצלצל בפעמין, שמש, לכשארצה גם שומר. ואתה, בחור, מנין הנך בא? הלבקש עבודה במעדר? יש כאן עבודה לרוב, הנה האדמיניסטרציה שם, בבית הקטן, השני מכאן, למעלה. אך הזהר, אם יאמר לך הליטאי „שני בישליקים״ — אל תסכים! שנים וחצי, לא פחות אפילו מיטליק אחד. הסכם כללי הוא. הלא ככר לחם בלבד — חצי בישליק. ממני תקנה את הלחם.

— אין אני מבקש עתה עבודה. אך ככר לחם אקנה ממך ברצון, כי רעב אני.

— לחם אתן לך בכבוד גדול. זה עתה מן התנור. וגם דג־מלוח עם בצל כמנהג מדינתנו המבורכה בפודוליה. כאן הליטאים אוכלים בברית־מילה דג־מלוח ו„לקח״. בשכר המאכל הזה תוסיף עוד חצי בישליק. עד שאנו מביאים את סחורתנו מיפו יוצאת הנשמה. הדרכים של „טערק שיקסי״... ולכן הכל אצלנו ביוקר. מכיר אני בלשונך, בחור, כי לא ליטאי אתה. פה הם ברובם ליטאים רמאים, יכנס הרוח באבות אבותיהם. מנין יהודי בא? משלנו אתה, האידיש כהלכה...

— שוב דג־מלוח... — חשב יהודה בלבו והשיב לזקן שלא לענין.

— אני צמא מאד. אולי יש לך גם כוס תה?

— אדרבא ואדרבא, כוס תה מתוק אתן לך, עיד שני מיטליקים. הרי תהא לך סעודת־מלכים ממש! הכנס, בבקשה, פנימה לתוך ה„דירה״ שלי.

הלך יהודה אחרי היהודי אל אחורי ה„שאלאש״. שם היה חדר־עץ קטן.

נוסף או נשען על בנין־העץ העיקרי. את חצי החדר תפס תנור גדול, שאשה קטנה, צנומה ובלה עמדה על־ידו, ובחציו השני עמדה מטת־ברזל רחבה, ועליה כסתות ושמיכות, ובפינה — שולחן קטן, ושני ספסלי־עץ משני עבריו. על אחד הספסלים האלה ישב לו יהודה לאכול את „סעודת המלכים" שלו. וככלותו לאכול, שילם לבעל־הבית, ביקשו שישמור על חבילתו ובעצמו יצא אל ה„רחוב".

ח. על ה„צ׳ירדאק" וב„שאלאש"

יהודה עלה במעלה הרחוב. שני בתי־אבן קטנים עמדו מימינו, מרוחקים זה מזה, ליד הבית הראשון עמד בחוץ איש זקן, קצר־קומה ויפה־פנים, שיצא לקראת יהודה, נתן לו את ידו לשלום וברכהו בקול רם. מחלון הבית הביטו שני זוגות עינים של שתי נערות, אחת מבוגרת ואחת צעירה ממנה. „אחיות", הרהר יהודה. והזקן נשא חן בעיניו על אשר לא שאל ולא דרש ממנו דבר. עניו... ועל המרפסת הקטנה של הבית השני ישב בכורסה יהודי נשוא־פנים שזקנו צהוב ומרובע, ועיניו פקחיות.

— בחור, — קרא הלה בקול מצוה כמעט, — הרוצה אתה בעבודה?

וכשענה יהודה בשלילה, הזר וקרא כגוער:

— אתם נמשכים לראשון־לציון, נרפים אתם, שם משלמת לכם הפקידות שכר־חסד, וכאן אנו משלמים לפי שויה של העבודה. תתחיל משני בישליקים ותעלה.

ניגש אליו יהודה והסביר לו כי עדיין לא החליט מה לעשות והיכן לעבוד. אך האיש נעץ בו מבט בוחן, כאילו אומר: „אותי אין מוליכים שולל". „הליטאי" — חשב יהודה בלבו והמשיך לעלות ברחוב.

הבית השלישי לא עמד בקו הבתים הראשונים, אלא יצא דופן, לפנים מן הקו, ובנוי היה באופן מיוחד, מקורי: שני חדרי דירה היו בנויים זה על גבי זה ובצלעם היתה אורות־אבן גדולה, ועליה על גבה, לכל ארכה, למספוא כנראה. כשהתקרב יהודה אל המקום, ירדה מן הרחוב אל הבית עגלה רתומה לשני סוסים לבנים ויפים, ויהודי גבוה ורחב־כתפים נהג בהם. הסוסים משכו את לבו של יהודה. כאלה אהב! וכבר ביקש ללכת אחריהם להסתכל בהם מקרוב, אך פתאום שוב הגיע לאזניו צלצול של פעמון, כזה ששמע לפני כן, והפעם היה קול הצלצול כה ערב... כשהחזיר את פניו, ראה, כמעט על־ידו ממש, שני עמודי ברזל בנויים בקרקע, וגג קטן להם, וממנו יורד פעמון והיהודי שהאכילו לחם ודג־מלוח, עומד ומושך בחבל הפעמון. ולא עברו רגעים מועטים ומכל עבר החלו לבוא, מי בהליכה ומי בריצה, פועלים החוזרים מעבודתם, ומעדרם על שכמם. חצים היו עברים וחצים ערבים חשופי שוקים.

וגם המשגיח שראהו קודם בשדה, בא. ראהו המשגיח והזמינו לבוא אחריו אל הבית, אשר לפניו, כי משכנו למעלה על ה„צ׳ירדאק״ של האורוות.

— באוקראינה — גיחך לו יהודה — משמש ה„צ׳ירדאק״ למספוא לבהמות, ולא משכן לבני־אדם.

— גם כאן מיועד הוא לכך לעתיד לבוא. אך לעת־עתה, מחוסר דירות במושבה, משמש הוא משכן ארעי לי, לפועלים ולאכרים שבתים אין להם.

— ומדוע נקראת עליה זו בשם „צ׳ירדאק״ דוקא?

— בעל הבית, איש אוקראיני כמוך, קורא לה כך, ואנו אחריו.

במדרגות של עץ עלה יהודה אל העליה בעקבות המשגיח. בכפיפת ראש נכנסו בפתח נמוך פנימה. מתחת לרגליהם היתה רצפת קרשים ומעל לראשם ממש — רעפי גג. לאורך הקירות הנמוכים היו פרושים על הרצפה מזרנים של קש, ועליהם, על כל אחד מהם, מושלכים כר ושמיכה. באמצע עמדו תיבות עץ קטנות, שריח נפט נודף מהן. ישב המשגיח על אחת התיבות והציע לאורחו לשבת על־גבי התיבה השניה. יהודה ישב ברצון, כי עיף היה מכל הרפתקאותיו במשך היום, וגם נרעש מעט. היום נדמה לו ארוך כל כך. היה זה היום הראשון שעבר עליו כולו על פני האדמה. שני ימיו הראשונים בארץ לא היו בעיניו אלא כפרוזדור אל הטרקלין. עיני יהודה היו פנויות אל עבר ה„דלת״, שדמתה לחור, ופעם בפעם נכנס בה פרצוף חדש. „דייריו״ של ה„צ׳ירדאק״ באו למנוחה ולינה. המשגיח הציגם בפני אורחו. והם הביטו בענין אל פניו ואל הלבשתו, שהעידה בו כי זה עתה ירד מן האניה.

היו בין הבאים אנשים מבוגרים, אחדים בגיל העמידה, ואחדים אברכים, ורובם צעירים מאד, עולי־ימים. כמעט כולם דברו אידיש, וממבטאם נוכח יהודה לדעת, שלא כולם „ליטאים״, כעדותו של היהודי מן ה„השאלאש״. כחצים דיברו כמוהו במבטא האוקראיני. והיו אחדים, מעטים, שדיברו ביניהם רוסית.

ואחד „אדמוני״ בא, — כך הציגו המשגיח, — שער ראשו ושפמו צהובים, ועיניו בהירות, ופיו מזמזם ניגון עליז. בירך את יהודה כמכיר ישן, הלא שלשום ראהו ביפו, בנמל, בשעה שירד מן האניה. שמח יהודה לשמוע את הדבר מפניו. „שלשום״ נדמה לו כה רחוק. וכששאל ה„אדמוני״ את יהודה ושמע מפיו את שם משפחתו ואת מקום מגוריו בגולה, הושיט לו שנית את ידו והכריז, כי „שכנים״ הם באוקראינה, פלך אחד ליד השני, ואת שם אביו של יהודה שמע.

רחש יהודה בלבו רחשי תודה למכירו החדש, והאוירה מסביב נעשתה לו כאילו „משפחתית״.

— היש בדעתך לשבת במושבתנו ולעבוד עמנו ולהיעשות אחד מאזרחי ה„צ׳ירדאק״? — שאל האדמוני וקיבל על עצמו להשיג לו מזרון.

— עדיין לא החלטתי... אבל אם אחליט להשאר במושבה, אלך תחילה לראשון־לציון ללמוד שם את עבודת הכרם.

— למה דוקא לראשון? — שאל ה„אדמוני" ברוגזה, — כאן כותבים על ניר חלק, ושם על ניר מחוק. כאן תלמד יותר.

— צדק העלם, — אמר המשגיח — אם רצונו ללמוד את תורת העבודה בכרם, טובה ראשון מרחובות. הלומד אינו יודע ללמד.

צפצף ה„אדמוני" צפצוף ממושך ובקול מפקד קרא פתאום לכל בני החבורה, שרובם סרוחים היו על מזרוניהם:

„רחצו ידיכם ופניכם, בחורים, החליפו החולצות ואל המטבח. הארוחה מוכנה! — ותוך כדי דיבור הציג עצמו מחדש לפני יהודה: — הנני שר־הטבחים פה, מנהל המטבח המשותף לפועלי המקום. וגם אתה, איש צעיר, בוא עמנו!

ירדו אחד אחד. ליד פתח האורוה עמדה חבית מלאה מים, וממנה שאבו הפועלים מים בפחיות קטנות ורחצו בעמידה את ידיהם, פניהם, ראשיהם. היהודי רחב־הכתפים, שיהודה ראהו לפני כן נוהג בעגלה, עמד והשגיח וחזר והזהיר, שלא יבזבזו מים ללא הכרח. הציץ יהודה לתוך האורוה פנימה ונהנה למראה צמד הסוסים שעמדו ליד האבוס ולעסו את מנת המספוא שלהם. תפס העגלון את מבט ההנאה של יהודה וארשת של רצון נשתפכה על פניו:

— „בחורים" כהלכה... ככתוב! — קרא קריאה של גאוה.

— נחמדים! — ענה יהודה ובלבו חשב: „מי יתנני לנהוג בהם מעט".

אחת מפינות האורוה, הנקיה מאד, נבדלה משאר הפינות על־ידי וילון, ומאחוריו ראה יהודה מטה מוצעת בטעם ופנים של אשה צעירה. דירת העגלון חשב יהודה.

אך שוב נשמעה פקודת ה„אדמוני". המתרחצים חזרו למעלה, ובעוד רגעים מעטים התחילו לרדת אל החצר, כשהם לבושים ברובם חולצות נקיות מעל למכנסים המלוכלכים מן העבודה. כעשרים איש היו בחבורה.

מיד הסתדרו זוגות זוגות, לפי פקודת ה„אדמוני", ובשירה בפיהם ירדו מן הגבעה בכיוון ל„שאלאש". יהודה והמשגיח היו ה„מאסף" למחנה הקטן.

— ה„אדמוני" הלז — סיפר המשגיח — הוא חתנו של אחד מבעלי־הקרקע במושבה, ובעצמו נחשב על הפועלים, ואחד מראשי ה„עשרות".

כאן זקף יהודה מבט של תמיהה בפני איש־שיחתו, והלה הוסיף:

— אינך יודע עדיין? מספרם של הפועלים העברים כאן הוא כמה מאות נפש. והם מאורגנים בארגון, שכל „מנין" מהוה י ח י ד ה, וזהו שקוראים בשם „עשרות".

— ומהי מטרת ארגונם?

— כלכלית ופוליטית.

— פוליטית?

— הם דנים ומחליטים בכל עניני הישוב. מתכוננים לעתיד לבוא...

שירה חזקה הפסיקה את השיחה. אל החבורה של ה„אדמיני" נצטרפו עוד שתי חבורות ואנשים בודדים, וכולם הלכו בצעדי „צבא".

חושו אחים, חושו
נרימה פעמינו...

— והיכן גרים כאן מאות הפועלים? — שאל יהודה.

— קצתם בצריפי־עץ בואני־חנין, הם באים בכל יום לעבודה וחוזרים. וקצתם ב„צ׳ירדאק" שלנו, בשתי אורוות שמאחורי הבתים הקטנים, באוהלים, וגם ישנים ב„שאלאש" גופו. הזקן מחכיר גם מזרונים. בשני הבתים הקטנים גרים כמה אכרים, משגיחים ופקידי „מנוחה ונחלה". שאר האכרים יושבים כבעל־הבית שלי, ביפו או בראשון־לציון.

אולם ה„שאלאש" היה מוארך ונמוך. „רצפתו" היתה האדמה הנוקשה, ו„תקרתו" — רעפי גג. חלונות קטנים שלאורך שני הקירות הכניסו אויר ואור. שתי שורות של שולחנות צרים וארוכים עמדו ליד הקירות, שורה אחת באמצע, ומשני עברי השולחנות שני ספסלים אריכים, וספסל בספסל נגע. אל השולחנות הסבו כמאה איש. רובם צעירים מאד, פניהם ערניות, ועיניהם נוצצות. היו ביניהם גם אחדים בגיל העמידה, ופניהם עיפות ורצוצות, ועיניהם כהות. על השולחנות מול כל אחד ואחד מן המסובים היה מונח חצי ככר לחם ומזלג, והסכינים היו „משותפים". בין האולם ו„חדר" האופה־המבשל היה אשנב. מן העבר ההוא של האשנב היו שתי נערות, דומות זו לזו, אחיות, בנות האופה, מגישות קערות מרק של עדשים ופולים; ומעבר מזה של האשנב היו התורנים מקבלים את הקערות, מגישים אותן למסובים אל השולחן. והמנצח על המלאכה היה ה„אדמוני" שניגון עליז לא פסק מפיו כל הזמן ותוך כדי כך היה לועס מכל הבא מן ה„אשנב".

המסובים אכלו בתיאבון ובשתיקה. לאחר ה„מנה" הראשונה באה השניה, אורז בצמוקים. לקנוח סעודה — תה מתוק. כיבד ה„אדמיני" גם את יהודה בסעודה, ובקול רם התפאר בפניו:

— וכל הטוב הזה עולה רק חצי בישליק. פרט ללחם!

כתום הסעודה פתחו בשירה. והמתחיל, כמובן, שוב ה„אדמוני", והוא גם המנצח. היה לו טינור חזק והנעימות הנמוכות היו לבביות. היו אלו על־פי־הרוב שירים רוסיים וחסידיים. וכשהתחיל אחד בשיר עברי חדש, הופסק. האולם היה ספוג ריח של סיגריות זולות, של זיעה ושל גופות אדם.

ומן האשנב נצטרף גם ריח של בצק, של מרק, של בצל ודג מלוח. האויר נעשה מחניק. הפנים היו נלהבים. הזקנים שבחבורה פרשו לאט לאט מן האולם.

— והיכן הזקן „שלך" מן הבחר? — שאל יהודה את המשגיח.

— הזקן שלי — בן ואדי־חנין הוא.

שירת הצעירים נשתתקה, ובמקומה נשמעו קולות דברים. המדברים העיקריים היו שנים. אחד אברך שחרחר, נמוך־קומה, בעל תלתלים שחורים, שירדו על ערפו; והשני גם הוא נמוך־קומה, אך צהבהב ורזה. היה זה כפי הנראה, המשך של שיחה או ויכוח, שעמד כאן מקודם, אולי מאתמול.

— הרעיון של הליכה לעבר־הירדן מזרחה יהיה אבן־בוחן לכוח תנועתנו.

— דברי הבאי... המעט לנו המרחב כאן, ביהודה ובגליל? קללת הפיזור רודפת אחרינו מן הגולה לארץ־אבותינו. כאן עלינו ל ה ת ר כ ז.

— ביהודה ובגליל האדמה תפוסה בידי ערבים.

— ומה בכך? עלינו לרשת את מקומם.

— כיצד? — העיר קול מן הצד, ודממה השתררה באולם.

— מהפכנים אינם שואלים שאלות תם.

— אף־על־פי־כן, אמור, „מהפכן", כיצד?

ה„מהפכן" היה האברך השחור בעל־התלתלים. בר־פלוגתא שלו היה האברך הצהוב, חסיד של רעיון ההליכה לעבר־הירדן מזרחה. השלישי, ה„תם", היה אחד הצעירים, ששאל, נכלם ונשתתק.

— ...פשוט מאד... מציקים להם, עד שיברחו... ילכו להם לעבר־הירדן.

שוב נשתררה דממה באולם. נדמה היה, שניצח ה„מהפכן".

— ועל עבר־הירדן מזרחה נוַתר? — שאל קול חדש ברטט מה.

— לאחר שנתרכז פה, נרכוש את הקרקע, נהוה כוח, נפנה גם מזרחה. נבריחם גם משם. ישובו לארצות ערב.

דממה, שיש בה הרגשה כבדה, עמדה באולם כמה רגעים. מישהו נאנח. מישהו קם ממקומו כאילו ביקש ללכת אך חזר וישב.

— איך, כיצד כובשים, כיצד מבריחים עובדי־אדמה לברוח? — התאושש שוב הצעיר המפקפק.

— חבל שהנוער שלנו אינו בקי בתחבולות מהפכניות. מציקים עד שבורחים.

— הרי זו רשעות! — נתמלטה קריאה מפיו של יהודה, בלי שנתכון לכך.

כל העינים נסבו אליו. ה„מהפכן" נעץ בו מבט של בוז וביטול ואמר בלעג:

— חבל, שהטרחת את עצמך, איש צעיר, לעזוב את סינור אמך ויבוא הנה.

— אַל נֹא בכעסך, „מהפכן״! — התערב ה„אדמוני״ בקול צחוק. — מובטחני, שגם אתה לא תגרש אנשים בכוח. „גזלן יהודי!״ נשוב, חבריא, לשירה. — הוא התחיל בניגון. אחדים החרו־החזיקו אחריו. אך קולותיהם נפסקו. לא עת לשיר היא.

ה„מהפכן״, שכאילו נוצח מידי ה„אדמוני״ התאושש יניסה לנגיח את בר־פלוגתא הראשון שלו:

— ומנין תקחו כספים לעליתכם לעבר־הירדן? העדיין יש בדעתך לזייף שטרות־כסף?

— בלי לעג, אדוני, הרי „מהפכן״ אתה. כל התנועות המהפכניות נהגו לזייף כסף. מה שתעשה באופן כזה במשך יום אחד, לא תעשה באמצעים „כשרים״ בשנה.

— הרי זו רמאות! — נתמלטה קריאה מפי יהודה, כמעט בצעקה.

שני האברכים, השחרחר והצהוב, צחקו בקול רם. וה„מהפכן״ אמר בקול מנצח:

— ועכשיו, ילדים, הגיע זמן השכיבה לישון. חבל, שאין סינור חם של אמא להתכסות בו. וגם איזו „אמא״ להתחמם אצלה... — וחזר וצחק בקול רם.

אבל איש מן המסובים לא שמע לו. כולם קמו בבת אחת והלכו.

עד קריאת השכוי באשמורת־הבוקר לא נרדם יהודה. ולא רק מפני שהמזרון, שהמציא לו ה„אדמוני״, היה קשה, והאויר היה קריר ומחניק גם יחד...

ט. במחיצת ביל״ו

על גבעה רמה, הפתוחה לכל ארבע הרוחות, עמדו מצד אחד ששה צריפי־עץ קטנטנים ומצדה השני — שלושה. מראה הקרשים של הקירות השחיר מחמת הגשמים בחורף והשרב בקיץ, והבתים נמוכים היו. גגות הרעפים כאילו העיקו עליהם והשפילום. אלה היו „בתי״ האכרים. לא חצרות להם, לא עצי־צל ולא גינות ירק, והאורוות אף הן בנויות קרשים רעועים. באמצע ה„רחוב״ היה עוד בית־עץ אחד, בנוי בתבנית הראשונים אך מעט גדול מהם, „מקדש מעט״ — בית־התפילה. היתה זו גדרה, המושבה של ביל״ו.

כשהעגלה שבאה מרחובות ובה ישב גם יהודה עלתה אל הגבעה, כבר נטה היום לערוב. כדור־השמש האדום התחיל לשקוע בחול אל אחורי גבעה רמה. (מלוהו של יהודה אמר לו, כי לפנים עמדה על הגבעה הזאת יבנה).

קרני השמש האחרונות נפלו על „בתי" המושבה. ברחוב עמדה חבורה קטנה של אנשים. העגלה נעצרה על ידם, ויושביה ירדו. שמח יהודה כשבתוך החבורה ראה את האיש, שלן שלשום יחד עמו על רצפת בית המלון בראשון־לציון.

— הו! הלא זהו מכירי, חי נפשי! הלא יחד עמו אסרנו שלשום מלחמה על הפשפשים שבראשון־לציון! — קרא האיש, שתחילה לא הכיר את יהודה מקוצר־ראותו, וחזר ולחץ את ידו. ומתוך כך קרא בקול גדול כלפי הבית הקטן מאחוריו.

— „יודינה" שלי, מהרי, הוסיפי מעט מים אל הקדרה! אורח לנו לשבת! — ואל אורחו אמר: — סעודה כיד המלך אערוך לך, אל תתירא מן המים היתרים שבקדרה. יש לי זיתים „בחיר". ממש „בחיר", מלוח ומפולפל! — עיניו של האיש התכוצו מתחת לריסיהן, קולו נעשה דק ומצפצף, וכל פניו אורו משמחה.

— אַל־נא בבהלה, שכני היקר, מים לקדרה יש גם לי, ואף זיתים לא פחות מפולפלים מזיתיך, ואל תאמר: אני אירש כולי עלמא. ראש ועדכם א נ י הוא, ואם נזדמן אורח למושבתנו, אורחי הוא, ובצל קורתי ילון... — אמר אחד מן החבורה, איש בעל קומה, שפניו מעידים על תבונתו, דבריו בנחת נשמעים, ואף בדיחותו נאמרת בכובד־ראש.

— אה, עריץ! הבעריצות אתה אומר למשול בנו? אערוך לך „מהפכה" קשה מ„מהפכת" אוסוביצקי. תעוף מכסאך אחת ושתים!

כל העומדים הצטחקו, ולבסוף הוצעה הצעה להפיל גורל, מי מן השנים הרבים על יהודה יזכה בו. ותוך כדי דבור סודרה ההגרלה: מטפחת, שארבעת קצותיה משתרבבות מידו הקמוצה של אחד מן החבורה; שני הטוענים אחזו איש איש באחד הקצוות ומשכו. את הקצה בעל ה„קישור" הוציא מכירו של יהודה, וקול צהלה פרץ מפיו. ו„ראש הועד" פניו „חפו", וכל הנצבים מחאו כף.

— ועתה ידידי, אחודע אליך, אז בלילה ההוא לא הספקתי: שמי יעקב... לא „יעקֹב אבינו", כי אם אביו של השקץ שלי בן עשרת הימים בלבד. בוא־נא עמי, אביאך, אראך את „ארמוני" ואת אשת־החיל שלי ואת יורש העצר...

ה„ארמון" היה בשיעור ארבע על ארבע, תקרתו נמוכה ומעיקה על הראש, וחלונותיו קטנים. נקיון גמור שרר בכל הבית, וכל פנה שבו, עם שולחן־העץ והספסלים, כאילו התעתדה לקבל את פני שבת מלכתא. אשת־החיל, אשה קטנה בעלת פנים שחרחרים וטובים, קידמה את פני בעלה בנזיפה:

— איך לא תבוש לקרוא אלי מן הרחוב. וכי לא הכינונו לשבת ככל היהודים? כך דרכו תמיד! — התאוננה האשה לפני יהודה בצחוק תמים על פניה, הושיטה לו ידה והציגה כסא.

— נו, נו, אַל תכעסי, „אודינה", אפייסך בקידוש כזה, שכל נשי גדרה תקנאנה בך! ה„יודינה" שלי אוהבת קידוש — פנה אל יהודה — לא את השתיה, חלילה, זהו ח ל ק י, אלא את הניגון... — בעל־הבית הסיר מעליו את מעילו, עטה במקומו אחר שהיה דומה לראשון אך מכובס ורכס את כפתוריו, לבש צורה של „שבת" ואמר ליהודה:

— נו, ר' „יוד", נלך לבית־הכנסת...

והם הלכו.

„היכל" הקודש היה חדר שאינו מרווח הרבה מן הצריף של בעל־הבית. המתפללים היוו „מנין" אחד יחד עם השוחט ועם המשגיח, מכירו של יהודה, שהיה גיסו של אחד הבילואים בגדרה, ואשתו היתה ה„חנונית" של המושבה. עלובים היו פני הבית ועלוב ארון־הקודש שבו. מראה העניות המנוולת דכדך את לב יהודה. האנשים בבגדיהם בגדי החול, בפניהם השחורים מצער ועמל, בדאגתם הקשה המסתתרת בפינות העינים ובין קמטי המצח, עוררו בו רגש עמוק של השתתפות. מה עבר עליהם?...

אך הנה יצאו האנשים מבית־הכנסת החוצה, ושוב צלצלו דבריהם המלאים חיים, ושוב הרגיש יהודה, כי התלהבות ממלאה את לבו, ונשמה יתרה באה לשכון בקרבו.

— שבת טובה, יודינה!

השולחן כבר „ערוך". מפה לבנה מכסה אותו. בקבוק קטן של יי"ש ושתי כוסות. שני נרות דולקים בפמוטים של נחושת. וככר לחם שחור. בעל־הבית מקדש בקול רם על הכוס. בניגונו נשמעת נהימת נפש עגומה, המפרכסת וכלה. יהודה שמע גם את פרכוס לבו. גם טוב היה לו, גם קשה. גם לבכות היה רוצה, וגם לשיר. ולאחר שכילו סעודתם, הודיע בעל־הבית, כי עתה עליהם לעשות את חובתם לראש מושבתם ולבקר בביתו, כי כן הוא המנהג וככה יעשה לו כל ליל שבת.

ביתו של ראש־הועד, המרווח מעט יותר מן הבית הראשון, היה כבר מלא אורחים כשנכנסו השנים. שמח ראש הועד לאורחיו, ברכם בקול „שבתי" והציג את עצמו לפני יהודה:

— אריה שמי.

מבויש מעט ישב יהודה במקום שהראו לו, והתבונן במסובים. בעלת־הבית, אשה גבוהה ורזה, שעינה האחת פגומה, ופניה דוויים, הגישה לו כוס תה וברכתו בלחש. בחדר היו כמנין וחצי גברים ונשים, כמעט כל המושבה כולה. אחת הנשים משכה את תשומת לבו המיוחדת של יהודה. כה צעירה היתה, כמעט נערה, ופניה עגומים, ועיניה חולמות ומפיקות צער. כשהרגישה שיהודה מסתכל בה, נתביישה כילדה והשפילה עיניה. גם עיני יהודה הושפלו לארץ.

החדר נתמלא חמימות נפשית, ללב הוקל. מתחת לתקרה הנמוכה רחפה הנשמה היתרה. הפנים שנראו ליהודה בבית־התפילה כה שחורות ומדוכאות־דאגה, היו עתה בעיניו מוארות ומפיקות אושר. יעקב, „בעל־הבית" של יהודה, היה הפעם במצב־רוח טוב במיוחד, ובפעם המאה ואחת, מן הסתם, סיפר על הימים הראשונים, כאילו דברים חדשים היו אלה בפיו, ונעימתו נעימה של חרדה נפשית. לא רק יהודה הקשיב בכל לבו, כדי שלא לאבד אפילו מלה אחת, אלא גם כל שאר המסובים, כאילו שמעו את הדברים בפעם הראשונה. פניהם מסבירות סבר של רצון, וגם הם באים בספוריהם. האחד מסיים את ספורו, ובא השני ומתחיל.

„ראש הועד" מספר יפה. אמנם, אין בו הנפשיות של יעקב, אך כנגד זה דבריו נאמרים ביתר סדר וטעם.

הספורים על העבר, שעדיין הוא קרוב כל כך, נראו ליהודה כדברי קדם מלאים הוד של גבורה ותפארת של מסירת־נפש. היו הספורים משוזרים תקוה קדושה עם נסיון מר וקשה, געגועים עזים עם בהירות המחשבה, שירה פשוטה ונשגבה של נפשות לוהטות.

ומן העבר עברו אל ההווה. שמוע שמעו כי מכיר יהודה את טיומקין והתענינו לדעת עליו את הכל, את אפיו, את הלך נפשו... בדברים מעטים סיפר להם יהודה את אשר ידע. הוא דיבר בהתלהבות כדבר איש על אידיאל נשגב. והם סיפרו לו על פ י נ ס. ומה מאד נתפלאו לשמוע כי לא אליו הביא את דבר טיומקין. מבטי רמזים וצער ותרעומת החליפו המסובים ביניהם, ויהודה הבין, כי בלי משים נגע במקום של כאב. על פינס דיברו ביראת־הכבוד ובחיבה עמוקה. האיש הזה לקח, כפי הנראה, שחלק רב בטרחם ומשאם, בעמלם ויגונם. את שמיתיהם של יהושע וברזילי היו מזכירים בלי חיבה. ושוב דאב לבו של יהודה כי הבין, שיש כאן ניגודים בין שני כוחות ועוד דבר הבין יהודה, כי בכליון־עינים מחכים בבתים הקטנים האלה לבואו של טיומקין ומנחשים לדעת, מה יהיה יחסו אליהם ועמדתו בישוב. הבטיחם יהודה, כי במו אזניו שמע את טיומקין מדבר בהתלהבות על גדרה וכי דואג הוא וחרד לגורלה..

— ה„עשרות" ברחובות רוגזים מאד על מאמרו של פינס ב„המליץ" המזהיר מפני עליה מבוהלת... — הפטיר פתאום לתוך חלל־האויר ה„משגיח", שהביא את יהודה מרחובות.

— ידענו... — ענהו אריה וניכר בו שלא היה מרוצה מדברי המשגיח. אבל הלה לא הרגיש בכך והוסיף:

„המהפכן" הופך עולמות. הוא תובע פסק־דין של מות לפינס מן ה„סנהדרין" הקטנה של ה„עשרות". — הנוכחים פרצו בצחוק.

אך מצב הרוח הטוב ששרר בחדר, הושבת. אריה שיסע את דברי ה„משגיח", שאלהו על העבודה ברחובות וביקש לדעת, היש מקום להעסיק שם עוד עגלות. השיחה נסבה על ענינים מעשיים. יעקב לא היה מרוצה. כנראה שעניני חול הסיגו את גבול קדושתה של שבת, וביקש ענין אחר לשיחה.

— מדוע לא פציתן פה הערב ? — קרא אל הנשים. — מאיכתא דצבורא במעמדו של אורח ? הלא יחשוב, כי פלחיות אתן החוששית לדבר בפני בעליהן ! — הנשים צחקו צחוק של טוב לב, ובעלת־הבית ספחה לו ליעקב על שכמו.

— ואת, לאה'קה, למה תתחבאי מאחורי גבה של שכנתך ? האינך רואה כי האורח שלנו אינו גורע עיניו ממך ?

רעם של צחוק הנשים והגברים מילא את החדר. כפי הנראה פגעו דברי יעקב באשה הצעירה והנאה, שמשכה את תשומת־לבו של יהודה, והפעם הסתירה באמת את פניה מאחורי גבה של שכנתה, שסיככה עליה בחיבה.

— אמור־נא לנו את האמת, אַל תתביש — פנה יעקב פתאום לאורחו הצעיר — כמה שבועות עברו מיום שנגמלת משדי אמך ? — וגל חדש של צחוק מילא את האולם.

— לפני חמש־עשרה שנה בערך... — השיב יהודה ברצינות, אף־על־פי שהסמיק עד לשרשי שערותיו והמסובים מחאו כף והביטו בחיבה אל יהודה.

— והיא ה„ידינה" הזאת — המשיך יעקב — לא הייתי ביום הולדתה, אבל מובטחני שלא עברו עוד עשרים שנה, מיום שצווחה בפעם הראשונה בעולם החוטא הזה. ואתה, אורחי לשבת, חי נפשי, לבי אומר לי, כי בחור כארזים תהיה לנו.

— הפעם כדאי הוא יעקב שלנו לקבל כוס תה נוספת. ובזכותו גם אנו כולנו... הבה, נשים, עזרו לי להתחיל מחדש... — קראה בעלת־הבית בסבר של רצון והנשים חשו אחריה אל המטבח הקטן.

כבר היתה השעה אחרי חצות־הלילה כשחזרו יהודה ו„בעל־הבית" שלו הביתה. בחדר, אשר בו סעדו תחילה, צמדה אפלה, ובפינה אחת על־גבי דרגש של עץ הוצע משכב ליהודה. אך השינה נדדה מעיני בעל־הבית וארחו גם יחד. הם ישבו על כסאות העץ ליד השולחן, ובעל־הבית דיבר בלחש באזני אורחו :

— היו לי, בחורי, הרבה ימים קשים, ואפילו רגעי יאוש. יש וקצה הנפש בעבודה הזאת... יש והגוף הרצוץ והעיף סירב לעמול... ולפעמים נתעוררו בלב מחשבות מרות על נסיגה לאחור. ולא מעטים, ודוקא אנשים טובים ויקרים, נלאו לנשוא ונעלמו פתאום, בלי להפרד. הייתי שוליא בבית־

מלאכה בירושלים, פועל במקוה־ישראל, עגלון בראשון־לציון. היו אלה חיים מגוונים בלי קורטוב של שירה. פה, בין הסלעים הפראים, חיתה נפשי. שוב מצאתי ענין ושירה בחיים המלאים סכנה, בין האנשים, הפראים לא פחות מהסלעים. שמע: יום אחד הלכתי יחידי בדרך. שבתי מן העיר אל המושבה. והנה נזדמנו לי ערבים. התחילו להתגרות בי. ודמי דם נעורים, ירקתי בפניהם... אחזו בערפי. הרבה זוגות ידים אחזו בי אך נאבקתי... ויכלו לי... פתאום הרגשתי שאני מורם למעלה ומושלך בכל כוחי. אלפי מחטים דקרו את בשרי. אל תוך ה„צבר" שעל־יד הדרך השליכוני. ובדכדוך נפשי עד מות, נדרתי: כסלע אעמוד על מקומי זה, כל הרוחות שבעולם לא יזיזוני!

יעקב נשתתק פתאום. כמה רגעים ישב דומם, ועיניו כגחלים בתוך החדר האפל ושוב לחש:

— הרוצה אתה לשמוע לי בחורי? שמע, ואַל תצחק, אַל תלעג לי. שומר אנוכי חזון בלבי על העתיד. בחזוני, והנה אני זקן, קטוע רגל אחת. נקטעה רגלי במלחמה לחופש. שוער אני באוניברסיטה הגדולה ביבנה. יושב בפתח השער... להקת סטודנטים צעירים בעלי פנים תמימים וטובים... כמוך אתה... סוֹבבים אותי, ואני מספר, מספר להם על העבר הרחוק... מכל אשר עבר עלינו מימי ההתחלה... והם שומעים, ועיניהם נוצצות... אַל תצחק לי.

אך לא! יהודה לא צחק. אלמלא התביש, היה נופל על צוארו של זה האיש היושב עתה למולו מלחש לחש של קודש, נופל על צוארו ומנשק לו, ושופך את כל לבו ואת כל אשר הצטבר בנפשו במשך ארבעת הימים הראשונים שלו בארץ.

קריאת השחרית של השכוי נשמעה בחוץ.

יום השבת שלמחרת היה כולו קודש. לאחר תפילת השחרית וסעודת הצהרים טייל יהודה במושבה ובסביבתה והלך לבקר את המקומות הקדושים, את ה ב ו ר ו ת שבהם ישבו ה„זוגות" הראשונים של בני גדרה ונשארו למזכרת לדורות. את המקום, שבו עמד הצריף הראשון, את גבעת „יהודית", שבה ניטע הכרם הראשון, ואת גבעת „משה", שבו גרנו את הגורן, ואת ה„סוללה", שבה „התבצרו" הגדרתיים, הם ונשותיהם. רק ש ת י ם היו, ושתיהן ה ר ו ת. ופינס, יחיאל מיכאל פינס, היה עמהם באותו הלילה האיום והארוך, כשכל הסביבה קמה עליהם למחות אותם מעל פני האדמה שלא יוסיפו עוד להיות לצנינים בעיניהם. והגדרתיים המעטים הגנו על עצמם מפני המתנפלים הרבים ויצאו בשלום, אלא ששתי הנשים ה פ י ל ו.

ואל בית־הקברות הלכו, — גבעת־טרשים, סלעים וקוצים, קוצים וסלעים. פה נחצב הקבר הראשון של גדרה, — קבר ה ש ו מ ר, שנפל חלל על משמרתו. בליל חושך עמד יחידי ושמר על הגורן של גדרה. ומאחורי אחד

הסלעים קלע אליו גנב מרצח כדור מרובהו ויהרגהו. קלוגאי היה כנויי שמו, על שם העיר קאלוגה שברוסיה, שממנה בא ארצה ישראל.

עמוס רשמים חזר יהודה ליפו, לחכות לבואו של טיימקין.

י. יומו של טיומקין

היה יום שלישי בשבוע, ו׳ כסלו תרנ״א.

בוקר בהיר. קרני השמש מצחקות על־פני מי הים. המים שקטים ומבריקים כראי מלוטש. האניה בעלת שלש הארובות עמדה קריבה מאד לחוף. המון סירות מרפרפות על פני הים, בין הסלעים, ומחכות לאות שינתן להן להפליג אל האניה. בנמל, על המדרגות היורדות אל הים, בתוך חצר בית־המכס ומסביב לה, כל ה„כבודה״ של הישוב. כולם באו לקבל את פני המנהיג. רובם עומדים וקצתם יושבים על החומה בין הערבים רחבי־המכנסים. פקידי הרשות, חובשי תרבושים אדומים, יושבים נבדלים מן הקהל על כסאות קטנ־טנים, מחזיקים בין שיניהם את פיות הנרגילות וגומאים גמיאות קטנות של הקהוה השחורה ובשויון נפשם אינם רואים איש על סביבותיהם. בתוך העדה הכבודה, לא הכיר יהודה אלא פנים מעטות. יהושע, ברזילי וישראל הפליגו בסירת הסוכנות של האניות הרוסיות אל האניה. בחבורה אחת ליד החומה עמדה אולגה ובלי הרף הביטה מרחוק אל האניה. לידה עמד איש גבוה, לבוש מעיל ארוך עד לברכים, שערותיו, זקנו ועיניו שחורים, ופניו רציניים מאד ומביעים מחשבה עמוקה, הכמוסה בלב. במרחק מה מהם עמדה חבורה אחרת. במרכזה עמדו אנשי גדרה. מתוך יחסם, יחס של הדרת כבוד אל העומד באמצע, הבין יהודה, כי יחיאל מיכל פינס הוא. מאד חפץ היה לגשת אליו וליהנות מזיו־פניו של תלמיד־חכם, וגם מבטי הגדרתיים רמזו ויקראו לו, אך הוא לא העז ונחבא בתוך הקהל. בין שתי החבירות הללו עמדה חבורה של נוער. ופניהם נלהבים, וביניהם הכיר יהודה את פני ה„מהפכן״. היו פה גם מנכבדי יפו והמושבות, ומירושלים באו וביניהם ראה יהודה את יחזקאלי.

לבו של יהודה היה טוב עליו. „ההמון הגדול״ של אנשים המחכים הלהיב את דמיונו. „הצבא עומד ומחכא למצביא״.

והנה בא גם הוא. הריהו עומד בין הקהל, משכמו ומעלה גבוה מכל העם. פניו היפים מוארים, עיניו השחורות והטובות מבריקות מהתרגשות, יקלו הרענן והלבבי מצלצל בבטחון ואמונה. הכל נדחקים אליו, הכל פושטים לוא את ידיהם והוא מוצא דברים בלבו לכל איש. את שתי ידי אולגה לחץ בחמימות, לי. מ. פינס הושיט את ידו בדרך־ארץ וברכהו בקול רם, כחבר.

יהודה נדחף הצדה על־ידי הקהל, הנדחק אל האורח. ופתאום נתקל בו מבטו של טיומקין והאיר אליו את פניו, פשט לו את ידו מרחוק ואמר בקול רם:

— והנה גם החלוץ שלי! אינך מתחרט עדיין? — הפעם נדחק יהודה אליו ולחץ את ידו בכל חמימותו. ואולגה הביטה אליו ואל טיומקין בבת־אחת, בצחוק קל על פניה, והוכיחה על פני יהודה בנענועי אצבע.

— כל השבוע — לחשה לטיומקין — לא הראה לי את חוטמו.

גם מבטו של טיומקין כאילו הוכיחו, אך פיו לחש לאולגה:

— בישן הוא... כפרי...

ולחיצת ידו של יהודה היתה תשובה אילמת לטיומקין.

„אחריך אלך, אחריך ארוץ, מעליך לא אסור..."

החבורה הגדולה מתנהלת לאטה לאורך כל הרחוב. טיומקין בראש. לימינו אולגה. נזכרים הם בימים שבפטרבורג. ולשמאלו נלחץ עתה יהודה. הוא אחז בו, — לא עוד ירפה ממנו, לא יוַתר לאחר על מקומו. על־ידו מרגיש הוא את עצמו כה בטוח, כה איתן.

הערבים שמסביב עומדים תמהים ומביטים, — מנין אלה? ומי הביאם הנה? ההמון, שנחפז דרך הרחוב אל החוף, מתעכב וניצב לצדדין, נעצרה גם אורחה גדולה של חמורים, המובילים שקים אל החוף, קול צלצול פעמוניהם נפסק.

— יאהוד!

ברחוב הוברד נתפרדה החבילה. טיומקין עם חבורה קטנה נכנסו לביתם של יהושע ואולגה. פינס ואחרים הלכו לועד־הפועל. יתרם התפזרו ימינה ושמאלה.

החדר היה מלא אנשים מפה לפה. טיומקין סיפר את פרטי המלשינות. לפטרבורג לא הלך, הדבר סודר שם בלעדיו. ברזילי מדבר בקול רם ובהתרגזות על הודעתו של פינס בעתונים, המזהירה מפני עליה מבוהלת. טיומקין משתיקו ומרגיעו בבת־צחוק קלה על פניו. בעלי־הבית מביאים ספלי קפה תורכי ומכבדים את כל האורחים. לאחרונה קם טיומקין ואמר בנעימות ושוב בבת־צחוק קלה וטובה:

— הרי יצאתי ידי חובת ידידות. עכשיו אל השירות. ומעכשיו אין ידידים. רק חובה, רק עבודה.

חצר המלון של קמיניץ, בשכונה הגרמנית. החצר מלאה אנשים המחכים לטיומקין. רק עכשיו בא, עוד לא הסיר את בגדי הדרך, וכבר עול העבודה מוכן לו. „צירים" ו„משלחות" כבר מתדפקים על פתחי מעונו. בעמל רב מצא יהודה רגעים מעטים להתיחד עם טיומקין, לשאול מפיו על הוריו ולהתיעץ עמו על עתידו. טיומקין כבר שמע את דעת ישראל ואולגה והסכים למחשבה

שיהודה ילך לעבוד בראשון־לציון וילמד שם את תורת החקלאות למעשה. וגם יעצו לעבוד במשק של האכר הבילואי וגם נתן לו מכתב אליו. וגם מכתב אל בלוך, פקידה של המושבה, כתב, וביקש אותו שירשה ליהודה לגור ולעבוד במושבה. ולפני שנפרד יהודה מעל טיומקין, אמר לו זה בקול רציני וספוג חיבה:

— אבל הזהר מהשפעה רעה... בראשון־לציון יש אנשים העוינים את מפעלנו. הוריך הפקידון בידי... התנועה הפקידה אותך בידי... אל תצא תקלה מתחת ידי!"

— אל תדאג!... — אמר יהודה בהתרגשות ובקול עז.

ההמון שבחצר עוד גבר. וכשנדחק יהודה ביניהם ללכת לדרכו, הגיעו קטעי דברים לאזניו:

— פניו כפני מלך.

— בפניו ידעו דרך־ארץ גם הקאימקם וגם בלוך.

— פסס! כבוד גדול: קאימקם ובלוך... „אצלנו" נותן לו כבוד גובר־נאטור!

— לפני מלכים יתיצב... היה מעשה לפני נסיעתו והלך לפטרבורג ואמר: „אדוני המלך!"

— אומרים, כי הביא עמו צ׳ק על „קרדיט ליאונה" למיליון...

— „מציאה" גדולה... אילו חפצו ה„גבירים" שלנו, הרי היו ניתנים עשרה מיליונים.

— הבארון כוחו גדול מכוחם של כל ה„גבירים" שלכם.

— הבארון הוא בארון... בזה אין פלוגתא. אבל גם ה„מזרח" שלנו יכול לדבר „דיבורים", גם כלפי הבארון שלכם.

— אומרים כי טלגרמה נתקבלה אצל הפקידות מן הבארון לקבל את טיומקין בכבוד־מלכים.

— ההשגחתם, איך הביטו אליו בדרך־ארץ הפקידים התורכים שבנמל? והערבים ברחוב עמדו דום...

— פסס... טערק שיקסע...

יהודה קרא לסבל, לקח את חפציו מבית המלון והלך אל „חן מנעולי" לנסוע משם ב„דיליז׳נס" לראשון־לציון.

לעבודה!

חלק שני

ב ע ב ו ד ה

א. הכנות

כשבא יהודה ל„חן מנעולי", נזדמן לו דוד בשער, שמחו השנים זה לזה. ושמחה יתירה שמח, כששמע, שיהודה החליט להשתקע בראשון־לציון. סיפר לו יהודה על מכתבי ההמלצה שיש בידו לבלוך ולאכר הבילואי ועל האזהרה שהוזהר מפני השפעה רעה.

— השפעה רעה! — קרא דוד וצחק צחוק עליז לתמהונו של יהודה — אלי ואל חברי הדברים מכוונים. ואתה כבר נפלת ב„פח"! — כאן נעשו פניו רציניים פתאום — ואף־על־פי־כן, אַל תחשוש, ואַל יחששו ידידיך. אנו נשמור על אמונתך הטהורה, שלא תדבק בך הספקנות. ולואי ויהיה מזלך טוב ממזלי. ועל אודות המשק שהמליצו לך עליו, זהו, באמת, משק למופת, ובעליו איש טוב ואכר מצוין. אבל... לא איעצך להיות אצלו „פועל־בית". צעיר אתה ועד מהרה תישבר. ואז, רק אז יפתח לך פתח לספקנות ול„השפעה רעה". האכר הזה עובד קשה ומעביד את פועליו קשה, תהיה עבד למשקו, ופינה לך לבדך לא תהיה לך. והרי יש לך צורך נפשי לקרוא ספר, לכתוב מכתב, ולהשאר שעה אחת עם עצמך.

— ומה עלי לעשות? — נתעצב יהודה.

— אַל תתעצב! נמצא לך חדר בזול, תאכל במלון או בבית פרטי ותעבוד בכרמי הבארון, יש להם עתה גננים טובים, תוכל ללמוד מהם, או תעבוד אצל אחד מבעלי הכרמים. ועתה, הנה עגלת אכר יוצאת אל המושבה, נשים בה את מזודותיך וניסע בשעה טובה.

שוב נשתנה מצב רוחו של יהודה לטובה. העגלה, העמוסה שקי קמח וסובין, עמדה מוכנה לדרך, המזוודות של יהודה והסל הועלו על גבי השקים, וגם הוא וחברו עלו ונסעו.

בערב ההוא איכסן דוד את חברו החדש בחדרו, שגר בו בשכנות, בקצה המושבה, ולאחר ארוחתם יצאו „להכיר" את בני המושבה. תחילה הביאו חברו אל הזוג, שגר בשכנות באותו הבית; זוג צעיר, שניהם גוצים, שניהם שחרחרים ונאוים ומביטים זה בפני זה כאוהבים. כשנכנסו השנים, נשמע מאחורי וילון

שבפינת החדר קול בכיתה של זו, שראתה את אור העולם בלילה הראשון לבוא יהודה למושבה. והאם אמרה בקול רווי אושר:

— היא קוראת לכם „שלום"!

לזוג יונים בקינם נידמו השנים בעיני יהודה, ולמן המבט הראשון נמשך אחריהם לבו וגם הם הביטו אליו בחיבה ובקשוהו לבקרם לפרקים קרובים ולהיות כבן־בית. וגם להראות לו את ילדתם היפה־פיה הבטיחוהו.

— הפועלים מתרחקים מבתי־האכרים. כאילו אוכלי־אדם אנחנו. אל תחשוש, תבקרנו ותוכח, כי לא נורא השד — אמר בעל־הבית. דוד כבר הספיק ללחוש לו, כנראה, שיהודה בא להיות פועל במושבה.

לאחר שטעמו מן ה„כיבוד", תפוחי־זהב ותה, ברכו את בעל־הבית והלכו.

— המשחק אתה בקלפים? — שאל דוד את יהודה.

— לא... — נכוה יהודה משאלתו — מעולם לא שיחקתי. או יותר נכון, נסיתי פעם אבל לא ידעתי להשתמש בקלפים הטובים, שעלו בגורלי, צחקו לי, נכלמתי וחדלתי.

— חבל... אילו אהבת קלפים, הייתי מביאך אל חברי ה„ספקנים" לבלות את הערב. הם אנשים פקחים ואנשי־חברה טובים. אבל עכשיו אביאך אל ה„אידיאליסטים" שלנו, והיה לך הדבר לסימן, שאיני רוצה „לקלקל" אותך. אכן — צחק פתאום בקול — הזהר לך, יקירי, שלא יקרה אותך גם בחיים כמקרה הקלפים. „לא ידעתי להשתמש בקלפים הטובים שעלו בגורלי"... — וצחק שוב.

הם נכנסו לחדר צר שבבית קטן ליד בית־הכנסת. בחדר זה גרו בשכנות שני אכרים צעירים, רוקים. האחד ברוניט, גבה קומה ורחב כתפים, שזוף ובעל ידים רחבות ומיובלות מעבודה, ופניו שקטים ונעימים. הוא לחץ בחמימות את ידו של האורח, הביט אליו בסקרנות וחיבה והציג את עצמו: „יחיאל". השני היה נמוך קצת מחברו, שאטן, רזה ומהיר תנועה, פניו ערנים ופקחים. גם הוא קיבל את האורח בשמחה ובסבר של רצון, לחץ את ידו של יהודה והציג את עצמו לפניו:

„שמואל שמי. ואני מכירך. ראיתיך בנמל, כשבא טיומקין ושמעתי כשקרא אליך: „חלוצי"...

פני יהודה הסמיקו ולבו נתכוץ בו, כאילו הציגוהו לראוה. ועל־פני דוד עבר צל קל. כאילו צר היה לו על החמימות היתרה שמראים לו, ליהודה „שלו". ההיה זה מקנאה?

— וכיצד הגיע „חלוצו" של טיומקין אליך, דוד? — שאל יחיאל בצחוק טוב.

— מזלו הרע גרם לו לנפול דוקא בידי ה„שטן" עוד בערב הראשון

לבואו למושבה. לפני שבוע ימים תפשתיו. ועתה תכבד עליהם המלאכה להחזירו למוטב.

גם יחיאל צחק, ופני שמואל הועבו קצת. ויהודה היה נבוך. הוא התחיל לחבב את דוד וגם אלה השנים, שראם מחדש, מצאו חן בעיניו. ולמה הם שני „מחנות״? יחיאל טפח בידו על שכמו של דוד ובהפכו פניו אל יהודה אמר:

— בחור לא רע הוא, אבל ה„שמלות״ משגעות אותו. והקלפים, ה„במקום״ שמצא ל„שמלה״, גוזלים את כל זמנו. כיצד שוחררת הערב מחבריך? האם בגלל מכירך החדש? אם כן, לא הוא נפל בידי „שטן״, כי אם ה„שטן״ נפל בידי „מלאך״!

— גם הוא אינו מלאך! בדרכו הראשונה במושבה, בערב הראשון, הוליכוהו רגליו אל ביתה של ז׳נט. אלא שמצא את המקום תפוס.

— מדוע דוקא ז׳נט — אמר יהודה שנכלם ובכל זאת הרהיב עוז — ולא שם עברי?

שמואל הביט אליו בסבר של רצון, ויחיאל גחך שוב.

— פרחי הפקידות כנוה בשם צרפתי, ושמה המקורי נשכח.

ה„חוצפה״ של יהודה גברה, בתוך האוירה החמה הזאת, ושאל את דוד:

— ומה שמה של זאת, שהקשבת לצלילי נגינתה מאחורי החלונות? —

צחוק גדול פרץ מפי כל החבורה. יחיאל חבט על גבו של יהודה ואמר:

— קלע ישר אל „עקבו של אכילס״. זה מקרוב בא, וכל סודות המושבה כבר גלויים לפניו. — ביקש שמואל להשיא את השיחה לענין אחר ושאל את יהודה:

— כבר החלטת בענין מקוה־ישראל, או מושבה? — הביט יהודה אליו בתמיהה מנין לו הדבר? ודוד כבר כבש את מבוכתו, תפס את הבעת ההפתעה על־פני חברו החדש ואמר בקול עליז אל יהודה:

— מבאי ביתה של אולגה הוא, זה ה„אידיאליסט״ שלנו, וכל רז בישוב לא נעלם ממנו.

— לא ידעתי, כי „רז״ הנני גם אני... — לחש יהודה.

ודוד סיפר לשני גרי החדר על העצה שיעץ טיומקין ליהודה, ועל מכתב ההמלצה שנתן לו לבילואי. ועל העצה שיעץ הוא לו. כאן מדדו יחיאל ושמואל במבטיהם את העלם מכף רגלו ועד ראשו ושתקו רגע.

— יעבידוהו — הוסיף דוד — מאור הבוקר עד הלילה. יאכילוהו זיתים וקטניות וישכיבוהו בפינה מאחורי הכירים.

פני שמואל זעפו:

— אַל תלעג! זהו המשק, שבו ילמד הפועל חקלאות על בוריה. ולא רק

זיתים יתנו לו לאכול, אלא גם מאכלי חלב וירקות, מה שאין לכם. אמנם, פינה נוחה לא ימצא בבית הזה, אבל האם לשם נוחיות בא ארצה?

— ומדוע ברחת אתה מקוסטינא? ומדוע לא יכול אפילו יחיאל להשאר ביסוד־המעלה?... — השיב גם דוד הפעם בזעף: — כל איש יעשה לפי כוחו, שאם לא כן ישבר. לא כפועל־עבד, יהיה העלם הזה. טיומקין רואה בדמיונו „באטראקים" שבכפר רוסי.

יהודה הקשיב בחרדה לדברים, שנאמרו סביבו, כמי שעומד לפני כס המשפט.

— עבודה אמנם תלמד במשק הזה — אמר לו יחיאל ברצינות — וגם לא תרעב. שטויות! ואף־על־פי־כן, גם אני לא הייתי מיעץ לך לעשות כך. אינך ילד, אינך זקוק לאפיטרופוס. ומהשפעה רעה לא יצילך איש, אם אתה בעצמך אינך מסוגל להזהר. עליך לבחור את דרכך בישוב בחירה חפשית. הנך, כנראה, עלם הזקוק לקריאת ספר, לכתיבת מכתב, לשעה של התיעצות עם עצמך, ואפשרות כזאת לא תהיה לך בבית ההוא. חדר לך לעצמך, ואפילו חלק של חדר, לא ינתן לך. כל הבית — שני חדרים, והילדים מריבים ופועלים ואורחים מצויים תמיד בבית.

יהודה נשא אל המדבר מבט של הסכם ותודה. העבודה, ולו גם קשה, מושכת אותו, וכל אוכל אינו מפחידו, אבל בלי חדר שלו, בלי ארון לספרים, בלי שולחן שלו — אי־אפשר לו. יחיאל הסכים, כי עצתו של דוד טובה היא. בפקידות הבארון ישנם עכשיו מפקחי עבודה, אנשים הגונים ויודעי דבר, ואם יש לו מכתב מטיומקין לבלוך, ישיג עבודה על נקלה.

גורלו של יהודה הוכרע הפעם. גם שמואל מוכרח היה להסכים למסקנתו ההגיונית של חברו יחיאל, אף־על־פי שקשה היה לו להפר את עצת טיימקין, שבודאי נתקבלה במסיבה אצל אולגה.

בצאתו אל הרחוב, אל האויר הצח, לאחר האויר המחניק שבחדר הצר, שאף יהודה מלוא ריאותיו ואמר אל חברו:

— מעכשיו הנני כפועל. עד עתה הראית לי את חבריך, האכרים. הראה לי גם מחברי העתידים, מהפועלים.

— הנה כאן במרתף בית המלון, שלנת בו בלילה הראשון — אמר דוד — גרים בחדר אחד ארבעה פועלים, את האחד מהם, את ה„סוציאליסט", אני מכיר. אל תבהל, לא איש מסוכן הנהו — סיים דוד, כשהשגיח במבוכתו של יהודה.

— לא זאת, איני ירא מפני סוציאליסטים, אבל... הגם כאן גרים פועלים במרתפים?

— לא לגמרי מרתף... למחצה...

הם הלכו אל מאחורי בית־המלון, אל המקום, שבו רחץ יהודה אז בבוקר הראשון את פניו, לפי הוראת פטמה. הם ירדו במסדרון צר כמה מדרגות ודפקו על דלת נמוכה, וכשלא נענו, פתח דוד את הדלת בעצמו. בחדר מרווח, אבל נמוך עד מאד שררה אפלולית, עששית קטנה האירה באור קלוש, הרצפה היתה רצופה אבנים, וספון הקרשים היה כמעט על הראש. לאורך כל ארבעת הקירות עמדו ארבעה דרגשי־עץ, ועליהם מזרוני תבן וכרים מלוכלכים. שלושה מן הדרגשים היו פנויים, ועל הרביעי התנמנם בישיבה, בפנים מוסבות אל הקיר, איש כבן שלושים. פניו היו עייפות, רזות ודלות. הוא נתעורר, הביט בלאות אל אורחיו, וכששאלהו דוד לחבריו, ענהו בקול עייף, כי יצאו מן החדר לפני שעה קלה.

הסתכל יהודה על סביבותיו. ליד הדלת סמוכים, אל הקיר, ראה ארבעה מעדרים כל אחד תקוע בסל־תבן קטן, — כאלה שראה ב„בחר" ברחובות — ועל הקרקע שעל ידם מפוזר עפר. על פני השולחן — שעליו עמדה עששית, היו פרורי לחם, וריח של דג מלוח ובצל עמד בחדר.

— הנה נוסף לכם חבר חדש, פועל. רוצה הוא להכיר את חבריו שבמושבה — אמר דוד אל האיש היושב על דרגשו.

הלה שלח מבט בוחן אל יהודה, מבלי לקום מן הדרגש, ולא אמר דבר, ורק באישוני עיניו נצנצו זיקים של צער ורחמים.

למחרת היום מצא לו יהודה חדר ברחוב צדדי, אשר בו, בפינה אל הרחוב הראשי, עמד בית הפקידות ולמולו בית הגנן הראשי, ובמעלה הרחוב „האורוה הגדולה" של הפקידות וחצר רחבת־ידים מוקפה גדר אבנים גבוהה; ובפנים החצר מחסנים, ובעליות על גבי האורוה יושבים הגננים העוזרים — מרכז העבודה. החדר ששכר יהודה, היה בביתו של אכר־נפח וחלון לו אל חצרו. רצפת־החדר — „מדה", תערובת של חול, חצץ ומלט, ותקרתו — טיח. יהודה שלם עשרה פרנק לחודש, בתנאי שהחדר יהיה „מרוהט". ואכן נתנו לו „רהיטים": שולחן קטן, כסא־עץ ודרגש־עץ. כר, שמיכה וסדינים היו ליהודה. לדרגש היתה נטיה ל„ניגון" כל פעם שיהודה היה מטיל עצמו עליו, וכן היה חביב על „בעלי חיים".

(דוד הרגיל והמנוסה יעץ ליהודה לטפטף מזמן לזמן טיפות נפט אל נקיקי הדרגש). גם „נכסי דניידי" רכש לו יהודה: עששית של נפט לתאורה. ואכן „ניידה" היתה העששית והיא נעה ונדה על שולחנו, אם מפני שלתחתיתה היתה „סגולה" מיוחדת, או מפני שדף השולחן גרם לכך. וגם מכונת־נפט רכש לו. להרתיח לו תה, וקומקום ושתי כוסות ושתי כפיות, הכל לפי הוראותיו של דוד. וגם „קונטור" סידר לו בחנות־המכלת הקרובה, ועוד ביום הראשון קנה

בה ככר לחם, דג־מלוח, בצל, סוכר, תה ובקבוק נפט. וכשביקש לשלם, אמר לו החנוני:

— למה טרחת לסדר לך „קונטו״? במזומנים כל איש בטוח... אני רושם...

— את הרשיון להשכין את יהודה בביתו קיבל בעל־הבית מאת בלוך, לאחר שמסר לו את מכתב־ההמלצה של טיומקין. אך רשיון לעבודה טרם נתן לו. בעל־הבית היה איש בא בימים ושיבה זרקה בו. עם בני ביתו התנהג במידת־הדין, כמושל בכיפה, ועם יהודה נהג במידת הרחמים. בכל בוקר היה שואלו, אם כבר הניח תפילין? וגם בעלת־הבית מרחמת היתה על הדייר שלה, וביום השבת הזמינתו לשתית „חמין״. שני בנים גדולים היו להם, שניהם נפחים, הבכור נשוי, והצעיר רוק, שניהם עובדים מן הבוקר ועד הערב בנפחיה שלהם בחצר, ליד האורוה. שניהם שתקנים היו, שזופי פנים ומיובלי ידים. ועוד בן שלישי היה להם, עלם בגילו של יהודה הלומד ב„פרדס־הבארון״ להיות גנן. וגם בנם הרביעי נער חי ועליז היה, לומד בבית־הספר, דיבר עברית מגומגמת וערבית צחה בהנאה מרובה. את הערבית למד מפי העגלון הערבי, הלן עם הסוס באורוה, ומפי שני הפועלים הערבים, הבאים בכל בוקר לקחת את מעדריהם והולכים לעבוד בכרם. ביומי דפגרא, כשאין למודים בבית־הספר, היה הנער רץ אחרי הפועלים אל הכרם, או נוסע עם העגלון בעגלה. כרם־גפנים היה להם, והאב היה משגיח בו על עבודת שני פועליו הערבים בעונת־זמירת הגפנים היו שני האחים סוגרים את הנפחיה ועובדים כל היום בכרם. וגם בת היתה לבעל־הבית, בת יחידה. היא — משכלת, קראה את „עיט צבוע״ וגם רומנים בצרפתית. ואת „הצבי״ היא שואלת בשבתות ממורה בית־הספר. נערה חיננית היא, תמימה מאד ונחבאת מתחת לסינרה של אמה. אולי משום כך לא באה ב„חשבון״ הנערות של דוד. ואולי מסיבה אחרת. בשבתות היה בא לביקור בבית, בחור צעיר גבה קומה, בן אכר, סגן הגנן של „פרדס הבארון״, שנועד, כנראה, להיות „חתן״. האם רצתה בו, אך האב עדיין היה מתנגד משום שהמדובר הוא בבן להורים „רומנים״, והוא יהודי „ליטאי״, אף־על־פי שאינו בר־אורין. ועוד נפש אחת היתה בבית, אשתו של הבן הגדול. קטנה, שתקנית, מסכנה, המפחדת מפני חמיה וחמותה. בת־עניים היתה, שבאו לארץ־ישראל ויצאו, והיא נשארה לבדה. רק בערבים היה נשמע קולה בבית, כשהיא שרה עברית שיר־ערש לילד שלה. היא לא ידעה עברית, ורק את המלים של השיר ידעה על־פה.

מן הימים הראשונים התקרב יהודה אל בני־הבית והתחבב עליהם. הבן השני למדהו מלים ערביות. הבת התאמצה להרגיל את לשונה לדבר עמו עברית. את הכלה היה יהודה מבקש לשיר את שיר־הערש גם ביום. והנער, תלמיד

בית־הספר, היה מספר לו על לימודיו ועל „חלומותיו". אוהב היה הנער לספר חלומות. לילה אחד, ראה בחלומו את בקעת חול הים, שעל גבול המושבה, החול עמד, כחומה ימין ושמאל, ויהודים מן הגולה, עברוה בתווך, כשהם עמוסים כסף וזהב, שנתן להם הבארון.

בעל־הבית, אכר „חפשי" היה, כלומר: לא מן הנתמכים. הוא הביא עמו לארץ־ישראל שלושת אלפים רובל, קנה לו נחלת־שדה, ב„עיון", ונטע כרם, ובנה לו את הבית, שהוא יושב בו, את האורוה ואת הנפחיה. בניו היו עושים עגלות, מעדרים, מחרשות ערביות ומשתכרים יפה. הלקוחות שלהם היו האכרים וביחוד הפקידות.

— בלוך — טרפה, המטבע שלו — כשרה. — לחש בעל־הבית על אוזן יהודה. ופעם אחת גם יעץ לו — כשיבוא אביך ארצה, ואם איש אמיד הוא, כשמועה ששמע, יקנה לו נחלה בראשון, — הבארון „שכן" טוב הוא. והחדשים האלה שברחובות מניחים את כספם על קרן־הצבי!

תכלית שנאה שנא את הנתמכים והיה אומר עליהם ליהודה:

— עצלים הם, נרפים, בקהלם אַל תבוא. לא, לא! — וכששאלהו יהודה על הבילואי אמר לו: — זהו בן־אדם, אכר כהלכה וגם בעל־בית, שומר פרוטה. אבל... מתחבר הוא עם ה„שונים" ביפו. ואל דוד ואל שמואל התיחס בשלילה:

— „רקדנים" הם... הולכי בטל. — אבל את יחיאל שיבח.

בכליון עינים חיכה יהודה לרשיון־העבודה מטעם הפקידות, והרשיון אחר לבוא. נמאסה עליו הבטלה. יום אחד ניגש אל חצרו של הבילואי, עמד והסתכל בה. איש נמוך־קומה ורחב־כתפים גרף בקלשון זבל מן האורוה והטעין על עגלה רתומה לזוג סוסים אדומים. ריח זבל עם ריח מספוא עלה באפו והסב לו הנאה. מתוך הרפת שעל־יד האורוה נשמעה געיה של פרה. עגלה התרוצצה בחצר, תרנגולות ניקרו באשפה. אי־משם נשמע קרקור המבשר לחצר כולה על ביצה שנולדה והתרנגול עומד ושומע בהקשבה ובהכרת־ערכו, כשראשו מורם למעלה. היטב חרה לו ליהודה על דוד שפתהו למאוס בחצר הזאת. בשבילה — כדאי לישון גם מאחורי הכירים... והחליט יהודה להתחיל בעבודה ללא דחוי. ועל־פי בקשת דוד ניתנה לו עבודה בכרם של אכר אחד.

ב. במעדר, במזמרה וביקב

האכר, אשר בכרמו התחיל יהודה לעבוד, היה דוקא „רומני" וגם „נתמך", כאילו להכעיס את בעל־הבית שלו. הוא היה תמיד מלא תרעומת, והיה מטייל מביתו לבית־הכנסת, ומשם לשוק וטוען נגד הבארון. שלושה בנים חיו לו,

השנים הגדולים עבדו בכרמי, הם התמחו בעבודתם ועבדו ב„איסור" גם בכרמי המתנחלים העשירים, כי בלוך אסר על „נכדי הבארון" לעבוד כשכירי־יום, והבן השלישי התחנך ב„פרדס הבארון" להיות גנן.

בבוקר בהיר אחד, כשזרחה שמש החורף החמה והמלטפת, עמד יהודה בקצה הכרם, בחלקה של בור, ולמד לעקור חילפה. מה רחוקה היתה המציאות מן החלום שחלם! על המעדר חשב מן הרגע הראשון, כשראה פועל ערבי רץ מן העבודה ומעדר על כתפו. והנה ניתן המעדר בידו, ונדמה לו כמטיל ברזל כבד. עוד לא עברו אפילו חמש־עשרה דקות, מרגע שאחז במעדר, וידיו עיפו, וכאילו נתמלאו עופרת. פיו החד של המעדר יש והיה נוגע פעם אחת בעשב הפראי העומד כנגדו בכונה לעקרו, ושלוש פעמים מכה ממנו והלאה. ויש שפגע גם במנעליו של יהודה. שני האחים עמדו עליו ללמדהו. הוא רואה את הצחוק הקל המרחף על שפתותיהם ואיננו כלל לטובתו. ובקצה השני של חלקת הבור עמדו בשורה מנין ערבים שקועים עד למתניהם בבחר, וכולם מביטים אל העלם החדש הזה, שבא להתחרות עמהם במלאכת המעדר. וכל פעם שמעדרו של יהודה החטיא את מטרתו (ועל־פי־רוב היה מחטיא) פרץ צחוק פרוע מפיהם. ואותו צחוק לא היה מוסיף עוז ליהודה. ואסיר תודה היה לצעיר משני האחים, כשאמר הלה לאחיו הגדול ממנו: — לכו לכם אל מעבר לכרם ושם תצחקו, ואל תפריעו את הערבים מעבודתם.

דבריו לא היו רכים ועדינים, קפדן היה האח הצעיר, והאח הגדול היה טוב לב. בבושת־פנים הלך יהודה אחרי האח הגדול אל העבר השני. בדרך שבה אליו רוחו, שאף לרוחה ובגנבה מחה את הזיעה מעל פניו. ושוב עמד ו„נלחם" בחילפה הניצבת זקופה לפניו כאויבת בנפש. עת הצהרים הגיעה. פעמון המושבה צלצל צלצול עליז, לא בקול בכיני כפעמון רחובות. האחים באו אל יהודה מצד ה„בחר" והוא ראה שבעיניהם מודדים הם את עבודתו. מבטיו הושפלו: לא הרבה הספיק במשך חצי היום.

— נו, עת לאכול ולנוח!

הדברים צלצלו כלעג מר באזני יהודה, ואולי באמת בלגלוג נסתר נאמרו. הרגיש יהודה וידע, כי עדיין לא זכה לאכילה ולמנוחה בשכר עבודתו. אך כל עצמותיו ביקשו מנוחה, רצוצות היו וכואבות. וגם הקיבה דרשה את המגיע לה. וחיש הלך אחרי האחים ושמע מאחוריו את צחוקם העצור של הערבים, ומלה אחת ברורה וספוגה בוז רדפה אחריו: „יהודי"... הוא עבר את הרחוב כנכלם. הכרם נמצא מאחורי הבתים, והם הלכו לאכול במושבה. הרגישו האחים בצערו של יהודה והחרישו. ולו נדמה, כי כל המזדמנים לו בדרכו מביטים אליו בצחוק קל על שפתותיהם, בדעתם שסרחת. אבל יהודה עמד בנסיון. שרה עם המעדר ויוכל לו. לא עברו ימים רבים והוא היה

עוקר חילפה בכרם בין הגפנים בלי לנגוע במנעליו, ולאחר שעברו עוד כמה ימים, כבר יכול להוציא גם את ה„רוז", היינו חתיכות יבלית, שנשארו באדמה מן ה„בחר" וחזרו וצמחו. ומה גדולה היתה שמחתו, כשעלתה בידו להוציא מן האדמה את ראשו החד של שורש היבלית. ויש שהיה משליך את המעדר, קופץ ועולה מן הבור החפור ורץ אל האחים להראות את אותות נצחונו. היו האחים מקבלים את פניו — הגדול בצחוקו הטוב והקל, הנחבא לו מתחת לשפתיו, והצעיר במבט של ספק לעג, ספק זעם, כאומר: „נוח לך, שלא תפריע את הערבים מעבודתם"... לא הבין הלה לנפש יהודה. הלא יהודה כבר עמד ב„בחר"! אמנם, לא בשורה אחת עם הערבים, שלא יעכבם בעבודתם, אלא בפינת הבחר, לבדו, והוא משתדל לעשות את ה„ניר" שלו בנאמנות! את כל הלכות הבחר על בורין, ואף את ענין ה„חורג'" למד לדעת, הלא הוא ה„חורג'", שהאחים, בעליו ומוריו, דיברו בו במקצת גאוה; רק אצלם בראשון־לציון עובדים כך, ממש כמו בפרדסי יפו. ברחובות אין יודעים לכלכל „חורג'", שם עובדים ב„כניסה" אל ה„בחר" וב„יציאה", רק ימינה, בלי „חילוף ידים" וכמה ביטול היה בדברים האלה על חשבון הרחובותיים!

יהודה הלך מחיל אל חיל. יוסף, הוא האח הגדול, התחיל לחנכו בזמירת גפנים. את העבודה הזאת תפס יהודה על נקלה ועבד בה בחשק רב, עד שהופתע המורה מתלמידו. את העץ ידע יהודה ואהבו מילדותו. ועד מהרה יצאו לו מוניטין במושבה כזומר גפנים מובהק. וגם את עבודת הנטיעה וההברכה וסימון השורות לנטיעה תפס במהירות ואהבה. ועוד הוא לומד ומתכונן, ויוסף כבר נתן לו סכין־הרכבה ובערבים, בחדרו, היה מאמן ידיו לחדד ולהכשיר את הרכב.

ויום אחד הגיע אשרו למרום קצו. עגלונם של בעליו, הערבי, לא בא לעבודה. יוסף יצא לחרוש בחלקת השדה הסמוכה לכרם המיועדת לזריעת תבואת־קיץ. והסוס היה יפה: ראש גאה, אזנים קטנות, ברק לשערותיו השחורות, החלקות. השליך יהודה את מעדרו ומיהר אל החורש. פרק זה היה ידוע לו, מורשה לו מבית־הוריו שבכפר האוקראיני. עברו אך רגעים מעטים, והוא קיבל לידו את הסוס והמחרשה האירופית למחצה, ובלב דופק חרש את חרישו. ראה בעליו את חרישתו, כי טובה היא משלו, והניח בידיו את הסוס ואת המחרשה ובעצמו הלך לעבוד את עבודתו. והיה יהודה חורש כל אותו היום ובחיבה יתרה שקד להאכיל ולהשקות את הסוס.

המקום, שבו חרש, היה על ראש גבעה ליד הדרך ההולכת מן המושבה ליפו. מאותה הגבעה נשקפו הרי יהודה, העטופים עטיפה דקה של תכלת. צועד לו הסוס בגאוה, ואחריו יהודה, וגם הוא לא בלי גאוה. צועד, ועיניו מביטות אל ההרים וריאותיו שואפות את האויר הצח. רואה הוא בהרים

הרחוקים את עקבותיהם של החשמונאים ושומע את קול דבריהם. נפשו מתרוננת, ולבו חוגג נצחון. ועל שמו, שם זומר־הגפנים, שנתפרסם במושבה, נוסף עתה שם חדש „חרת", וטוב לו ליהודה. עם זריחת החמה היה קם ומזדרז לעבודתו. ובצהרים, בצלצל הפעמון, משליך את כלי־עבודתו וממהר אל בית־המלון ואוכל בתיאבון את ה„מרק".

ופעם אחת נכשל ונתפס ב„קלקלתו": כשצלצל הפעמון, עמד בעצם מתן הצורה לגפן גדולה, ולא עמד בו רוחו והוציא את המזמרה מידו... אותה שעה ממש עבר האח השני וראהו בקלקלתו, והניד בראשו מנוד של שלילה ופני יהודה הסמיקו. קשה היה לו לעמוד בפני תביעת קיבתו. אך טוב היה לו ליהודה. הוא נעשה חזק יותר, שריריו נתאמצו, ובנפשו שלטה המנוחה. ולעת ערב היה נופל על דרגשו כדי לישר את עצמותיו, כי כואבות היו. אך אותו כאב היה מסב לו מין עונג חד וכך היה נרדם ומקיץ, לפעמים לקול צלצול הפעמון בבוקר.

ערב־ערב בשובו עיף מעבודתו וידיו ורגליו מגואלות בחול, היה בעל־הבית שלו מביט אליו, מניד ראשו בקורת רוח ומורת רוח גם יחד ואומר לו:

— טוב, טוב, אדם צעיר, צריך לעבוד. אבל, חבל, שנפלת בידי „רומנים", נתמכים. כמה משלמים לך? אה?... — והזקן היה נועץ ביהודה זוג עינים חוקרות.

יהודה בוש לספר: עוד לא קיבל כלום בשכר עבודתו. העבודה היא שכרו. אמנם גמור גמר בלבו לא לבקש מאביו לפרנסתו, אך עוד לו כמה נפוליונים בכיסו, והוצאותיו מעטות מאד, אוכל הוא „מנה" של פועל בצהרים, ובבוקר ובערב — לחם ודג־מלוח ובצל, וליום המחר אינו דואג. את נפש בעל־הבית שלו לא הבין ולסוף דעתו לא ירד. מפני מה פסולים ה„רומנים" בעיניו, ומפני מה הוא שונא כל כך את הנתמכים? המקנאה?

וגם לשכר עבודה זכה, סוף סוף, יהודה. האחים הודיעו לו, כי קבעו לו בעד העבר רבע מג'ידי ליום, אך העבודה כלתה אצלם, עם גמר הנטיעה וזמירת הכרם. וכך נמהלה שמחתו על קבלת שכר העבודה בעצבות על חוסר העבודה. אך שמחת בעל־הבית שלו היתה שלמה. והיא שעמדה לדיירו. ערב אחד לחש הזקן ליהודה:

— יש לך נפוליון?

יהודה נבוך, נתן לו נפוליון ולא ידע טעמו של דבר. למחרתו הביא לו הזקן פקודה בכתב מאת הגנן הצרפתי הראשי למהסנאי של ה„אורוה" לתת ליהודה מעדר וסל. ופני הזקן אורו בארשת נצחון. שמח יהודה על הבשורה ולא עלתה כלל על לבו מחשבה, שיש קשר בין הנפוליון ובין הרשיון לעבודה שקיבל.

למחרת היום עמד יהודה בבחר של הפקידות. היו שני בחרים, האחד לטירונים והשני למנוסים. ביום הראשון נשלח יהודה לבחר של טירונים. אבל ביום השני בא המפקח הראשי, הסתכל בעבודתו וצוה להעבירו לבחר של המנוסים. ובו תפס מקום מכובד, והמשגיח היללו בפני כל הפועלים.

בשני הבחרים היו כמאה פועלים. בני סוגים שונים היו. מהם בגיל העמידה, מגודלי זקנים ולבושי „קאפוטות", מהגרים חדשים שביקשו מנוס מפני ענים ושמעו, כי יש פרנסה בארץ־ישראל. ועלו. ועתה קיללו את יומם נאנחו מקשי העבודה, רעבו למחצה ולא מצאו צל קורת גג לעצמם, ופיהם מלא אלה כל הימים על חובבי־ציון ש„רימו" אותם והבטיחו להם הרים וגבעות. ותרעומת על הבארון, הדואג רק לאכריו ולא להם. והיו בין המתלוננים והרוגנים גם פועלים ותיקים, שעבדו כבר כמה שנים, ולבם מר עליהם, על האכרים ועל כלל ישראל, הם קיללו את ארץ־ישראל, ארץ הערבים והקדחת והתמיכה וחלמו על הגירה לאמריקה. עלובים עד מאד היו הפועלים הללו בלבושם ובמראיהם. אך היו גם אחרים, — צעירים, אשר עבדו בחשק ובהנאה והאמינו, כי גאולה הם מביאים בעבודתם לעצמם, לארצם ולעמם. ובאוירה של אלה, האחרונים, ביקש יהודה להתנחם מן המרה השחורה שהטילו בו הראשונים.

בין הללו, הצעירים המרוצים, נפגש בעלם בן גילו החובש „פורז'קה" כמוהו. בימים הראשונים להכרותם נודע להם, כי יש ביניהם דבר משותף, שניהם אהבו מתמטיקה. יהודה הביא עמו ספרי־לימוד, לאלגברה וגיאומטריה, וכשנודע הדבר לחברו החדש, התחיל לבוא אצלו בכל ערב לעיין בספרים.

ואילו יהודה נעשה „מגושם", לא עיין בספר, לא הלך לטייל בערבים עם דוד ועם שמואל, וכל אחד מהם חשב, כי השני משפיע עליו לרעה. אבל יהודה לא היה מושפע אלא מן העבודה בלבד, כל שיחו והגיגו היו בה, ומי שהיה מדבר עמו על נטיעות ועל זמירת גפנים, הוא שמשך את לבו. ובדבר הזה היתה ידו של יוסף על העליונה. וגם עם חברו החדש שוחח על עניני הבחר. יום אחד הודיע המשגיח על ה„בחר" ליהודה ולחברו, שני בעלי ה„פורז'קה", כאשר קראו להם בבחר, כי עליהם להתיצב לפני בלוך בכבודו ובעצמו! נבהלו השנים ושאלו:

— מה יש?... מה קרה?...

אך איש לא ידע להשיב להם דבר. רק דבר אחד ידוע היה, כי לפני כמה ימים בא פקיד מן הלשכה הראשית של הפקידות, שעבר על פני ה„בחרים", הסתכל בפועלים, שאל לשמותיהם ורשם בפנקסו.

הלכו שני החברים אל המושבה, הגיעו לבית הלשכה הראשית של בלוך ובפיק ברכים נכנסו אל המסדרון. במסדרון נמצא שומר ראשו של בלוך,

עגלונו מחמד, וכשראה את הבחורים, נכנס לפני ולפנים. ובעוד רגע יצא רמז לשניהם, ופתח לפניהם את הדלת אל חדר גדול ומרווח. פחד נפל עליהם והביטו בסקרנות. על כסא גבוה ורך ישב ליד השולחן איש גוץ ובעל כרס. שתי עינים גדולות, שחורות, נוצצות וזועמות ננעצו בבחורים. רגע קט בדקם הלז במבטו החד ואחר כך אמר להם בקול נמוך ועבה בלשון גרמנית מז׳ורגנת:

— שמעתי, כי יודעי ספר אתם, אני שולחכם לעבוד ביקב. תעבדו ותלמדו צרפתית. אני צריך לחנך ייגאים.

— ליקב? — נמלט קול נפחד ומופתע מפיו של יהודה. כל לבו התחמץ ומחה נגד הרצון לקחתו מן השדה ולשלחו ליקב. מבט של קצף היה תשובה לקריאתו, ופיו נסגר.

— ביקב תהיו מאושרים, — קרא הפקיד בזעם. — הבארון יחיה, ידאג לכם ולעתידכם, רק עבדו בחריצות ולמדו את העבודה ולמדו צרפתית.

כאן צלצל הפקיד בפעמון של כסף קטן, שומר הסף הופיע שוב, פתח את הדלת לפני הבחורים, והיה זה סימן שהראיון נגמר.

הם יצאו. יהודה היה מדוכא עד מאד. רעיון היקב דכדכהו. ואילו חברו היה שמח ומאושר ותמה לדכאונו של יהודה. גם בעל־הבית נשתומם לשמוע את צערו ואמר לו:

— מה אתה סח? הלא אושר נפל לך מן השמים! הלואי והיו לוקחים את בני. את בני־האכרים אינם לוקחים ליקב, כי אם את הזרים.

ואפילו שמואל דיבר על לבו, שיקבל את הגזרה ברצון.

— אתה תצליח שם, תעלה לגדולה, ויהיה לנו ביקב איש משלנו.

אבל גם העתיד הזה לא שיעשע את נפשו של יהודה. הוא לא רצה להפרד מן השדה. ודוקא דוד הסכים לו, ואמר לשמואל:

— אם ליקב, הרי מוטב שהוריו ישלחוהו לצרפת.

— הוריו לא ישלחוהו בודאי, והבארון ישלחהו, אם יצליח בעבודתו.

— כ מ ו ה ו לא ישא חן וחסד בעיני המנגנון ביקב.

על כרחו נעשה יהודה פועל ביקב יחד עם חברו. הקירות ביקב, הלחות, העבודה המשעממת, שטיפת הבקבוקים, לא נתנו אושר ללב יהודה. ואילו חברו שמח לעבודה הקלה.

שבועים ימים התענה יהודה באויר המחניק והמטליות המלוכלכות ברחצו בהן את הכלים היו לו לגועל נפש. געגועיו אל השדה גברו, ולא ידע מה לעשות. ביקשו שמואל ודוד לאמץ את רוחו, ולא הצליחו. לא כדאי להיות ייגאי בארץ־ישראל; באה לו הצלה ממקום שלא קיוה כלל. יום אחד ציוהו הממונה על העבודה לנסוע באחת העגלות ההולכות ליפו ולהביא חביות שמן

ליקב. בעגלה, בדרך, חיתה נפשו. היה יום שמש בהיר לאחר יום של גשם, האדמה נתלבשה לבוש של דשא ירוק והאויר הצח היה משיב נפשות. העגלה היתה רתומה לזוג סוסים, והעגלון הערבי התרצה למסור את המושכות לידי העלם העברי, וכשנוכח לדעת, כי אכן יודע הלה לנהוג בסוסים, כיסה את פניו בעביה, השתרע לכל אורך העגלה ויישן עד שבאו ליפו.

יום מאושר היה היום ההוא ליהודה, אבל ביפו נהפך עליו הגלגל. בחנות הטעינו על העגלה שלוש חביות של שמן, ויהודי אחד עב־בשר ומלוכלך בגדים, שדיבר ערבית, הושיט ליהודה קבלה לחתום. אך כשאמר יהודה לחתום, ראה לתמהונו, כי בקבלה רשומות ארבע חביות... העיר לחנוני, כי שגיאה נפלה בקבלה. אך הלה הרעים פניו והשיב לו באידיש בלשון גסה ובגערה:

— חתום שוטה, אין זה עסקך !...

עיני יהודה חשכו, אימה נפלה עליו, אך לא אימת הגערה ולא גסות הדיבור אלא אימת הדבר שלא ידע שחרו... השליך את העט מידו וברח מן החנות ומן העיר ושב ברגל אל המושבה.

ראהו „בעל הבית" בשובו, כי עיף הוא וחיור, ולא התפלא, מפני שפניו של יהודה שונו לרעה, מיום שבא ליקב, ורק הניע בראשו ואמר:

— בחור טיפש הנך. למה אינך מרוצה? עתיד טוב צפוי לך. אתה בקי באותיות הקטנות, תוכל להיות יינאי, או פקיד ביקב ולהרויח ישר ו„מן הצד" — מצמץ הזקן בעיניו. — בנינו אינם זוכים לכך. בלוך מאס בבני־האכרים.

אך למחרת היום, כשלא יצא יהודה לעבודה, התפלא הזקן, נכנס אליו, וכשמצאו שוכב ער על הדרגש, ופניו מוסבים אל הקיר, שאלהו, שמא חש הוא בראשו? — יהודה הרגיעו: בריא הנהו, אלא שהחליט לא לשוב עוד ליקב, ויהי מה! רקק הזקן רקיקה גדולה ויצא אל החצר בחרי־אף, ומרחוק שמע יהודה את קול גערתו סתם בעלמא ללא כתובת.

בערב ביקר יוסף את יהודה והודיעו, כי מחר יוצא הוא להרכבה, ואם טוב הדבר בעיניו, ילך עמו לקשור אחריו את ההרכבות, ובינתים ילמד ויתרגל במלאכת ההרכבה. יהודה כמעט שנשקהו מרוב שמחה. ולמחרתו כבר זחל על ברכיו אחרי יוסף ובעמל רב הספיק לקשור את כל ההרכבות ברפיה ולכסותם בעפר, כי מהיר מאד בעבודתו היה יוסף. אך בשבוע השני כבר הרכיב בעצמו על־יד יוסף, וערבי זריז קשר אחר שניהם וכיסה.

וכשגמר יהודה את עבודתו בכרמו, הזמין אכר שכן את יהודה להרכיב בכרמו על דעת עצמו, ושילם לו שני פרנקים ליום. ואת „סודו", סוד בריחתו מן היקב שמר בלבו ולא גילה לאיש.

ג. בציבור

יהודה נכנס ראשו ורובו בעבודתו ולא שעה לבקשת חבריו לבוא בין הבריות ולבקש הזדמנויות לבלות את הערבים בנעימים. המעדר והמזמרה נתנו לו את ה„נעימים", ומה לו עוד?

ואף־על־פי־כן נאות לעתים רחוקות לבקשת דוד לבוא אל בית הזוג, שבשכנותם גר — בית־הלחמי היה שם משפחתם. אצלם היה שותה תה בחדר נקי ליד שולחן מכוסה מפה לבנה, והדבר הסב לו הנאה מרובה והזכיר לו בית.

מפי בעל־הבית שמע על עניני הכורמים והפקידות, ומפי בעלת־הבית על עניני המשפחה במושבה. וממנה גם נודע לו כי ז'נט כבר נלקחה אחר־כבוד לפריס, ללמוד שם בבית־הספר למורות. ושלא בפני דוד סיפרו לו על העלמה היפה, המשחקת עמו ועם שאר הבחורים כחתול המשחק עם העכבר.

בכל הדברים האלה לא מצא יהודה ענין רב. אבל האוירה של הבית לקחה את לבו. וכשהגיעה עונת ההרכבה לגפנים ויהודה גמר את מלאכתו אצל יוסף ושכנו, הזמינהו גם בית־הלחמי להרכיב בכרמו הקטן. בית־הלחמי היה כורם למחצה, ופרנסתו על הפיקוח בכרמי זרים.

ויום אחד תקפה קדחת את יהודה באמצע עבודתו בכרם. הקדחת הראשונה שלו. וכשבא בית־הלחמי אל כרמו בעגלתו להביא הביתה את ראשי הגפנים החתוכים, מצא את יהודה שוכב על האדמה ומפרפר בחליפות החום והקור, לקחהו בעגלה והביאהו אל ביתו, ואשתו ודוד חרדו לו וטיפלו בו, עד שהחלים. ובעלת־הבית למדתהו, כיצד להכין תחבושות קרות אפילו ביום חם ובלי קרח, שלא היה בנמצא כלל. מני אז היה יהודה כבן־בית במשפחה הזאת.

ופעם אחת במוצאי־שבת, ביקר יהודה עם דוד בביתו של אחד מחבורת ה„ספקנים". בבית הזה מצא חבורה של אנשים, שבילו את זמנם על כוס תה וריבה של ענבים ועל קלפים. בעל־הבית, ששיבה זרקה בו אף־על־פי שלא היה אלא כבן שלושים בלבד, בעל פנים פקחים ומבט־עינים נבון, קיבל את יהודה בחמימות רבה. ובעלת־הבית שהיתה עסוקה מאד בהכנת ה„כיבוד", האירה את פניה ליהודה, דיברה אליו רוסית, להראות, כנראה, את כוחה. וכשנודע למסובים שאינו משחק בקלפים, אספו גם הם את ידיהם, והשיחה נסבה על עניני הישוב.

בעל־הבית היה חברו של יחזקאלי החנוני מיפו ושמח כי יהודה מכירו, גם יחזקאלי היה בשעתו פועל חקלאי בראשון ושימש כמזכיר ל„אגודת הפיעלים" שבעל־הבית היה חבר הועד שלה יחד עם הלפרין... ועל הלפרין דיברו, ועל ה„מגלבים", שהביא עמו מחוץ־לארץ כדי „לזיין" בהם את

הבחורים... ואת שם טיומקין הזכירו ביראת־הכבוד. אמנם, על ה„צעירים" המסתובבים מסביב לטיומקין, לגלגו וכינום בשם „שמנדריקים".

אחד האורחים, איש גבה־קומה ובעל כתפים רחבות ומצח גבוה, שאל פתאום את יהודה, אם קרא את סמולנסקין. והפתעה רבה נפתע כששמע מפי יהודה, שאוהב הוא את סיפורי מאפו יותר מסיפורי סמולנסקין, וכמעט שהתלקח ויכוח ספרותי חריף, כי השואל היה חסיד נלהב של בעל „התועה בדרכי החיים" ואמר כי עולה הוא על טורגיניב... אך יהודה עיקם את פניו לשמע הדברים האלה. אז השיא בעל הבית את השיחה לעניני כרמים, שהיה מומחה להם, ושיבח את חריצותו של יהודה, ששמע עליה, והזכיר לשבח את המפעל ההתישבותי ברחובות והילל מאד את חנקין. והיה יהודה תמה מאד בלבו: מדוע הזהירוהו כל כך על „השפעה רעה"? ודוד זקף ביהודה מבט של נצחון.

גם שמואל השתדל לענין את יהודה ולהכניסו לעולמו „שלו". פעם אחת, בתחילת ליל שבת, בשבוע השני לבואו, ישב יהודה בודד בחדרו. נפשו היתה עגומה עליו. הוא התקנא בבעל־הבית על אוירת השבת שבמעונם. להם אורה ועונג, ואצלו... אופל בחדרו, מקופסת הסרדינים שעל השולחן עלה ריח, שהיה לו לזרא. הוא שכב על דרגשו לבוש בגדי עבודתו המלוכלכים. פתאום דפקו על דלת חדרו מבחוץ. נכנס שמואל.

— הרוצה אתה ללכת עמי הלילה לואדי־חנין? שם מענין. תראה ותיוכח.

זה פעמים הציע לו שמואל ללכת עמו בליל־שבת לואדי־חנין, והוא דחהו, כי עייף היה מעבודת השבוע ורצה לנוח, אבל עתה שמח להצעתו. בכל נפשו שאף לברוח מן האוירה של החולין שבחדרו.

— מתי?

— תיכף ומיד.

קפץ יהודה מעל דרגשו, החליף את בגדיו, ולא עברה שעה קלה, ושניהם צעדו בדרך.

— הראית כבר את ר' אהרן?

— זה שהשתתף בקבלת הפנים לטיומקין ועמד ליד אולגה?

— כן, ומה דעתך עליו?

— פנים מענינות... אבל מדוע הוא סגור כל כך? הסתכלתי בו וראיתי, שכל הזמן שתק, לא פתח את פיו.

— הלילה תשמע אותו מדבר... בכל ליל שבת באים אנשים לביתו לשמוע את דבריו, ללמוד מפיו... ואתה צריך להכירו. איש נפלא, מממשיכי הקו של ביל"ו.

שמואל סיפר לו בדברים חמים על חייו ועל סבלו של האיש. פועל חקלאי, סתת, אכר זעיר ועסקן צבורי. בראשון ישב עם משפחתו במרתף ועתה יושב הוא בואדי־חנין, תחילה גר גם שם במרתף אצל לרר, ועתה בנו הוא ועוד שנים בית־אבנים משותף. אשתו וילדיו התענו עמו בכל סבלותיו. אבל חייו הקשים לא העבירוהו על דעתו ולא הסירו את לבו מחיבת־ציון, והיה שמח בחלקו ומטיף תמיד לבנין הארץ ותחית העם. עתה הוטב מצבו, משרה של גנן לו ברחובות.

— גנן?

— כן. בעל כשרונות בלתי מצויים הוא, קרא, למד, ורכש לו נסיון רב.

הם הגיעו לואדי־חנין, פנו ימינה אל שביל צדדי, עברו בין סבכי צבר ועצי תות, שהשליכו עליהם, ובאו עד בית אבנים ארוך ונמוך, שקירותיו מבחוץ היו בלי טיח. הבית היה מחולק לשלוש דירות קטנות, שני חדרים קטנים לכל אחת. האורחים נכנסו לדירה האמצעית, בלי לדפוק על הדלת, שהיתה פתוחה במקצת, וקול דברים עלה מתוכה. חדר, שרצפתו — „מדה", ותקרתו — קרשים. ואלה הרהיטים: שולחן עץ מרובע, שעמד באמצע החדר, כסאות עץ מרובעים, וארון פתוח לספרים. השולחן היה מכוסה מפה לבנה, ועליו שני פמוטות, שנרותיהם כבר כבו, ומנורת נפט. בראש השולחן ישב בעל הבית, לבוש בגדי שבת, וכיפה שחורה קטנה לו על ראשו. מסביבו ישבו ועמדו כמה אנשים צעירים. מהם כבר ראה יהודה ב„שלאש" שברחובות ובקבלת הפנים לטיומקין, והשאר היו פנים חדשות.

— ברוכים הבאים! — קרא בעל־הבית בחביבות לאורחים, קם ממקומו, הושיט ידו תחילה לשמואל ואחר־כך ליהודה והזמינם לשבת ליד השולחן, אף כי מקום לא היה והם הוכרחו להדחק בין השאר.

שמואל הציג את חברו החדש, ובין היושבים עבר לחש. „מתלחשים עלי"... — הרהר יהודה והרגיש כעין מועקה, על שהוצג לראוה. בעל־הבית שאלהו למעשיו, ויהודה ענה לו בשפה רפה. אימת הצבור היתה עליו.

— כן... רעיון טוב הוא, לעבוד וללמוד חקלאות מן העבודה... אין דבר טוב ללמוד מדרך הנסיון המעשי. יכולת לעבוד גם אתנו ברחובות.

— הוא רוצה לקנות לו נסיון בזמירת גפנים ובהרכבה — ביקש שמואל לנמק את מעשה חברו.

יהודה הסתכל ביושבים. היו שם — ה„מהפכן" והאברך הצהוב מרחובות. והיה שם גם אותו פועל מר נפש, שראהו ב„בחר" שברחובות. והיה גם אחד מפועלי ראשון־לציון, שיהודה ראהו, ושדוד הציגהו לפניו בכינוי „סוציאליסט" ולא ידע על מה. פעם אחת לחשה לו אשת בית־הלחמי, כי „מתחרה" הוא לדוד, כי גם הוא מחזר אחרי הנערה היפה של המושבה, אבל את פירוש

הכנוי שלו לא ידעה לבאר לו בדיוק ואמרה: — פשוט מפני שהוא פועל, ואין לו כלום, ואנו האכרים יש לנו מעט. ועוד סיפרה לו כי חברו, שעבד עמו במושבה, הלך לאוסטרליה ועשה שם עושר רב. צחק דוד, כששאלהו יהודה לסיבת הכנוי והשיב לו, כי יהודי טוב הוא, חבר ל„אידיאליסטים" שבואדי־חנין. היה זה אדם שחרחר, רחב כתפים ובעל פנים חנניות וממבט־עין ראשון מצא חן בעיני יהודה. יהודה נדחק לשבת עמו על ספסל אחד. והאיש לחש באזניו:

— בראשון־לציון ראיתיך רק בעבודה, ופה אני רואה אותך בחברה.

— יוסיף נא לספר לנו, ר׳ אהרן! — קרא בקוצר־רוח אחד היושבים.

— עד שתגיע שעת תפילה של שחרית עוד נספיק לספר... — ענהו בעל־הבית בלצון.

אותה שעה נכנסה החדרה נערה קטנה בעלת תלתלים שחורים, כתלתלי הכבשה, והגישה על גבי טס תפוחי־זהב ריחניים חתוכים רבעים רבעים. מאחורי גבה נשקפו פנים חיורות של נערה גדולה ממנה, ונשמעה אנחה ממושכת של אשה, עיני שמואל נסבו אל בעלת־הבית בשאלה אילמת.

— היא אינה בקו־הבריאות... עייפות מן העבודה... — ופניו נתכסו צל של דאגה.

השיחה חזרה למסלולה, והרבה דברים שמע יהודה בערב ההוא. בעל־הבית סיים לספר דברים שהתחיל בהם, כנראה, לפני בוא האורחים. הלפרין נדב מכספו להסתדרות ה„עשרות" ברחובות, שעתה התיצב בראשה, סכום כסף הגון מאד כדי לקנות שטח אדמה על גבול ואדי־חנין, לשם יסוד מושבה של פועלים. הכרמים ינטעו עכשיו, ואחר־כך יבנו גם בתים קטנים — וכל פועל, לכשיגיע לגיל של זקנה, יקבל כרם נטוע, עושה פרי ובית לשבת בו. הנהלת ה„עשרות" תטפל בהקמת המשק וטיומקין גם הבטיח הלואה מאת חובבי־ציון.

עוד סיפר, כי נוסדה ביפו אגודת־סתרים של נוער מן העולים החדשים בשיתוף כוחות מן המושבות, שהציבה לה מטרה ישובית נשגבה: ליסד שורה של מושבות חדשות ביהודה, בשומרון ובגליל. יהושע כבר חוקר ודורש אחר קרקעות למטרה זו. השיטה תהיה מיוחדת במינה. אחרי שתקום המושבה החדשה, כרמיה ינטעו, שדותיה יזרעו ובתיה יבנו — ימכרוה המיסדים למתישבים חדשים, בלי כל רווחים, וילכו ליסד מושבה חדשה במקום חדש. וכן יעשו תמיד. המיסדים הראשונים, שיתנסו היטב בעבודתם, יהיו סוללי הדרך להתישבות החדשה העתידה לבוא. ומשום כך נקראה האגודה בשם „הסוללים".

— וה„סוללים״ עצמם, מה יהיה בסיפם? כל ימיהם יהיו מוכרים בלי רווחים? — שאל קול ספקני.

היה זה הפועל מר־הנפש מן ה„בחר״ שברחובות. המספר נביך מעט ואחר־כך השיב:

— עבידה קשה כעבודתנו, עבודת הלאום, לא תעשה בלי הקרבה עצמית.

— ומי יפיל את ה„גורל״ ויזכה את האחד להיות קרבן ואת השני ליהנות מן הקרבן? — הוסיף הקול הספקני הראשון.

הוא היה אכר זעיר בואדי־חנין, עבד כפועל ברחובות, והיה שכנו של ר׳ אהרן. לרגעים מעטים נפסקה השיחה. ואחר־כך חזר בעל־הבית לספר. סיפר, כי חנקין עומד לסיים קנית שטח ענקי של קרקע בשער השומרון. עין לא ראתה עוד ביישוב נחלה שכזאת! ובימים הקריבים תצא אכספדיציה מטעם „הועד הפועל״ לחקור ולבדוק את טיב הקרקע.

— למה לבדוק? כל אדמה כשרה בארץ־ישראל, ובלבד שששטחה יהיה גדול! — קרא שמואל בהתלהבות.

בעל־הבית הניד לו בראשו מניד של הסכמה, ובקול רך ולבבי הוסיף:

— דעתי כדעתך, אף־על־פי־כן רוצה טיומקין לקבל דין וחשבון מאת מומחים על טיב הקרקע ואקלימה, בטרם יציע לשליחי האגודות מחוץ־לארץ לקנותה. ויש להתענין גם בצד המשפטי...

יהודה היה מקשיב ובולע כל מלה כבכורה בטרם קיץ.

—למה נקפוץ קפיצות? תחילה ירכשו את הקרקעות שבין המושבות הקיימות ביהודה, עד שיהיו לגוש חזק ומליכד אחד... שמעתי מפי זקני ראשוני־הישוב, כי ריכוזן של קניות הקרקעית עדיף מן הפיזור... — העיר שוב אותי ספקני.

בעל־הבית שתק שוב רגע קט והשיב:

— יש פנים לכאן ולכאן. שיטת הריכוז יש בה הגיון לגבי ההוה. שיטת הפיזור יש בה חזון. מי יודע מה ילד יום. מוטב לתפוס עמדות בכל איזורי הארץ.

— ומה בדבר עבר־הירדן מזרחה, הזוו הענינים זיזה כלשהיא? — שאל פתאום הפועל הצהבהב מרחובות בקול של חוסר סבלנות, כאילו ביקש להדגיש בזה, כי כל מה שסופר עד כה טפל הוא בעיניו, ואין הוא מתכון לדעת אלא את העיקר בלבד.

— ואימתי תעמיד, סוף סוף, הצעתי על סדר היום ותחליטו פעם אחת ילעולם ועד החלטה ברורה ומסוימת: הן או לאו? — שאל גם ה„מהפכן״ בקוצר־רוח.

פני בעל־הבית חורו מעט ובקצת מבוכה הסתכל בפני היושבים.

— יש לנו — אמר בקול עצור ונמוך — הבטחון המוחלט בכל היושבים כאן אבל חובה היא להזהר, אזנים לכותל. וכולכם צריכים להיות זהירים בדיבורים ברחוב, בפגישות ארעיות ובשיחות קלות. לא כל האנשים בישוב נאמנים הם ויש שהשתיקה יפה, תריס היא תמיד...

היושבים החליפו ביניהם מבטי רז, ובמוחו של יהודה ניקרה שאלה: „הלא ברחובות וב„שאלאש" דיבר ה„מהפכן" על הצעתו בפומבי, בפני מאה איש, ומדוע הדברים כאן הם בגדר „סוד"? אך לא העז לשאול את שאלתו בקול. ובעל־הבית המשיך:

— ...השאלות החיצוניות עדיין לא עמדו באורח רשמי על סדר יומו של הועד הפועל... והלוא ידעתם, כי בועד הפועל נתגלו חילוקי דעות שיש לישבם... לעת עתה בולעות השאלות הפנימיות את כל הזמן.

— הייתי מישב את חלוקי הדעות בדרך פשוטה וקצרה מאד — קרא ה„מהפכן" בקוצר־רוח — הייתי „מסלק" את המתנגדים וחסל.

פני בעל־הבית החוירו, אך לאחר־כך חלף עליהם צחוק קל. ו„הסוציא־ליסט" הפך ראשו אל ה„מהפכן" ואמר בנעימה של לגלוג:

— יותר מדי „סילוקים" אתה מקבל על עצמך. היספיקו כוחותיך?

— ואנשים כאלה קרואים אצלכם „סוציאליסטים" — הפליט ה„מהפכן" וסיים:

— סוציאליזם פירושו מהפכה. מהפכה פירושה: סילוקים בכוח!

— יש סוברים, כי המהפכה אצלנו צריכה להתחיל מן ה מ ע ד ר. „נסלק" תחילה מתוכנו את העצלות ואת המלים הריקות והמצלצלות — אמר ה„סוצ־יאליסט" בקול שקט. ופני ה„מהפכן" נתכרכמו. הכל ידעו, כי אין הוא עובד ואינו מרויח אפילו פרוטה אחת, אלא מכלכל עצמו ב„גמילות חסד" שהוא מקבל מידידיו.

— אהרן... עד מתי תספרו שם את סיפוריכם? חצות־הליל הגיעה. הילדות רוצות לישון... — נשמע קול־אשה חלש בריגון מן החדר השני.

הנאספים קמו ממקומותיהם נבוכים מעט, ביקשו סליחה מבעל־הבית על שהפריעו את מנוחת הבית, ואילו בעל־הבית היה נבוך יותר מאורחיו וביקש את סליחתם: אשתו אינה הערב בקו הבריאות.

יהודה וחברו ה„סוציאליסט" חזרו לראשון־לציון באישון־לילה. יהודה הרהר בלבו: „מחר אוכל לנוח". הוא לא אהב לאחר לשבת בלילות. עם שחר היה משכים ומכין את התה שלו לפני לכתו לעבודה. ואפילו יום אחד לא עבר עליו בבטלה. עבודתו היתה קדושה בעיניו וחשובה מכל. רק בימות הגשמים, בימי ג' בשבת, עם בוא אנית־הדואר מרוסיה ליפו — ובאין

עבודה בכרמים, היה יהודה הולך ברגל ליפו לקבל בדואר את מכתביו ועתוניו. ואם שיחקה לו השעה היה גם אומר „שלום" לטיומקין.

אך לא תמיד הצליח הדבר בידו, כי על־פי־הרוב צבא תור ארוך של אנשים על פתח חדרו של טיומקין במשרד הועד־הפועל בשעות־העבודה, ולפני „מלון קמיניץ", שבו התאכסן, בשעות המנוחה. וגם בעברו ברחוב מן המשרד אל בית המלון, נגרר אחריו „זנב" ארוך של מיחלים למוציא פיו וסתם סקרנים. גם הערבים שברחוב היו עומדים ומסתכלים ב„ראס איל יהוד". ויהודה היה מן הנחבאים אל הכלים ולא היה קופץ בראש.

ביום שלישי כזה היה יהודה הולך ברגל ליפו השכם בבוקר, ובשעה מאוחרת בלילה היה חוזר אל המושבה. ולא היה נפתה ללון ביפו מחשש שמא יאחר לעבודה למחרתו. ורק לעתים רחוקות, כשהרוח המביאה את הגשם היתה מתגברת ונהפכת לסערה והיה ברור, כי גם מחר לא תהיה עבודה בכרמים, היה נאות ללון ביפו. במסדרון הגדול של ועד־הפועל היה ישן, יחד עם הפועלים, שבאו מן המושבות ועם העולים החדשים, שבאו ולא מצאו מקום לעצמם.

חברו שמואל היה לן על־פי־הרוב ביפו. עבודתו בכרמו הקטן היתה מצומצמת והעבודה הצבורית בלעה את רוב זמנו. וכשהיה יהודה לן ביפו היה חברו מוליכו אל אחת האספות הפומביות, שנערכו על־פי־הרוב באולם ה„מלון הרוסי". ראשי המדברים באספות היו אותו ה„מהפכן", ועוד „משולח" מאמריקה שיזם ליסד בית־חרושת לנעלים על יסודות שיתופיים, ו„משולחת" מרוסיה, אשה ירוקה, רזה וגבוהת־קומה, שבקשה לקנות אדמה ולישב עליה מושבה על יסודות שיתופיים.

שני אלה האחרונים נאמו נאומים חוצבי להבות אש, באידיש וברוסית, וביקשו להלהיב את שומעיהם ולמצוא בין העולים החדשים חברים, אשר יקנו את ה„מניות", שהם עומדים להוציא למכירה באישור הועד־הפועל... האולם של האספה היה תמיד מלא מפה לפה, והאויר היה מחניק, והויכוחים לאחר הנאומים היו חריפים ומלאים דברי זלזול של נואם אחד כלפי משנהו. היושב־ראש היה על־פי־הרוב ברזילי, והוא היה תמיד נרגש ונסער, נראה היה כי כל דיבור נוגע עד עמקי נפשו. ראשו של יהודה היה מסתחרר, רגש של בחילה היה תוקפו מחמת האויר המחניק והיה מבקש להימלט על נפשו משם, אך התביש מפני חברו. ופעם אחת הציגו שמואל לפני ה„משולחת", היא לחצה את ידו בחמימות, ומבטי עיניה הירוקות חדרו לעיניו, והוא נבעת ונכלם והשפיל מבטו. עוד באותו ערב מצאתו שוב כשהוא נחבא באחת הפינות והציעה לו לקנות ממנה חמשים מניות באלף פרנק... וכשאמר לה בגמגום,

כי כל רכושו אינו עולה אפילו כדי חמישית הסכום הזה, הציעה לו לתת לה „המחאה" לטיומקין, כי שמעה שהוא שומר לו כסף.

נבהל יהודה וברח על נפשו ובעצם הלילה, בגשם, חזר לראשון־לציון.

ד. נס־ציונה

זה היה בראשית החודש השני לבוא יהודה ארצה.

שוב עבר יום־עבודה ארוך, מפרך. ויהי ערב. החושך התחיל לרדת על המושבה. יהודה שכב עייף על דרגשו, לאחר שאכל בחטיפה את ארוחתו. רוחו רעה עליו, ולא ידע למה. אולי מגעגועים הביתה? היו ימי חנוכה... והנה קול אופני עגלה מאחורי חלון חדרו, וקולות אנשים מדברים, ואחר רגע עמדה העגלה. נפתחה דלת חדרו, וחבורה של אנשים התפרצה בבת־אחת, ושמואל בתוכם. קפץ יהודה מעל דרגשו, מלמל דברי סליחה והעלה את האור במנורתו.

— מהר, — קרא אליו שמואל בקול רם, — הכון ותסע עמנו לואדי־חנין. באנו בעגלה מיפו. ליל־שימורים יהיה לנו. שירה וריקוד עד אור הבוקר. ומחר יום גדול. הנחת אבן־היסוד למושבה חדשה. על בסיס סוציאלי חדש. ועוד הפתעות תהיינה... — אך כאן הפסיק שמואל, כאילו הרגיש שנתפס לרצון לגלות דבר, שאסור לגלותו. ומופתע עמד יהודה מבולבל במבול הדברים של חברו. מושבה חדשה! הלא מקרוב בא ארצה, והנה יזכה לקחת חלק במאורע כה חשוב. בינתים חטפו אורחיו את ככר הלחם החם, שהביא מן החנות להיות מוכן על שולחנו לבוקר, וכבר ביצעו אותו לחתיכות וחילקו ביניהם. „הם רעבים" — חלפה מחשבה בלבו של יהודה ומיהר אל בעלת־הבית שלו וביקשה שתשאיל לו שתי ככרות לחם וספל זיתים. תוך כדי דיבור, סיפר לה על המאורע הגדול המתרחש לבוא. היא לא ירדה לסוף דעתו של דיירה, אך הבינה להתרגשותו למראה האורחים והעניקה לו שלוש ככרות לחם וקערה מלאה זיתים. כלתה ובתה עזרו על ידה והוסיפו סכין. הבת שאלה מבוישת מעט: — היכן מקום הוסדה של המושבה? — ויהודה נבוך: הוא גופו אינו יודע, לא שאל.

— מושבה חדשה? — שאל בעל־הבית ממקום שבתו על כוס התה המהביל — לא שמענו, שהבארון קנה אדמה בסביבתנו. ובלי הבארון — חרס נשבר. — יהודה נתכעס ולא יכול לשלוט ברוחו, ועוד הוא עמוס ככרות הלחם והזיתים, זרק:

— ורחובות „חרס" היא?

— עדיין רחובות „שלכם" כתובה בקלשין על פני המים. את ענבי כרמיהם — מי יקנה?

קולו של שמואל קורא לחברו. המנה, שהביא לאורחיו, היתה מנת רזין להם ובין רגע נעלמה. העגלה, העמיסה אנשים כאלומות, ירדה למטה למערבה של המושבה ופנתה שמאלה. השמים, שהיו מעוננים במקצת, התחילו לטפטף טיפות בודדות. העגלה היתה רתומה לזוג סוסים רזים, ובעל־העגלה העירוני לא ידע את שבילי המושבות ונהג בסוסיו בזהירות. ואף היה נרגז מעט והתחרט על הנסיעה. הדרך היתה קשה, החריצים המרובים שנתהוו ממי הגשמים, הקשו על הנסיעה. עיני העגלון היו נשואות בדאגה אל הפינה הדרומית־מערבית „פתח הגשם", והוא היה רוגן ומתרעם: אמרו לו, כי ואדי־חנין היא בכתפה של ראשין, והנה איננה כלל. אך לב הנוסעים היה טוב עליהם ולא שמו לב לריגונו של העגלון. כולם דיברו בקול, צחקו, התרוננו. האחד פתח ב„חושו אחים", השני ענה עלי ב„יה־חי־לי־לי", והשלישי סיים ב„שמש אביב". ופתאום נזכר יהודה את שאלת בתו של בעל־הבית שלו וישאל את שמואל:

— היכן תיוסד המושבה החדשה?

— ליד ואדי־חנין, על האדמה שקנה הלפרין מאת לרר...

לבו של יהודה נפל עליו. כאילו ירד מן השמים ארצה. — אדמת לרר, הרי זו אותה ואדי־חנין עצמה... ובכן, מה הרעש?

— אמנם האדמה אינה חדשה... אך הבתים יבנו במקום חדש. וגם יוסיפו לקנות מאדמת סרפנד. י ס ו ד ו ת המושבה חדשים הם — אמר שמואל בכדי לפייס את חברו הצעיר.

— ואת הלפרין כבר ראית פעם, איש צעיר? — שאל אחד את יהודה בלגלוג קל.

— לא... — ענה יהודה במבוכה ובקול רפה...

— את הלפרין עוד לא ראה! — נשמעו קולות אחדים של הפתעה ותרעומת.

— ראשו ורובו במעדר... — ביקש שמואל להצדיק את חברו — אינו בא ליפו.

— כן... שמעתי מספרים בבית ישראל, כי לא ראוהו מיום שנתישב בראשון. השפעה רעה...

יהודה שתק. הרגיש כי אשם הוא. אך בעצם לא מלב רע עשה את הדבר. אלא מפני שבישן היה, ואין את נפשו לבוא סתם לפני אנשים.

— אס־ס!... — קרא פתאום העגלון בקול רגזני רם ועצר את סוסיו. כשכבר נטתה העגלה לנפול. — והיכן ואדי־חנין שלכם, לכל השדים! איני

רואה אף צעד מלפני... אילמלא עצרתי את הסוסים, היינו נהפכים כולנו...
אחדים מן הנוסעים נבהלו והתחילו לצעוק. ואחד אחד קפצו ירדו מן העגלה.

— היכן כאן הדרך? — הלוא אתה האכר פה. — התרעם העגלון על שמואל.

יהודה אימץ את עיניו להביט לפניו. ראיתו היתה חדה, וסגולה לו של בן־כפר לתפוס על נקלה את פרשת הדרכים. הוא עבר כאן כמה פעמים וידע את הואדי, המתפתל לאורך הדרך. ובכדי לתפוס היטב את המצב, שכב על האדמה, הסתכל יפה לפניו ומצא את מבואו ומוצאו של הואדי. קם, לקח בתנועה את מושכות הסוסים בידו והעביר את העגלה בשלום. אחר־כך החזיר את המושכות לעגלון וצוהו להישיר ולנהוג את סוסיו אחריו, והוא עבר ברגל לפני העגלה, עד שנצנצו לעיניהם האורות הראשונים של המושבה.

בואדי־חנין, — או ביתר דיוק, מסביב ל„בית המשותף", על ככר נרחבה, בין עצי־תות, — ששון ושמחה. הבית היה מואר, מנורות דלקו בחדרים ועל ספי החלונות הפונים לככר, בכל שלוש הדירות. בפנים החדרים היו האנשים צפופים ודחוקים כדגים מלוחים בחבית, והפנים היו נלהבות והפיות ממללים ברעש. בני־הבית חילקו לחם וזיתים לאורחים. על השמחה של הנחת־היסוד למושבה החדשה נוספה עוד שמחה. בן נולד לר' אהרן ומחר תהי ברית־מילה. ביום אחד יקרא שם גם לבן הנולד וגם ל„בת" הלא היא המושבה העומדת להולד.

בככר, מסביב לבית, עמדו בחצי גורן עגלות, וסוסים וחמורים שבאו רוכבים עליהם, היו קשורים לעגלות. ואנשים, נשים וגם ילדים ישבו צפופים, עטופי סודרים, ומבטיהם לאורות הבית ומקשיבים לקולות. מהם לעסו לחם, ומהם שוחחו בקול דממה... וכולם יחלו לחגיגה. איש מהם לא ידע בבירור, אימתי תתחיל החגיגה. היו שאמרו הלילה, והיו שאמרו, כי מחר, והתלוננו על שנזדרזו לבוא הלילה.

השמים התחילו להתבהר, העננים נתפזרו. רוב האנשים, פרט למתלוננים, פניהם קרנו ועיניהם נוצצו. גם יהודה היה נרגש. הוא לא נדחק עם חבורתו, שפילסה לה דרך בכוח אל החדרים. הבל האויר המחניק, שהגיע אליו מבפנים, הרתיעהו לאחוריו. הוא הסתובב בין העגלות והסתכל ביושבים בהם ובסוסים. „עם רב" — חשב בלבו. מקטעי המלים והדברים, שהגיעו לאזניו, ידע שהכל מצפים למאורע. והכל משוחחים בהלפרין ובנאום שישא טיומקין.

ופתאום התפרצה מתוך הבית חבורה צפופה של אנשים, קריאות וקטעי־שיר בפיהם, וכולם פנו לקצה הככר מערבה אשר מעבר לעצי התות. ברגע הזה ראה יהודה ערימה של זמורות גפנים יבשות וחילפה יבשה ואזוב וסתם

קוצים, שהיתה נערמת שם. „מה הדבר הזה לכם?״ — חשב בלבו. בעקבות האנשים הראשונים זרמו ובאו עוד מבית ומבחוץ. גם יהודה נסחף בזרם. הדחק גדל מרגע לרגע. לא עברו רגעים מעטים, ושלהבת עלתה מן הערימה, ותמרות עשן שחור התרוממו וירדו על האנשים.

— הידד! הידד! — נשמעו עשרות קולות מריעים. ואחריהם החזיקו הריעו עוד ועוד. כל הקהל הצטופף בעיגול מסביב למדורה. „סדרנים״ התיצבו ב„שרשרת״ צמודי יד איש לרעהו, דחקו את הקהל לאחור ופינו מקום ריק מסביב לאש. ושורה אחרת של אנשים באה עמוסה חומר־תבערה שהטילוהו אל המדורה. האש פרצה ביתר שאת.

— הס!.. — נשמע קול פקודה. וקולות: הס! הס! נשמעו כהדים מכל צד. מן ה„שרשרת״ יצא איש, ששיבה זרקה בשערות ראשו המגולה וזקנו הפרוע ועמד מול האש. עיניו השחורות היו בולטות ונוצצות. על מתניו חגור חבל, שהדק היטב את מעילו החם. נשמע קולו הרם והצרוד. האיש נאם. הוא דיבר רוסית. רק קולו והד קולו נשמעו; הדברים לא נשמעו. אחד מחובבי־ציון שבאודיסה היה, ובאניה האחרונה בא. וכשגמר לדבר, הרים את כנפות מעילו וקפץ ועבר את המדורה. קולות „הידד״ הרעידו את האויר.

אחרי הנואם הראשון באו שני, שלישי, רביעי. כל אחד דיבר קצרות וקפץ מעל ל„מדורה״. וגם ה„משולחת״ נאמה וקפצה לקול תרועתו של כל הקהל.

והנה עבר ריגון בין הנאספים. נודע הדבר, כי טיומקין לא ינאם הערב. מדוע ולמה? אין איש יודע. וגם פניו לא נראו בקהל. סיפרו בלחש, כי חילוקי־דעות נפלו בינו לבין י. מ. פינס. עדיין יושבים הם בישיבה סגורה. הוא ינאם מחר, בהנחת אבן הפינה. שוב פרצו קריאות. „הסדרנים״ חזרו לפלס דרך בתוך הקהל שעמד צפוף. מאחורי עצי התות, מן האפלולית, יצא איש רוכב על סוס לבן ועבר בדרך, שפילסו לפניו אל המדורה. האיש היה גלוי ראש, בלוריתו העבה היתה ממראה הזהב, זקנו המגודל, העגול, האדום התבדר לצדדין, בעיניו הכחולות נצנצו אישוניו כניצוצי אש. הרוכב לחץ את צלעות סוסו, שנרתע לאחוריו למראה המדורה. רוכבו ביקש כנראה, לאלצהו לקפוץ מעל למדורה, ולא הצליח. אותה שעה שלף הרוכב את חרבו מנדנה שהיתה תלויה לו על צדו, ונפנף בה באויר. תחילה נדמה היה, שהוא אומר להכות בחרב את סוסו, שמרד בו. אך פתאום הכה בחרבו על ידו השמאלית, שהחזיקה במתג הסוס, וקרא בקול רם ברוסית:

— בדמי אני נשבע: אם אשכחך ירושלים — תשכח ימיני!

רעם של מחיאות כפים וקריאות „הידד!״ החרידו את האויר. ועוד הפיות צועקים, והידים מנפנפות באויר, ומן ה„שרשרת״ שעזבה את המדורה

והקיפה את הרוכב, יצא איש והגיש לרוכב מוט ארוך מהוקצע, שבקצה כרוכה היתה מטלית של בד. הרוכב החזיר את חרבו לנדנה, תפש ביד ימינו את המוט, התיר את הבד הקשור בו והרימו. ממעל לראשו התנוסס דגל כחול־לבן ובשוליו היו רקומות ברקמה כחולה המלים: „שאו נס ציונה!" הפעם התפרצו מן הפיות קולות תרועה וקריאות אדירות, כמעט צעקות. „הידד!" ומחיאות הכפים התגלגלו באויר כגלי מים עזים. נשמעה גם ברכת „שהחיינו" ואשה אחת פרצה בבכי. היתה זו הפעם הראשונה, שהורם דגל כחול־לבן בישוב! והמרים אותו היה מיכאל הלפרין, שרכב על הסוס. אחד פתח ב„על מעברות הירדן", אחר התחיל לשיר את „התקוה", והשלישי: „חושו, אחים, חושו..." נשמע קול: „שתקו!" והקולות נדמו.

כמוקסם עמד יהודה ולא גרע עין מן הרוכב. שפתיו היו מהודקות, גרונו כאילו חנוק ולא הוציא הגה מפיו, כשמסביבו רעשו וגעשו הקולות. וכשהרוכב היכה בחרבו על ידו השמאלית, הגיעו לאזנו קול נאקה דקה של א ש ה. וכשהביט לעבר ההוא, ראה נערה צעירה לימים בעלת שער פשתן, שעמדה בשורתו במרחק כשני צעדים ממנו, וכולה, פניה, עיניה, גופה, נטויים כלפי הרוכב, וארשת של חרדה, כאב והתפעלות בקלסתר פניה.

אחות או כלה? חלפה מחשבה בלבו של יהודה. וחזר והביט אל עבר הנערה וראה אשה זקנה מחזיקה אותה בידה: אֵם...

המון האנשים שזרמו עתה חזרה אל הבית, משכו את יהודה. רבים מן הנוסעים בעגלות ומן הרוכבים על חמוריהם הלכו אחרי חצות הלילה למושבות השכנות ללון שם, כדי לשוב למחרתו לואדי־חנין, וחלק מן הקהל לן במקום, מי בבתים המעטים שבואדי־חנין, ומי בחוץ, בשכבם על־גבי החול, עטופים במעיליהם וסודריהם. גם יהודה היה בין אלה ועם קרני השמש הראשונות הקיץ.

השמים היו טהורים בלי ענן. האויר היה צח. והיטב חרה לו ליהודה: זהו הבוקר היפה הראשון, שאינו יוצא לעבודה. ונדר נדר בלבו, שלא יוסיף ללכת לחגיגות. היתה בלבו מעין הרגשה של חטא הטעון כפרה. אבל את הנעשה אין להשיב: את שעת צלצולו של פעמון הבוקר כבר אחר.

בבית ר' אהרן התפללו תפילת שחרית, אחר כך נערך סדר הברית. לילד קראו בשם: בן כרמי. ושוב נאומים, אך הם לא דיברו אל לבו של יהודה. כנגד זה דיבר ודיבר הרבה — השם. וגם הלחם והזיתים, שחילקו לאחר ה„מזל טוב" ביד רחבה, היו לו לרצון, כי רעב היה.

ומן הבית זז כל הקהל אל עבר הגבעה לצד צפון. הגבעה היתה עדיין בידי בעליה הערבים. ומעבר לגבעה, במורדה הצפוני, הונחה אבן־היסוד לבית הראשון, העתיד להבנות בקרוב. החפירה ליסוד כבר נחפרה. וכבר הוכנו

אבנים וחמר מעורב בסיד, והאורחים המכובדים הוזמנו אחד אחד להנחת אבני היסוד. אחר כך קראו שם למושבה החדשה: נס־ציונה. ואז סיפר שמיאל ליהודה כי בענין זה היה הויכוח החריף אתמול. היוזמים אמרו להרים כאן לאור היום את הדגל ולשימו על נס במקום היסוד. והיו שהתנגדו בכלל להרמת הדגל בהמון רב. והפשרה היתה: להרים את הדגל בלילה, וביום רק להניח את היסוד. ועוד היו חלוקי דעות, שלא נמצאה להם לעת עתה פשרה: הצריך הועד של חובבי־ציון לקבוע הלואה למפעל החדש, או לא.

לאחר שחזר כל הציבור למקום הראשון, אל בין עצי התות שליד הבית המשותף, נאם טיומקין את נאומו שציפו לו. הוא נאם בחוץ, בעמדו תחת עץ התות וכל הקהל עמד סביבו והקשיב.

בפעם הראשונה בחייו שמע יהודה נאום של נואם אמן. הוא דיבר רוסית בשפה עשירה ונמלצת. ניכר בו שהיה נרגז מעט וחרד, מדבר בהתרגשות מרובה. מוקסם ונפחד עמד יהודה והקשיב. ויש שנדמה לו, כי דברי נבואה הוא שומע. הדברים יצאו מפי הנואם כמעין המתגבר, כל מלה הכתה על ראשו וחדרה אל עומק לבו. בחלקו הראשון של הנאום היו דברי אזהרה קשים מפני הסימנים המפחידים של פירוד־לבבות וחילוקי־דעות עקשניים. אלה היו דברי תוכחה... ודברים קשים וחריפים הטיח כנגד ספסרי הקרקעות העומדים להמיט שואה על הישוב. החלק השני של הנאום היו דברי נחמה, תקוה וחזון. לעתים היו מלהיבים, מפוצצים. הנואם קרא את הקהל לאיחוד, לעבודה וקרבנות. וכשגמר לדבר, עמד הקהל כמה רגעים כמשותק, כאילו לא האמין שדברי־החזון כבר כלו... הלבבות נכספו לשמוע עוד ועוד... לבסוף פרץ רעם של מחיאות כפים.

עיני יהודה ביקשו לראות את פינס, מיום פגישת טיומקין לא ראהו עוד. פינס עמד ליד הדוכן, שמעליו נאם טיומקין. ראשו היה חבוש ירמולקה. בפניו הגלויים, הפקחיים ארשת של יחס בקרתי. עם המשך הדברים של הנואם נעשו פני פינס מתיחים, רציניים ומלאים הקשבה. ולבסוף נצנצה דמעה בעיניו. ויחד עם כל הקהל מחא כפים, ניגש לטיומקין ולחץ את ידו בחמימות.

„מדוע יש חילוקי־דעות ביניהם?“ חשב יהודה מחשבית נוגות.

ה. „ב״ס“

לאחר עונת ההרכבות חזר יהודה לעביד בכרמי הבארון. המפקח הראשי, שהכירו בבחר, עמד לו. ובכרמים היתה עונת העידור. עדרו את שורות הגפנים שהמחרשה אינה מגעת אליהן. העבודה היתה קשה ומפרכת את הגוף, הכפוף כל היום על המעדר, ואת הרגלים שלא נחו רגע. רבים מן הפועלים נאנחו,

ויהודה היה שמח וטוב לב, גופו הצעיר והגמיש עמד בנסיון העבודה. וכמעט תמיד היתה השורה שלו יוצאת לפני כל השאר. אך כדי שלא לעורר על עצמו את חמת חבריו, היה שוהה מזמן לזמן, לישר את גופו, שלא יראה מרחוק לעיני המשגיח עומד, היה מביט לאחור מבין רגליו לראות את חבריו המפגרים, כמה התרחק מהם, ובינתים הסתכל גם באופק הרחוק, פעם במקום שהשמים מתנשקים עם החולות שעל שפת הים, ופעם במקום שהם מתנשקים עם הרי יהודה. בחזירתם מן הכרמים אמר לו פעם ה„סוציאליסט״:

— כמה אני מקנא בך שהנך צעיר כל כך ואינך מתעייף. — ואף־על־פי־כן היה חוזר עייף לחדרו, ולאחר אכילת סעודתו, — חצי ככר לחם, קופסת סרדינים וכוס תה, שהרתיח על מכונת־הנפט שלו — היה נופל על דרגשו וישן בהעלם אחד עד זריחת החמה, ולפעמים גם בלי לפשוט את בגדיו מעליו.

זה ימים מספר לא פנה לאיש משני חבריו, לא לדוד, שאגב האיר לו מזלו: „דולציניאה״ שלו הסכימה פעמים מספר לטייל עמו בין הכרמים בערבים, ולא בא אליו — ולא לשמואל, ומבית־הלחמי כבר שלחו לו פתקה ובה תרעומת עליו ששכח אותם. רק בשבתות, לפנות ערב, היה הולך לטייל בשדרת התמרים הצעירים. אותה שעה היתה מטיילת בשדרה „כל המושבה״, על אכריה ופועליה, המדברים אידיש ולעתים רחוקות רוסית, על פקידיה המדברים צרפתית בקול מחריש אזנים, ועל תלמידי הכתות העליונות של בית־הספר המדברים עברית רצוצה. מכל המטיילים בגן המושבה היו התלמידים מושכים את לבו של יהודה, וביחוד התלמידות, ולא רק בשביל פטפוטן בעברית, אלא בעיקר בשביל חינן המיוחד ותלתלי השער השחור, הערמוני והבהיר הנופלים על ערפן, ובשביל שחוק הכסף המתגלגל מפיותיהן כל פעם, שהוא נפגש בהן, בטיילו הלוך ושוב בשדרה. אחדים מן התלמידים והתלמידות כבר הכירוהו ובהפגשם היו מברכים אותו ברכת שלום. בימי גשם היה הולך לבקר בבית־הספר ולהקשיב לשעורים, ולפעמים היה מתעורר בו הרצון לשאול את התלמידים שאלה בנביאים, חשבון או היסטוריה. הוא גם הכיר לדעת שנים ממורי בית־הספר. האחד היה מורה לעברית, והשני לצרפתית. אל שניהם התודע תחילה בבית בעל־הבית שלו. המורה לעברית היה לו שיג־ושיח עם הבת, היא היתה שואלת ממנו את העתון הירושלמי וספרים לקריאה. הוא היה היחידי במושבה, אשר הדיבור העברי לא פסק מפיו גם בביתו וגם ברחוב, ועל שום כך לגלגו עליו במושבה. על כן שמח יהודה להזדמנות להפגש עמו ולהרגיל את לשונו בדיבור העברי. היה עוד בית אחד במושבה, שבו דיברה האשה עברית, והיא גם כתבה „כתבות״ ל„המליץ״. אבל אותה לא הכיר יהודה ואל ביתה לא היה בא, כי בעלה היה הגנן, המפקח

על העבודות שיהודה עבד בהן, וביקור בבית „פקיד" לא יכול היה להעלות על דעתו. המורה לצרפתית היה לו משא־ומתן עם בעל־הבית ולפעמים היה בא אליו השכם בבוקר, כי חוץ מעבודתו בהוראה, היה גם מלוה ברבית. בראשית עונת החורף היה הנפח לוֹוה עשרים וחמשה נאפוליונים, לקנית ברזל גלמי ופחמי־אבן, משלם לו במשך השנה קרן ורבית שלשה נאפוליונים לחודש. וכשהיה יהודה רואה אותו בבוקר, בראש כל חודש, יוצא מבית בעליו, היה מביט בהתענינות אל קומתו היפה, שפמו השחור, העשוי בטעם, ועיניו השחורות והנוצצות. ובעל־הבית היה קופץ מאחריו את אגרופו ולוחש באזני יהודה: „פריינק!"

באחת השבתות יצאו יהודה ושמואל לטייל אל החולות אשר בגבולה המערבי של אדמת המושבה, על־יד עין הקורא. החולות — פחד השודדים, שהיה בהם בשנים הראשונות, סר, ובשבתות היו משמשים מקום־הטיול שאליו נכסף ביותר הנוער שבמושבה. ולא אחת ולא שתים עשה יהודה בהם שעות רבות לבדו, או בלוית אחד מחבריו. פה היה פוגש גם את תלמידי בית־הספר ותלמידותיו, שאחד מ„משחקיהם" היה לעלות על גבעה של חול, לשכב פרקדן ולהתגלגל למטה. ויש שהחשק לעשות „מעשה נערות" היה מתעורר גם בלבו של יהודה והיה מצטרף לתלמידים ב„משחקם" זה. וכשהיה מטפס ועולה אל גבעת־חול נשאה ומשם נגלה לעיניו מראה הים, היתה נפשו מתעטפת עליו, והיה שוכח את חבריו, את התלמידים וגם את התלמידות, ומבטו ומחשבותיו היו מרחפים הרחק־הרחק ממקום עמידתו.

וגם בפעם הזאת התפלשו יהודה ושמואל זמן רב בחולות וטיפסו ועלו אל הגבעות וכמעט עד חוף הים הגיעו ואחרו לשוב. בדרך שיבם הפך פתאים שמואל את פניו כלפי יהודה ושאלו:

— השמעת, הידעת על קיומה של החברה בני־משה? — ומניסח דיבורו של שמואל וצלצול־קולו ניכר היה, שלא בדרך מקרה שאל את שאלתו, אלא במחשבה תחילה.

יהודה כאילו הופתע מעט מן השאלה ולא ענה תיכף. אמנם מזמן לזמן שמע קטעי דברים על חברה נסתרת, הקיימת בקרב חובבי־ציון שלפעמים מכנים אותה בראשי תיבות „ב"ם", ומזכירים אותה לגנאי. בעל־הבית שלו, למשל, בהזכירו את הכנוי „ב"ם", היה יורק. את כל האפיקורסים הוא מכנה בשם „בם"ניקים. ומפי חבריו של דוד שמע, שבכנוי זה מכנים אם את עסקני הציבור ביפו ואת הצעירים שבואדי־חנין. לא הבין יהודה מה פירושם של צירופים אלה, ומאין בא הכנוי „ב"ם" כשם־נרדף לאפיקורס, או לאידיאליסט, או לפרנס של ציבור? אך מעודו לא טרח לשאול פשר דבר. ובודאי משום שלא

היה הדבר נוגע אל נפשו. עכשיו, כששמע את השאלה על בני־משה מפי שמואל, נתאוה לדעת את הענין וסיפר לו את כל אשר שמע עד כה.

— וכי ר ק מפי „בעל־הבית״ שלך שמעת על „בני־משה״? — שאל שמואל בתמיהה וכמעט בתרעומת, ועד שהספיק יהודה להשיב לו, הוסיף: — ולפני שבאת ארצה, לא שמעת?

— לא... — ענה יהודה מבויש מעט.

— ואת שם א ח ד ־ ה ע ם יודע אתה?

— ודאי! בעל ה„לא זה הדרך״. — ענה יהודה בתרעומת הפעם.

— הלא ידעת, כי ה ו א עומד בראשם של בני־משה?

— לא...

— הלא גיס לך באודיסה, חברו של אחד־העם, ולא אמר לך דבר?

נדמה לו ליהודה, כי חברו ח ו ק ר ו ורוצה להוציא דבר־מה מפיו ולא נראה לו הענין, על כן השיב כמי שכפאו שד:

— לא... עדיין גיסי חושב אותי לצעיר מדי.

— כן... — נפלטה קריאה מפיו של שמואל, כאילו שלא־במתכון, והוא שלח כלפי חברו מבט של אהדה ורחמים והוסיף: — גם כ א ן אומרים, כי עדיין צעיר אתה מדי.

לבו של יהודה נתכוץ בו. כמה רגעים הלכו זה ליד זה בשתיקה. אחר־כך הסב יהודה את פניו אל שמואל ושאלו בקול נמוך:

— מי הם בני־משה?

— אל בני־משה מתלקטים כל טובי העם, אשר לבם לתחית העם וארצו...

— וכלום לא כאלה הם כל חובבי־ציון?

— אני מתכון ל ט ו ב י חובבי־ציון.

— אה! האלה הם ה„כוהנים״?

— כן, כן! — קרא שמואל ברצון רב, והוסיף: — ע ל י נ ו להיות לאות ולמופת לכל חובבי־ציון במעשינו, הנהגתנו ונכונותנו לקרבנות.

— א ת ה הנך ב ן ־ מ ש ה? — שאל יהודה והביט אל חברו בדרך־ארץ.

— כן... אבל יש לשמור את הדבר בסוד. אנו רשאים לגלות את סודנו איש בפני א ח י ו, אבל לא בפני ז ר י ם.

צל קל עבר על פני יהודה. היה עם רצונו לשאול, מי עוד ממכיריו בני־משה הם, ולא העז. ולאחר דממה קלה, אמר:

— ולמה אתם שומרים את דבר חברתכם בסוד? הלא רק האנשים הגלויים לעיני כל עלולים להיות למופת לרבים?

שתק שמואל זמן־מה, כנבוך או כנמלך בדעתו, ואמר:

— כשהדברים נעשים בסוד יש יותר קסם.

יהודה לא ירד לסוף דעתו של חברו, ובלבו פקפק בצדקת ההנהגה שלו. גם ה„טולסטואים”, למשל, היו טובי העם, ואף־על־פי־כן לא היו חברת סתרים. וגם הסוציאליסטים לא שמרו על סודיותם אלא מפחד הרשות, ולא ביקשו כלל להתבדל מן העם, אדרבא, ביקשו תמיד להתערב בו. את כל אלה אמר יהודה בלבו, אך דבר־מה עכבהו מלגלות את מחשבתו בפני חברו. אולי מפני ביישנות? הרי כל הדברים האלה ידועים בודאי גם לבני־משה, ובכל זאת...

— מהו קנה־המדה, אשר בו אתם מודדים אנשים כדי לדעת, הראויים הם להיות לחברים? — שאל יהודה בלחש.

— מידותיהם וכוח השפעתם על הציבור...

— ואם שני אלה סותרים זה את זה?

— כלומר?

— אם אדם בעל־השפעה איננו בעל מידות טובות?

הפעם נבוך שמואל, אך לאחר דממה של רגע קט ענה:

— אמנם, בזה קיימים חילוקי דעות בינינו כאן ובין חברינו באודיסה וראש האגודה שם. הוא דורש לחומרה בנוגע למידות־הנפש של החבר. לדעתו תכונות נפשו של החבר הן העיקר... אנו, במקום המעשה, מקילים. לנו המעשה עיקר ולא המדרש. לנו השובים אנשי מעשה והשפעה.

לבו של יהודה נקפו והוא שאל את חברו בתרעומת והתרגשות:

— ואם ימצא איש, שנפשו שפלה, אבל היא תקיף ובעל השפעה גדולה יירצה להיות חבר לאגודתכם, התקבלוהו?

— לא... — ענה שמואל, אבל ה„לא” נראה ליהודה רפה. ופתאום החזיר שמואל את פניו, הישירם כלפי יהודה ושאלו כאילו שלא מן הענין:

— מתי יבוא גיסך?

יהודה נרתע מעט מדברי חברו והיה מופתע ומשתומם. אמנם, מן הבית כתבו לו, כי גיסו ברוך היושב באודיסה מתכונן לצאת בקרוב לארץ־ישראל, אבל יהודה לא חשב, כי היום הזה קרוב כל כך. ומנין הדבר לשמואל? שמואל ראה את מבוכתו ואמר בלבו, שאינו רוצה לגלות לו את „סודו”.

— אצלנו אומרים, כי גיסך עומד לבוא בימים האלה. — אמר שמואל והפסיק, כנמלך בנפשו, הלהגיד את אשר עם לבו, או לא? אך החליט והוסיף:

— ועוד אומרים אצלנו, כי גיסך שליח הוא מאת אחד־העם לחקור כאן את ענין המחלוקת שבין טיומקין לבין פינס.

יהודה שתק שתיקה כבדה. לבו הצעיר כאב כל פעם ששמע על מחלוקת שבישוב. והפעם נוסף עוד משהו על כאבו ועל צערו. האם העובדה שאחרים יודעים על בואו הדחוף של גיסו, והוא אינו יודע או דבר זה שטופלים על

גיסו, ובודאי אין לו כל יסוד? ושמואל הוסיף, והפעם ברוגז־מה ובהתעוררות יתירה:

— כאילו יש עדיין מה לחקור... אנו רוצים בבנינה המהיר של הארץ, והכנופיה של פינס, השחורים — החורבן נוח להם.

— כלום פינס שחור הוא? הלא השחורים בירושלים גזרו עליו חרם? איני מאמין... ראיתיו בואדי־חנין, כשנאם טיומקין, דמעה עמדה בעיניו... ופניו היו כה יפים והאירו את נפשו. אנשי גדרה מספרים רק טובות עליו.

— פינס נלכד ברשת שפרשו השחורים לרגליו, כי עינו רעה בכוכבו העולה של טיומקין. אנשי גדרה נוהים אחרי פינס, גם מקנאים הם בעליתו של יהושע... רק אתמול היה הוא אחד מהם, והיום כל העינים נשואות אליו...

יהודה שתק ולא ענה ולא שאל, וגם שמואל נשתתק, שתיקתו של חברו הצעיר הביאה מבוכה בלבו, ואולי חרה לו על הדברים, שנתמלטו מפיו. לא יכול יהודה להבין את הסתירה, שהיתה מתגלית לפעמים לעיניו בחיים הסובבים אותו, ואת ההגזמה, שמגזימים היריבים השונים. ידוע ידע, כי חברו ישר מאד ולא מרוע לב אמר מה שאמר, ודאי זוהי הכרתו והכרת חבריו. אבל רק לפני יומים ראה יהודה בחצר בעל־הבית שלו שנים מגדרה, שבאו להזמין בנפחיה מעשי ברזל לבתים שהם עומדים לבנות בקרוב, ופיהם מלא שבח לטיומקין, והרי הם חסידיו הנאמנים של פינס.

שמואל ידע, כי הכאיב את לבו של חברו, ולאחר דומיה ממושכה אמר לו:

— הלא שמעת על הכרוז, שפירסם פינס כנגד ההגירה לארץ־ישראל?

— הכרוז, שלא ישלו המהגרים את עצמם, כי יש שבר בארץ, והחיים הם קלים?

— פינס קורא השליה למה שאנו קוראים אמונה!

— הרי גם אחד־העם מזהיר, שלא יהיו משלים את עצמם למצוא בארץ רווחים קלים.

— פינס עשה את הדבר בכונה לפגוע בטיומקין ובתכניותיו של יהושע. אם אין מקום לעליה גדולה, — משמע, שאין מקום גם לתכנית יהושע.

— אנשי גדרה חושבים אחרת. הם אומרים, כי בלי טיומקין ובלי תכניות גדולות אין מקום לעליה. יש הכרח להכשיר את תנאי הקליטה בארץ. שאם לא כן, נגיע לאסון, כפי שחושש פינס.

— סברות של פסימיסטים! — קרא שמואל בכעס. — הכשרת תנאים אינה אלא דחיה. יבואו המהגרים, ותבוא ההכשרה ממילא.

שני החברים הגיעו לתחום המושבה. אפלת הלילה כבר עטפתה כולה, בחלונו דלקו נרות. מכמה בתים עלה ניגון של „הבדלה". מלמעלה, מראש

המושבה, נשמעו צלילי פסנתר. מן הגן יצאה חבירה של תלמידים ותלמידות ששרו בקולות פרועים „ראשון לציון, עיר כוננו ידינו"...

— אם יבוא גיסי, — אמר יהודה בטרם לכתו — יבוא לשם התישבותו בארץ, ולא לשם מעשי ביקורת...

וכשחזר הביתה מצא טלגרמה מגיסו, שהגיעה ליפו לפני שבוע ימים, ובה הודיעהו, כי יבוא ביום השלישי. את הטלגרמה הביא הדיליז'נס לפני יומים.

ז. ברוך

ביום סער, כשהיה הים סואן וגועש, בא ברוך, גיסו של יהודה, באניה מאלכסנדריה. האניה פלטה לחיפה של יפו מספר קטן של אנשים עזי־רוח, שהרהיבו עוז בנפשם לחתור אל היבשה בסירות הראשונות, והפליגה בגלל הסערה עם שאר נוסעיה ומטענה, לנמל בירות. בין הנוסעים המעטים שירדו לחוף, היה גם האורח, שיהודה ציפה לו בחרדה, בעמדו על החוף מעלות השחר. גיסו היה כולו רטוב מרסיסי הגלים, שהתנפצו בסלעי החוף והמטירו „מטר" עז על הסירות. נפל יהודה על צואר ברוך. וכשהלכו אחר־כך ברחוב הצר של החוף, במעלה העיר, הקשיב יהודה למה שסיפר לו גיסו על בית הוריו, שביקרם לפני נסיעתו. ופתאום תקפתו עצבות גדולה. החדשים, אשר שהה בארץ, כאילו הגלידו את פצעי געגועיו, והנה בא ברוך ובדבריו כאילו קרע את הקרום הזה. הרגיש ברוך בשנוי הפתאומי שחל ביהודה:

— ודאי קשים עליך החיים בתוך הערבה הזאת או אולי נתאכזבת?

— לא, לא התאכזבתי, חלילה! — השיב יהודה בהתרגשות — מאושר הנני, כבר אהבתי את... הערבה, יפה אמרת. התקשרתי אל אדמתה ואל עבודתה. — ודמעות התפרצו פתאום מעיניו. ברוך הסתכל בו בצער ורחמים.

אכן, צדק יהודה, דמעותיו לא היו דמעות של אכזבה, כי אם של געגועים.

במרכז העיר נפרדו לשעה קלה. יהודה הראה לגיסו את משרדו של הועד־הפועל והלה הלך לשם למסור דברים דחופים בשם הועד באודיסה, ויהודה הלך עם הסבל, שנשא את החפצים אל ה„חן". הם נדברו להיפגש ב„מלון מרים" בשעת הצהרים. מיום בואו ליפו, לא ביקר יהודה בבית־המלון וכשהיה בא לעתים רחוקות ליפו, היה אוכל את פתו, שהביא עמו ב„חן", או בחנותו של יחזקאלי, שאהבו מן המבט הראשון. אך הפעם, לכבוד האורח, הזמין ארוחה במלון. ועם פנות היום נסעו שניהם בדיליז'נס לראשון.

כל אותו לילה־ראשון נדדה שנתו של ברוך והתהפך על דרגשו, שהכין לו יהודה בעוד מועד. וגם יהודה — היה זה הלילה הראשון מאז בואו

למושבה, שלא ידע שינה. לב שניהם היה רע עליהם. שניהם התגעגעו. ברוך הניח את אשתו, אחותו של יהודה, וארבעה ילדים, לבדם במרחקים. וגם ביקורו אצל טיומקין שנמשך שעה ארוכה, לא הביא לו נחת־רוח. את אשר יגרו באודיסה בא. מחלוקת בין חברי הועד. ונגע הספסרות בקרקעות פשה בישוב בצורה מדאיגה.

— אינך ישן, יהודה?

— מוזר הדבר... איני יכול לישון הלילה.

— אתה מתגעגע?

— לא...

— מוזר הדבר, גם אני איני מתגעגע. האין זה פלא?

— כן, — אמר ברוך, אבל לא כן שמע יהודה. הנעימה, שצלצלה חרש בקולו, סיפרה אחרת, ויהודה אמר בלבו: „מדוע אנו מתכחשים זה לזה?״

— הקשה עליך העבודה, יהודה?

— לא! — והפעם חזק היה ה„לא״ של יהודה, — רק בימים הראשונים קשתה עלי. ועתה גורמת לי עבודתי הנאה. אפילו העידור אינו מכביד עלי ביותר.

— פניך שונו, באמת, לטובה. נשזפת, חזקת וגם גדלת. גם טיומקין אמר לי, כי מהללים אותך כפועל חרוץ. הנני מקוה, כי גם אני אתרגל לעבודה ואל „המעדר״. זהו מ ע ד ר העומד ליד מטתך למראשותיך? מדוע אינכם חופרים כאן באת, כאשר עושים אצלנו?

— מנהג הארץ זה אצלנו. כשמתרגלים, נוח המעדר מן האת. למדנו מהערבים.

— הערבים יודעים לעבוד?

— המעדר ככלי־משחק בידם. והם מיטיבים לחרוש. התלם, שהם עושים הוא ארוך וישר כחוט. ותלם נושק ומתדבק. נעים לראות.

— האנשים רעים הם הערבים?

— רק מעטים מהם ראיתי. כמדומני, שהם גם רעים וגם טובים. את ערביי יפו איני סובל. יהירים הם. הפלחים, אלה הבאים לעבוד במושבות ואלה שאני רואה אותם חורשים בשדותיהם, חביבים עלי.

— חביבים?

— כן... — יהודה הנמיך עוד יותר את לחשו, כאילו התבייש.

כמה רגעים שתקו שני שוכבי הדרגשים, אך לא ישנו.

— יהודה, ההכרת לדעת את בני המושבות ואת עסקני יפו?

— במושבות הכרתי כמה אנשים ומצאתי כאן גם ידידים אחדים. את

עסקני יפו ראיתי רק פעם אחת או פעמים. אין לי פנאי... גם אצל טיומקין הייתי רק פעמיים, הוא תמיד מוקף אנשים.

— טיומקין תמה באמת על שאינך בא לראותו וגם לא ביקשת ממנו כסף, שנתן לו אביך בשבילך. אמרתי לו, שאתה ביישן ובודאי אינך מעיז להטרידו. האמנם אינך זקוק לכסף?

— לא. מן הדרך נשארו לי עשרה נאפוליונים. ארבעה הלויתי למכיר. ארבעה ושכר עבודתי הספיקו לי למחיתי. ועוד נשארו לי שנים.

האורח שתק רגע ואחר כך אמר ברצינות:

— אתה אינך צריך להלוות כסף למכירים. לא יחזירו לך. פה ישנם הרבה שנוררים. ואינך צריך לקמץ כל כך על עצמך. אילו ראתה אמך איך אתה חי.

— לא אוסיף. ידעתי, כי לא היטבתי לעשות, לא כספי הוא. אבל לא יכולתי למשול ברוחי... לא שנורר היה זה, כי־אם פועל, שקנה לו חלקת אדמה קטנה בואדי־חנין.

— המבקר אתה בבתי־מכיריך כאן, במושבה?

— רק מעט. העבודה בולעת את כולי, ואני אוהבה. אין לי זמן. ופרט ל„המליץ" איני קורא דבר. הנני הולך ונעשה מגושם. איני יודע את הענינים בישוב.

— על שאינך יודע את עניני הישוב אין להצטער. עדיין צעיר הנך. דיה לצרה בשעתה. העבודה טובה מן ה„ענינים". אבל חבל שהזנחת את הספר. הלוא אוהב־ספר היית. טוב לעבוד, לא טוב להיות מגושם.

ושוב עמדה דממה בחדר. רק הדרגשים השמיעו קול.

— לא נרדמת עדיין, יהודה?

— לא.

— גם אני איני יכול להרדם. אולי מפני ש„המיטה" קשה ו„מרגנת". ופתאום צחקו שניהם אבל החניקו את צחוקם כרגע.

— את פינס אתה מכיר?

— ראיתיו מרחוק.

— נו?

— פניו מצאו חן בעיני. אינם מקסימים כפני טיומקין, אבל יש בהם דבר־מה מיוחד. שכל ורגש נפגשו. הגדרתיים אוהבים אותו מאוד. ידידי טיומקין שונאים אותו.

— גם טיומקין מכבד אותו אבל חושד בו. ידידי טיומקין תקעו, כנראה, טריז ביניהם. הם אומרים, כי הוא מחפה על ספסרי הקרקע. ובכל אופן אינו תומך בטיומקין במלחמתו בספסרית.

— אינני יודע.

— אשריך! אתה נמצא כאן חדשים ואינך יודע. אני שרוי כאן שעות, וכבר ידעתי לא מעט. מי יתנני כמוך.

מן החדר השני שבבית נשמע קול חריקת הדלת, ומן החצר — קול צעדי רגלים, ודרך התריסים עלה פתאום צלצול פעמון. ברוך קפץ מעל דרגשו בהפתעה מרה:

— וכי יש כאן בית־יראה לנוצרים?

יהודה צחק מטוב־לב.

— לא, לא! זהו צלצול הפעמון המבשר כי שעת העבודה הגיעה — ומיד קפץ מעל דרגשו והתחיל להתלבש.

— הכבר בוקר? עוד לא עצמנו הלילה את עינינו, הבה נישן מעט.

— לא... עלי ללכת לעבודה, אתמול בטלתי יום, לא אוכל לבטל עוד יום. אבל אתה יכול לישון, וכשתקום, תבקש מאת בעלת־הבית, והיא תתן לך תה. לחם יש כאן. בצהרים תסעד את לבך במלון. יש כאן משהו מעין זה. ולפנות ערב אשוב.

— לוא, לא! גם אני אלך עמך לעבודה.

ברוך הלך עם יהודה, אבל ביום ההוא לא עבד. ורק למחרתו קיבל יהודה בשבילו מעדר ו„רשיון" לגור במושבה. המפקח על העבודה שאהבו עמד לו. העבודה קשתה על ברוך מאוד. מימי נעוריו לא נתנסה בשום עבודה גופנית, ושריריו היו רפים מאוד, ידיו רכות, רגליו חלשות, ונשימתו קצרה. לא רק כותנתו, אלא גם מכנסיו היו ספוגים זיעה, וטיפות עבות של זיעה נזלו בלי הרף מפניו. ידיו היו פצועות ומלאות יבלות מכאיבות, וקשה היה לו להחזיק בשווי משקל, כשהיה כפוף על המעדר, וכמה פעמים נפל על פניו... יהודה היה גומר את שורתו ומזדרז לסייע לגיסו ועושה חצי משורתו ואף־על־פי־כן היה ברוך נופל ממש על פני האדמה חסר אונים עם גמר שורתו. התיאבון ניטל ממנו לגמרי, לא יכול היה להתרגל לאוכל הגס וגם היה עייף עד מאוד. פניו כחשו מאוד, וכל מאמציו לא הועילו לו להסתיר את מבוכתו. נפשו סלדה גם מן החדר הקטן ומחוסר יד מטפלת בנקיונו. וביחוד הכיר בו יהודה את סבלו בליל שבת. גם בליל זה, כבכל ערב, היה יהודה אוכל את פתו הדלה וכל סימני שבת לא ניכרו בחדרו. אמנם, בשבועות הראשונים סבל גם הוא בליל התקדש השבת, אבל לאט לאט התרגל. ובשבוע השני לבואו, ביום הששי, כשחזרו מן העבודה, אמר ברוך ליהודה:

— האינך מתגעגע על אוירה של ליל שבת?

— כן.. אבל...

יהודה חשש לגלות את נמוקו. הוא טיפח מחשבתו בלבו שלא לבקש

מטיומקין את כסף אבא למחיתו. ייש שהיה חושב: — מה עושים הפועלים שאין להם הורים השולחים להם כסף?

— הבה נלך הערב לבית־האוכל, שבו שומרים על המסורת, יש כזה?

— יש. אצל שמש בית־הכנסת.

— יש במושבה גם בית־מרחץ?

— יש ליד באר המושבה. הבאר, שחפרו הבילואים.

והם הלכו לבית־המרחץ. רק פעמים ביקר בו יהודה לפני כן. תמיד התרחץ במים קרים יחד עם בני בעל־הבית. ברוך לא עמד בנסיון המים הקרים ופעמים בשבוע, כשהיה נוסע לבקר את טיומקין, רחץ את גופו בבית־המרחץ של הגרמנים.

לבשו השנים בגדי שבת (בפעם הראשונה מאז בואו לבש יהודה בגד של שבת) והלכו אל „בית־האוכל" של שמש בית־הכנסת. האוכל לא היה „משובח", אך האוירה היתה שבתית, מפה לבנה, נרות דולקים „שלום עליכם, מלאכי השלום", קידוש וזמירות, וטובי לב חזרו השנים אל חדרם והחליטו לאכול מעכשיו בשבתות אצל השמש.

בשבתות היה יהודה הולך עם גיסו לבתי מכיריו, ושמואל היה מבקר אותם לעתים קרובות ומביט אל ברוך בדרך־ארץ ובסודיות. ברוך הביא את יהודה לבית חדש במושבה — ביתה של הסופרת. את בעלה הכיר עוד בשעה שעבר על פני אודיסה בדרכו לארץ־ישראל בפעם הראשונה. הוא היה אחד מ„ששת הצעירים", שנשלחו לארץ־ישראל על חשבון הבארון ללמוד גננות. אותו הכיר יהודה היטב כי היה מפקחו וגם למד ממנו לא מעט בהלכות העבודה, אבל אותה ראה בפעם הראשונה. היתה זו אשה קטנטנה ורזה, שחרחורת ונאה, מלאה קסם וחן של אשה ומיטיבה לדבר רוסית עסיסית, אף כי היתה מרבה לדבר עברית. והעברית שלה היתה נמלצת, תנכי"ת. היא ידעה את שירי יל"ג על־פה ופרקים מישעיהו וירמיהו ועוד. בליל־שבת הראשון, כשביקר יהודה בביתה „התחרר", מי מהם זוכר יותר משירי יל"ג על־פה. ליהודה, שהביט אליה בענין רב ועינים פקיחות, נדמה היה כי היא דומה מאד לאשה הצעירה מגדרה. פניהן היו שונים, אבל נעימה אחת משותפת היתה להן, נעימה של איזו עצב חרישי פנימי.

כאמור, הלך ברוך פעמים בשבוע ליפו. על־פי בקשתו של טיומקין היה משתתף בישיבותיו הפרטיות, שבהן היה נמלך עם ידידיו בשאלות העומדות על סדר היום של הועד. ועל הישיבות האלה התרעם פינס, כי היו בעיניו כ„מדינה" בתוך „מדינה". ויהודה שמח, כי על־ידי כך נח גיסו מהעבודה.

ז. מכירים חדשים

ביום סגריר אחד ירד יהודה עם גיסו ליפו, ושם הלכו לבקר ידיד אחד ישן שלו מן הגולה. ביתו של הידיד עמד בשכונה העברית החדשה, נוה־צדק, שהתחילה להבנות על־פני החולות, בצפונה של יפו. שעה ארוכה שירכו רגליהם בחול העמוק, עד שהגיעו לרחוב צר, שבו היו בנויים בתי־אבן אחדים. הם באו אל אחד הבתים האלה, אשר מרפסת זכוכית לו אל מול פני הים. בעל־הבית שמח מאד לידידו הותיק וקבלהו בחיבה גלויה וגם ליהודה האיר פניו והזמינם לשבת עמו במרפסת, שממנה ראו את הים ואת יפו, ואוירה היה חם וצח גם יחד. האיש היה צעיר לימים, בעל קומה נמוכה, שערותיו ועיניו בהירות, ופניו מאירים, אך ארשת חולנית להם.

בעל הבית וברוך היו חברים מימי נעוריהם, כשהיו עולים יחד מעיר מגוריהם עם הוריהם לחצר ה„רבי". וגם אחר־כך, כשנתבגרו, היו נפגשים לרגל מסחרם באודיסה. האיש היה משכיל ומיטיב לנגן בכינור, וברוך, שהיה מוסיקלי אף הוא, סיפר בשבח נגינתו. אשתו, שיצאה אל האורחים אל המרפסת, היתה צעירה ויפה, גם היא בעלת שער ועינים בהירות. תחילה נסבה השיחה על זכרונות מימי הנוער, ואחר־כך עברה אל חיי בעל־בית בארץ, שישב בה כארבע שנים, ואל עניני הישוב בכלל.

מן הדברים הראשונים התברר ליהודה, כי האיש הוא בעל האדמה ברחובות, אשר בה ראה את ה„בחר" הראשון בארץ, והוא בעל הבית והאורוה, שעל ה„צ׳ירדאק" שלה לן את לילו ברחובות. שמח יהודה מאד לתגלית זו וסיפר בקול רם ונרגש מעט על רשמיו ברחובות. ברוך, בעל־הבית ואשתו הביטו אליו בחיבה. ומענין לענין נתגלגלה השיחה לנקודה הכאובה, לשאלת הספסרות בקרקעות. בעל־הבית היה מתומכי הרעיון של ריכוז הקניות והעמדתן תחת בקורת של הועד־הפועל לחובבי־ציון וכוונו, וגם ליהישע התיחס באהדה.

עוד המסובים עסוקים בשיחתם, והנה נוסף עוד איש אליהם, חברו של בעל־הבית, שנכנס והוצג לפני האורחים. גם הוא היה איש צעיר, אך נבדל הרבה מבעל־הבית, גבה־קומה, בעל שער ועינים שחורות, שמבטן ער. בעל־הבית הציגו כשכנו ברחובות. גם לו יש אדמה במושבה, ומגרשיהם נמצאים זה מול זה. שניהם החליטו לבנות את בתיהם בנוסח שונה מן הרגיל, לא בשורת הבתים שברחוב, אלא בפנים המגרש, ולפני הבית יטעו עצים...

השיחה חזרה אל מסלולה הישן, אך כאן הקדים בעל־הבית ויאמר, כי חברו ממשפחתו של פינס הוא. הסתכלו בו ברוך ויהודה בענין רב, ועל פניו הפקחיים עבר צל דק של גיחוך.

— ראו־נא — חברים טובים הננו, ידידים ושכנים — המשיך בעל־הבית — ואף־על־פי־כן דעותינו שונות בשאלה, שדנו בה. הוא שולל את המחשבה על ריכוז קניות ועל האפיטרופסות מצד הועד הפועל. אני רבים לפעמים בחזקה וחוזרים ומתפייסים.

— כיצד? — שאל ברוך ופנה אל האיש. בתחילה נבוך האיש מעט מן השאלה. אך מיד התאושש:

— הנני בעד חופש פעולה בכל. שולל אני כל נוסחאית של מונופולין. מונופולין של קנית קרקעות, מונופולין של יהושע, מונופולין של בני־משה, מונופולין של טיומקין. יהושע איננו גאון. ישנם בישוב החדש וגם בישן אנשים מוכשרים כמוהו ובקיאים בתנאי הארץ. הריכוז ימעיט את המרץ. ההתחרות החפשית תעירר ותוסיף כוח ועצמה. — האיש פתח בנחת וסיים בקול רגזני.

— האינך סבור — שאל ברוך שהקשיב לו כל הזמן קשב רב. — שההתחרות החפשית תגרום להאמרת המחירים של הקרקעות ולסכסוכים בין הקונים לבין עצמם ובין הקונים והמוכרים?

— זהו תפקידו של הועד־הפועל... אין הוא צריך לרכז את כל הקניית ביד אחת, אלא להתאימן, לקבוע להן מחירים מוסמכים ולהשגיח שתיעשינה באופן הוגן.

— טעות בידך, ידידי... — אמר בעל־הבית. — „התאמה" זו, שאתה מדבר עליה, „מחירים מוסכמים" ו„השגחה", אינם אלא דברים בעלמא. ביעד־הפועל יסכימו מה שיסכימו, והספסרים יעשו את שלהם. יהקונים, שירצו להקדים זה את זה, יסייעו לספסרים לעשות את ה„הסכם" פלסתר. כוח ממשלתי, חוקי, אין לנו בשביל להטיל מרות, לעכב ולהעניש. את גאולת־האדמה אין למדוד בקנה־מידה רגיל של מסחר. זוהי עבודה קדושה לני. והכרח הוא שתהא מרוכזת ביד אחת ובחסות של מוסד ציבורי, שאם לא כן, יש חשש שיחללוה. אמנם, ישנם אנשים מוכשרים כיהושע וכסוחרים ואנשי־מעשה יש טובים ממנו וזהירים במעשיהם יותר ממנו, אבל עבודה קדושה דורשת גישה של קדושה. ודבר זה יש ליהושע.

— עבודה קדושה, גישה קדושה... — הפסיק האורח את דברי ידידו ברגזנות. — תסלח לי, חברי, גם יהושע שלך, „יליד אשה" הנהו. רודף אחרי הכבוד, רוצה להיות „מושיע", „מכניס"...

— אבל אין הוא אץ להתעשר על חשבון הקרקעות כאנשים „מוכשרים" אחרים — שסעהו בעל־הבית, והפעם היה רוגז־מה גם בקולו.

— מפקפק אני בכל ה„נוסחאות" הללו של קדושה, — חזר האיש לויכוח.

— אמנם, קדישה היא ארץ־ישראל, אבל בנינה יקום בטכסיסי מסחר

רגילים ומקובלים. כל מסחר הנתון בצבת של אפיטרופסית יחנק, וכן גם בקנית הקרקעות. תנו חופש לכל מי שרוצה להוכיח את כוחו. ואם ירויחו — לא איכפת לי. הרוח יוסיף עוז ועצמה לעבודתם! רק אל ירמו ויהיו רוחיהם הוגנים.

— חלילה! — קרא בעל־הבית וקם נרגש ממקומו — חופש ההתחרות כשר בכל מקום אך לגבי גאולת הקרקע פסול הוא לדידנו. וגם הפרסום, שיבוא בהכרח עקב ההתחרות יזיק לנו. ווזהי, אגב גם דעתו של פינס, כידוע לך... אין הוא כמוך בעד חופש ההתחרות סתם, הוא רק עומד על כך, שיהושע לא יהיה יחידי, ושהועד־הפועל יזמין לעבודה זו עוד כמה אנשים מומחים, והם יעבדו בשם הועד הפועל ועל חשבונו, ולא בשם עצמם כמתחרים חפשיים.

חזר בעל־הבית וישב על מקומו, וכנראה כדי לפייס את חברו, פנה אל ברוך ואמר:

— בדבר אחד דעתי כדעת חברי. צודק הוא לגבי בני־משה. אם כל ההשפעה על עניננו תרוכז בידי חוג מצומצם של אנשים, ולא תיוצר דעת־ציבור רחבה, יזיק הדבר לנו ויזיק גם להם: הם ישניאו את עצמם, והציבוריות תפסיד. ראה, הנה אני וחברי דעותינו מחולקות כל כך בבעיה יסודית, ואנו גם רבים לפעמים, ואף־על־פי־כן ידידים אנו. אבל אחד מן הציבור סתם ואחד „בן־משה", כי תתפלגנה דעותיהם, והתפלגו גם לבותיהם והיו לאויבים. ומשגה הוא, שפינס הועמד בצל. כמה פינס־ים יש לנו? הוא איש גדול, בעל נסיון רב, ואיש כשר וישר. טיומקין יכול היה להשען עליו כעל משענת־ברזל, אם ישען טיומקין רק על כוחו, יכרע תחת נטל המשא. והנה כבר עבר „חתיל שחור" ביניהם. וזה הוא פרי „בני־משה".

פני המדבר חורו כלשהו, ואשתו, שהשגיחה בו כל זמן דיבורו בדאגה, קמה ולחשה לו על אזנו וגם שלחה מבט של תוכחה כלפי חברו. איש ידוע־חולי היה, והרופאים אסרו עליו להרבות שיחה ולהתרגז. הוא הצטחק לאשתו צחוק של הרגעה, פנה אל יהודה ושאלו, במה הוא עוסק. ובעלת־הבית הסתכלה ביהודה ואמרה:

— עלם כה צעיר, ובא לבדו בלי הורים.

פני יהודה הסמיקו וגיסו אמר בעדו, שהוא עובד ורוכש לעצמו ידיעות חקלאיות. בעל־הבית שיבח את המעשה ובעלת־הבית יצאה את המרפסת ונכנסה אל הבית. ולא עברו רגעים מעטים והיא שבה ובידיה מגש של כסף, ועליו כוסות תה, תופינים ותפוחי־זהב. בעקבותיה, וכאילו מחזיקה בשמלתה, באה ילדת־חן כבת שש, שתלתלים בהירים לה, ועיניה גדולות, פקוחות לרווחה, ומראיהן כתכלתו של הים אשר ממולם. היא הביטה אל המסובים

כנפחדה, וכשהעמידה אמה את המגש על השולחן, ניגשה ודבקה באביה, והוא לחש לה, שתאמר למסובים „שלום״!

יהודה הכיר את הילדה. ראה אותה בבית־הספר של אבי־ישראל.

— גם את ה„בחר״ שלי ואת ביתנו ידעת וגם את ילדתנו הכרת! — השיב בעל־הבית בבת־צחוק על פניו.

המסובים גיחכו גיחוך קל, ופני יהודה חזרו והסמיקו. גם הילדה הביטה כל הזמן בהשתוממות אל העלם, כאילו ביקשה לזכור דבר־מה, ופתאום לחשה משהו על אזני אמה והאדימה כולה מתוך התעוררות.

ילדתי הכירה אותך — אמרה האם בקול חם, — האתה הוא זה, שעמדת כל אותו הערב בואדי־חנין כמוקסם מול המדורה? נכון, עתה הכרתיך גם אני!

— הגם אתם הייתם שם? שאל יהודה בהתעוררות.

— היינו... עמדנו בשורה אחת עמך ליד ארוסתו של הלפרין ואמה. אתה לא ראית איש... רק אותו ראית.

היא ארוסתו? חשבתי אז: כלה או אחות...

— ובכל זאת ראית גם אותה — גיחכה האשה. — אז עדיין לא היתה כלתו, רק השבוע נתארסה לו, אז, בלילה ההוא, ראתה אותו בפעם הראשונה, ולבה הלך שבי אחריו. — מוזר הדבר...—הפכה פניה אל ברוך, בעלה וחברו, — כה צעירה ורכה... והוא אינו צעיר כלל... חבל, נערה נחמדה. אמה אמרה לי, כי אחד משני הבחורים הוילנאים... אלה, הצעירים, הנחמדים, המתהלכים תמיד ביחד ביקש את ידה... והיא בחרה בזקן. אצלנו מתאהבות הנערות האידיאליסטיות לא באדם, כי־אם ב„דגל״ שהוא נושא. מכירה אני במושבות שתים כאלו ואיני חושבת שהן מאושרות.

דבר־מה היכה על לבו של יהודה והוא נתעורר ושאל בתמימות:

— מי הן אלו?

— אם תדע הכל תזדקן גם אתה, וילדתי תחדל להתענין בך.

כל המסובים צחקו בקול, יהודה הסמיק עד שרשי שערו, והילדה הביטה מופחדה ונפתעת.

— זה שהלפרין זקן מן הנערה אינו נורא — אמר חברו של בעל־הבית. — אבל חושבני, שאינו שפוי בדעתו. החרב, הדגל והמגלבים הקאזא־קאיים שהביא ומחלק ביד רחבה בציבור.

— אתה מגזים, כדרכך. — אמר בעל־הבית. — אמנם חם־המזג הוא, אבל לב זהב לו, ומוכן הוא בכל לבו לקרבנות.

— חמימות־המוח שלו לא תביא לנו ברכה. הנערים שלנו שוכחים, כי תורכיה עדיין לא מתה, ופקידיה כאן עיניהם פקוחות. וגם הערבים אינם „עם הדומה לחמור״. — ואל ברוך אמר — הפעם נגע חברי בנקודה כאובה מאד.

לפנינו עבודה קשה וממושכה. כוחותינו מעטים כל כך, ויש בתוכנו אנשים המפזרים את כוחם ואת מרצם לריק, על הפגנות־בוסר במקום להתרכז בעיקר. קרקע ועליה, זהו העיקר. ומי יודע אם הפרסום הזול והצעקני הזה לא יתנקם בנו דוקא בענין הקרקע והעליה.

צל של דאגה עבר על פניו של ברוך.

— גם אחד־העם אינו מרוצה ממעשי־ילדות וצעקנות בלבד.

— להיות „לא מרוצה" אינו מעשה רב. — אמר חברו של בעל־הבית בעקיצה. — בתורת ראש, שהכל בידיו, היה עליו לדאוג ולקדם את פני הרעה בעוד מועד.

ברוך לא ענה. במרפסת נשתררה דממה כבדה. השמים טוהרו מן העננים. השמש, שהעריבה, שלחה את קרניה אל המרפסת והן שיחקו על־פני קירות הזכוכית. פני הים היו הפעם כחולים יותר מתמיד, עיני יהודה הביטו אל הים ופתאום נתלו בתכלת עיניה של הילדה, שעמדה עוד הפעם צמודה לאביה, ומחשבה עלתה בלבו: „היכן יותר תכלת, בפני הים או בעיניה של הילדה?" המחשבה הזאת הפיגה מלבו את הרושם הקשה, שהתרשם מן השיחה מלאת הויכוחים, שעמדה במרפסת. והנה נזכר: השמש שוקעת במערב ללא עננים, מחר יום של עבודה, יש להזדרז לשוב אל המושבה. והוא קם ממקומו. וגיסו, שראהו בכך, הבין את רצונו ואמר לידידו בעל־הבית, כי גיסו הצעיר מזדרז לשוב למושבה לעבודתו. הכל הביטו שוב אל יהודה בחיבה. גם מבט עיניה של הילדה התוהה לא סר מעל העלם.

ח. אורחים בישוב

מפי גיסו וממכתביו של אביו, ידע יהודה, כי אורחים חשובים מתכוננים לבוא לימי הפסח לבקר את הארץ ואת הנעשה בה, — אחד־העם, הרב מזא"ה, אוסישקין וברמן. על־ידי מזא"ה שלח אביו ברכה ליהודה, כי נפגש עמו במקרה בקיוב. ברוך עשה כמה ימים ביפו והיה עסוק בהתיעצויות ובהכנות לקראת בוא האורחים. הימים היו ימי העידור האחרון, ויהודה חס על זמנו לרדת ביום השלישי, יום בוא האורחים, ליפו, לקבל את פניהם בחוף עם כל הישוב, וביחוד מפני שהחליט לעשות את כל ימי הפסח בירושלים, ולא רצה להוסיף עוד יום של בטלה על ימי הבטלה העתידים לו. אמנם בחצות־הלילה, אור ליום השלישי, פרץ סער, ועמו גשם זעף — פתיחה למלקוש, או אחרון הגשמים — ויהודה, אשר שנתו לא ערבה לו בלילה ההוא, התחרט על שלא ירד ליפו, אבל עם בוקר זרחה השמש, וצו יצא מאת הגנן להמשיך בעידור, אף־על־פי שירד הגשם בלילה, כי המלאכה מרובה והזמן קצר. — גם הוא

חפץ להיות חפשי כל ימי החג, — אלא שלאותו יום בחרו בכרם. שאדמתו „קורקאר״. מצפונו של יהודה לא הציקו עוד. ברוך שהה ביפו ולא חזר למושבה לאחר קבלת פני האורחים. אין זאת, כי אם רבה שם התכונה בחוגי העסקנים ביפו. יום אחד חזר יהודה לפנות ערב מעבודתו בכרמים אל חדרו. עייף היה, למרות „הכרתו״, שאין העבודה מעייפת איתו. המעדר הכבד העיק על שכמו, והוא הלך לאטו וראשו מורד. פתאום כאילו נגע בו דבר־מה, הוא הרים את ראשו, ומבטו נתקל במרפסת עליתו של בית־הסופרת. שם עמד זוג צעיר, חדש, שלא ראם במושבה תמול־שלשום. בסקרנות רבה הסתכל הגבר בכל העובר ברחוב, וגם על יהודה נפל מבטו, מבט עז וחוקר. והם דיברו ביניהם בקול: קול הגבר היה חזק והרעיד את האויר. קטע מדבריו הגיע לאזני יהודה:

— לא אוכל לראות את האכרים האלה, המטיילים ביום עבודה ברחוב. הנה זה הפועל, החוזר באתו מן המושבה. כך אני אוהב...

יהודה הביט לפניו וראה את אשתו היפה של הגנן הצרפתי, לבושה פאר הולכת לקראתו, ועמה אורח מן העיר, מקושט אף הוא והבין את „ה ט ע ו ת״. הרהר בלבו: „אורחים״. והמשיך את דרכו.

אבל קולו של האיש, שדיבר מעל המרפסת, ומבט עיניו רדפו אחריו. היה בהם דבר־מה לא רגיל: כוח, רצון, גלוי־לב. הקול הזה, והעינים הללו לא קנו את לבו הצעיר, הם נראו לו קשים יותר מדי, והעינים מביטות מלמעלה למטה. אבל הרושם היה חזק. אדם לא מן הרגילים הוא זה, מי הוא? ומחשבה באה אל לבו: ודאי אחד האורחים הוא. ונצטער מאד שלא שהה עוד להסתכל בפניו.

וכעבור יומים, כשמלקוש אמתי, שקט, אך רצוף, ירד ארצה, הלך יהודה ליפו, מצא את גיסו, ויחדיו הלכו אל „מלון קמיניץ״. היום היה יפה, אף־על־פי שירד גשם, כי דק וחם היה הגשם. והאויר רווי ריחות פרחים שבפרדסים ובשדות. הרגיש יהודה בלבו הרגשה מיוחדת של חג. לא כן גיסו, פניו לא היו חגיגיים ביותר ועל מצחו שכנה דאגה. אך מצב־רוחו של יהודה לא נפגע מכך, ושמח וטוב־לב נכנס אל האולם, שבו ישבו האורחים יחד עם טיומקין, מסובים על כסאות. האויר באולם היה מלא עשן סיגריות. הריח הזה, במקום ריח הבושם של הפרדסים, ופניו של טיומקין, שהיו עייפים והביעו דאגה, מילאו, כבמגע־קסם, את לבו של יהודה עצבות, והביישנות הטבעית שלו בפני אנשים זרים גברה. אך קולו של טיומקין קרא לעומתו ברצון רב:

— הנה הפועל החקלאי שלי! — והציגהו לפני האורחים. אותה שעה נדמה ליהודה, שפעימת לבבו נשמעת בחדר.

— הזה הוא הבחור, הכותב לבית־אביו את מכתביו על הרי יהודה? —

שאל מזא"ה בלגלוג קל. — ראיתי את אביך, הוא חרד לך, וברכתו שלוחה לך. המשך לכתוב את מכתביך היפים! — והפעם היתה נעימה לבבית בקולו של המדבר.

יהודה השפיל את עיניו.

— זה היה התנאי שלי — אמר טיומקין — כשלקחתיו מאמו ומאביו, שלא יכתוב מכתבים רעים. והוא הבטיחני, וממלא את הבטחתו, וגם את הבטחתו לעבוד הוא ממלא בנאמנות.

קולו של טיומקין היה רם ועליז. ויהודה מצא עוז בנפשו להרים את עיניו ולהסתכל באורחים. הוא הכיר את האיש, שראהו בראשון־לציון על המרפסת. היה זה אוסישקין. ומבטו של אחד־העם, מבט בוחן ויורד חדרי לב, היה נשוא אליו, ולבו של יהודה רחש: „אביר לב"... ואל פני ברמן הביט יהודה, ולבו נעשה טוב עליו: פנים של רוממות ורכות הנפש ואצילות הרוח. עיניו טובות, חולמות וכאילו מתפללות... טוב לראות פנים ועינים כאלו.

באותו מעמד, כשנפרד יהודה מעל האורחים, ניגש אליו איש בעל קומה בינונית ופנים עגולים, שלווית־חן להם, ואמר לו:

— אתה גיסו של ברוך? חפצתי להכירך. מדוע אין רואים אותך בציבור? ועוד זה מדבר, וברוך ניגש אליהם.

— גיסי הוא בישן וחושש להטריד אנשים. וגם חושב הוא, כי המעדר הוא „חברו" הנאמן ביותר. — ושניהם, האיש וברוך, צחקו מטוב לב.

לפני שהלך האיש מעליהם, אמר ליהודה: — אני הוא לוין־אפשטיין.

את שמו של האיש שמע יהודה וידע, כי הוא בא־כוחה של החברה „מנוחה ונחלה", שקנתה את רוב אדמת רחובות, והוא היושב־ראש בוועד של המושבה, הועד שבני ראשון־לציון כה מקנאים בה בגללו, כי להם אסור לפי „חוקת" הפקידות, לבחור בועד. עליהם להשמע רק לפקיד הממונה על־ידי הבארון.

כשיצא יהודה מחצר המלון, פסק הגשם, והוא נפרד מגיסו והרחיב צעדיו לקראת ה„חן". מחר יום עבודה.

לכל אורך הרחוב באו לקראתו אנשים, יחידים וחבורות — „משלחות" לקבל את פני האורחים.

ט. „עלית רגלים"

ערב־פסח הגיע. היתה שנה מעוברת. עברו חמשה חדשים וחצי מיום שדרכו רגלי יהודה בפעם הראשונה על אדמת־האבות. כל הימים האלה היה שקוע ראשו ורובו בעבודה ולא הרגיש כמעט בימים ההולכים ועוברים, אף כי

כל יום היה לו במידת־מה לחויה. זה כבר גמרה החלטה בלבו לעשות את פסחו הראשון בירושלים. אך העבודה כמעט השכיחתה מלבו ונטלה ממנו את ההרגשה, כי ימי הפסח קרבו ובאו. וכשהזכיר לו גיסו בוקר אחד יומים לפני החג, כי עליו להתכונן לעלות ירושלימה הקיץ כמו מחלום ושאל את נפשו בתמיהה: „הכבר עבר החורף?" רגש מוזר תקפהו, ולא ידע ולא הבין, למה זה ועל מה נעשה פתאום צ ר לו... הגעגועים הם אלה, געגועי־פסח על בית אבא ואמא? לא רק זאת! הגעגועים, שהציקוהו מאד בזמן הראשון ושהתחדשו עם בוא גיסו, רפו מעט, ולא עוד, אלא שידע כי אחרי הפסח יבקרהו אביו, ועמו יבואו גם צעירי בית אבא.

המלה „פסח", שנפלטה מפי גיסו, לחלל אוירו של חדרם, הפכה לו לב אחר. כאילו עכשיו נגלה לעיניו בפעם הראשונה חדרו הקטן בכל זוהמתו, ובגדיו המלוכלכים, שלבש בבוקר כדי ללכת לעבודה, העיקו עליו. היא נשתוקק פתאום לחדר נאה, ללבוש נאה, לפנים מאירות של אשה, אם או אחות. ולחירות משעבוד ה„פעמון". הוא נזכר, כי ימים רבים לא לקח ספר בידו. בימות־החול היה חוזר הביתה עייף, ובשבתות חשקה נפשו לישון עד חצי היום, ובחציו השני, לטייל בסביבות המושבה. והוא ידע, כי צדק גיסו, בהזהירו אותו שלא להתגשם. אך לאחר העגמימות, שהשתלטה עליו ברגעים הראשונים, באה הקלה. כל נפשו התחילה להתרונן בו. הוא פשט מעליו, כמעט בשאט־נפש, את חולצת־העבודה, מכנסיו, מנעליו ולבניו, השליכם לפינה, שמאחורי מטתו, התרחץ במים קרים בנפחיה ולבש את בגדי־השבת שלו ואת לבניו הטובים, שעוד לא לבשם. ונעלים חדשית, והרגיש, כי עור חדש נקרם על בשרו כביכול.

— בודאי שמורה לך חליפה חגיגית מן הבית ו„סורטוק" וכותנות מגיהצות וכובע חדש, — אמר לו פתאום בצחוק של הנאה גיסו, שהשגיח בי כל הזמן — עליך להוציא את הכל ולהכין לך לימי החג בירושלים.

— „סורטוק", כותונת מגוהצת, „אוכף"... בשום אופן לא אלבשם! — קרא יהודה ברצינות וגעה בצחוק.

אך גיסו לא זז מהחלטתו להוציאו הפעם מ„התגשמותו" והכריח את יהודה לפתוח את מזודתו הגדולה, שעד היום לא פתחה אפילו פעם אחת. יגיעה רבה נתיגע עד שפתחה, כי המנעול העלה חלודה; וכשהתחילו להוציא משם את הבגדים אחד אחד, חשכו עיני גיסו. ויהודה חזר וגעה בצחוק רם. זה לו ימים רבים לא צחק ככה. ביחוד הצחיקו ה„סורטוק" הארוך, שהיה מקומט כולו עד שקשה היה להכירו.

— אתנהו מתנה לרועה העדר, מחמד. יתחדש! עדיין הוא לובש קרעי

ה„פראק" שנתן לו בשעתו יוסף פיינברג במתנה, — אמר יהודה ושוב „התגלגל" מצחוק.

— את ה„סורטוק" — אמר גיסו בפנים מקדירות — ניקח לירושלים ונתנהו מיד לחיט שיגהצהו ושם תלבשהו. טיומקין הזמיננו ל„סדר", וגם לבית־הכנסת לא נאה ללכת בלי „סורטוק".

— בעד כל הון שבעולם לא אלבשהו. ואפילו תבקשני אמי, לעולם לא! כל ימי חיי לא אלבש עוד „סורטוק" ולא אשים עצמי לצחוק, והנני מוותר על ה„סדר". לא אלך להסב אל השולחן אצל „קמיניץ", אמצא לי בית־כנסת, שמתפלליו אינם לבושים „סורטוק" דוקא.

הפעם אמר יהודה את דבריו ברצינות גמורה ובתקיפות וגיסו ויתר. לבסוף הצליחו למצוא חליפה, שעוד תואר לה וגם כתונת לבנה ועניבה. ושני הגיסים התחילו להתכונן לדרכם.

איש יהודי בסאראבי, שהתגורר בקצה הרחוב השני בבית כפרי קטן והיה מטפל בפרות ומגדל ירקות, היה גם בעל־עגלה. היתה לו עגלה רתומה לזוג סוסים, ובה היה מביא זבל מן המזבלות שבכפרים, חמרי־בנין מיפו, וכשהיו מזדמנים לו „נוסעים" ליפו או המושבות, היה מוֹבילם. וב„מעציר" מיוחד, מלאכת הנפח, צייד את גלגלי עגלתו, והוא שנתן להם את האפשרות לעבור גם בהרי יהודה. בערב כל חג היה נותן על עגלתו מטען של סלק או תפוחי־אדמה ומוליכם למכירה ירושלימה. ולמטען היה מוסיף גם כמה נוסעים, „עולי רגל". ואמנם, רוב הדרך, וביחוד בהרים, היו „נוסעיו" הולכים ברגל ממש, ולפעמים גם מסייעים לסוסים למשוך את עגלתו.

רץ יהודה אל בעל־העגלה והזמין שני „מקומות", לו ולגיסו. העגלה נתעתדה לצאת לדרכה עם פנות היום, ועדיין היתה ליהודה שהות לרוץ ולומר שלום לדוד, לזוג בית־הלחמי ולשמואל, שנתקנא בו, כי יעשה את פסחו עם „האורחים הגדולים".

לבו של יהודה לא היה לאורחים, ברגעים האלה היה כל לבו לפסח בירושלים. לפנות ערב יצאה העגלה לדרכה, בשביל החול המוליך ממזרחה של המושבה עד דרך־המלך, בואכה רמלה. העגלה היתה עמוסה שקים מלאים סלק אדום ותפוחי־אדמה שהוציאום זה עתה מן הערוגות ועדיין ריח של אדמה להם. על־גבי קרש בראש העגלה, ששימש „דוכן" לבעל העגלה „רופד" מקום גם לברוך ויהודה, ועוד שני נוסעים ישבו למעלה על־גבי השקים. כשיצאו מן המושבה במעלה גבעת החול הראשונה, ירד בעל־העגלה מעל דוכנו, והיה זה לאות גם לנוסעים.

לאטם הלכו אחרי העגלה, עד שהגיעה לכביש, סמוך לצריח הגבוה ועתיק הימים, שארית הפליטה מימי הצלבנים. כאן הוזמנו הנוסעים לשוב

ולישבת, איש איש על „מקומו". יהודה הרגיש את עצמו כדג במים, אבל גיסו התענה ענויי־גוף מנדנודי העגלה למן השעה שעלתה על ה„כביש" המלא חתחתחים, ולא יכול להתאפק מלהאנח לרגעים. הציע לו יהודה להחליף את המקומות והבטיחו, כי על־גבי השקים שבאמצע העגלה אין הנדנודים מורגשים כל כך, נדמה לך, כאילו במרכבה אתה יושב. אבל המחשבה לטפס ולעלות על שקי הסלקים לא לקחה את לבו של ברוך.

הירח יצא מאחורי הרי־יהודה וזרע אור על עמק אילון, שבו שרכה העגלה את דרכה לאטה. הירח, ש„נשמע" לפנים לצוי של יהושע ועמד „דום" במקום הזה, האיר עתה פנים בחן מיוחד ליהודה העולה לירושלים לפסוח את פסחו. לבו של העלם היה מלא על גדותיו. בכל כוח ראיתו התאמץ לחדור לתוך הצללים הרחוקים, המרחפים על־פני ההרים ומסתירים בתוכם את ס ו ד ה של ירושלים. מהו הסוד הצפון בהם? לבו של יהודה לא פסק מלדפוק דפיקות חזקות, וזכרונות ימי־קדם, זכרונות שקמו לעיניו ברגע הזה מעל דפי התנ"ך, „אהבת ציון" ו„מלחמת היהודים", עברו לעיניו בסך כחיים.

בחצי הלילה הגיעו ל„באב איל ואד", פתח ההרים. פה נחו הסוסים ואכלו את מנת־המספוא שלהם, והנוסעים עלו במדרגות מרופשות אל בית־קפה מרופש, שיהודי ירושלמי חכרו. הלה כיבד את האורחים בקהוה שחורה ומרה. כנפות בגדו וספלי הקהוה היו מזוהמים. „זוהמה כזאת בסביבה נהדרה כזאת..." — חשב יהודה במרירות נפש ועיניו, שהיו כאילו מבוישות, נפגשו במבט גיסו, מבט סובל וסולד.

יצאה העגלה מן האכסניה, ואך התרחקה ממנה מרחק מה, נעצרו הסוסים לפתע פתאום. הגיעו למעלה ההרים. כל הנוסעים ירדו והתחילו ללכת לאטם אחרי העגלה, שזזה שוב ממקומה. זמן־מה הלך יהודה יחד עם כל החבורה, אך לאט־לאט הרחיב את צעדיו והתרחק מהם. ולא ארכה השעה והעגלה ו„נוסעיה" נעלמו מאחוריו, והוא המשיך לצעוד לבדו צעדי־און קדימה. יחידי הלך יהודה, הרים מסביב לו, וצללי־ליל זחלו על־פני האדמה מלפניו ומשני עבריו, צללי ענק. עמדה דממה מסביב, כאילו קפא הכל. אך בלבו לא היתה דממה. רגשות גדולים התרגשו בו, ולבו היה מלא. הרי פה, בדרך הזאת, היו עולים עולי־רגל לפני אלפי שנים, עולים ברגש לעיר הקודש לשלש־רגלים. עולי רגל של עם בן־חורין, של עם עובד־אדמה. משורריו שרו את שיריהם, בנותיו יצאו במחולותיהן, ונביאיו נשאו את משאם על גויים ועל ממלכות. יכל ההרים, וכל שביליהם, וכל משעוליהם המו ושקקו מרוב חיגגים. ועכשיו — דממת־מות, לא קול שירה ולא המית ריקוד. נשמו מסילות, אבלים ההרים, עוטים יגון השבילים—ורק הוא לבדו, נכד אחד של אותי עם בן־חורין, פוסע לאטו את פסיעותיו יחידי. לבו נתכווץ בקרבו, ועיניו אל ההרים:

מאין יבוא עזרו? אך ההרים שותקים שתיקת מות. מת קול האלהים, שהיה מתהלך לפנים ביניהם.

כשיצאה השמש מאחורי ההרים, הגיע העגלה ל„קולוניה", היא מוצא. על אם הדרך, בבית מוקף פרדס רענן, ישב לו איש סב עם אשתו, חמיו וחמותו של יחזקאלי מיפו, שיהודה דבק בו לאהבה. כל החבורה סרה לביתו, והוא קבלם בזרועות פתוחות, הוליכם לפרדסו, הושיבם בצל העצים וכבדם בקהוה טובה, טעימה וריחנית בספלים מבריקים מנקיון. „לא הכל מזוהם", — אמר יהודה בלבו וזקף מבט של „נצחון" בגיסו, שנתעודד אף הוא מליל־הנדודים והביט בתודה על הישיש גבה־הקומה, שפניו כפני אחד „האבות". מן החצר נשמע קרקור של תרנגולות וגעיה של פרה. לבו של יהודה התרונן בו וכשהזקנה, שגם היא גבהת קומה וזקופה למרות שנותיה, הגישה לאורחים על־גבי טס מבריק פתות־לחם לבן וחם וחתיכת גבינה לבנה, נמס לבו של יהודה מרוב גיל. ברוך ויהודה מסרו לזקנים פריסת שלום וברכה מחתנם ובתם מיפו. וכשאמרו, שהם פועלים חקלאיים בראשון־לציון, אורו פני שניהם באור משנה והישיש אמר להם בשפתו העברית הצחה:

— יישר כוחכם... עבודת האדמה היא חיינו.

הזקנה דיברה ערבית, וראשה היה עטוף מטפחת־צבעונין נוסח מזרחי מיוחד. בחמימות ברכו האורחים את מארחיהם, והלכו אחרי העגלה במעלה האחרון ירושלימה.

י. פסח בירושלים

1

הנוסעים עמדו בשערי ירושלים. משני עבריהם היו סלעים פראים, שוממים, חרוכים וחשופים. קוצים ודרדרים פשטו בנקיקים. ובין הקוצים פסות נייר כתום, מטליות של בד מלוכלך ונוצות של תרנגולות. מן הסלעים ומעלה בתי־אבן קטנים, שחלונותיהם עומדים בלא תריסים ורק שבכות של ברזל להם ובעדם צופיה עניות מנוולת. ילדות מלוכלכות וערומות־למחצה וילדים חשופי־שוק, החבושים מצנפות־בד לראשם, שמתחת להן זוחלות פאות ארוכות לבושים טליות קטנות, מזוהמות, ולא פחות מזה מזוהמים פניהם, התפלשו באשפה שלפני הבתים ומאחוריהם. לבו של יהודה נתכווץ, וגיסו הביט אנה ואנה כמבולבל.

העגלה התעכבה ליד אכסניה משמאלה של הדרך. בית קטן, בעל גג נמוך של רעפים, עמד ברחוק־מה מן הדרך, משוקע ברפש, וריח של צחנה עלה מבפנים, יהודה וגיסו נבהלו ונסוגו לאחור. כשנפתחה לפניהם הדלת,

ולקראתם בא בעל־הבית והוא איש ששיבה זרקה בו, חבוש מצנפת בד ולבוש חלאט ארוך, שטלאים וכתמים שבצוהו מלמעלה עד למטה.

— רק לא פה! — קרא יהודה בשאט־נפש.

בעל־הבית עקם את פניו:

— אם האדונים מפונקים כל כך, ילכו אל „קאמיניץ" ויכינו עשרה פראנק ליום.

אל „קאמיניץ" לא הלכו, אף־על־פי שברוך הציע את הדבר עוד קודם, — מחשבה כזאת „מחשבת פיגול" היתה לו ליהודה. — אך בעזרת בעל־העגלה, שידע את שכונות ירושלים, מצאו להם חדר בבית פרטי ב„נחלת־שבעה", שהפיק את רצונו של יהודה, וגם ברוך ענה אמן.

החדר היה מסויד לבן, רצפתו שטופה, ווילונות לבנים היו פרושים על חלונותיו. בעלת־הבית — פניה הטובים והתנגיים היו מאירות בחן וחסד כלפי אורחיה, שישרו, כנראה, בעיניה. נאנח יהודה אנחה של הקלה, רחץ פניו וידיו בקערת מים, שתה כוס קהוה וצנח על מטתו, ולא עברו רגעים מועטים, והוא ישן שינה עמוקה. גיסו הביט אליו בגיחוך של חיבה, התרחץ, החליף את בגדיו והלך למלון „קאמיניץ" להודע על בוא ה„אורחים" ולא חזר לארוחת הצהרים למגינת לבה של בעלת־הבית, לפי שעכבוהו שם לארוחה.

אכל יהודה לשובע וביקש את בנה של בעלת־הבית — והוא, נער כבן שתים־עשרה, בעל פנים חיורים, ושתי פאות ארוכות ומסורקות יפה התלויות לו משני עברי פניו — שיראהו את הדרך אל הכותל המערבי. „האלון בירושלים לפני שאראה את הכותל?" כששמעה בעלת־הבית את בקשת אורחה הצעיר, שהיה לבוש כ„אפיקורס" הביטה אליו ברצון, נאנחה ולחשה: „לב יהודי..." ופקדה על הנער שיתלוה לאורח.

בינתים נודע לו ליהודה כי בעל־הבית הוא „משולח", וזה שנתים ימים שיצא לכרכי הים ועוד לא חזר. וה„חלוקה" שמקבלת האשה אינה מספיקה לה, והרי היא מאכסנת בביתה „אורחים" ארעיים.

2

כל הדרך רץ הנער לפני יהודה ולא חדל מלספר לו, אך יהודה לא שמע אלא מעט מדבריו. רוחו היתה נעכרת עליו. רגש מר תקפו למן השעה שיצא לדרכו בתוך העיר הבנויה, אך לא ידע פשרו. מרגע לרגע היה לבו רע עליו. הוא הלך ברחוב יפו, עבר ליד ה„ככר הרוסית", ראה מרחוק את הבנינים הצרפתיים הרמים שמשמאל ונכנס בשער יפו אל העיר העתיקה.

מדוע כה דאב לבו? הלא לא רגש של געגועים היה זה, ולא רגש של אבל. אכן לפתע פתאום ידע, כי רגש של אכזבה מעיק עליו ולוחץ את לבו

כבצבת. לא כ ך תיאר בדמיונו את ירושלים. הוא התבייש בראותו גם כאן יהודים אצים רצים לרגל עסקיהם, ממש כבכל עיר גלותית. הוא התבייש בראותו את בתיהם ואת חנויותיהם של היהודים השקועים בדלות מנוולת, ולבו נשבר למראה בניניהם המפוארים של הגויים, הרוסים, הצרפתים, ועוד. מה להם כאן ? הוא התבייש בפני עצמו, כאילו נתפס ב„שקר״, ששיקר לעצמו. הזאת ירושלים ? והנער אינו פוסק מלספר, על כל מדרך כף רגליהם הוא מספר ומספר. למה ירבה כל כך לספר ? הנה עברו וירדו במדרגות אל ה„גיהינום״ של רחוב השוק. אדם ובהמה, חמורים, פרדים עמוסים שקים על גבם, נדחקו יחדיו, וקריאות וצעקות וצריחות עמדו בחללו של האויר המעורפל והמחניק.

הם יצאו אל „רחוב היהודים״. חשכו עיניו של יהודה למראה האנשים הצללים העוברים ונדחקים הלוך ושוב והיושבים כפופים בחוריהם האפלים, „חנויותיהם״ ובתי־מלאכתם. וריחות הצחנה הציקוהו, ועוררו בו בחילה. נדמה לו, כי לא רק גללי חמורים מלאו את הרחוב, אלא גם צואת אדם היתה בפינות החשכות. נתעורר בו רצון עז לברות, לברוח מעמק עכור זה, ולא יכול. הוא הוסיף להיגרר כסהרורי אחרי הנער, השופך מפיו דברים כמים. הם השמאילו, ירדו במדרגות והימינו לסימטא צרה, ושוב שמאלה, ושוב ימינה, ושוב שמאלה, ופתאום הגיעו לאזניו של יהודה שתי מלים, שנפלטו מפי הנער:

— הכותל המערבי!

שתי המלים הללו הלמו על ראשו ועל לבו כהולם פטיש. והוא נשא עיניו: היכן?

לפניו ניצב קיר גבוה של אבנים גדולות, המונחות שורות שורות, אלו על גבי אלו, וממעל להן אבנים קטנות, הבנויות אריח על גבי אריח. הזה הוא ה„כותל״ ? האין הנער מהתל בו ? „הכותל״ הזה לא דיבר אל לבו, לא אמר לו כלום. „הרי זה הכותל !״ לחשו שפתי יהודה וכאילו ביקשו לעורר את עצמו, אך לבו הוסיף להיות דומם כמת. ומסביבו כבר נאספו יהודים לבושים סחבות, וידיהם פשוטות אליו. ואחד „שטריימל״ לו לראשו ואבנט שחור חגור לו על מתניו, הושיט אליו יד, ואולר פתוח בה, ואמר:

—קריעה!

— לא, לא! — קרא יהודה ונע כסהרורי, נסוג לאחור, הוציא מכיסו את כל הפרוטות שהיו שם, שפכם לידי האיש, והפך פניו וברח.

— לאן נלך עכשיו ? — קרא אליו הנער, שרץ אחריו.

יהודה לא ענהו דבר והלך חזרה בדרך שבה בא, בסימטאות וברחובות הצרים, והפעם נדחק בין אדם ובהמה במדרגות למעלה. והמחשבה המטרידה

האחת לא חדלה מלנקר במוחו: „הזהו הכותל? היכן קדושתו? מי סילקה? האמנם זאת היא שארית הפליטה של בית־המקדש, בית־הבחירה?"

עייף ויגע חזר יהודה לחדרו, ובערב ההוא ניטל תאבונו. וגיסו, אשר חזר ממלון קאמיניץ וגם לבו בל עמו, הביט בדאגה אל יהודה, אך לא שאלהו דבר.

3

גם יהודה הלך למחרת היום, ערב החג, למלון קאמיניץ לראות את טיומקין. זו לו הפעם הראשונה מיום בואו ארצה, הלך לקחת מכסף אביו שאצל טיומקין להוצאותיו בירושלים. שדרת עצים („עצים בירושלים!" הגה יהודה בשמחה בלבו) הוליכה מן הרחוב הראשי, רחוב יפו, דרך חצר סגורה ונקיה, אל בית נאה בעל שתי קומות. והמלון המה מרוב אדם. ושוב ראה יהודה בבת־אחת את כל ה„אורחים" כשהם מכונסים באולם של בית המלון ומוקפים המון אנשים, אורחים מחוץ־לארץ ועסקני יפו וירושלים. באולם רעש והמולה כבאולמי ה„ועד־הפועל" ביפו. מזא"ה קיבל את פניו ברצון ושאלו, אם כבר כתב מירושלים לאביו. אוסישקין שלח אליו מבט מלמעלה למטה ושאלו בקול רם, שנשמע מקצה האולם עד קצהו, אם גם האכרים שבראשון־לציון עובדים או רק הפועלים הערבים שלהם עובדים. וטיומקין הביט אליו במבט טוב כתמיד ושמח לשמוע מתוך גמגומו, שהוא מבקש ממנו כסף. הוא יעץ לו, שלא ינזר מכל טוב בעיר, והצטער על שיהודה וגיסו לא הזמינו לעצמם בעוד זמן מקום במלון קאמיניץ, ועתה המלון מלא מפה לפה. הוא הזמינו לבוא ל„סדר" יחד עם גיסו. אך יהודה דחה את ההזמנה בהחלט. כבר היה לו „ויכוח" על כך עם גיסו לפני כן. גיסו הפציר בו שילך עמו אל ה„סדר" במלון קאמיניץ, העומד להערך ברוב פאר, אך המחשבה הזאת, להיות מיסב ב„סדר" רשמי עם גדולי העם, לא נתקבלה בשום אופן על דעתו, ולא הועילו גם איומי גיסו, שלא ילך ל„סדר" בלעדיו. לא יכול יהודה להתגבר על המעצור הפנימי, הנסתר מתחת לסף הכרתו. ודוקא ההבטחה כי ה„סדר" יהיה ערוך „ברוב פאר" הוסיפה נופך משלה, ולא יכול להסכים בלבו לאכול ליד שולחן כזה בארץ־ישראל, שבא אליה כדי לשוב לחיים צנועים ופשוטים. לדבר אחת ולעשות אחרת — לא יכול. וכל נימוקי גיסו נתקלו כבחומה של ברזל.

כשהלך יהודה אחרי טיומקין לחדרו, לקבל מידו את הכסף, עברו על יד אחד־העם שישב בכורסה נוחה ועיין ב„הצבי", העתון הירושלמי, ולעג קל מרחף לו על פניו. עיני שלשתם נפגשו. נדמה לו, ליהודה, כי מעין רוגזה עברה בין שני גדולי ישראל אלה, ולבו דאב. „ואולי רק נדמה לו", ביקש לנחם עצמו. עוד לפני לכתו לירושלים, קלטה אזני של יהודה קטעי דברים

מפי שמואל, שרגז על אחד־העם המעביר תחת שבט בקורת אפילו את מעשי סיומקין. וכן נודע לו, שאחד־העם אמר לברזילי, כי מתחרט הוא על שלא נזף בישיבה אחת בו ובאנשיו, בפניהם, כשהעליבו את פינס במעמדו.

לאחר ה„סדר" הקצר באכסניתם הלך ברוך למלון קאמיניץ לספר שם ביציאת מצרים. ויהודה שכב לישון, כשאין שמחה בלבו. רק עתה נזכר ב„סדר" שבבית אבא ואמא, ונפשו התגעגעה עליו.

4

למחרת נאות יהודה להצעת גיסו ללכת עמו להתפלל ב„חורבה", הלא הוא בית־הכנסת הידוע, שבו מתפללים כל ה„אורחים". גיסו לבש בגדי־חג כחוק, „סורטוק" ארוך לגופו, „צילינדר" לראשו, כותונת מגוהצת מבריקה ונעלים יפות. דשי המשי של ה„סורטוק" וברק הצילינדר נוצצו במיוחד בסביבה העניה. ויהודה לבש את חליפתו המקומטה מעט וכותנתו הלבנה, הבלתי מגוהצה, נראתה כה „חילונית" בפני גיסו, וזה הביט אליו בצער ובחמלה והעיר למוסר אזנו, שמתרשל הוא בלבושו אפילו ביום חג.

— לא אלבש לעולם לבושי כרך ולא אלך לאכול סעודות טרקלין — ענה יהודה ברוגז.

הוא ניחם על שרגז פתאום ולא ידע נפשו. מיום שבא לארץ־ישראל, לא ידע רוגז, ולבו היה טוב עליו תמיד. מה זה היה לו הפעם? גם גיסו הביט אליו תמה ואמר לו בקול רך:

— אפשר להתמכר בלב ונפש לעבודת האדמה, ולא להיות נזיר, ולא להחרים את כל מנהגי הציביליזציה.

יהודה הביט אל גיסו כמתחטא ולא ענה דבר.

בית־הכנסת של החורבה נתן סיפוק רב ללבו של יהודה. את רחוב היהודים, שבו עמד בית־הכנסת ושרק שלשום עבר בו, לא הכיר. כל החנויות ובתי־המלאכה היו סגורים, והרחוב היה נקי, ידים מסורות ניקוהו. את הסיפור על ה„חורבה", שרבי יהודה החסיד בנה אותה, הישמעאלים החריבוה ומלאוה רפש, וזלמן צורף, אחד מעולי הגולה, גאלה ובנאה מחדש, וישמעאלי קנאי פגע בו בחרבו והמיתו, שמע שלשום יהודה מפי הנער שלוהו, שמע ולא שמע, ועתה, בבואו אל בית־הכנסת פנימה, זכר שוב את כל פרטי הסיפור הנפלא... לא גדול היה בית־הכנסת ולא מפואר ביותר, אבל איזה חן מיוחד היה שפוך עליו והקסים את יהודה. הוא הביט בהערצה אל התקרה, אל ארון־הקודש ואל הבימה, ולבו דפק בו דפיקות של חרדה. אולי הסיפור על שני היהודים הנפלאים, שהקימו את ההיכל הזה והאחד מת עליו מות־קדושים, שיוו את הקסם ואת החן לאולם הצנוע והקדוש הזה.

תשומת־הלב של המתפללים בבית־הכנסת בבוקר החג הזה היתה מרוכזת מסביב לחבורה הכבודה של האורחים, שתפסה כמעט את כל האגף השמאלי של ה„מזרח״, כולם היו לבושי פאר, סורטוקים, כותנות לבנות נוצצות וצילינדרים מבהיקים לראשיהם.

מבית־הכנסת הלכה כל החבורה ל„קידוש״ בביתו של הגבאי הראשי ממשפחת ישראל באק המפורסם. בפעם הראשונה בחייו ביקר יהודה בבית כזה, אשר מסורת „אבות״ עליו. אך יותר מן הבית ומן ה„קידוש״ הקסימוהו העינים השחורות, המתיזות ניצוצי־אש, שהבריקו פעם בפעם מאחורי חרכי הדלתות. „עינים יפות בסימטאות מאיסות כאלו!...״ הרהר יהודה בלבו, ומה חפץ היה לראות עין בעין את בעלות העינים הללו, אבל אלו היו רואות ואינן נראות. וברחוב, בבואם ובצאתם, סבבום חבורות של אברכי־משי מרוחצים וחבושים „שטריימלים״ ולבושים „קאפוט־ת״ של משי, וביניהם היו צעירים רכים מאד בעלי מבט־זוהר תמימים, וכולם הביטו בהשתוממות וביראת־הכבוד אל שליחי־העם מן הגולה הרחוקה. פני כמה מהם היו יפים מאד, ונפשו של יהודה השתוקקה כל כך להכירם ולדעתם, ולבו כאב, כי נטעי־חמד אלה צומחים במחשכים, בלי קרקע לרגליהם ובלי קרני שמש על ראשם ובלי אויר צח. היו מהם שלא גרעו עין מן האירחים והלכו אחריהם כסהרורים.

5

למחרת החג (יהודה שמר רק את היום הראשון של חג הפסח, הרי לא על מנת לחזור בא ארצה) — השכם בבוקר, בעוד כל בני־הבית ישנים, הקדים יהודה ויעוד הפעם הלך לבדו, בצעדים מהירים אל ה„כותל״. דבר־מה נעלם משכהו לשם. הרחובות וגם „רחוב השוק״ ריקים היו מאדם, ורק הפלחים והפלחיות מהסביבה התחילו להביא את תוצרתם החקלאית, הראשונים על גבי חמורים, והאחרונים בסלים רחבים על ראשיהן.

ליד „הכותל״ לא היתה נפש חיה. רק ערבי עבר בסימטא שליד „הכותל״ בנהגו בחמור העמוס שני סלי אשפה. נזדעזע יהודה, ניגש קרוב ל„כותל״. באצבעות ידיו התחיל למשש את האבנים הגדולות. לאט־לאט נתגלו לו האבנים הדוממות הללו באור חדש. הן היו חיות. כולן, הגדולות, העתיקות — אצבעות בני־אדם, שמיששו אותן, הסתמנו בהן; מאות מאות אצבעות, שמיששון בחיבה ובאהדה, מאות בשנים, פעמים רבות עד אין קץ, כאשר ימשש החי האוהב את החי האהוב. ונדמה לו ליהודה כי גם סימני דמעות, טיפות טיפות של דמעות, נראו בהן. אצבעותיו של יהודה המשיכו כאילו מאליהן למשש ולהחליק ברכות על גבי האבנים ונתקלו במסמרים ובפתקאות של קלף, שהיו תקועים בין אבן ואבן. אצבעותיו החליקו על גבי שמות, אלפי

שמות של גברים ושל נשים, שהיו כתובים בצבע וחרותים בחרט ברזל על גביהן. והאבנים כאילו נענו לאט־לאט למישוש אצבעותיו של יהודה והתחילו לדבר אליו. האבנים האלמות פתחו פתאום את פיהן. ולבו של יהודה נתרכך. הוא הרגיש בדמעה, היורדת מעיניו ונופלת על־גבי האבנים, ועוד דמעה... ולפתע, בלי שהרגיש בכך, השח את ראשו ונשק פעם ועוד פעם ועשרות פעמים לאבנים הקרות בשפתיו החמות, החמות.

„שפתים של רבוא רבבות אנשים נשקו את האבנים הללו... רבוא רבבות של עינים שפכו את דמעותיהן עליהן, מאז הלילה האיום והנורא ההוא כשנשרף בית־המקדש...״ — נתהרהרה מחשבה בלבו של יהודה. ופתאום שמע מאחוריו קול נעלים משתרכות של כמה זוגות נעלים. „הם באים שוב״, צעק בלבו קול של יאוש, מיד הפך פניו מן האבנים וברח.

6

יהודה תעה בדרכו חזרה ובמקום לצאת בדרך שער־יפו יצא בדרך שער־שכם. גבעה וחורשת זיתים רעננים ניגלו לעיניו, ורחבה מלאה אויר צח וקרני שמש מאירות ומחממות. יהודה שאף אויר בנשימות עמוקות. הוא הרגיש שרעב הנהו ונזכר, שעדיין לא אכל היום. ולעומתו עמד ערבי והכריז על פתות חמות. והפתות נראו ליהודה כה מושכות את הלב. בתום־לבו שכח, כי פסח היום וקנה פתה אחת, ובעודה בכפו בלעה. ורק עם לגימת המים הקרים מחיי הנפש, שלגם מן הליבריק, שהושיט לו הערבי באדיבות, נזכר בחטא, אשר חטא קבל עם. לבו נפל עליו, הוא הביט ימינה ושמאלה, להיוכח אם לא ראהו איש בקלונו. איש מן העברים לא ראהו, והערבים לא חשדו בו, כנראה, שעברי הנהו, אבל מצפונו הציקהו ובצעדים רחבים ברח מן המקום. והנה בדרך, בכוון ל„מאה שערים״ — אמנם, לא ידע, לאן מוליכות אותו רגליו — פגשו אברך מאברכי המקום, הביט בו רגע קל בחשד, נשתהה ושאלו, אם מן ה„קולוניות״ הנהו. יהודה ענהו בחיוב וביקשהו, אולי יוכל להראותו את הדרך למערת צדקיהו... נענה לו האברך, בתנאי מפורש, שישלם לו חצי מג׳ידי. יהודה ראה בזה כעין „עונש״ על החטא, שחטא זה עתה, נאנח כולו מתוך הקלה, שילם לאברך את שכר־טרחתו מראש והלך אחריו. כשנכנס למערה, נסתחרר ראשו בתוך האפלה והאויר המחניק, וביקש לשוב, אבל חזר בו מחפצו ולא זז ממקומו. וכשהסתגל לאט־לאט לאפלה, ועיניו הבחינו את גדלה של המערה ואת עמקה, באה אליו הכרה של דבר גדול. „דרך המערה הזאת ברח המלך צדקיהו עם אנשי סודו כדי להינצל מידי אויבים״, — הגה יהודה, ועיניו ביקשו לבחון בקירות־הסלע של המערה, אולי נשתמר בהם עקבות הימים ההם. פה, במערה האפלה הזאת, קרה פעם דבר־מה, שדיבר אל

לבו של יהודה. רגשי רחמים נתעוררו בלבו על המלך האומלל, שלא קיבל בזמנו את עצת הנביא ולבסוף אבד ממנו הכל, ואת עיניו נקרו. בלא רצון יצא מן המערה, משהו משכו לשוב אליה.

„תאבונו" של האברך גדל והציע ליהודה להוליכו, בעד תוספת של חצי מג׳ידי, למערת כלבא־שבוע. ואמר יהודה למלוהו, כי בעד רבע מג׳ידי הוא עובד במעדר מן הבוקר ועד הערב. מדדהו האברך במבטו מלמעלה למטה ואמר:

— גם חליפת הצמר הזאת והכובע הזה מן הרבע מג׳ידי הם לך?

הסמיק יהודה והשיב כי מידי אביו הם לו עוד מן הבית בגולה.

— ובכן, תקח מאביך עוד חצי מג׳ידי בשבילי, בגולה דינרי זהב להם. — ענהו האברך ואף־על־פי־כן נתרצה לקבל תוספת של רבע מג׳ידי בלבד והביאהו אל מערת כלבא־שבוע.

יהודה ירד בעקבות מלוהו למערה הראשית ומשם ממערה למערה והסתכל אל הכוכים.

„כאן נטמנו לפנים עצמותיהם של גדולים, של גבורים", — חשב בלבו. ופתאום באה אליו מחשבה אחרת, מחשבה מרה: „האמנם היו לנו לפנים גבורים, אנשים גדולים? ומדוע כל כך קטנים הם האנשים כיום? אותם פושטי־היד שליד ה„כותל", אותם שוכני האפלה ברחוב היהודים"... המחשבה המרה הזאת הבהילתו. והוא ברח מן המערה, ברח ממחשבותיו וחזר אל דירתו בנחלת־שבעה, אל בעלת־הבית שלו, שדאגה לו וציפתה לו בחרדה דרך חלון ביתה. וכשראתה אותו, ספקה כפיה וקראה אליו:

— כה חיור אתה. למן הבוקר לא טעמת דבר. אילו ידעה אמך.

ומיהרה לערוך לו את שולחנה.

7

יום־יום מימי חול־המועד המרובים, התהלך יהודה בירושלים וסביבתה, פעם בלווית הנער, בנה של בעלת־הבית, ופעם יחידי עם נפשו. הרגשה מוזרה העיקה כל הזמן על יהודה, בשוטטו בעיר. תחילה לא היתה ההרגשה ברורה לו, אך לאט־לאט התחיל לפתור את חידת לבו. תחילה הפחידו הפתרון הזה, והוא חשש להודות בו. היטב חרה לו, כי מצא את ירושלים בנויה. בחלום־נעוריו, אשר חלם על ירושלים, חזה אותה חרבה ושוממה, מלאה עיי אפר ומפולת, ושועלים מהלכים בה ומיללים בין חורבותיה. וחשב תמיד, כי העולים מן הגולה הבאים לחונן את עפרה מהלכים בין החורבות אבלים, קודרים,

חוגרים שק על מתניהם ושמים אפר על ראשם, ומבכים את אסון עמם. וכשיבוא היום המקווה, וכל ארץ האבות תימלא כפרים ועובדי־אדמה עברים, יקומו ויתאספו כל אלה, עם רב, ויעלו ירושלימה ויחדשוה כבימי קדם, והנה ראה את ירושלים והיא עיר ככל הערים. רחובותיה מלאים המון אנשים מטופלים וטרודים בעסקיהם, והם שמחים וחוגגים. בפניהם אין כל סימן של אבל, וה„קריעה" ליד הכותל, רק כדי לצאת ידי חובה היא באה. קריעה היא בדש־הבגד ולא בלב. וכשראה בתים בנויים לתפארת, שידי זרים, גויים נוצרים, בנאום, חרה לו עד מות: „כיצד העיזו לחלל את קדושת החורבן?" והיה מיצר מאד בלבו שגז חלום ימי נעוריו ואיננו. וההרגשה המוזרה הזאת כאילו השניאה עליו בימים הראשונים את העיר שכה אהבה בדמיונו. יום אחד שלח יהודה מעל פניו את הנער, שפטפוטיו הכבידו עליו, והלך בודד עם נפשו מחוץ לחומה, עבר ליד שער־שכם, שכבר ידעו, וירד למטה וחזר וטיפס בשבילים במעלה הר־הזיתים עד שהגיע לפסגתו. ההר ועצי הזית לקחו שבי את לבו. וכשעלה למעלה ומשם השקיף אל העיר ואל מסגדיה, התעטפה נפשו. ומסגד אחד גדול ורחב הסב אליו את לבו במיוחד ויכירהו. כשהיה ליד „החורבה", ראה את המסגד הזה ואמרו לו, כי במקום בית־המקדש הוא עומד. מבטו של יהודה נצמד אליו. לפני המסגד — חצר רחבה, רצופה אבנים והחצר נראית כה נקיה. בקצה החצר, דרומה, בנינים... „אורוות שלמה"? חשב יהודה בלבו. ובתוך המסגד הזה נשתמרה לפי המסורת — אבן השתיה. „אם לא אבן היסוד של העולם כולו היתה, — הרי עולמו של עמנו, בעבר הגדול, ודאי שיסודו היתה האבן המסתורית הזאת", הגה יהודה בלבו הגות קשה. הוא ישב על הארץ מעייפות גופנית ויותר מזה מעייפות נפשית.

המראה, שנגלה לפניו היה מרהיב־עין אך הוסיף שבר על שבר לבו. כל העיר השתרעה לעיניו כמונחת על כף היד, והיה במראה הזה משהו מיסתורי, מושך ודוחה גם יחד. המון צריחים של כנסיות הנוצרים, הכיפות של המסגדים, החומות, הבתים, והארמונות — היה בהם הוד של כרך, ועם זה היו בעיניו כקוצים, שדקרו ופצעו את לבו פצע על פצע. לאחר שנח כמה רגעים, התרומם והלך קדימה עד שהגיע לטור־מלכא. פה, ליד שער החצר, נשמע דיבור רוסי. ראה דמויות אנשי כפר רוסים. דבר מוזר נתחלחל בו: גם כעס וגם רצון וגעגועים. הוא ניגש אל השוער, כומר, ושאל ברוסית: — המיתר לי להכנס לכנסיה ולעלות במדרגות למעלה? הכומר ענהו בענות־חן וליוהו עד המדרגות, המטפסות ועולות למעלה. לעיני יהודה נגלה חצי הארץ, מים התיכון ועד הרי מואב. ערמות־ערמות של הרים, שכאילו הוטלו לכאן ביד ענקית. גם את קצהו של עמק הירדן ראה ואת ים המלח, אשר הבריק מרחוק לאור השמש כראי מלוטש.

„למה כל הרבה הרים ומעט עמקים?" הרהר יהודה בלבו, ונפשו נת־רגשה עליו עד כי לא יכול לשלוט ברוחו וקרא ברוסית:

— אלי, מה יפה כאן.

— ברכת ד'! — ענה לעומתו הכומר, שטיפס ועלה אחריו, מצטלב לכל רוחב חזהו ולוחש תפילה.

ההצטלבות ולחש התפילה כאילו הצליפו על ראשו ועל לבו של יהודה. נדמה לו, כי חיללו את קודשו והוא גימגם בשפתיו גימגום של תודה לכומר, שם בידו מטבע של כסף ובצעדים רחבים ירד למטה. חיש מהר עבר את החצר, יצא מן השער וירד מן ההר. הוא לא הביט לאחוריו כאילו פחד להביט. מה זה הפחידו? ליד בית־הקברות היהודי, במורד ההר, נעצר, ועמד בתוך ים של מצבות... „הזה חלקנו בעיר חמדתנו, בעיר הבחירה?" שעה ארוכה התהלך מוכה שממון בין המצבות העלובות. פתאום ראה מרחוק כמנין יהודים לובשי סחבות נחפזים אליו. ויברח...

ה

למחרת חזר יהודה וירד אל העמק אל מחוץ לחומה, משער־שכם והלאה. הפעם הלך לאורך העמק אל עבר יד־אבשלום, שמבטו נפל עליו עוד אתמול. שעה ארוכה עמד מול המצבה המזרחית המקורית הזאת, ולבו המה בו. הוא ביקש למצוא בה סמל לאותו אדם, ההומה, הגועש, אמיץ־הלב, בעל הבלורית הנפלאה, שמרד באביו המלך וקיפח את חייו הצעירים. תפוש מחשבות עמד וחזון־לבו נשאהו הרחק מן המקום הזה ומן הזמן הזה אל אותו היער, שבין עציו התלקחה המלחמה בין האב ובין הבן. ופתאום העירו מחזונו קולו של אברך ירושלמי, שניצב לידו ושאלו, אם רוצה הוא לראות את קברו של זכריה. נעור יהודה, הביט בתמיהה אל המדבר אליו: „מה לזכריה הנרצח ולגבור, אשר ביקש לכבוש בסער את כסא המלכות ונפל חלל על במתי מלחמתו?" ונמלך בדעתו והסכים ללכת. נזדרז האברך ורץ לפני יהודה, ובעמדם לפני הקבר, סיפר לו, כי בימים הקדמונים היו רואים פה את דם הנביא ה ר ו ת ח על פני האדמה. ומשם הוליכו אל המקוה של שמעון הצדיק וסיפר לו, כי מי המקוה עולים ויורדים, הכל לפי מצב הרוח של הצדיק הקדוש, אם רוגז הוא ואם דעתו נחה עליו. ועוד סיפר לו, כי נשים עקרות ונשים קשות־רוח מוצאות את ת י ק ו נ ן פה בתוך המערה שליד המקוה. ומשם הוליכו חזרה והרחק־הרחק למקום שהיו שופכים בו את אפר הקרבנות. ובמוחו של יהודה התרוצצו מחשבות עגומות: מה לאב ולבן הגבורים, הנלחמים על כסא המלכות, ו„למקוה" ול„דשן"? ומה להם ול„נכדם" זה, הרץ לפניו כל הזמן ומפטפט בלי הרף ומקוה למתנה שיעניק לו?

9

יום אחד חצה יהודה את העיר הישנה לרחבה ויצא אל אחד משערי החומה הדרומיים. פתאום עמד כמוקסם. מה המראה, שנגלה לעיניו? וכי מהרהורי לבו הוא רואה? הלא מקסם־שוא לעיניו? הרי למראה חורבן כזה בתוככי ירושלים נשא את נפשו ואותו ראה בחזון חלומו. שממה... עיי מפולת... אבנים שחורות שרופות... אבל כבד, אבל אלם, חרש. ודממה מתה מסביב. והנה שועל בודד, כחוש וצנום נתחלחל בין האבנים וברח. „האין זה החורבן, שנשתמר מני אז?" לחשו שפתי יהודה. וגל גדול צף ועלה מעומק נפשו, גל של אבל כבד ובלעו כולו. והוא כרע ברך ונשתטח על האדמה החרבה ונגע בה בשפתיו החמות והרועדות כאילו בקדחת. זמן־מה שכב ככה דבוק אל האדמה החרוכה הזאת, כאילו ביקש לספוג את חורבנה אל תוכו.

וכשחזר העירה, שאל מפי היהודי הראשון הנחפז לדרכו, שנזדמן לו, על האדמה החרוכה שמעבר לחומה; וזה הביט אליו תמה, כמי ששואלים אותו על דבר הידוע לכל, וענהו ברוגזה ובביטול: „הר ציון"... ונחפז הלאה. כקפוא עמד יהודה תחתיו. „הר ציון שחרב...", הגה ברוחו הקשה. מיד חזר על עקביו ושעה ארוכה, עמד כמאובן, נשען על משקוף השער שבחומה והביט לפניו, ושפתיו לא חדלו מללחוש חרש: „הר ציון..." הוא לא שבע מהבט, ונפשו הומיה, הומיה. המקום החרב והשמם הזה נעשה לו המקום היקר והקדוש ביותר בירושלים. יד אנוש עוד לא חיללה את קדושת חורבנה.

בשובו נזדמן לו שנית האברך מאתמול והציע לו להוליכו להראות לו את קברו של דוד המלך השבוי בידי עכו"ם. הוא הובילו לחצר של ערבים ולמסגד קטן. שם ביקשו ממנו תחילה מטבע של כסף, וכששילם את המס, הכניסוהו אל מעבר למעקה של ברזל והראו לו את „קברו" של ה„מלך" מכוסה בד. האם לא נוצר ה„קבר" הזה לשם המטבע של כסף?

יותר מן ה„קבר" דיבר אל לבו של יהודה מגדל דוד, שהיה עובר על ידו בבואו אל העיר העתיקה דרך שער יפו. המקום הזה, החלק של החומה כאן, וביחוד יסודה הרחב, המבצר הקט, הצריח, המעבר מתחת המעקה, המדרגות הצרות העולות למעלה והחצר הקטנה למטה — כל אלה הוד מיוחד היה חופף עליהם, הוד מלכות של המלך הרועה, המלך המשורר, המלך הלוחם גבור־החיל. האמנם דבר־מה משל דוד המלך טבע אותותיו במגדל הזה?

נפשו של יהודה נשתוחחה בו.

10

באחד מימי חול־המועד־פסח נסעו יהודה וגיסו, יחד עם כל ה„חבורה", לחברון. בדרך ביקרו את קברה של רחל אמנו. מימי ילדותו אהב יהודה את

הקבר הזה ב„דרך אפרתה". את רחל אמנו אהב אהבה כמעט מוחשית. שמה כשם אמו, ומפי אמו שמע על רחל אמנו יותר ממה שכתוב בחומש ואף יותר ממה שכתוב ב„צאינה וראינה". אמו ידעה לספר, וכמה דמעות שפכו יחד, האם והבן, כשהסיפור היה מגיע ל„קול ברמה נשמע"... ועכשיו עמדו רגלי יהודה ליד אותו הקבר. הוא הכין בכיסו חבילת חוטים ל„מדוד" את הקבר ולשלחם מתנה לאמו, אבל החבורה הגדולה הפריעתו. עבודה זו יכול היה לעשות רק בצנעה.

גם על־יד „בריכות שלמה" נתעכבה החבורה. ושני מהנדסים שהיו בה אמרו דברי שבח למלאכת „חבריהם" בעבר. כל החבורה היתה במצב רוח מרומם ונתלוצצו בלב קל, אין זאת כי אם שמחו, שיצאו לבסוף מן „הישיבות" הבלתי פוסקות אל האויר הצח. והאויר היה באמת מרענן, ומראה הסביבה מרהיב עין. כשעלו על אחת הגבעות, נגלה להם מרחוק ים־המלח, ואת פסגת מ ס ד ה הראו להם. ונפשו של יהודה חרדה ורעדה למראה. ככל אשר התקרבו לחברון, לבשו ההרים יותר צמחים ויותר עצים, עצי תאנה ועצי זית, ובקרבת חברון נתגלו לעיניהם כרמי־חמד, כרמי־גפנים. ויהודה ראה בדמיונו את האבות אשר רעו פה את צאנם. ובמקום אחד מימין לדרך הראה להם העגלון מרחוק את „אלוני ממרא". בחברון התהלכו בסימטאות הצרות והאפלות של משכנות ישראל, ראו את בית־הכנסת של „אברהם אבינו" ואל „מערת המכפלה" העפילו. אבל רק עד המדרגה השביעית הגיעו. כאן חסם בפניהם הדרך ישמעאלי. ויחר ליהודה עד מות: ל ו, לאחד מנכבדי האבות, שקבריהם כאן, אין איש זר נותן לגשת. ופתאום נצנצה מחשבה בלבו, כי גם איש זה אינו ז ר לאברהם אבינו, כי אם נכד. ומדוע התרחק לב הנכדים זה מזה?

בבוקר של אותו יום, שבו חזר יהודה לראשון־לציון, הלך שוב אל „הכותל". כבר התפללו כאן שחרית. יהודה נבלע הפעם בתוך הציבור. ופתאום משכה את תשומת־לבו דמותו של איש אחד, שפניו היו מוסבים אל הקיר. הדמות נראתה לו כמוכרה. הפנים כמאובנים. דמעות ניגרו על הפנים. והנה הסב האיש את ראשו. יהודה הכירו: א ו ס י ש ק י ן! והוא התחמק ונעלם... עיני יהודה חיפשו את כל ה„כבודה", ולא מצאם. אין זאת כי אם לבדו בא האיש.

כל ימי שבתו בירושלים היה יהודה מדוכא וסר וזעף, אך כשיצא לדרכו לשוב אל המושבה ואל העבודה, הרגיש שוב את עצמו מעודד ומרוענן וכוחותיו התחדשו בו.

חלק שלישי

ח ד ר ה

א. פתח־תקוה

באחד מבקוריו בואדי־חנין שמע יהודה מפיו של ר׳ אהרן על הקניה הגדולה שעומד יהושע לקנות בשרון הצפוני, בשערי השומרון. והיה יהודה חוקר תמיד מפי שמואל על מהלך הדבר, כי שמר בלבו תקוה, שאם תהא אפשרות לקנות אדמה שחורה, ישתתף גם אביו בקניה. ובאחד הערבים, ערב שבת, הלך יהודה עם שמואל לואדי־חנין לשמוע מפי ר׳ אהרן על הקניה, כי קול יצא מאחורי הפרגוד, שהיא כבר נסתיימה, ושטח האדמה שנקנה עולה לשלושים אלף דונם! וסיפר ר׳ אהרן, לעת־עתה בסוד גמור, כי אכן עומדת הקניה בסיומה והיא תיגמר בשעה טובה, כשיצליח טיומקין לקבל חצי מיליון פראנק. והאדמה — עין אכר בארץ־ישראל לא ראתה כמותה, אדמת חיטים משובחת ואדמת נטיעות עידית, והיא מגיעה עד חוף הים, ומפרץ טבעי בה המסוגל להיות נמל, ונהר עובר בנחלה ונופל אל הים. האזנים שמעו, והלב נפעם — חרד, ועל שכינת השבת נוסף בחדר עוד דבר־מה קדוש.

— ושם המקום בערבית: אחדרה. — סיים ר׳ אהרן את דבריו.

— מה פירושה של המלה אחדרה? — שאל אותו האיש המפקפק תמיד, שכנו של ר׳ אהרן.

המדבר נבוך מעט ואמר בשפה רפה.:

— אם איני טועה, פירושה: הירוקה.

— סימן רע. האין קשר בין השם ובין הקדחת הירוקה, השוררת לפי דברי הערבים, במקומות ההם?

— אפשר... אך האם יפחידונו סיפורי הערבים והקדחת? לא כמונו כהמון הערבים. נמצא עצה גם לקדחת.

— החסרים אנו קרקעות בסביבתנו, שאין הקדחת נפוצה בהן ביותר? או שמא קברים חסרים אנו?

המתוכחים נשתתקו. הרוח הטובה סרה מעל הנאספים, והשכינה כאילו נסתלקה מן החדר. אך לבו של יהודה לא פסק להלום בו בחזקה. „מה לו ולקדחת?" ובשובו לחדרו, כתב למחרתו מכתב נמלץ לאביו על השטח החדש של אדמת חיטים, שנרכש בארץ, וגם מאת טיומקין ביקש, שיודיע על

הדבר לאביו. ואמנם נענה אביו להצעה ושלח לטיומקין כסף לקנות בשבילו ארבע חלקות אדמה בנחלה החדשה וגם גיסו קנה חלקה לעצמו — שש מאות דונם כל החלקות. מאז התחיל יהודה לחשוב את עצמו בלבו כחדרתי. גופו בראשון־לציון אצל עבודתו, אבל נפשו בחדרה אצל אדמתו.

כשחזר יהודה מירושלים ליפו, גבר בלבו הרצון לקחת רשות לעצמו להמ־שיך את ימי חופשתו, והזמין לו מקום בעגלה ההולכת מיפו לזכרון־יעקב, כדי לנסוע לראות בעיניו את חדרה. הוא ידע כי שלושה אנשים מבית יהושע, ועמהם שומר רוכב, עלו עוד באמצע החורף לנעוץ קנה ראשון באדמת חדרה — כך קראו למקום החדש, — ונפשו נכספה לראות אותם ואת האדמה. קנאה גדולה קינא בו גיסו על שיזכה ראשון לראות את „חדרה שלנו", אך „האורחים" עמדו לצאת מן הארץ, וה„ישיבות" היו משום כך תכופות, ולא יכול להשתחרר מהן, ובלבו אמר, כי זכות זו מגיעה ליהודה. העגלה הזכרונית עמדה לצאת מפתח־תקוה באשמורת הבוקר ויהודה מיהר ללכת לשם בעוד יום, כי עדיין לא ראה את המושבה הראשונה בישוב. את שמע תלאותיה של פתח־תקוה בשנים הראשונות שמע מפיהם של הותיקים, בשבתו ב„חן מנעולי", או בחנותו של יחזקאלי בבואו ליפו. וביחוד השתוחחה נפשו כל פעם ששמע על ה„ירקונים" ממיסדי פתח־תקוה, שהתישבו על חוף הירקון ובנו להם שם בתי־חימר ורובם מתו בקדחת ובתיהם נהרסו בשטפונות מי הירקון.

לפתח־תקוה בא יהודה עם רדת היום. הפתיעתו העניות של המושבה. אמנם גם בגדרה ראה עניות, ואף גדולה מזו שבפתח־תקוה, אלא ששם ניכר בכל זאת מצב־רוח מרומם. וכאן עטפתו רוח של דכאון. את הרחוב האחד קראו בשם רחוב „חובבי ציון", ובו היו כשתי עשרות בתי־אבן קטנים. רובם כתליהם לא היו מסוידים, כבתים בראשון־לציון, והיו בהם גם בעלי כתלים בלי טיח. ופני האנשים והנשים שנזדמנו לו היו כאבלים ועייפים.

עבר יהודה עד סופו של הרחוב, בכוון צפוני־מזרחי, והגיע עד ככר ריקה. מעברה האחד של הככר, מול הרחוב, נראתה חצר מוקפת חומה, ושער לה סגור ומסוגר. ונדמה לו, ליהודה, שסוד אופף את החומה ואת השער הנעול. ומן העבר השני של הככר, משמאל לרחוב „חובבי ציון", היתה ראשיתו של רחוב, אשר קראיהו בשם „רחוב פינסקר", ובו ראה יהודה כחמשה בתים, כולם מעברו האחד של הרחוב, והעבר השני עדיין פנוי היה. בלב עצב חזר יהודה כלעומת שבא לראשית הרחוב, ראה מימינו, במרחק־מה, עוד סימטה, ובה חצר מוקפת חומה של אבנים, ובתוכה בנין ארוך בעל שתי קומות בנוי בנוסח ה„אורוה" שבראשון. הבין יהודה, כי גם זהו בנינו של הבארון. ימשמאלו, בפתחו של בית־אבן קטן ועלוב, עמדה אשה כחושה וגבוהה, עלובה

עוד יותר מן הבית, לבושה שמלה מלוכלכה וחבושה מטפחת מלוכלכת, ובקול של לחש למחצה פנתה אל יהודה:

— ר' יהודי, אולי מבקש אתה מקום ללון? תמצא אצלי. רק פראנק אחד.

— האַת „כצכה"? — שאל יהודה, כי את שמה שמע ב„חן".

— כן... — ובפניה המקומטים וכתומים של האשה היתה כעין הבעה של רצון על „פרסומה" — אצלי חונות גם העגלות ההולכות לזכרון־יעקב. ואם רוצה אתה כוס־תה ופת לחם או חביתה, הכנס נא הביתה.

אמנם בחפץ לב היה יהודה שותה כוס תה, אך מראה האשה לא הבטיח לו כי התה שלה ימתק לחכו. אותה שעה נזכר, כי כל פעם שחשב על פתח־תקוה חשב גם על הנערה מפתח־תקוה הקוצרת בחרמש, שאת שמה שמע עוד בגולה ועתה רצה לראותה. הוא זכר את שם אביה ושאל את האשה על ביתו. היא עיקמה את שפתיה ואמרה כמעט בבוז:

— ביתו בנוי לבני־חימר. חור... ומקום ללון לא תמצא בו.

הסביר לה יהודה כי לא לשם כך הוא שואל, וכי אין הוא רוצה אלא לראות את בני הבית ההוא (אמנם בלבו קיוה, שאולי יזמינהו מישהו ללון). עיקמה האשה שנית את שפתיה, יצאה אל אמצע הרחוב ובידה הראתה ליהודה את הבית.

את בעל הבית לא מצא יהודה בביתו. ואשה, אף היא מטפחת עטופה על ראשה, אבל לבושה נקי, ופניה חביבות, שנזדמנה לו בחצר הפתוחה של הבית, אמרה לו, כי בעלה חורש וזורע בשדה ויאחר לשוב עם חושך.

התשובה הניחה את דעתו של יהודה והוטב לו: „חריש... זריעה" — אלה היו לו מלות קסם. והוא הוסיף ושאל: — היוכל לראות את בתה, זאת המפורסמת, הקוצרת בחרמש. פני האשה אורו באור של רצון, ואותה שעה צצו מאחוריה, בפתח הבית ובחלונות, כמה ראשים של נערות, אשר הביטו בו בסקרנות ושמעו בקשב רב את דבריו.

— למה לך לראות את בתי? — שאלה האשה בגנדרנות־מה ובצחוק קל על שפתיה החיוורות — אתה נראה לי עדיין צעיר מאד... מי סיפר לך עליה?

קול צחוק עצור נשמע מאחורי הדלת. פני יהודה הסמיקו, אך הוא התאזר עוז.

— מפי בחורי ראשון־לציון שמעתי על בתך.

— אה, הראשונים... — קראה האשה, ונדמה לו ליהודה, כי נעימה של תרעומת עלתה חרש מתוך קולה. — תאמר לבחוריך שבראשון, כי הם איחרו

את המיועד. בתי נישאה, בשעה טובה, למי שרבש״ע זיכה אותו בה, מבת־שלמה.

פני האשה נעשו רציניים לגמרי, היא הפכה פניה מן הבחור ה„ראשוני״, הצעיר הזה, השואל לבתה, והלכה לה.

„לכוס תה לא הזמינוני...״ אמר יהודה בלבו וילך לו. רק יצא מן החצר אל הרחוב, והנה בא לקראתו איש גבה־קומה ורחב־כתפים, ופניו הרחבים והעגולים עטורים זקן מרובע, ושתי פאות קצרות, עבות לו, ועיניו פקחיות ונוצצות. האיש הסתכל ביהודה בעודו מרוחק ממנו כמה צעדים, ובגשתו אליו, נתן לו את ידו העבה והלחה מזיעה וקרא בקול רם:

— שלום עליכם, אדם צעיר, מנין יהודי בא?

החזיר לו יהודה שלום ובלבו אמר: „ודאי אחד מאנשי המושבה יזמינני לכוס תה ולינה, אפטר מן ה„כצכה״. אך לא כך היתה מחשבתו של האיש:

— מכיר אנכי בך, שחדש אתה עמנו בארץ, אולי באת בערב פסח עם האורחים? — ובטרם הספיק יהודה לענותו, כי אין חלקו עם ה„אורחים״, הוסיף האיש בנשימה אחת, כאילו חשש לאחר: — ואולי מבקש אתה נחלה לך, או לאביך שבגולה? — („מנין ידע הוא את אבי?״ הרהר יהודה בלבו. והאיש המשיך) — אוכל להציע לך „נומער״ בזה, מן המובחר, בעשרים פראנק הדונם, ואם יהושע „שלכם״ קבע שמונה־עשרה פראנקים מחיר הדונם ב„בית הקברות״ שלו, הרי כאן שוה דונם פי חמשה!

נדהם יהודה ממבול הדברים שניתך עליו, הביט מבולבל אל המדבר אליו ובשפה רפה ענהו:

— אבי, היושב עדיין בחוץ־לארץ, קנה נחלה בחדרה ע״י טיומקין.

פני האיש אדמו פתאום מכעס, ובקול רם כמעט גער ביהודה:

— את הכל אתם מכניסים בבטן אחת. ולאביך, מחל־נא, בחירי, תכתוב, כי עשה שטות, במחילה מכבודו. האין קברים שם אצל ה„פוני״? — וכבר ביקש ללכת, אך פתאום נזכר יהודה דבר חשוב מאד ובקול חזק יותר שאל את איש־שיחו הכעסן:

— ייטיב־נא להגיד לי, באיזה דרך הולכים מכאן אל המקום, שבו ישבו ה„ירקונים״? והמקום הזה, שאנו עומדים בו, הוא שנקרא אז „רמתים״?

הביט האיש רגע כמוכה־תמהון בעלם הצעיר, עשה תנועה, כאילו רוצה לירוק הצדה ולעזוב אותו, אך התאפק, ואמר בקול ספק רציני ספק מלעיג:

— אין זאת, כי אם אל קברים בלבד אתם נושאים את נפשכם... — ומיד הפסיק, כאילו התחרט על מה שאמר, כאילו הכהו לבו. פתאום היתה עליו רוח אחרת, נתן ביהודה מבט של רוך ואמר בקול נמוך:

— השעה קצרה, אם תלך עד למקום ההוא, יחשך עליך היום, והמקום

מוכן לפורענות. אך אם רק מרחוק רוצה אתה לראות, עלה שם על ראש הגבעה ההיא — והאיש רמז לו על ראש גבעה מאחורי החצר והשער הנעול, — ותראה מרחוק מבצר עתיק ימים, הוא מבצר אנטיפטרוס, ומן המבצר לכאן תראה פלג מים, הוא הירקון, ומעבר לירקון מזה תראה, אם עין מרחיקה לראות לך, חורבה של בית אבנים, היא חורבת הבית של „יענקל החייל”, שם ישבו ה„ירקונים”. והמקום, אשר רגלינו עומדות בו עתה, נקרא אמנם בימים ההם „רמתים”. אז היו ימים, לא ימינו אלה. ה„ירקונים” קראו כן למקום הזה, כי הם ישבו ב„מעמקים”, ועכשיו גם המקום הזה נמצא ב„מעמקים”, הכל שקועים כאן תשע אמות בתוך האדמה. הדם הישן קפא, ודם חדש אינו בא. הדם החדש זורם לחדרה, אל הקברים החדשים המוכנים להם. ואתה, איש צעיר, אם מתאוה אתה ל„קברינו”, מהר ללכת, פן תאחר.

גמר האיש את דבריו ונחפז ללכת. גם יהודה הלך לדרכו, ואחרי שעבר כמה צעדים, הפך את פניו לראות עוד הפעם את האיש, והנה גם האיש מחזיר פניו ומביט בו.

יהודה יצא מן המושבה אל אחורי חצר, הסגורה מארבע רוחותיה, ורגליו צעדו בדרך שעגלות עברו בו. משני עברי הדרך היו נטועים כרמים צעירים. שלבשו עתה ירק, ושדות תבואה, שעורה וחיטים, והשעורה התחילה כבר להבשיל. לבו נעשה טוב עליו למראה הנוף, שכה אהב תמיד, ובצעדים רחבים צעד קדימה אל עבר הגבעה שרמז לו עליה איש־שיחו. והנה לקראתו איש רוכב על סוסה אבירה, והוא לבוש עביה וחבוש קאפיה ורובה תלוי לו על כתפיו. וסייחה זריזה, גבוהה ודקת־רגלים רצה בצדה של הסוסה. „בידואי ?” שאל יהודה בלבו והביט בסקרנות אל הרוכב. וכשהגיע אליו ראה יהודה, כי אמנם בגדי הרוכב כשל בידואי הם, אך פניו פני יהודי, עגולים, רכים, עטורי זקן קטן בהיר, ועיני האיש בהירות, טובות ומביטות אליו במבט רך ובענין. עצר הרוכב את סוסתו, וגם יהודה עמד ובבת־אחת כמעט קראו זה לזה „שלום” ! ולמשמע ה„שלום” מפי האיש הלובש עביה וקאפיה נמס לבו של יהודה, והאיש הרוכב הוסיף להביט אליו במבטו הרך והטוב ואמר באידיש :

— לאן פניך מועדות, אדם צעיר ?

— לראות את חורבות ה„ירקונים”.

— אה, מאוחר. עוד מעט יחשיך היום.

— רק אל ראש הגבעה אשר שם לפנינו אעלה, ומשם אביט ואראה, עין חדה לי ומרחיקה לראות.

— גם עד ראש הגבעה מאוחר כבר ללכת. הלא לא תלון שם. ובשובך, יחשיך עליך היום בדרך. אין א נ י מ ר ש ה לך ללכת בשעה זו.

— מי אתה, שאינך מ ר ש ה לי, הרי לא אבי הנך ? — שאל יהודה בצחוק, וגם האיש צחק.

— לא אביך אני, אבל שומר המושבה והשדות אני...

— ש ו מ ר ? — שאל יהודה ביראת־הכבוד. — בראשון השומר הוא ערבי.

— את ראשון „שומר" הבארון. הם „בנים יחידים" שלו, ואנחנו בבחינת „בנים חורגים", ועלינו לשמור על עצמנו.

— ומה שמך, שומר ?

— שמי יהודה.

— גם שמי יהודה. — כמעט לחש יהודה שהיה נבוך ומבולבל קצת.

— לאבינו ישראל היה רק „יהודה" אחד, לעם ישראל יש „יהוד־ים" רבים... — אמר האיש וצחק בקול רם, וגם יהודה צחק עמו. האיש מצא חן בעיניו. ירד השומר מעל סוסתו, החליק על צווארה בידו השמאלית ואת ידו הימנית הושיט ליהודה, שלחצה בלבביות. ואז אחז הרוכב בידו הימנית ברסן הסוסה להוליכה אחריו וליהודה אמר :

— בוא, תשוב עמי למושבה, תלון עמי ומחר, אם תרצה, נרכב יחד ואראה לך את מקום ה„ירקונים".

— לא אוכל להשאר למחר, באשמורת הבוקר יוצאת העגלה הזכרונית, שאני נוסע בה לחדרה.

— מה לך, עול ימים, ולחדרה ? הרי בראשון אתה יושב, כאשר הבינותי מדבריך.

— אבי קנה בה נחלה... אני לא אהיה ראשוני... אני אהיה חדרתי...

— יפה אמרת, בני, כך נאה. קרקעות חדשות, להתפשט בכל הארץ, לארכה ולרחבה. אין לעמוד במקום אחד. ואת הקרקעות החדשות יש לישב ולא להזניחן. אסור לקנות קרקע ולא לתקוע בה מחרשה. הקושאן אינו קובע, המחרשה היא הקובעת.

יהודה הביט אל המדבר בעליצות וברגש של כבוד, ובקול נמוך אמר :

— פגע בי לפני זה אדם אחד במושבתך ולעג לאבי ולי בגלל חדרה ואמר לי : החסרים קברים אתם ?

— דברים של יושבי־קרנות. גם לנו היו אומרים כך. ואמנם הרבה קברים נחפרו במקום הזה. ואף־על־פי־כן הולכת פתח־תקוה ונבנית ולא תשוב להיות עמק עכור. אם אין קברים בראשונה — אין בנינים באחרונה. היו ימים, והייתי אחד ויחיד כאן בכל מרחבי השדות והביצות הללו. לאחר החורבן הראשון היה הדבר. אחר־כך היינו שנים, והיינו שלושה. ועכשיו ברוך השם, ישוב. ישוב קטן, אבל ישוב מצורה באדמה. ועתידה פתח־תקוה להיות

אם בישוב. וגם בחדרה ירבו הקברים. איני רוצה להשלות אותך. יודע אני את המקום הזה. אבל אין דבר. חדרה תפול, חדרה תקום, ועל קבריה תקום מושבה גדולה.

כשהגיעו עד לבית השומר, כבר כיסו צללי הערב את המושבה. והרוכב אמר:

— מה היית עושה עתה לבדך על־פני הגבעה בשדה? עול ימים אתה!

קשר השומר את הסוסה במקומה והכניס את יהודה אל ביתו נמוך התקרה; ושם, באפלולית, קידמה את פניהם אשה בעלת עינים מאירות, בחן על שפתיה ברכה את האורח הצעיר, ועד מהרה הדליקה עששית והגישה לפני הבאים ספלי קפה. שניהם גמאו את הקפה הריחני ברצון. בעל־הבית יצא לדאוג לסוסתו ובעלת־הבית חקרה בינתים את אורחה, מי הוא ומנין הוא ומה מעשהו. ובשוב בעל־הבית, רחץ את ידיו והציע לאורחו לסעוד עמהם סעודת־ערב.

— כבש לא אספיק לשחוט בשבילך, אבל לחם אפוי מקמח החיטים שלי תאכל ותפוחי אדמה מגינת זוגתי ודג־מלוח משל ידידנו יחזקאלי.

אמנם כ„כבש" היה ליהודה האוכל אשר אכל, כי רעב היה. והאוירה שבבית, מתחת התקרה הנמוכה, היטיבה את לבו. גם מן ה„משכב" בביתה של „כצכה" ניצל יהודה, כי לאחר שגמרו את סעודתם, יצא עם בעל הבית לערוך „סיבוב" במושבה, וכשחזרו, מצאו את העגלה הזכרונית באה, ועד אשמורת הבוקר ישבו יהודה ושומר המושבה על־יד העגלה. הסוסים לעסו את השעורים, והשומר ובעל־העגלה שוחחו על הדרך לזכרון־יעקב והעלו שלשלת זכרונות ומאורעות הקשורים בדרך הזאת.

יהודה ישב והקשיב.

ב. בדרך

חלפה אשמורת הבוקר, האפלה הלכה והחוירה, מן החושך החלו להזדקר צריחי החורבה העתיקה של מבצר אנטיפטרוס, צללי הלילה נעלמו לאטם. יהודה כבר למד לאהוב את לילות כנען, אבל הפעם לא אליהם ואף לא אל החורבה של ההיסטוריה העתיקה נשא עיניו ולא להם הלם לבו. עיניו היו מבקשות לראות את החורבה של ההיסטוריה החדשה, חורבת ביתו של „יענקל חייל". מיום ששמע בפעם הראשונה את שמם של ה„ירקונים" מפי אנשי־שיחו ב„חן מנעולי" אהבם, וכאחים וקרובי משפחה היו לו. אך למרות כל מאמציו לא ראה דבר. והעגלון הזכרוני לא שם לבו לשאלתו, ששאל פעם ופעמיים על שרידי החורבות של ה„ירקונים". כל תשומת־לבו היתה נתונה לדרך ולחתחתיו,

כדי להדריך את שלשת סוסיו ועגלתו בשלום. והנוסעים, אנשים מבני חיפה, לא הבינו כלל, מה ה„נער" הזה, היושב בתוכם, סח? מאחורי המבצר ראה יהודה רכסי הרים, ותמה בנפשו: „היכן נגמרים כאן הרי־יהודה ומתחילים הרי־אפרים?" אבל לאחר כשלונו בשאלותיו הראשונות לא העז לשוב ולהטריד את שכניו בעגלה. והעגלה התנועעה כשיכור, ברדתה אל מוצאי הירקון. פתאום עצר העגלון בסוסיו, קפץ מעל דוכנו לארץ ושפתותיו דובבו בלחש, שנשמע לנוסעיו:

— מי יתנני לא לטעות כאן ולמצוא את המעבר הנכון...

הוא צעד קדימה לעבר המבצר, שנתבלט עכשיו היטב על מרומי גבעתו לאור קרני שמש הבוקר, שגרשו את צללי הליל מפניהם. יהודה קפץ מן העגלה, רץ והשיג את העגלון והסתכל בו בענין רב.

— מה אתה מבקש? — שאלהו יהודה בחצי־לחש.

— רואה אני, שמשתוקק אתה להיות בעל־עגלה, בחורי.

— לא... אבל רוצה אני ללמוד ולדעת את הדרך הזאת. אצטרך לנסוע בה בעגלה שלי.

— ובכן מתכוון אתה באמת להיות בעל־עגלה. חבל, עדיין צעיר אתה מכדי לעמוד בנסיוננו.

— אני... אבי קנה נחלה בחדרה... ובעוד זמן־מה נתישב בה.. והרי נצטרך לנסוע ליפו.

— אהא! חבל, חבל פי כמה... וכי לא מצאתם לכם מקום נאה יותר לישובם של בני־אדם?

העגלון ויהודה נשתתקו פתאום. מן העבר השני ירדה לעומתם אורחת פרדים נושאים משא, ועל החבילות ישבו אנשים. ה„חמרים", שצעדו לפני פרדיהם, ומקלות עבים וארוכים בידיהם, גששו בבוץ שלפניהם והעבירו בשלום את פרדיהם, וכשנתקלו בשנים, שעמדו לפניהם, שהו רגע ובירכו את בעל־העגלה כמכירים ישנים באידיש...

— יהודים!... — קרא יהודה בתמהון. כי החמרים היו בעיניו כערבים, בגדיהם ומראה פניהם העידו בהם.

החמרים זקפו ביהודה מבט של תמהון מעט, ואחד מהם, בעל שפם צהוב, אמר בלגלוג באידיש שנונה:

— וכי מה חשבת, כי רק הלבושים כ„צרפתים" יהודים הם? — וחבריו צחקו בקול רם.

בעל־העגלה ויהודה חזרו אל העגלה, הזיזו את הסוסים, וכשהגיעו עד למעבר, דפק בהם בעליהם והצליף בשוטו על כל שלושת סוסיו בבת־אחת.

הם נכנסו לבוץ, העגלה שקעה עד למחצית גלגליה, אך הסוסים המוצלפים התאמצו עוד, והעגלה יצאה בשלום אל העבר השני.

— עשה לך סימנים פה, ותדע את המעבר הנכון, כשתגיע לכאן בעג־לתך! — זרק בעל־העגלה כלפי יהודה בלגלוג.

יהודה נכלם מעט, ושכניו שבעגלה הביטו אליו בתמהון ולא ידעו פשר דבר.

כשהגיעה העגלה לכפר הראשון שאחר המבצר, הוא זלזילה, כבר הת־רוממה השמש מאחורי ההרים. בעל־העגלה עצר את סוסיו ליד הבאר, אשר ממנה שאב ערבי זקן מים בדלי גדול וימלא את כדיהן של הערביות שסבבוהו.

— כאן אשקה את סוסי, ואתם רחצו ידיכם. בקלקיליה לא אתעכב, ה„חבריה" מידים אבנים, וב„נבי סימון" נשהה לארוחת בוקר. מים קשה לקבל שם... הרי שם „יריד" עתה כל בוקר.

הדברים על ה„אבנים" ועל ה„יריד" היו סתומים ליהודה, אבל חשש לשאול. ברי היה לו, שאין לב בעל־העגלה אליו ואל שאלותיו. במחיר כמה פרוטות שאב הערבי הזקן מים להשקות את הסוסים, ומן הדלי האחד רחצו כל הנוסעים את ידיהם ואת פניהם ונסעו. בין הכפר הראשון לשני היתה דרך כבושה, האדמה היתה אדמת טיט שנתיבשה והעגלות „סללוה". הסוסים המזורזים בשוט בעליהם עברוה עד מהרה. הם הגיעו אל הכפר השני, קלקיליה, ושם מצא יהודה את פתרון חידת ה„אבנים". כשעברה העגלה ברחוב הצר, בין בקתות החימר של הכפר, התחילו „נעלמים" זורקים בה אבן אחר אבן. הפלחים, שנפגשו בעגלה, הרימו קולם ובחזקה „גערו" ב„ילדים", שלא נראו לעין, אבל זריקת האבנים לא חדלה, אלא גברה מרגע לרגע. ביקש יהודה לקפוץ מן העגלה ולרוץ אל אחורי הבתים, למצוא את ה„ילדים", אך בעל־העגלה גער בו ובקול תקיף צווהו לשבת:

— עול ימים שכמותך, גדולים ממך ניסו לתפשם והעלו חרס בידם...

כשיצאה העגלה מן הרחוב הצר אל המרחב, התפרצה מאחורי הבתים חבורה גדולה של „שקצים", עיפרו בעפר, המטירו רסיסי אבנים על העגלה ושרו בקול: „י־יהוד, ביח ביח—חוד ראסך פיל טביח..." וה„גדולים" הגוערים נעלמו מן העין. הפעם הרים בעל־העגלה את שוטו, הצליף באויר וגער בעברינים הקטנים. אלה נדחקו לאחור וחזרו ופרצו קדימה, וכך נמשך ה„משחק" עד שהתרחקה העגלה ונעלמה.

מימינה של הדרך, שדמתה יותר לשביל, עמדה תאנה עתיקת ימים ומרובות הענפים והדליות, שרק באביב חנטו פגיה ופותחו עליה. העץ גדל בתוך חצר כמעט מעוגלת, המוקפה גדר של אבני שדה, ובפינת החצר עמד בנין אבנים, עתיק־ימים אף הוא, שכיפה עגולה ובולטת לו במקום גג. לפי המסורת

הערבית היה זה קברו של ה„נביא" שמעון בן יעקב. ובשעה זו, כשניגשה העגלה, שנסע בה יהודה, אל המקום, מילאו „בני יעקב" את כל החצר. מהם ישבו בצל התאנה על הארץ, מהם „רכבי" על בדי העץ, ומהם עמדו נשענים אל העגלות, שניצבו בשירה מחוץ לחצר, והסוסים לעסו שעורים מתוך שקיקים, שהיו תלויים להם בראשיהם. חלק מ„בני יעקב" התהלכו זוגות־זוגות בריחוק מקום, שוחחו בלחש ובתניעות ידים וראש. עכשיו הבין יהודה גם את פירוש המלה „יריד", שנזרקה קודם מפיו של העגלון, ואמר בלבו: „מה מוכרים כאן, ומה קונים?" אחדים מבעלי־העגלות, שעמדו כאן, קידמו בברכה את פני העגלון הזכרוני כמכירים ישנים ושאלוהו על דבר המעבר שליד ה„מבצר". והוא ענה בקול רוגז במקצת, כשהתחיל לפתח את סוסיו:

— יפה... הלואי והיה יפה כך מזלו של „טערק שיקסע".

מן הקהל ומצד ה„זוגות" הביטו אל העגלה החדשה ואל נוסעיה. אך לא מצאו, כנראה, ענין בה ולא חדלו משיחותיהם. כמה יהודים התפללו תפילת שחרית, תפילת־דרך קצרה, מהם בטלית ותפילין ומהם בלי טלית, וגם ניסעי העגלה נצטרפו אליהם. אחדים אכלו את לחם הביקר. מקטעי שיחותיהם, שקלטה אזנו של יהודה, ומדבריו המעטים של העגלון, שפיו, שהיה סגור למן הבוקר, נפתח עתה, לאחר שהריק אל תוכו כוס קטנה של עראק ועיד אחת וקינח בלחם ובצל, הבין יהודה את ענין ה„יריד". כאן נפגשו קוני הקרקעות, „צירים" שבאו בשם „אגודות" מחוץ־לארץ וסתם יהודים ה„מתעניינים" בקנית קרקעות, ומוכרי קרקעות, ערבים וסרסורים יהודים מיפו וחיפה, צפת וטבריה. היו ערבים, שלבשו בגדי יהודים ועברים שלבשו בגדי ערבים, כדי לרמות את הבריות, שלא יכירום מתחריהם. כל אלה, הקונים והמוכרים גם יחד, היו משוטטים בכל קצוות הארץ ומתרוצצים מן הדרום לצפון ומן הצפון לדרום, היו לנים בכפרים וב„חנים" בדרכים, ורבים היו מגיעים ל„נביא סימון", תחנת הבוקר הראשונה, שבה התפללו ובה אכלו פת שחרית. לפעמים היו „נגמרים" כאן גם „עסקים", כותבים ראשי פרקים של „חוזים", מונים דמי־קדימה וחותמים בעט ובאצבע. ולפעמים מתגלעים כאן „ויכוחים" וריב־דברים, ויש אשר יגיעו גם לחרפות וגידופים ואפילו למהלומות.

יהודה עמד משתאה והסתכל ב„צבור" הזה ושכח את פת שחריתו, אשר בילקוטו. בעל־העגלה, שלבו נעשה טוב עליו אחרי הלגימה, שאלהו בקול רך:

— היש את נפשך, בחורי, לצים היום? — ובדבריו רמז לחבריו העגלונים רמז, שמתוכו הבין יהודה, כי כבר לחש להם משהו על חשבונו, ואמנם אחד מהם, אדמוני ורחב־כתפים, ניגש, הביט אליו בלעג־מה ושאלו:

— ומה בחור שכמותך יוזם לזרוע באדמת חדרה, צימוקים או שקדים?

וחבריו מילאו צחוק פיהם. אין זאת כי אם כולם כבר לגמו לגימה מן הערא̤ק. ועוד אחד מהם הסב את פניו אל יהודה ושאלו:

שמן־קיק וחינין הבאת עמך בילקוטך?

— אצלנו בזמרין... — פתח עוד אחד מחבורת העגלונים — בא פעם בחור שכזה, דם וחלב, זה עתה התיקוהו משדי אמו, וחפצו היה לעבוד דוקא במעדר. הוא ידע אותיות קטנות, יכול היה לשמש עוזר בחנות. ולו, דוקא המעדר „נתחשק" לו. עבד חודש, עבד חדשיים, חלה בקדחת, התחיל, במחילה להשתין בדם והלך ל„מנוחות" בבית הקברות. אפילו מצבה לא הציבו על קברו.

המספר ביקש, כנראה, לבדח את דעת שומעיו, אך החטיא את המטרה. „מרה שחורה" השתלטה על השומעים, צל כיסה את הפנים השזופים, ומבטי העינים הושפלו. ומן החבורה יצא אחד, אשר שיבה זרקה כבר בשערות זקנו העגול, המקיף את סנטרו ולחייו, ועינים טובות לו, ו„יארמולקה" לו על ראשו, הניח את כף ידו על שכמו של יהודה ואמר לו בקול רך:

— אַל תשמע לדבריהם של גסי־רוח אלה, ב„חנים" גדלו, צורה של אות יהודית אינם יודעים. אמנם אינם רשעים, ויכולים הם גם לגמול חסד עם איש ולעשות טובה, אך הגסות בעוכריהם. לפי ה„פילוסופיה" שלי, מי שלא למד בנערותו ואין לו גירסא־דינקותא — אין לו מה לזכור כל ימי חייו. ואתה, בחורי, אַל תדאג. בקדחת אין מחסור לא רק בחדרה. גם אצלנו, בפתח־תקוה, אינה חסרה וגם בזכרון. ואף־על־פי־כן, ברוך השם! „לעולם חסדו".. סיים האיש את דבריו ופנה אל חבריו: — חבריא, הגיע זמן קריאת „יאללה!", ריתמו הסוסים, „ויסעו בני ישראל"...

בעלי־העגלה פנו לרתום, והנוסעים להדחק אל העגלות. יהודה עמד בודד מן הצד ודמעות חונקות גרונו.

לאחר חצות־היום, אחרי שעברו עוד שני כפרים, נטתה העגלה שמאלה. הנוסעים, שהיו כולם בני חיפה, רגנו על שסרו מן הדרך ההולכת זכרונה. העגלון טען, כי מלכתחילה הודיעם, שיש לו „נוסע" לחדרה, והוא גם שילם לו „מג'ידי" נוספת. בכל זאת לא יביאהו עד חדרה ממש, אלא יורידהו על הגבול. עיני יהודה היו צמודות אל האופק, וביקשו את חדרה. העגלה עברה ליד עץ יער בודד, שגדל בשדה ונראה מיותם כל כך, שלבו של יהודה נתכווץ בקרבו. „בודד זה — מה לו פה? יד מי נטעתו, ועין מי היתה פקוחה עליו, עד אשר עלה וגדל?"

— כשנעבור עוד גבעה אחת אחרי העץ הזה, תראה מרחוק את ה„חן" שלך. — אמר בעל־העגלה, בפנותו אל יהודה. ובקולו נשמעה הפעם נעימה

רכה. אין זאת כי אם נכמרו רחמיו על העלם. לבו של יהודה פעם בו. „אכן עץ בודד זה תעודה גדולה לו: לבשר את קרבת חדרה".

הסוסים משכו מתוך מאמץ יתר את העגלה בשביל החול ויטפסו ויעלו לגבעה שניה. — והנה חדרה שלך! — קרא העגלון בקול רם והראה באצבע על נקודה שחורה מנגד, בראש גבעה נישאה. נדמה היה ליהודה, שהוא שומע את הלמות לבו. הנה המקום, שנועד לו לשזור בו את חוט חייו, את חוט חיי עמו. עברו עוד גבעה, ועוד אחת. והנוסעים רוטנים שוב, והעגלון משים עצמו כלא שומע, ואומר בלבו: „לא אעזוב נער יחידי לבדו בשדה".

עברו עוד גבעה אחת, ירדו מעליה והנה תעלה.

— הרי גבול אדמתך... — אמר העגלון ונאנח אנחת הקלה. ניכר היה, שהוקל גם ללב הנוסעים. ויהודה ישב, כמאובן, במקומו. העגלון הסתכל בו ברכות. לפי המדובר צריך יהודה לרדת כאן וללכת ברגל למקום תעודתו. לבו לא נתנו להזכיר ל„נער", כי עליו לרדת, אבל חזקה עליו תביעת הנוסעים, והוא אימץ את לבו ואמר לו. בזריזות ירד יהודה ממקומו ולקח את ילקוטו. הוא נשא עיניו למרחוק, לכל מרחב האדמה שנגול לפניו. ופתאום פרצו המלים מפיו:

— אדמתנו... מה יפה המקום הזה, ימה טוב הוא. טובה האדמה מאדמת ראשון.

גיחוך קל עבר על־פני אחד הנוסעים, איש חבוש תרבוש תורכי, ופניו עגולים ושמנים, שכל הדרך שתק ורק ב„נבי סימון" התלחש עם איש לבוש כמוהו. והוא אמר ליהודה בלעג:

— הבקעה הזאת שלפניך, ה„יפה" — ביצה היא, שיבשה במקצת. זוהי הקטנה בין ביצות חדרה. יש מהן שאינן מתיבשות אפילו בקיץ. ומהן באה הקדחת הממארת. אדמה משכלת יושביה היא. שאו עיניכם: אין כפרים בכל הבקעות הללו. כולם נחרבו, ותושביהם מתו, או ברחו. שם, על „אדמתכם", מזרחה, יש כפר צ׳רקסי, הורי זוכרים אותם מיום בואם לארץ. גבורים היו כולם, ועתה... רובם מתו, והנשארים צללי אדם. הכניסוך בבוץ, איש צעיר. ואתה — דמיך ודמי בית אביך בראשך. אילו פנית אלינו, ולא אל טיומקין ואל ה„מושיע", „המכניס", היינו נותנים לך נחלה בקרן בן שמן, על־יד חיפה, או טבריה העיר הקדושה.

— מרגלים אתם! — נתמלטה גערה מפי יהודה והוא עזב את העגלה והלך קדימה. בעל־העגלה קרא אחריו:

— הזהר, לך רק בשביל שלפניך, אַל תפנה ימינה או שמאלה!

יהודה לא הסב ראשו והלך במשעול הצר לעומת הבנין האפור, שנראה לו מרחוק. העגלה נעלמה.

•

ג. קנה ראשון

יהודה הלך בדרכו ושאף מלוא ריאותיו את האויר הרענן והלח, שעלה מן הבקעה, הוא הרהר: „למה מעלילים האנשים רעי־הלב הללו על המקום הנפלא הזה? הלא אויר צח כזה לא שאפתי מיום שבאתי לארץ־ישראל". ובהוסיפו ללכת, הרגיש פתאום חולשה בכל אבריו, ולבו כאילו נלחץ בקרבו. „מה זה היה לי?" ופתאום נזכר וצחק מלוא פיו. הרי הוא צ ם כל היום. מסעודת־הערב בביתו של השומר בפתח־תקוה לא בא אוכל אל פיו. „כחתן ערב חתונתו", נצנצה מחשבה עליזה בלבו, והוא חזר וצחק בקול רם. מישש בילקוטו ומצא בו את מנת־האוכל, שהזמין לעצמו אתמול, קודם צאתו מיפו לפתח־תקוה. לפניו, בצד המשעול נראתה לו אבן בודדה. „מאבני המקום", אמר בלבו, נטה מן המשעול, ישב על האבן, הוציא את מזונותיו — פתות, זיתים, גבינה וביצים שלוקות — „סעודה כיד המלך"... — ואכל בהנאה רבה. „סעודתי הראשונה על אדמת חדרה".

„אבל לא מפרי אדמתה", באה מחשבה אחרת אל לבו. ושוב נצטחק לעצמו ובקול רם אמר:

— עוד נזכה ונאכל מפרי א ד מ ת ה לשובע... — בחיבה הביט אל האדמה המשתרעת לפניו. „הלא טובה היא האדמה הזאת ופוריה, אדמת חיטים... אבי ישמח לראותה", — חשב בלבו.

השמש נטתה לערוב. פתאום הגיע לאזנו קול שעטות של פרסות סוס. החזיר פניו לאחוריו ולא האמין למראה עיניו. שוב רוכב על סוסה, כמו אתמול בפתח־תקוה. גם זה לבוש כבידואי, ופניו לא היו כפני בידואי. וגם זה קצר־קומה, ופניו עגולים וארשת של טוב־לב להם, ורובה תלוי לו על כתפו, אבל אינו ב ה י ר: פניו שחורים, ועיניו הנוצצות שחורות גם הן. „ואין סיחה רצה אחרי סוסתו". דלקו מחשבות בלבו של יהודה. בזו אחר זו ובצחוק קל על שפתיו קם מעל האבן שישב עליה והישיר מבט אל פני הרוכב. הרוכב קרב אליו, עצר בסוסתו, נחן בו מבט חוקר ודורש כאילו בחן אותו בעיניו, מכף רגליו ועד ראשו, ובצחוק קל על פניו שאלו ר ו ס י ת:

— מי אתה? ומאין באת? ומה הביאך הלום?

פניו של יהודה הוארו מרצון. קולו של האיש, דיבורו וצלצול לשונו כל כך קרובים לו, כאילו ה„בידואי" הזה, המדבר רוסית צחה, מכירו הוא מעידן ועידנים, מכיר יקר.

— יהודה שמי, מאוקראינה אני, ועגלה זכרונית הובילתני לכאן... — ענה גם יהודה רוסית בקול עליז. צחוק אדיר התפרץ מפיו של הרוכב, והדו נתגלגל למרחוק. וכשכבש האיש את צחוקו, אמר:

— העגלה הזכרונית הביאה אותך מאוקראינה עד הנה? — ושיב צחק, ויהודה עמו, כי צחוק מגרה היה לו.

— לא! — השיב יהודה בעודו מצחק — רק מיפו הביאתני העגלה... פועל אני, עובד בכרמי ראשון, ואבי קנה אדמה, פה בחדרה.

— אה! ובכן, שומר אדמתכם אני. הרשני נא להציג עצמי לפניך. ובתורת שומר ריאה אני לחובה לעצמי להעיר לך, כי במקום השומם הזה לא כדאי לשבת על אבן ולסעוד את הלב בביצה שלוקה. — מבטו נפל על קליפת הביצה ליד האבן, ושוב מילא פיו צחוק.

הרוכב קפץ מעל סוסתו, הושיט את ידו ליהודה, והתודע:

— הורביץ... — ושוב בחנו עיניו את יהודה, ואור חדש זרח על פניו

— אמור־נא לי, האתה הוא העלם, שאולגה סיפרה לי עליו? אתה! חי נפשי... ממש כך קו אל קו, תיארה אותך לפני. הכרתיך! — ושוב לחץ את ידו של יהודה, שעמד לפניו מבוייש קצת ירעד מהתרגשות.

— אתה מכיר את אולגה?

— יש לי הכבוד ליהנות מחסותה. היא ציותני ללכת לכאן וקוראת לי: „הורביץ הרוכב".

— ואני ראיתיה רק פעמיים.

— ואת השם, שהיא קוראת לך, יודע אתה? „העלם של טיומקין". אשה נפלאה! האם לא היית הולך באש ובמים, אילו שלחה אותך? — יהודה שתק נבוך מעט. — ואני הייתי הולך! ועתה בוא אתי. אוליכך ואביאך, לא אל אש ולא אל מים, כי אם אל חבריך, אכריך, שלשת כובשי חדרה.

— ידעתי! ליוליק, מנדלי ובײלין. — קרא יהודה בקול.

— גבור חיל, אין כמוך! הכל גלוי וידוע לפניך. האינך מתכונן כבר לכתוב כתבות ל„המליץ"? אולגה סיפרה לי, כי אתה כותב מכתבים לבית אביך בשפת ישעיהו.

פני יהודה אדמו ועיניו שפלו.

— עוד לא מלאו לי — אמר בשפה רפה — ששה חדשים מיום שבאתי ארצה.

— וכמה חדשים הנך בכלל על־פני האדמה של רבש"ע?

— גם אתה חושב אותי ל„צול ימים"? לפני חודש מלאו לי שבע־עשרה שנה!

— הו־הו! כמה זקן אתה! סלח לי, שאמרתי עליך כי „צול ימים" אתה. יחבוקי־יד הלכו שניהם בצעדים רחבים קדימה, והסוסה אחריהם, בלי שיאחז הרוכב ברסנה.

הם הגיעו אל באר נאלחה. נשים וילדים בידואים ישבו סביב לה.

יהודה היה צמא מאד וביקש מאת אחת הערביות להשקותו מים מכדה. אך מלוהו אחז בשרוולו, עיכבו ושאלו, היש לו מטפחת נקיה בילקוטו.

— יש, — השיב יהודה בתמיהה.

— ובכן הוציאה־נא אותה אלי.

יהודה עשה כדבריו. מלוהו שם את המטפחת על פי הכד ואמר:

— עכשיו שתה, אך המעט לשתות, באוהל נשקה אותך תה בלימון.

יהודה לגם כמה לגימות, וכשגמר לשתות והסיר את מטפחתו הרטובה מעל פי הכד, ראה שהיא מכוסה כולה כתמי חול...

— על כן לא נתתיך לשתות. אין לשתות את המים המאררים הללו בלי לסננם תחילה. לא רק חול. לפעמים תמצא בהם גם עלוקות, והן דבקות בלשון.

— וכך חיים בני־אדם? — שאל יהודה, כשהוא מסתכל בנשים, היושבות על פני האדמה, שפניהן צהובות ובילדים העירומים והמלוכלכים, וזבובים „חונים" על פניהם.

— כך, כך... — ענה הורביץ, ועל פניו הטובים והיפים עבר צל קל של עצב. — הנה — רמז כלפי הבנין האפור, שהשקיף אליהם מראש הגבעה הקרובה, — זהו ה„חן", שבו ישבו האומללים, אנשי המקום. עשר משפחות היו בכל השטח הזה של שלושים אלף דונם. אריכי בעל הקרקע. וכשבאנו... תסלח לי: מצאנוהו כולו כ... בית־כסא, מלא גללי בקר וצואת בני־אדם, שהצטברו במשך עשרות בשנים. סגרנוהו על מסגר. הננו יושבים באוהלים כבידואים.

— ולהיכן הלכו גרי ה„חן"? ו א ל ה מי הם?

— אלה הם מבני הבידואים, היושבים בשכנותנו על גבולות אדמתנו. הם באים לשאוב מים מבארנו, כי גם באר כזאת אין להם, ושותים מן השלוליות בימות החורף. ואת אריסיו העביר בעל הקרקע אל נחלתו הגדולה שבמורדי הגבעות ליד זכרון.

בעצב הביט יהודה אל פני המדבר ובעצמו לא ידע, מדוע השרו עליו דבריו רוח של עצבות. ברגע זה בא אל הבאר איש צעיר, הוא היה רכוב על סוס, ובידו החזיק ברסנם עוד שני סוסים, שצהלו אל הסוסה של השומר.

— הנה בא ביילין להשקות את סוסינו — אמר השומר ליהודה. ובפנותו אל האיש, שקפץ מעל הסוס המשיך, — אורח בא אלינו. אחד ממתנחלי חדרה הוא ויודע את שמך...

האיש, בחור שחרחר, גבה קומה, הביט בסקרנות אל יהודה.

— שמואל אמר לי את שמות כל שלשתכם, — אמר יהודה. — רק שמו של הורביץ לא ידעתי...

— שמואל? זה ה„אדיוטאנט״ של אולגה שבראשון? ואתה, הלא ראיתיך פעם כשבא טיומקין אצל אולגה?

— כן...

— אולגה רוגזת עליך. היא קיותה, כי תהיה לה ל„אדיוטאנט״ חדש, והנה מתחמק אתה.

— אני עובד תמיד וחס על זמני לבוא ליפו. וקשה לי להטריד...

ביילין שאב בדלי מים מן הבאר, השקה את הסוסים ובשעת מעשה זימר זמר עליז, ויהודה מיהר לסייע לו ביד חרוצה ונתן עיניו בסוסים לבחנם.

— רואה אני, כי חובב סוסים אתה, — אמר השומר אל יהודה, — וגם לרכוב ידע אתה?

— הנני מוכן להתחרות אתכם! — קרא יהודה בעירנות, ומיד אחז ברסן אחד הסוסים, החליק בידו על רעמתו ובקפיצה זריזה אחת עלה ורכב על גבו. ביקש הסוס להשתחרר מרוכבו הבלתי קרוי, אך עד מהרה השתלט עליו יהודה, ופניו זרחו משמחה ונצחון. בדהירה עבר פעמיים מסביב לבאר והעומדים עליה.

— בן־חיל! — קרא השומר.

— ראוהו, — קרא ביילין בהשתוממות, — רוכב הוא בלי אוכף ובלי מתג בפי הסוס.

— בן כפר, ולא עירוני כמוך. מן האוהל ועד כאן חבשת אוכף! זה העלם יכה שרשים בארץ. ועכשיו — סיים השומר ברצינות, — הביתה, השמש כבר שקעה, ובחורנו זה, דומני, רעב. — ומיד עלה על סוסתו, לחצה, כחץ מקשת נישא לעבר הגבעה והשאיר את חבריו במקומם. כעבור רגע נעלם.

— אכן, זה הוא רוכב, וזאת היא סוסה! קרא יהודה בעליצות. ושניהם עלו כל אחד על סוס.

שני הרוכבים ושלושת הסוסים עברו לאטם מסביב ל„חן״ וכשהגיעו למקום, שעמדו בו שני אוהלים, ראה יהודה כי אלה לא היו אוהלי־צמר שחורים כאוהלי הבידואים, אלא אוהלי־בד לבנים, כאותם שראה נטויים בירושלים ב„חצר הרוסית״ מטעם חברת קוק. ליד אחד האוהלים עמד השומר ועמו עוד שנים ודיברו. האחד היה גבוה ורזה, שערותיו ועיניו היו שחורות וזקן שחור ומרובע לו בקצה סנטרו. השני היה נמוך ממנו, בהיר שערות ובהיר עינים. שניהם נעצו עיניהם ביהודה: ודאי כבר הוגד להם עליו. כשקפץ יהודה וירד מעל הסוס, ניגשו אליו השנים, נתנו לו את ידם וברכוהו לשלום. יהודה ידע מראש, כי הגבוה הוא „ליוליק״, מן הסיפורים, ששמע עליו בראשון, ידע זאת, והשני הוא איפוא מנדלי.

— אתה הוא ליוליק, האין זאת ? — פנה יהודה ברוסית אל הגבוה, אך מיד נבוך מ„העזתו". האיש גיחך אליו, אך כבש תיכף את צחוקו:

— וכי „גביע" של יוסף יש לך, שאתה יודע לנחש ?

— ידעתי כיצד הפלת בפח את השודדים שבחולות עיון, — ענה יהודה וכל העומדים צחקו.

— נכבד את אורחנו בכוס תה, כי צמא הוא מאד. — אמר השומר, ובדברו גולל את יריעות האוהל האחד. — כאן „חדר־האוכל" שלנו, ובאוהל השני „חדר־השינה". אנו חיים כאן כבני־מלכים. האוהלים מתנת אולגה הם, מידי חברה לטיולים במזרח השיגה אותם. דואגת היא לנו כאם, שלא נישן ב„חן".

האוהל היה מרובע, מרווח וגבוה כשיעור קומתו של „ליוליק", באמצעיתו, ליד עמוד התוך שעליו נשען האוהל, עמד שולחן ומסביבו חצי תריסר כסאות־עץ, בפינה רתח מיחם („סאמובאר") לשמחתו של יהודה, על השולחן היתה פרושה מפה לבנה, וארבע כוסות נקיות עמדו הכן, וסוכר היה, ותאנים ותמרים. ומאחורי הפינה שבה עמד המיחם, מאחורי הפרגוד, עלה ריח־ניחוח של צלי...

— ביילין שלנו הוא שר־המשקים לסוסים ולנו גם יחד ושר־הטבחים. אולגה הדריכתו בהלכות מטבח לפני שעלה עמנו. — אמר ליוליק בהרחבת־הדעת והזמין את כולם לשולחן. — אילו ידענו כי אורח יזדמן לנו, היינו זובחים זבח וצולים צלי של גדי. הערב תסתפק בצלי הציד של שומרנו. קולע הוא אל המטרה כאחד מבני גבעה. וכיצד נפלת אתה אלינו, אורחנו, מן השמים ?

— מצאתיו בשדה, בביצה הקטנה, יושב על אבן ומקלף ביצה שלוקה. — אמר השומר.

הכל צחקו והיטיבו את לבם בתה הטעים ובפירות. בחוץ כבר נשתלטו צללי הליל, והשומר הדליק עששית. כשהיה אור, סגרו את יריעות האוהל מפני היתושים, שחשו אל האור מכל עבר.

— היתושים הללו עונש הם מהשמים, אלמלא אלה, היינו חיים פה כבגן־עדן. מחר תראה את „ממלכתנו", רחבת־ידים היא !... — אמר ליוליק ושאל את יהודה על מעשהו. הוא יעצו למהר ולבוא אליהם, וסיפר לו, כי על פי פקודת יהושע הזמינו בעלי־מלאכה ומתחילים תיכף בתיקון בדקי ה„חן" ובהכשרת חדריו לדירה, כי חבורת המתישבים הראשונה עומדת לבוא למושבה.

— בוא גם אתה עמהם ! — סיים ליוליק.

יהודה הבטיחו בשמחה, כי מיד לאחר ביקורו של אביו, המתכונן לבוא

בשבועות הקרובים, יתישב בחדרה ולא יעזבנה. הורביץ, שהקשיב קשב רב לדברי ליוליק, אמר בקול נמוך ורציני:

— אילו שמעוני, היינו מהרסים את ה„חן" עד היסוד בו, או סוגרים עליו לחלוטין לשמרו ל„זכרון" העבר. לא הייתי מרשה לשום אדם להכנס בו, שלא ישמש, חלילה, פעם, זכרון מעציב לעינויינו בהוה. יקימו להם העולים החדשים אוהלים, ישבו בהם בקיץ, ועד בוא החורף יבנו בתים.

— קל לך להחליט ככה, „צפור דרור" שכמותך, — פתח ליוליק בהיתול וסיים ברצינות, — עדיין אין לנו „רוכסות" לבנין בתים. הבטיחו וגם התחייבו ליהושע, אך בין כך־אומרים וכך־עושים יש הבדל. ולא כל אחד מן המתישבים מוכן לו כסף בכיסו לבנין בית. משפחה, אשה, ילדים, לא ישבו באוהל בקיץ, כשהשמש לוהטת, כל שכן בחורף, בימי הגשמים. אמנם ה„חן" הוא גאלת, „משתלה" של מחלות... אך אין דבר, ננקהו, נתקנהו, נשפרהו. עשרים וששה חדרים יש בו, וכל חדר הוא דירת ארעי למתישב... בחצר, במקום האשפה, נשתול פרחים.

— הייתי יושב באוהל כל ימי חיי ומושיב בו גם את האשה, שיזמן לי גורלי, ומגדל בו את ילדי.

— אתה, נשמה של בידואי שוכנת בקרבך. נולד „בידואי" על גדות הוולגה!

הכל פרצו בצחוק להלצתו של ליוליק, ובייל;ין נתן אות להכון לארוחת־הערב.

מהיום שבא יהודה ארצה לא אכל מאכל ערב כזה ולא נהנה כל כך מן הישיבה ליד השולחן. ופתאום נזכר במלה הזרה, ששמע מפי ליוליק.

— מה זה „רוכסה"?

— מלה מעציבה, הנח לה! — קרא השומר.

— הננו חייבים לדעת דברים מעציבים, — העיר ליוליק, — „רוכסה" פירושה רשיון לבנין. בלי רשיון אסור להקים בית, או אורוה וכל בנין של קבע, שיש לו גג. יהושע עוד לא קיבל „רוכסות", למרות ההתחייבות של מוכר הקרקע. אחד־העם רוגז על כך, כאילו טיומקין ויהושע התחייבו ואינם מקיימים. כאן אי־אפשר ללכת על־גבי גשר של ברזל.

— אה...! — נתפרצה קריאת צער מפיו של יהודה, כי נזכר כמה רמזים ששמע מפי גיסו. נתן בו ליוליק מבט נוקב והוסיף בעצב:

— אחד־העם שלכם קפדן הוא, מחמיר. כאילו מצדיק הנהו את פינס. כך אי־אפשר...

— הלאה נושאים רציניים! — קרא השומר, בקומו ממקומו, והציץ בשעונו. — הגיעה השעה לשים עין על הנעשה בעולמו של הקב"ה. הנה אצא

לערוך „דור" מסביב לשדה החיטים. ואתה, מגדלי, שים עין על הסוסים, אין לסמוך על ה„עירוני" שלנו — אמר ברמזו כלפי ביילין. — ואתה, ה„שייך" שלנו, תעסיק את אורחנו ב„שיחה ישובית", אך אַל נא תכביד אבנים על לבו. חבל עליו, עדיין „סיח" רך הנהו, ה„אוכף" מוכן לו לימים הבאים.

— גם אני אלך עם מגדלי לשים עין על הסוסים! — קרא יהודה.

ליוליק נשא אליו מבט חוקר, כאילו בדקו ושאל:

— אקדח יש לך?

— לא... — ענהו יהודה במבוכה.

— ולירות באקדח וברובה יודע אתה?

— לא נסיתי...

ביילין צחק בקול רם:

— וציציות יש לך? אולי יודע אתה לירות בציציות?

זקף ליוליק עין זועמת בצוחק ונזף בו:

— כל אדם רשאי ללבוש ציצית או לא ללבוש. אך אַל תלעג... אפשר שהציצית היא שעמדה לעמנו בגולה ומשכתנו בחזרה לארץ־ישראל. — ופנה אל יהודה, — המעדר, שלמדת לעבוד בו בראשון, ברוך ומבורך לנו, הוא היסוד. הוא ואחותו המחרשה. אך כשתבוא אלינו, אל הערבה הזאת, תביא עמך, מלבד מעדרך, גם רובה. תקנה לך ביפו רובה־ציד, או רובה צבאי יוני. וכאן נלמדך לירות אל המטרה. המעדר ביד אחת, והרובה ביד שניה, זהו הדרך שלנו בארץ.

תפוש־מחשבות עמד יהודה ולא גרע עין מן המדבר אליו. עד הערב לא חשב כלל על רובה, אף־על־פי שעיניו ראו רבות ואזניו שמעו על תפקיד הרובה בארץ. הוא לא חשב על רובה בקשר עם עצמו. היצלח הוא לרובה? אולי... בכפרו באוקראינה היה קולע את הכדור במשחקים אל „חוט השערה".

השומר ומגדלי יצאו מן האוהל, איש איש ורובהו בידו, וליוליק אמר לאורחו:

— הבה נצא גם אנו לטייל מעט, נלך לאורך הרחוב שלעתיד לבוא. כבר יש לנו תכנית המושבה משורטטת על־גבי הנייר, ובימים אלה נצייר את גבולות הרחובות והמגרשים, ובבוא האורחה הראשונה של המתישבים, נפיל גורל בין העומדים לבנות בתים.

גם ליוליק לקח עמו את רובהו, הראה אגב־אורחא ליהודה, כיצד טוענים את הכדורים וכיצד מריקים, הושיט את הרובה לארכו והראה לו כיצד מכוונים את הכיוון על־פי שתי נקודות שברובה, אחת חרוטה ואחת בולטת ועל־פי הנקודה השלישית, שמשמש „אויבך"...

— שלש נקודות. כמו שמכוונים את הקו הישר בנטיעות!

—הידד! כך ממש. תדע לירות, כאשר ידעת לנטוע!

האיש הגבוה והמבוגר ספח לו לאורחו הצעיר על שכמו, מעשה חבר, ושניהם יצאו אל האפלה. היה השבוע הרביעי בחודש, והחושך היה כבד, יהודה לא ראה לפניו דבר, אך לא ארכו הרגעים, ועיניו התרגלו לאפלה. הכוכבים, שהיו מפוזרים על־פני השמים הכחולים והעמוקים, האירו קצת את החשכה, ולעיניו הגיחה מתוך השחור תבנית ה„חן" הקודר. וכשהתקרבו אליו, פנה מלוהו ימינה ואמר ליהודה:

— מכאן נלך ישר לעבר הגבעה הנישאה אשר לפנינו. כאן עתיד לעבור רחוב.

רגליהם דרכו בחול עמוק והתנהלו לאטם קדימה, עד שעלו אל הגבעה הנישאה, ושם עמדו.

— אלמלא החושך, היית רואה מכאן את כל מרחבי אדמתנו. מרחב־יה. מן העבר האחד הים, ומן העבר השני מראה ההרים, ובצפון תכלת הכרמל. ידעתי את ראשון בחיתוליה, ידעתי את גדרה בהיולדה, היתה אז חויה גדולה. אבל כאן ההרגשה גדולה יותר. המרחב וגודל המקום גורם. נפשך גדלה ומתרחבת עם המרחב. מי יתן והיו אנשיה, בוניה של חדרה, רחבי־לב וכדאיים למקום הזה.

יהודה נשא את מבטו למרחקים. דומיה משלה מסביב, כאילו שותק כל היקום. ורק במזרח, אי־שם בהרים, היו אורים מנצנצים, נדלקים וכבים. פעם בפעם היתה עולה להבה ושוקעת.

— שוכני ההרים מבעירים עצים לגחלים או שורפים סיד. — הסביר מלוהו של יהודה.

ושוב השלך הס. והנה מרחוק מדרך בלתי נראית, עלה קול צלצולם של פעמונים קטנים.

— אורחת גמלים, שנתאחרה בדרך, — מסביר שוב ליוליק.

— ובכל המקומות האלה, על גבולות אדמתנו, אין כפרים? — שאל יהודה, בזכרו מה ששמע בנסעו בעגלה.

— פרט לכפר הצ׳רקסים, אין. רק שוכני־אוהלים חונים כאן, מחנות קטנים.

— ושוכני האוהלים אינם מפחדים מפני הקדחת?

— הם חסונים יותר, אבל גם הם רובם חולים בקדחת, וילדיהם מתים כזבובים.

נשתררה שתיקה מעיקה. יהודה לא מצא עוז בנפשו לשאול עוד. בן־לויתו הבין את שאלתו בלי מלים.

— לנו אין להביא ראיה מפלחים נבערים ומבידואים פראים. ניטע

עצים, נישמר וניזהר ונבער את הקדחת מן המקום. היו בשכנות חדרה, כפר זיתה, כפר עתיל, פלחיהם ברחו אל ההרים ועזבו את חורבות כפריהם. אנו לא נברח, וחדרה לא תחרב. אומרים, כי הצרפתים במושבותיהם מיבשים את הביצות ונוטעים עצי־אקליפטוס. גם אנו ניבש, ניטע, אין פחד!

רגע שתקו השנים, ויהודה חזר ושאל:

— מסביב שוכנים בידואים, ואתם כאן ארבעה עברים, אינכם מפחדים?

— הירא ורך־הלבב ישב בביתו. רואה אנכי אותך יחושב, שאינך פחדן.

— לא... וכי הערבים אנשים רעים הם?

— אינם רעים. פרימיטיביים הם ומהירי חימה. נקל מאד להסיתם. ועניים הם, על פת לחם יפשעו. אך יש לדעת להתהלך עמהם ומי שיודע לא יפחד רע.

— כיצד?

— כבד אותם ולמדם לכבד אותך. היה ידיד להם והיו ידידים לך.

מרחוק נשמע פתאום קול זמר. קול נמוך, לבבי. הניגון היה ערבי, אבל צלילים רוסיים רעדו בו. והיו נסוכים באותו הזמר עצבות וגעגועים ולהטי נפש.

— זהו שומרנו. איש מיסתורי. לא ידע מלה ערבית וכמעט התידד עם הערבים. אינו יודע עברית ואף אידיש אינו מבין עד עתה, ובנפשו לוהטת האהבה לעמו, לשפתו, לעברו, לארץ ולמפעל הישובי. הוא נסע בכונה לירושלים לשמוע עברית מפי בן־יהודה, והתאכזב... אבל אחר־כך שמע במקרה עברית מפי דוד ילין וחזר מלא התפעלות והתלהבות. הוא ביקשני אתמול בסוד, לשאול אותך, המדבר אתה עברית. שלשתנו, בעוונותינו הרבים, אין אנו מדברים עברית, והוא מיסר אותנו על כך ואומר לנו: „יהודונים אתם, ולא עברים". נפש של משורר לו, ולא של שומר. ואולי יש קרבת־נשמה בין שני אלה. על־פי מצות אולגה בא הנה להיות שומר, הוא כרוך אחריה, מחשיבה כ„אלהים" שלו, ואת פיה לא ימרה. ואת כל תעלומות השמירה למד.

הזמר נשתתק פתאום. מרחוק, מן המערב, נשמעו יריות רובים וקריאות איבה וקול יללה. יהודה הביט בחרדה והתרגשות אל איש שיחו.

— אין דבר. ריב דמים יש כאן בין שני שבטי בידואים. מחר יבואו הצדדים להתדיין לפנינו.

ד. „המשפחה"

בשובו מחדרה, שקע יהודה שוב ראשו ורובו בעבודתו וחיכה מיום ליום לבוא אביו. ה„אורחים" חזרו, ולפי הרמזים, ששמע יהודה מפי גיסו, מתח אחד־העם ביקורת קשה על סדרי הישוב ועל עבודת הועד־הפועל. ועוד

שמע, כי נתגלעו סכסוכים בענין הקושאנים והרוכסות וחלוקת האדמה בחדרה. ויצטער יהודה וחושש היה, שמא יודעו הדברים לאביו.

„יום השלישי״ המקווה בא. עם צאת השמש הטילה האניה הרוסית את עוגנה מול חופה של יפו. ברוך עם שליחו המיוחד של הועד־הפועל נשארו בנמל לסדר, שלא יהיו כל עיכובים בביקורת התעודות של הבאים. וכשניתן האות מן האניה, כבר היה יהודה עם חבורת מלחים בסירה על פני הים. המלחים העלוהו עמהם אל האניה. לנגד עיניו עמדו הדמויות היקרות לו: אביו, ועיניו האפורות מלאות דמעות של גיל, אחותו הגדולה ממנו, אחיו הקטן ושני בני אחיו. לאחר החיבוקים והנשיקות עמדו כולם מופתעים ובהתרגשות הביטו אל פני יהודה השזופים ומששו את ידיו שנתקשו בעבודה. הצעירים הקיפוהו בשאלות. אבל אביו הביט אליו דומם כל אותו הזמן וגם מפי יהודה נעתקו מלים. עלי חמיס, ראש המלחים, שהתידד עם יהודה, בתנותו של יחזקאלי, זרזו והוא מסר למלחים את החבילות המרובות של אורחיו. אבא שאלהו בדאגה, היש לתת אמון בערבים, ויהודה ענהו בחיוב, בבטחון גמור.

הכבר למדת, בני, לדבר ערבית? — שאלהו אביו. ויהודה התבייש לומר לו כי המלים המעטות שבפיו הן כל תורתו בשפה הערבית. הוא היה קשה־תפיסה בלימוד שפות.

כולם עלו על החוף ובמהרה ובשלום עברו את ביקורת התעודות. בנמל חיכה להם ברוך, מלא־התרגשות, וכל החבורה הלכה אל „מלון מרים״ בלוית הסבלים. יהודה נשאר עם הנוער, ואביו וגיסו הלכו לראות את טיומקין. האב הודיע, כי לא ישהה בארץ יותר משבוע ימים וכי במשך השבוע הזה עליו לסדר את כל הענינים, לבקר בחדרה, לראות את האדמה וגם לעלות ירושלימה.

— שם מתחיל אצלי הקציר ואמא לבדה לא תוכל לסדר את הענינים.

מביקורו אצל טיומקין חזר האב בלתי מרוצה. מחיר האדמה שולם לפני שניתנו הקושאנים, וזמן החלוקה של האדמה לא נקבע עדיין. האב נעץ מבט־של תוכחה בחתנו ובנו גם יחד. הוא הודיע את החלטתו: יהודה והנוער ילכו לראשון־לציון עוד היום; הוא וחתנו ישארו ביפו לסדר מיסמכים רשמיים בענין הקושאנים. מחר ישוב בנו ליפו ויחד ילכו לחדרה, חתנו ישאר ביפו לזרז את ענין הקושאנים, לשבת יבואו כולם לראשון־לציון, ביום הראשון ילכו לירושלים וביום השלישי הבא ישוב באניה בדרך שבא.

בראשון היה יהודה כל הערב כאחוז קדחת, הציג את „משפחתו״ לפני בני בעל־הבית, לפני חבריו, שמואל ודוד, והפעם נוסף עליהם גם יחיאל. בנות הבית פרשו על האחות את „כנפי חסיתן״ וגם סידרו לה משכב עמהן, וכן הבטיחו לפנות בדירתן משכב נאה לאב, שיבוא לשבת, וגם לערוך סעודת

שבת לכל האורחים. חבריו של יהודה קיבלו עליהם להיות „אפיטרופסים" לשלושת הבחורים וללמדם את תורת המעדר ובעיד חושך חזר יהודה בעגלתו של אכר אחד ליפו. עוד אתמול, לפני צאתו מיפו, הזמין אצל „מוטל פילוסוף", בעל־העגלה מפתח־תקוה, נסיעה מיוחדת לו ולאביו לחדרה הלוך ושוב. ובבואו ל„חן", לאחר צאת השמש, כבר חיכתה לו העגלה; וגם אביו כבר חיכה לו ב„מלון מרים", מוכן ומזומן לנסיעה, לאחר שהתפלל ושתה את התה שלו. בפני אביו וגיסו הכיר יהודה לדעת, כי עניני הקושאנים עודם יגעים, אך לבו לא נתנו לשאול פשר דבר, ורק לפני הנסיעה אמר אביו:

— אצלנו, במדינתנו, אין משלמים את הכסף לפני שמקבלים את הסחורה.

כשיצאו יהודה ואביו בעגלה מיפו, נרגע האב, ועיניו שוטטו כל הזמן על־פני השדות שמשני צדי הדרך. ולבו של יהודה פחד ורחב למראה פני אביו והתקין עצמו לקלוט כל מלה שיוציא מפיו, אך האב הרבה להביט והמעיט לדבר. כשעברו את שדות שרונה, אמר:

— אם אדמת־חול כזו מוציאה חיטים ושעורים — זכות אבות עומדת לה.

בפתח־תקוה לא שהו, ובצאתם אל השפלה, אמר האב בקול רם בעליצות:

— זאת היא אדמה! תן לה חריש במועדו וזבל במידה גדושה ונתנה לך לחם ביד רחבה.

ב„נבי סימון" הכריז העגלון על הפסקה ושעת־מנוחה. לבו של יהודה חרד כל הזמן, שמא יראה אביו את ה„יריד". השעה היתה לאחר שחרית, ורק שלוש עגלות הגיעו למקום בעת ובעונה אחת מן הצפון. ומיד לבואן, התחילו שני „זוגות" מסתובבים מרחוק ומסתכלים באביו של יהודה; והדבר, שהוא וה„בחורצ'יק" שלו נוסעים בעגלה „סקארסה", — כלומר במיוחד — עורר ענין רב: משמע, דברים בגו... הביט אביו של יהודה אליהם בחשד ולחש לבנו:

— פניהם של אלה כפני סרסורים אצלנו.

— שלום עליכם! — ניגש לבסוף זוג אחד אל אבא של יהודה וברכו.

— עליכם השלום. — ענם האב בקרירות.

— להיכן יהודי נוסע?

— לחדרה.

— עדיין אין „בריה" כזאת קיימת.

— תהא קיימת, אם ירצה השם.

— לקנות קרקע?

— לראות את אשר קניתי.

— חבל... יראה את האדמה אשר קנה, כשם שיראה יהושע את אזניו. — אמר אחד מן ה„זוג״.

— ארץ אוכלת יושביה היא חדרה שלכם, ביצות וחול־ים, — הוסיף השני.

האב שלח מבט אל בנו. שפניו חורו.

— אני קניתי על־פי עצת טיומקין ועל־פי עצת בני זה, העובד עבודת־אדמה.

— טיומקין מתחמם לאור „תורתה״ של אולגה. ובנו, במחילת כבודו, עודנו תינוק.

וה„זוג״ צחקו שניהם צחוק מתועב.

— לא נכון! טיומקין יודע הכל, ויהושע איש ישר ונאמן — קרא יהודה. ואביו אמר בקול נמוך, אך בתקיפות:

— קניתי ומאת ה׳ הברכה. ואתם מוטב לכם לדאוג לעסקיכם שלכם.

הבינו הספסרים, כי לא קלעו אל המטרה ונסתלקו. והאב אמר לבנו:

— גם כאן אצלכם ישנם סרסורים כמו אצלנו.

יהודה השפיל את עיניו.

— האחד מהם חייט מיפו, והשני שען מחיפה, קנאו ביהושע ונעשו סרסורים לדבר... אם לומר בלשון „פילוסופית״, לקרקעות... — אמר בעל־העגלה הפתח־תקותי.

והאב לחש באזני בנו:

— מצאת לנו בעל־עגלה „פילוסוף״ אבל סוסים טובים לו.

— יהודי יקר הוא זה... מראשוני פתח־תקוה, מומחה לגידול ירקות... — השיב הבן תשובת לחש לאביו.

בהמשך הדרך שאל האב וחקר את בעל־העגלה על גידול ירקות. וזה הרבה לספר לו על נסיונותיו החקלאיים בארץ ולא חדל, בכל הדרך הרחוקה, עד בואם לחדרה. כשראה יהודה את העץ הבודד „מכירו״ מנסיעתו הראשונה, קרא בשמחה:

— מכאן חדרה קרובה.

— ואף־על־פי־כן אינה קרובה חדרה „שלך״ לעיר כל עיקר... — העיר האב.

יהודה נעלב על „חדרתו״ ונדם, אך לא עברו רגעים מעטים והוא חזר וקרא בקול:

— הנה שם נראה ה„חן״, זאת היא חדרה!

הפעם הביט גם אביו ארוכות אל הנקודה האפורה, שנראתה להם מרחוק. וכשהגיעו לתעלה, אמר יהודה לאביו:

— זהו הגבול של אדמתנו...

מבטו של האב כאילו נצמד אל המקום ובהפכו את פניו לבעל־העגלה אמר:

— הבקעות האלה נראות לי יפות מאד למרעה בקר.

— נכון... אך אליה זו וקוץ יש בה... מן הבקעות הללו, שהן ביצות, באה הקדחת. בפתח־תקוה היו לנו כאלו, וישנן עד עתה. לא מעטים מראשונינו חלו, גועו ומתו. אבל עתה ריחם הקב״ה. גם כאן יהיו קרבנות, אך מן השמים ירחמו.

פני האב החוירו מעט והוא נתן בבנו עין חרדה ודואגת. ויהודה אימץ את לבו ואמר:

— הראשונים לא היו מנוסים. אנו נלמד מנסיונם ונציל את נפשנו מרעה.

— הלואי והיה כך! — מלמל בעל־העגלה ונשתתק.

גם האב ובנו שתקו.

כשעלו אל השביל, העובר ליד הבאר הישנה למול ה„חן" הביט האב ברצון רב אל האדמה וקרא בקול:

— זאת היא א ד מ ה! אילו הסכים המוכר לתת לי את חלקי כאן, הייתי מוסיף לו חמישים אחוז על המחיר.

— אי־אפשר... האדמה תחולק, חלק כחלק בין כל המתנחלים, לפי כל סוגיה. — אמר יהודה.

ובעל־העגלה הסתכל בפני אביו ואמר:

— פניך ולבושך כפני סוחר בן עיר, ואתה, כנראה, איש עובד־אדמה.

— ואתה פניך ולבושך כפני בעל־עגלה, ויכולת להיות רב באוקראינה.

ושניהם צחקו מטוב לב.

— והנה ה„חן"! — קרא יהודה. העגלה התעכבה לפני השער הפתוח.

ליד השער הפתוח עמד כחצי מנין גברים ועמהם אשה אחת: „המת־נחלים הראשונים..." הרהר יהודה בלבו. ואותה שעה יצא גם ביילין מן ה„חן" וכשהכיר את יהודה מיהר אליו ועוד מרחוק קרא לו:

— שלום! עמדת בדיבורך, באת, זה אביך? ברוכים הבאים! אנו כבר מנקים את ה„חן", וגם הבאנו בחשבון חדר בשבילכם... בואו!

ולב יהודה נעשה פתאום כבד עליו. השער הפתוח של ה„חן" נדמה לו כפה של חיה ענקית, הפעור לבלעו. וכשעברו את המפתן, נשתהו הבן והאב ועמדו דוממים כמסומרים אל מקומם. רוב האשפה עדיין היה מונח על מקומו. רובם של החדרים — חלונותיהם ודלתותיהם שבורים היו ומראיהם כמראה חורים המפילים אימה. חורבן, לכלוך, וריח עיפוש של כבשן ושל זבל שרוף.

— הכאן גרים בני־אדם? כיצד נכנסתם לכאן? — שאל האב, שעמד נבוך ונדהם למראה עיניו. וברגע הזה יצא מתוך החבורה איש שיבה, רזה ונמוך קומה, בעל פנים מאירים, הושיט את ידו לאביו של יהודה ואמר בקול חגיגי:

— שלום עליכם, ר׳ שמעיה!

פני האב הפיקו רצון ותמהון, הוא לחץ את היד המושטה לו יענה בברכה:

— עליכם שלום! מנין ידוע לך שמי?

— איש בוהופול אנכי, בה יושב חתנך. יוסי שמי, ואת שמך ידענו וידענו. — ובהפכו פניו אל חבריו הוסיף: — מזל גדול לנו, כי האיש הזה בא לשבת עמנו. אין כמוהו מומחה לחקלאות בין כל אחינו בני ישראל בפלכי קיוב, חרסון ופודול. — והחזיר פניו אל האב ובנו והמשיך: — אל תראו את המקום הזה, „חן״ קיראים לו, בנוולותו... הם, הערבים שגרו כאן, רגילים בכך... ואנו רק לפני שבוע ימים באנו. חלק מן החדרים הותקני בשבילנו. ועכשיו נתקן אנו את השאר בשביל הבאים. את האשפה ניציא כולה. נשכין נקיון במקום הזה. וגם „ספר״ הבאנו לכאן. ואת החדר הטוב יעדנו לו. ועתה בואו ונתפלל מנחה במנין. אתם השנים ור׳ מוטיל בעל־העגלה משלימים את המנין. נצרף גם את ביילין, לא יזיק לו, אם יתפלל פעם. ונגר אחד מזכרון יש עמנו פה.

פני האב אורו לדברי הסב, וכל החבורה הלכה בעקבותיו ובאו ל„חדר התפילה״. החדר היה מוארך, מרווח, דלתו וחלונותיו מתוקנים, הקירות מסוידים, בחלונות וילונים לבנים, וב„מזרח״ שכן כבר ה„ספר״ ב„ארון״ ארעי, הוא הוא ה„ספר״, שהעלהו ר׳ יוסי עמו מן הגולה והביאהו לחדרה. כל החבורה התפללה תפילת מנחה. ר׳ יוסי היה שליח־הצביר, וקילו היה ערב וספוג דמעה וששון גם יחד. וכשהגיע ל„תקע בשופר גדול לחרותנו...״ הדגיש כל מלה בהדגשה יתירה לבבית במיוחד. ובקול רם וחגיגי כב„יום־טוב״ שפך את לבו: „ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה, כאשר דיברת, ובנה אותה בקרוב בימינו בנין שלם, וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכון...״ וכל ה„קהל״ ענה בדביקות „אמן״. בעיניו של אבי יהודה עמדו דמעות, וה„אמן״ שלו היה רווי בכי. ולבו של יהודה הלם, הלם...

לאחר התפילה ניגש ר׳ יוסי לאבי יהודה ואמר לו, כי ביילין מכין לו ולביתו „חדר״, אך הלילה הוא מזמינו, אותו ואת בנו, להיות אורחיו.

— אני עוד אשוב לביתי... — אמר האב — הנה בני זה יהיה האכר שלכם. עליו נפל הגורל. ואם ירצה ה׳, נבוא כולנו לכאן, אך בעוד שנתים.

— השם יתברך ירצה, בודאי ירצה! את כל נדחי עמו־ישראל יקבץ

ויב־א הנה. וכי לא על מנת כך שמרנו כאלפיים שנה בגולה. ועכשיו — תחילה כוס תה, ואחר־כך מעריב, ופת ערבית. ועד חצות הליל נשוחח. נלמד ממך ר׳ שמעיה, קצת מתורת האדמה. בעוונותינו הרבים הייתי אני חנוני כל ימי חיי, ואיני יודע להבדיל בין שעורים לחיטים. אבל את האדמה אהבתי כל ימי. ומה טיב אדמתנו בעיניך?

— איני יכול לומר מבינות על האדמה אצלכם. ראיתי אדמה, שאצלנו אינה ראויה להקרא בשם זה, והיא מוציאה שעורים... והאדמה, אשר ראיתי בדרך בבואנו אל הבאר שלכם, יכולה להתכבד לעמוד ב„מזרח" גם בפלך קיוב.

פני הסב הביעו רצון והיתה זו גם הבעת פניהם של השאר.

— הלא נאכל לחם לשובע מאדמתנו, הלא כן, ר׳ שמעיה?

— אם תעבדוה, ר׳ יוסי, בזיעת אפים ותשמרוה, תשמרכם היא, בעזרת ה׳...

ר׳ יוסי הכניס את אורחיו לחדרו האפל, כי מחשש היתושים לא העלו אש, והחושך כבר פרש את כנפיו על ה„חן". אשתו — זו שראה בשער — הגישה תה ותופינים, שכבר הספיקה לאפות ב„חן", וטעמו לחיך האורחים.

לאחר התה חזרו אל „חדר התפילה". הפעם עבר לפני התיבה ר׳ מוטיל בעל־העגלה, שהספיק ללגום לגימה של עראק ב„בית האוכל", שכבר יסד אחד המתנחלים בחדרו, ותפילתו היתה בנוסח ליטאי, כי ליטאי הנהו, אבל קולו נעים. לארוחת הערב הגישה אשת ר׳ יוסי דג מלוח וחביתה וכוס חלב. אחד המתישבים הביא שתי פרות חולבות. ולאחר הארוחה יצאו ר׳ יוסי ואורחיו וכל גרי ה„חן" אל מחוץ ל„חן" וגם יושבי „האוהל" באו, ליוליק והורביץ, — ביילין ומנדיל שמרו על הסוסים — וברכו את יהודה כמכרים ישנים, והוא הציגם לפני אביו. חקר האב ודרש פרטים על האדמה, גבולותיה ושכניה. שאל לפירוש המלה „מושע" ולטעם עכובה של חלוקת האדמה בין בעליה, ולסדר החלוקה. ליוליק באר לו את הכל בפרטי פרטים ובטעמים ונימוקים, ודבריו נתקבלו על לב האב והניחו את דעתו.

עד לאחר חצות ישבו כולם בחוץ על־גבי אבנים ושוחחו. והשומר זמזם לעצמו בחשאי מזמן לזמן, ברגעי הפסקות בשיחה, זמר רוסי או ערבי. הקשיב האב לזמר קשב רב ופעם בפעם פקח עיניו לרוחה והתבונן במזמזם. וכששמע את דיבורו הרוסי, נתעורר ושאלו רוסית במבטאו האוקראיני, למקום הולדתו. סגנונו לקח שבי את לב השומר. ישבו השנים תחת שמי המזרח ושוחחו כמה רגעים בשפתה של הארץ הצפונית. פתאום שאל האב, אולי יודע מישהו מן הנוכחים סיפורים עממיים ערביים. הוא אהב לשמוע סיפורים עממיים. וליוליק והשומר „התחרו" ביניהם. ברצון רב הקשיבו האב והבן. לבסוף אמר האב לבנו:

— למד לדעת את הסיפורים. ותספר לנו, לי ולאמך...

האב נסע. יהודה וגיסו ליווהו אל האניה, והוא ציום לא להזניח את קבלת הקושאנים, למהר להאחז בקרקע אחרי החלוקה ולהתחיל בבנין שני בתים ובניני משק. יהודה חזר למושבה, וגיסו נשאר לשבת ישיבת קבע ביפו כדי לטפל בעניני האדמה וההתישבות בחדרה.

בשנת השבע־עשרה לחייו היה יהודה לפתע פתאום ל„בעל משפחה" וכל אחריותה עליו. כולם „ירוקים", והוא האחד הותיק וה„מנוסה". הביאו לחדרו עוד שני דרגשים, נוספים על שלו ושל גיסו, ויהי לחדר ה„גברים", והאחות — בתו של בעל־הבית הפצירה בה שתישן עמה, בחדרה, ואמה הדריכתה בעניני משק־הבית ונתנה לה מקום במטבח לבישול. למחרת בואה לארץ־ישראל נכנסה האחות ראשה ורובה בעול ה„משפחה". מימיה לא ניסתה לבשל או לדאוג לצרכי הבית, וכאן למדה במשך ימים מועטים לעשות כל מלאכה במטבח ובסידור בחדר, שהיה „במצב ירוד מאד". היא גם כבסה לבנים, ורק לחם קנו אפוי.

יהודה המשיך ללכת יום יום לעבודה בכרמי הבארון, ובן אחיו הגדול, שמעון, עבד עמו. במשך ימים מעטים הסתגל למעדר ועבד כפועל רגיל. הוא ידע לעבוד ואהב את העבודה. אחיו הקטן של יהודה, בנימין, ואחיו של שמעון, לוי, עבדו לעת־עתה כ„מתנדבים", בלא לקבל שכר, בכרמי יחיאל ושמואל. חברי יהודה היו לו לעזר בתפקידו החדש, וביחוד הצטיין יחיאל, שעד עתה היה יהודה רחוק ממנו. שמואל ודוד היו מיעצים בכל מקרה מה לעשות, ועזרו לקבוע יחסים בין ה„משפחה" ובין משפחות המושבה. דוד דיבר על לבם שישתקעו בראשון ולא יעשו דבר בחדרה, לפחות, במשך השנים הראשונות, ויקנו להם אחוזה בראשון. עצתו לא נתקבלה, כמובן.

יחיאל לא יעץ, כי אם עזר. הוא עזר לאחות ברכישת כלי הבית ומכשירי המשק המעטים, שנצטרכה להם, וכן בקנית מזון. הוא עזר ליהודה בהזמנת כלי־עבודה בשביל חדרה: עגלה, מחרשות, מעדרים, מכישים, מסמנים, וגם התענין בדבר קנית סוסים בשבילו. הוא עזר לברוך בבחירת חמרי־בנין, בעמידה על המקח וגם מצא תחבולה להעבירם לחדרה בסירות מיפו עד חוף חדרה, שיעלה בזול יותר, ונשא ונתן עם בעלי סירות ביפו. הוא גם התהלך עם יהודה בכרמי ראשון לסמן את הגפנים המצטינות בפוריותן, כדי לקחת מהן זמורות לנטיעה בעונת הנטיעה הבאה. וכן קיבל על עצמו לספק לו זנים אמריקאים, העומדים בפני הפליקסרה, זו המחלה הממארת, שהגננים חששו לבואה. וכך היה יחיאל מעתה לאורח הקבוע כמעט ב„משפחה" וכולם אהבוהו וכבדוהו.

בראשון עבדו אחדים מאלה שרכשו להם קרקעות בחדרה, ובינתים

עבדו בכרמי המושבה לשם נסיון, וחיכו עד שתחולק האדמה בחדרה, כדי לעלות ולהתישב בה ולהתחיל בעבודתה. כל אלה נתרכזו עתה מסביב ל„משפחה" וגם אחדות ממשפחות המושבה קשרו קשרי ידידות עם ה„משפחה" והשתדלו לקרב את כל חבריה.

האבן־השואבת של ה„משפחה" היתה האחות, שפרה. היא היתה נערה חיננית, חכמה ומלאת־חיים, ואף־על־פי שלא היתה יפה, אהבוה הכל. בחוג הנשים במושבה ונערותיה המעטות נתבלטה בהשכלתה ובהתפתחותה הרוחנית. היא למדה וקראה הרבה, והיו לה אידיאות מקוריות, אשר לבבו ועניינו את שומעיה. היא ידעה להתוכח ובהגיון הוכחותיה לא נפלה מן הגברים המתוכחים עמה. יצא לה שם כדימוקראטית, כנוטה לאידיאלים סוציאליסטיים וכתובעת שווי־זכויות לאשה.

כיהודה דחתה גם היא כל מחשבה על התישבות קבועה בראשון או אפילו ברחובות. איזה ערך ואיזה קסם יש להתישבות במקום המיושב כבר? הדבר העיקרי בחדרה, שלקח את לב שפרה, כמו את לב יהודה, היה החידוש, ההתחלה, האופי החלוצי שבה. שפרה קיותה, כי במושבה החדשה הזאת יהיה מקום גם לסדר חברתי חדש, מעין סינטזה בין ה„רכוש" וה„עבודה". ברחובות, המושבה בת השנה, כבר היו חיכוכים בין הפועלים לאכרים. ובראשון הכריע כוח שלישי, חיצוני, כוח הפקידות, את האכרים ואת הפועלים גם יחד. אמנם, לא היה ברור, לשפרה, כל שכן ליהודה, כיצד יתגשם ה„חדש" הזה, שאליו שאפו, ומה תהיה הגדרתו המציאותית, ואיזה לבוש ילבש. ואף־על־פי־כן היו בטוחים, כי בוא יבוא החדש הזה, והצורה המוחשית תמצא לו.

בינתים התחילו לקדוח גם בראשון. החורף שעבר היה גשום מאד והמים, שנקוו בביצתה הקטנה של עין־הקורא, נתנו אותותיהם. התחילו בכך הפועלים שמקרוב באו וחיו חיים בתנאים קשים, בלי דירה. בין אלה פרצה מחלת טיפוס הבטן. אכילת האבטיחים והפירות, שהיו בזול, גרמו לא מעט לכך. גם ה„משפחה" שרויה היתה בתנאי־דירה לא טובים, והמזונות לא היו משובחים, וענבי־הבוסר והאבטיחים גם הם היו בעוכריהם.

ראשונים קדחו אחי יהודה ושמעון. קדחתו של לוי היתה קשה, ויחיאל הביאו לבית מכירו ברחובות לשם שינוי־אויר. גם יהודה הרגיש עצמו לפעמים „לא בסדר", אך התגבר ולא הודה בכך ולא אמר דבר לאיש. צללים התחילו לכסות את שמי אשרה של ה„משפחה".

והתקוה לקבלת הקושאנים ולחלוקת אדמתה של חדרה היתה לתוחלת ממושכה. היה ויכוח בענין הוצאות נוספות, שני פראנקים לדונם, שאנשי חדרה מאנו להודות בהם, והועד־הפועל תבעם בשם יהושע. יהודה וגיסו החליטו לא לדחות עוד את העליה לחדרה, שילמו את שני הפראנקים לדונם

והיו הראשונים שקיבלו את הקושאנים. ויום העליה לחדרה נקבע לראשית תמוז. הגיעתם הידיעה המעציבה, כי ר' יוסי, סב זה שנתישב ראשון ב„חן", ושהאב היה שואל עליו במכתביו, חלה בקדחת קשה, אך הידיעה לא עכבתם. עוד קודם לכן החליטו לא להתישב ב„חן", אלא לנטות אוהל ארעי, עד שיבנה ביתם הראשון שלהם.

ובכן: לחדרה!

ח. חדרה

1

יהודה רכש לו שלשה סוסים. את האחד קנה מאת מכירו, השומר מפתח־תקוה, סוס, שמראהו קנה את לבו מיד. רחב־חזה, מוצק־רגלים וקטן־ראש. בעליו המליץ עליו, כי ידוע הוא לשאת בעול, ועל כן קרא לו יהודה: „איכר". את הסוס השני קנה בהזדמנות מאת בידואי, סוס כזה לא „הבטיח" אמנם להיות „נושא בעול", ויחיאל התנגד לקניתו מעיקרו של דבר ולפי שמחירו היה רב, אך יהודה לא יכול היה להפרד ממנו לאחר שראהו. כל כך לבב אותו, והיה הסוס יפה באמת, בן „אצילה" אמתית, שנולד בזמנו, לדאבון בעליו, סיח ולא סיחה. יהודה קראהו בשם: „אציל", ובלבו שמר את התקוה שיהא לו סוס רכיבה. ואת הסוס השלישי קנה על כרחו בשוק לפני הנסיעה, לפי שלא רצה להכביד על „אציל". והיה הסוס הזה כחוש ודל ויהודה קראו בשם „מלמד". את העגלה עשו ליהודה הנפחים, בניו של בעל־הבית שלו. היתה זו עגלה חזקה, העשויה אף היא „לשאת בעול", וגם את כל כלי־העבודה עשו הם. את הרתמות הזמין אצל בורסי „בן־ארצנו" מן הגולה.

מרובים היו החפצים שהוצרכה ה„משפחה" להעביר לחדרה. הם החליטו לא להתישב ב„חן", אף־על־פי שקבעו להם שם חדר, אלא לנטות אוהל, ועליהם לקחת עמהם את המחצלות ואת העמודים והקרשים וגם צרכי אוכל לבני המשפחה ומספוא לסוסים.

וגם בני „המשפחה" נתרבו בינתים. יחיאל התנדב ללוותם עד המקום, וקרוב אחד בא מן הגולה, בנו של דוד, מנדיל שמו. על כן החליטו לשכור עוד עגלה אחת של בעל־עגלה מפתח־תקוה, שהדרך לחדרה נהירה לו, ולהעביר תחילה את ה„דומם" ואחר־כך את ה„חי". ברוך עמד לצאת מיפו בעגלה הפתח־תקותית ויהודה נהג בעגלתו. „כשרונות" של בעל־עגלה נתגלו בו ובסוסים ידע לטפל. נוסף עליו גם מנדיל להיות לו לעזר בדרך. יהודה הטעין על עגלתו את כלי העבודה, שלוש מחרשות אירופיות ושלוש ערביות, משדדה כבדה, חמשים מעדרים, עשרה מכושים ושאר כלי־עבודה קטנים, ואת שני הרובים שקנה, אחד רובה־ציד ואחד „יוני", ואת הכדורים, וביפו הוסיף על

המטען שבעגלתו, גם מזונות לבית ומספוא לסוסים. והעגלה הפתח־תקותית היתה עמוסה חומרי־בנין לאוהל, רהיטים — שבע מיטות ברזל, שולחן גדול וכסאות (את הדרגשים של יהודה פסלה האחות לפי שנהפכו ל„קן" של פשפשים), כמה פחי־נפט, כמה שקים של פחמי־עץ ל„מיחם".

כשפנה היום יצאו שתי העגלות העמוסות לפתח־תקוה, ומשם, באשמורת הבוקר, לחדרה. ולפנות ערב עלו שתיהן אל הגבעה, כשהן מתנהלות בכבדות, ועמדו לפני השער של ה„חן". בשער הפתוח פגשום בחמימות ובברכות חבורה של מתישבים, ובתוכם ר' יוסי, שפניו חורו ושערותיו הלבינו עוד יותר, והזמינום להכנס.

עגומים עמדו הבאים בשער ה„חן" והציצו פנימה. לאחר כל התיקונים עוד היה הפרוץ מרובה על העומד. והריח המחניק של „אוצרות" הזבל והאשפה מלשעבר ושל העשן ה„ותיק" לא התנדף, והחום הלוהט של הקיץ עוד הוסיף עליו.

אחד מן החבורה רץ לפניהם להראות להם את החדר שנועד להם.

נתקל מבטו של ר' יוסי בעגלה האחת, העמוסה מחצלות לרוב ועצי־בנין, ועבר צל על פניו. ידוע ידע את הכונה, ונצטער על כך. הוא התנגד לנטיה זו „להחרים" את ה„חן" ולנטות „אוהלים". סבור היה, כי עד שיבנו הבתים לכל המתישבים, חובה היא להצטופף ב„חן" בחבורה אחת, מסביב ל„ספר" כדי ש„יחם" לכולם. והחשש מפני הקדחת? אם ירצה השם, ימצא מגן גם מפני הקדחת — הנה הוא גופו חלה, נפל למשכב, רעד יומים וקם. אין דבר!

אך יהודה וגיסו החליטו לא להשתקע ב„חן" ורק באורח ארעי הכניסו לתוכו את חפציהם ולנו בחדרם. למחרת הבוקר יצאו לראות את חדרה לאור היום ולבחור מקום לנטות בו את אוהלם. היתה זו ליהודה הפעם הראשונה שראה את חדרה לאור היום. בשתי הפעמים הראשונות, שביקר אותה, רק לן בה, ועם בוקר עזבה. ליוה אותם ביחוד „הורביץ הרוכב", שבא לשאול לשלום ה„זקן" אשר הרוסית הכפרית שלו מצאה כל כך חן בעיניו... הם יצאו מן ה„חן" בכיוון ה„רחוב" דרומה, פסעו בקושי בחול העמוק, ועלו על הגבעה הגישאה אשר לפניהם. לעיניהם נשתרעה, כמו על כף היד, כל אדמת חדרה. השומר הראה להם מרחוק את הגבולות. הגבול המערבי היה הים והחול אשר על שפתו. הגבול המזרחי היה הקו העובר בתוך העמק רחב הידים המגיע עד ההרים. בצפון השתרעו חול הים וחורשת אלונים ומאחוריהם צופים הרי שומרון ורוכסי הרי הכרמל, ובדרום היה עמק ואדי־חוארת הגבול.

„וכל השטח הגדול הזה לנו הוא... לעבדו ולשמרו..." הרהר יהודה בלבו.

הגבעה שעמדו עליה לא ישרה בעיניו להקים בה את האוהל. החול מרובה כאן ביותר. והם הלכו הלאה. הגבעה השניה הקסימה אותו ממבט־עין ראשון. נמוכה היתה מן הראשונה, אך אדמתה טובה יותר, ומסביב שטח של שדות ומרחב שאין לו סוף. הוחלט לבחור במקום הזה. כאן יקימו עתה את אוהלם, וכאן יבנו את בתיהם. הבטחה ניתנה להם, כי אם יתחילו תיכף בבנין בתים — תינתן להם הרשות לבחור במגרש שירצו בו. והרי הם יבנו ת י כ ף, חומרי־בנין כבר מוכנים להם ביפו, ואת המגרש ב ח ר ו.

ברוך ומנדיל נשארו במקום לנטות את האוהל, ויהודה חזר בעגלתו להביא את ה„נפשות" ואת חפצי־הבית. בטוח היה יהודה בעצמו, כי מצוא ימצא את הדרך לפי שסגולה מיוחדת היתה לו לתפוס עד מהרה את כיוון הדרכים. אך ליתר בטחון יצא מחדרה עם אור הבוקר. חשוב חשב, כי אם לא יגיע ליפו בעוד יום, ילון בפתח־תקוה. בטוח היה בלבו, ואף־על־פי־כן חרד מפני נסיונו הראשון לנסוע לבדו בדרך חדרה־יפו.

ואמנם בצאתו מחדרה, אבדה לו הדרך בין גבעות החול. העגלות העוברות כאן מבקשות כל אחת את הדרך „הנוחה ביותר", וכך נתהוו שבילים רבים, ולא אחד קבוע. ומוחו נתבלבל מעט. פעם ופעמיים שינה את הכיוון והרגיש בלבו, כי הוא תועה, והסוסים כבר התחילו להזיע. פתאום אירו עיניו, ולבו התחיל דופק בחזקה. מרחוק בראש גבעה אחת נראה לו — העץ! הוא שמח עליו כמוצא מכיר ישן וידיד, היטה את סוסיו ישר אליו אף כי לשם כך הוכרח להבקיע לו דרך בתוך ואדי קטן אחד. סמוך ובטוח היה לבו כי העץ „יראה" את הדרך הנכונה. ואמנם ממנו והלאה היתה הדרך נראית לו, ומן הגבעה הקרובה כבר נשקף לו מרחוק הכפר הראשון קאקון. לבו רחב, אסיר תודה היה ל ו, לעץ. ופעמים החזיר פניו לאחוריו להביט א ל י ו בתודה.

בכפר השני, קלנסוה, נתן מנוחה לסוסיו, להשקותם ולהאכילם. הבאר היתה עמוקה כאן, ואת המים „שאבו" על־ידי גמל שמשך את החבל. יהודה נזכר, כי כשעבר כאן אביו, אמר לו ש„מכונת" השאיבה הזאת נתקימה כנראה מימי אברהם אבינו... הנערות הערביות, שבאו אל הבאר למלא את כדיהן מים, לא היו כסויות ושערותיהן גזוזות על המצח. חשב יהודה בלבו, ש„תרבות" זו באה להן בודאי מבנות זכרון־יעקב. „אילו למדו מהן ללבוש כותנות נקיות..."

לפתח־תקוה הגיע רק עם אפלולית הערב, כי „חיפוש הדרכים" ו„המנוחה" שנתן לסוסיו פעמיים, מרוב רחמיו שנכמרו עליהם, גזלו ממנו זמן רב. ועוד זאת: הוא עקף את „נבי סימוך", כי על אף התאנה הנחמדה למראה שליד „קבר שמעון" בחלה נפשו במקום הזה. ועוד דבר אחד עשה שלא כרגיל, אף כי היתה בו סכנה: הוא עיכב את העגלה ליד הבאר בקלקיליה. ושם גם

קבע לסוסיו מנוחה שניה. ילדי הכפר שהיו רגילים לסקול כל עגלה של „יהוד", הנחפזת תמיד לעבור על פני הכפר בפחד, הסתכלו הפעם בעגלון, כמעט נער, המתעכב ליד הבאר. מרוב תמהון שכחו לסקלו באבנים. פלח חזק ניגש אל העגלה, בירך את יהודה לשלום ועזר להשקות את סוסיו. ויהודה הודה לו וגם נתן לו מטבע בעין יפה. פני הפלח אורו ובראותו ילדים מנסים להתקרב אל העגלה, גער בהם בכובד ראש ואיים עליהם במקלו, והם ברחו לכל עבר.

וכשעלה מבקעת הירקון, נתקל פתאום מבטו במין חורבה של אבנים, שנראתה לו מרחוק, ליד הנהר המתפתל והולך בין קני סוף. ומחשבתו נישאה לשם: הלא זוהי חורבת ביתו של „יעקל החייל..." הלא במקום ההוא, קרוב כל כך לדרך שעגלתו עוברת בה, נתחוללה הדראמה של ה„ירקונים" וכל כך תפסוהו המחשבות, שלא השגיח בחריץ שעל דרכו וכמעט שנתהפכה עגלתו.

אכרי פתח־תקוה עמדו ברחוב, מול הבית של „כצכה", וכשעצר יהודה את עגלתו לשאול מהם על דרך קצרה ליפו, יעצוהו הללו ללון הלילה במושבה, וכשהסתכלו ב„עגלון" ובסוסיו, וביחוד ב„אציל", אמר האחד:

— ל„בחור" שכזה ימצאו „בעלנים" בדרך, חבל...

והשני ניגש אל „אכר", משׁשו ואמר:

— הייתי נשבע שזהו סוסו של יהודה, סוס החרישה שלו.

— אל תחשוש, „עגלון" זה לא זכה בו מן ההפקר. יהודה מכר לו את הסוס. — העיר השלישי.

הפעם לא ניצל יהודה מידי „כצכה"... הוא התיר את סוסיו הסיר מעליהם את הרתמות, תלה על ראש כל אחד מהם שק של מספוא, הוציא משחה מן העגלה, משח את ארבעת הגלגלים ואגב כך לכלך כהוגן את מכנסיו. הסתכל בהם, זכר באהבה וגעגועים את אחותו וחשב בלבו, כי ודאי תגער בו, וגיחך לעצמו... הוא נכנס אל „כצכה". — בעלת הבית הכירתו והזעימה פנים כנגדו; לא שכחה, כנראה, שפסח בפעם הראשונה על ה„מלון" שלה. ואף־על־פי־כן הגישה לו, כבקשתו תחילה כוס תה, ואחר־כך חביתה, גם אשכול ענבים לקינוח סעודה נתנה לו. אחר־כך נעשה לבה טוב עליה בכוח ה„פדיון" שזכתה בו והציעה גם „מיטה" לישון. חשש יהודה לסוסיו ויותר מזה חשש ל„מיטה" ויצא החוצה לנוח בעגלה. שכב ונרדם. כשהקיץ, כבר האדים קצה המזרח.

לא גערה בו אחותו על הכתמים במכנסיו. כי אם נפלה על צווארו, חבקתו ונשקתו כאילו נפרדה ממנו לפני עידן ועידנים. והקול יצא במושבה, כי יהודה חזר לקחת את „משפחתו". וכל אותו הערב, עד חצות הליל, המה חדרו מרוב מבקרים. באו כל חבריו ה„ראשונים" וה„חדרתיים", שעבדו במושבה, גם נשים וילדיהן באו. בני בעל־הבית פתחו את הדלת של חדר

יהודה אל שאר חדרי הבית והיו כולם ברשות אורחי המשפחה. ועם זריחת השמש ישבה כל ה„משפחה" בעגלה לנסוע, ויחיאל עמהם. אף־על־פי שהשעה מוקדמת היתה, באו שמואל, דוד, יוסף והזוג בית־הלחמי לברכם ברכה אחרונה. ובעל־הבית ברכם „בשעה טובה", הבנות מחו דמעה מעיניהן, ויהודה הזיז את עגלתו.

2

ה„משפחה" נסתדרה על גבעתה. הוקם אוהל, שהיה מחולק לשני מדורים, הגדול שימש חדר־אוכל וחדר־שינה לגברים, והקטן לחדר־שינה לאשה האחת. לתבנית היסודות של האוהל שימשו קורות וקרשים, ארבע קורות בארבע הפינות ושתים באמצע, וקרשים חיברו את הקורות למטה ולמעלה. „התקרה", ה„קירות", ה„מחיצה" בין שני המדורים וה„דלתות" — הכל נעשה ממחצלות. המטבח, הדבוק לצדו האחד של האוהל, היה עשוי כולו מקרשים, כדי להגן על המזונות מפני החול. ה„רצפות" שבאוהל ובמטבח נעשו בדרך „מקירית": זלפו מים על החול ולחצוהו ב„מלחץ" של עץ, והיה המעשה נעשה פעמים בשבוע. לשם מלחמה בפרעושים, שהחול הוא מולדתם השתמשו בכל יום באבקה מיוחדת שהשיג יחיאל על־פי עצת הרופא מראשון.

למן היום הראשון נתחלקה העבודה בין יושבי האוהל. ברוך קיבל עליו את הענינים ה„חיצוניים" ואת הקופה. הוא גם נבחר להיות אחד מחמשת חברי הועד של המושבה. את אדמת חדרה קנו שלוש „אגודות": וילנאית, ריגאית, קיבנאית, ואנשים בתורת יחידים. כל „אגודה" בחרה לועד המושבה חבר אחד, והיחידים שנים.

יהודה קיבל עליו את העבודה בסוסים: „בעל־העגלה" של המשפחה. פעם בשבועים היה נוסע ליפו, או לזכרון־יעקב, לקנות צרכי אוכל ומספוא, ובשאר הימים היה מביא ומכין אבנים וחימר לצרכי הבנינים. הוא גם היה ה„אחראי" לשמירת הסוסים והרכוש, ולשם כך היה מקבל „שיעורים" ביריה אל המטרה מאת הורביץ־השומר. השמירה היתה על־פי התור ונתחלקה בין ארבעת הגדולים, ברוך, מנדיל, שמעון ויהודה.

שמעון ומנדיל היו הולכים כל יום לעבודות חוץ עם מודדי הקר־קעות. שני ה„קטנים", לוי ובנימין, היו עוזרים לאחות בעבודות הבית ומשמשים בשליחות לשוק, לחנות, לשוחט, ובימים שיהודה היה מוביל אבנים וחול לבנין, עוזרו לו על־פי התור.

העבודה הקשה ביותר נפלה על שכם האחות. בישול לשבע נפשות והיו מזדמנים לעתים קרובות גם אורחים, וכביסה, כי היא מאנה לנצל עבודה שכירה, ונקיון האוהל. רק בהדחת הכלים עזרו לה כל הגברים, פרט לברוך.

יחיאל חזר לראשון והבטיח לשוב אחרי הבציר.

ועבודה חדשה נוספה. עצי הבנין, קורות, קרשים, רעפים וכדומה, שקנה ברוך ביפו, התחילו להגיע בסירות ל„מינת אבו זאבורה", מפרץ קטן סמוך לחופה של חדרה. פעמיים בשבוע, בימים קבועים, היו מגיעות הסירות לחוף. יהודה היה רוכב על „אציל" — הוא קנה לו אוכף ומתג — אל החוף, מקבל את העצים ושולחם בגמלים למושבה. שם היו ה„קטנים" מקבלים אותם, מונים ומסדרים. בימים כאלה היה שמעון מקבל עליו את העבודה בעגלה להובלת אבנים, ומנדיל עובד עמו. עם קבלת העצים גדלה אחריות ה„שמירה", וכל הגברים, לרבות ה„קטנים" למדו ל י ר ו ת.

3

חלוקת המגרשים נעשתה במשרד הועד־הפועל ביפו בפיקוחו של טיומקין, ושם אישרו את זכותה של ה„משפחה" לגבי המגרשים שהקימו עליהם את אוהלם. שמעון ומנדיל התחילו לחפור ולחצוב, על־פי הוראות בנאי, את היסודות לשני בתים, אורוה ומחסן. כן כתב האב לעשות. אבל עצם הבנין נדחה מיום ליום ומשבוע לשבוע, כי הממשלה עיכבה את מתן הרוכסות. ועיני המודיר מקיסריה הקרובה צופיות לבל יעיזו החדרתיים להתחיל בבנין בלי רשות. וחלוקת הקרקעות נדחתה אף היא, מחמת סכסוכים בין הקונים ובין יהושע בענין ההוצאות הנוספות, שדרש מהם שהועד־הפועל הצדיקן.

יהודה הקדים לקנות את הסוסים, כדי להתחיל לחרוש את האדמה הנתונה לחריש מוקדם, כאשר יעצהו אביו לפני נסיעתו, כדי שתהא מוכנה לזריעה מוקדמת, והנה נתעכבה הגאולה מפני סכסוכים בעניני כסף. נלאה יהודה להשיג, מדוע מעדיפים האנשים את חרדתם לכסף על האפשרות לחרוש חריש מוקדם. הוא נצטער מאד, לפי שיחל לחריש כיחל לחסד ממרום. הוא ושמעון כה מיטיבים לחרוש, ואין ההזדמנות נתונה להם. יהודה לא התאפק והיה משמיע פעם בפעם את תרעומותיו בקול. שמעון, שרצה מאד לחרוש ונתגעגע למחרשה עד כלות נפשו, כאב אף הוא את כאב יהודה, אך שתק, כי שתקן היה. אף־על־פי־כן נהנו כל בני ה„משפחה" מן האדמה, אדמתם. יהודה היה רואה אותה, בנסיעותיו ליפו או לזכרון וברכבו אל חוף הים לקבל את חמרי־הבנין. וכל בני ה„משפחה" היו מתרפקים עליה באהבה רק בשבתות. הם היו קמים כאור הבוקר, לוקחים עמהם צידה לכל היום ומשוטטים בחבורה על־פני אדמתם לארכה ולרחבה. כיון שהאדמה עוד לא נחלקה, יכלה כל חלקה להיות שלהם. הם היו לוקחים עמהם גם את הסוסים, ה„קטנים" היו נוהגים אותם ברסן ומניחים להם לרעות בעשב הירוק, אשר בקרבת הביצה הגדולה. שפרה קראה לה „ליבדה", הכל התענגו על יופיה, ונהנו מריחה הלח, ורק התרעמו

על היתושים. לב כולם היה מלא רגשות חג. וכחוגגים התהלכו על הגבעות, ירדו אל העמקים והיו נפגשים גם עם החבורות שבאו מן המושבה. החום הלוהט כאילו לא שלט בהם. אהבתם לחדרה היתה להם למגן גם מפני החום. יש שיהודה היה אומר „מבינות" על חלקה אחת ומסתמך על דברי האב ומתפלל בקול שתיפול בגורלם. ופעמים שגיסו, שאף הוא זכר את קרקעות אוקראינה, היה חולק עליו. ושפרה היתה אומרת, כי אילו היה כאן יחיאל, היודע את אדמת הארץ יותר מכולם, לפי שהוא אכר אמתי, ודאי שהיה ידע במה לבחור.

אשרם ושמחתם הגיעו לשיא, כשנתקבל מכתב מיחיאל, שהוא קנה מאת יהושע מאה וחמשים דונם אדמה בחדרה בשביל בני משפחתו אשר בבסרביה. ובכן גם משפחת יחיאל יהיו חדרתיים.

במוצאי־שבתות היו כל בני המשפחה יושבים בחוץ, מוציאים את השולחן מן האוהל ושותים תה תחת כיפת השמים. השמים טהורים וזכים, כמעט מאירים. רבבות כוכבים שולחים אור זוהר אפילו בלילות ללא אור הירח. וכשהירח במלואו — הלילות לבנים. אור הירח הזרוע על כל, ושלות הליל נוסכים שכרון. האויר צח, קריר ומשיב נפש לאחר החום הלוהט של היום. והטל מרוה את האויר לחות נעימה. כל הסביבה מלאה צללים — צללי קסם נפלא, המקסים את היושבים. ומסביב דומיה, שלות השקט. את הדממה מפריע רק קול הסוסים, הלועסים את השעורים, ושיחת המסובים לשולחן התה. יש שהשיחה היא כמעט שיחת־לחש, כאילו מחשש להפריע את הדממה, ויש שהלחש עובר לאט־לאט לקול דברים, הנשמעים ברמה, וביחוד כשפורץ ויכוח בין ברוך ושפרה. שניהם חמי־מזג ודעותיהם מחולקות לפעמים. האחות מעדיפה עתה את ערך העבודה על ערך הציביליזציה וחושבת, כי המהפכה במבנה הכלכלי של העם היא המטרה הציונית העיקרית, והגיס אינו נותן לזלזל בערך הציביליזציה אף כמלוא הנימה, עם ישראל היה ויהיה תמיד עם התורה. שמעון מסכים לדעת האחות, אך מתקשה בדיבורים, אצלו מלה בסלע. ויהודה... הוא מוכן לותר על הכל, ובלבד שתערך חלוקת האדמה ותנתן האפשרות לחרוש. אין לבו הולך אחרי ויכוחים, אף־על־פי שבשעת התלהבות הוא מתוכח בחמימות. אוהב הוא לשמוע את אחותו כשהיא שרה מנגינה מאלורוסית בקולה החלש, אך העמוק והלבבי. ומאושר הנהו אם השומר, אורחם הקבוע כמעט „מתחרה" עם אחותו ושר מנגינה וליקורוסית...

4

תכנית המושבה, שאושרה על־ידי טיומקין, היתה מחולקת לששה רחובות. הרחוב הראשון נמשך מצפון לדרום, מן ה„חן" ומעלה. שאר חמשת

הרחובות יצאו מן הרחוב הראשון ונמשכו ממזרח למערב ובאמצע חצאום שני דרכים לשם חיבור. האוהל של ה„משפחה" היה בקצהו הדרומי של הרחוב הראשון. והאוהל הזה נשאר יחידי במקומו מורחק קצת מכל „גוף" המושבה. רובם של המתישבים הראשונים התישבו ב„חן". אלה שבאו אחריהם, חיקו את מעשה ה„משפחה" ותקעו אוהלים, כדוגמת אוהלה, אך במקום קרוב יותר ל„חן" ועל גבעת־החול הנישאת באמצע. הרחוב הראשון עלה בגורל ה„יחידים" וכל אחד תקע את אוהלו על מגרשו, שעלה בגורלו; והיו האוהלים מפוזרים. ה„אגודות" קיבלו את שאר חמשת הרחובות ובאי כוחן הקימו לעצמם צריפי עץ ממש, שקירותיהם עשויים קרשים, וגגות של רעפים להם. שלוש האגודות בנו שלושה צריפים, כל אחד ברחוב שלה.

חדרה הלכה ונעשתה מושבה, ולעליצות־נפשם של מתנחליה הראשונים לא היה גבול. ושני „מרכזים" הלכו ונתהוו במושבה. האחד ב„חן" ובמרכזו היה ר' יוסי, שהביא למושבה את כל משפחתו הגדולה, בן נשוא ואשתו וילדיהם, בת נשואה, שני בנים בחורים ובת בחורה. ר' יוסי לא יעזוב את ה„חן" ולא יתקע לו אוהל, נאמן הוא ל„מקור מחצבתה" של המושבה, ובו שוכן כבוד ה„ספר". ומסביב לר' יוסי ו„ספרו" היה ה„מנין" שלו, המתפללים „נוסח ספרד" עם „ויצמח פורקניה" ו„הודו" לפני „ברוך שאמר".

עוד אחד מן המתישבים, יהודי ליטאי שנפרד מאגודת ריגא, ועבר ליחידים, כי לא נבחר לראש האגודה, איש שפרקו נאה וקולו בדברו רם. מעשה „נגיד", הביא גם הוא „ספר" והשכינו באוהל מיוחד, שהקים ברחוב הראשון על ראש הגבעה, בפינת שני רחובות, ליד אוהל שגר בו. ומסביבו נתרכז מנין של יהודים ליטאים כמוהו, המתפללים „נוסח אשכנז" — „ברוך שאמר" לפני „הודו". השוחט שבמושבה, ששימש שלא על מנת לקבל פרס, מקרב המתישבים (כי שו"ב מוסמך בעל מקצוע מירושלים או מצפת מאן לבוא למושבה מחשש קדחת), היה ליטאי גם הוא ויתפלל ב„מנין" השני, ומשום כך, ומטעמים כמוסים אחרים, מאנו אנשי ה„מנין" הראשון לאכול משחיטתו. וכך קם ונהיה הפילוג הראשון במושבה. אחר־כך נוסף על הנימוק ה„דתי" גם נימוק חברתי־כלכלי. ב„חן" נתרכזו האכרים העניים וסתם מתישבים, שביקשו להם „פרנסה" במושבה החדשה. ועל ה„גבעה" ישבו אכרים, שנחשבו לאמידים. חוץ מר' יוסי ומשפחתו גרו ב„חן" היהודי בעל „האכסניא", שעל שולחנו אכלו פועלי המדידה וסתם עוברי־דרך ואכרים רנקים. גם על שולחנה של אשת ר' יוסי אכלו מרנקי המושבה, לפי שנעשה דחוק. יהודי חנוני פתח „חנות" קטנה באחד מחדרי ה„חן". אחד המתנחלים נעשה „אופה" כלומר: היה מביא לחם למכירה מיפו וזכרון. אכר אחד, שהיה לפי מקצועו בחוץ־לארץ בנאי, שנא תכלית שנאה את ה„תנורים" הפרימיטיביים בארץ, ועד שיוקם

בחדרה תנור „כהלכתו" בנוי לבנים וארובה לו, נוסח רוסיה, לא הניח להקים תנור ארעי, והוא איש תקיף, וחבר לועד המושבה מטעם אגודת ריגא, וקולו נשמע ב„מרום", והמושבה הסתפקה בלחם המובא מבחוץ. וכן גרו ב„חן" נגר וטיח, שהמשיכו על־פי פקודה „חשאית" לתקן בחדרים החרבים, ובמשרדו של „ועד הפועל" חילקו, בפיקוחו של טיומקין, את חדרי ה„חן", שבעה חדרים ליחידים, ששה חדרים לכל אחת ה„אגודות" וחדר לבית־התפילה. ויהי הדבר תמוה בעיני ה„צבור", שאינו יודע את הנעשה מאחורי הפרגוד, ועורר חשד: שמא ענין ה„רוכסות" המובטחות אינו אלא „משל".

ב„חן" ישבו עוד מתנחלים, שידם לא השיגה להקים אוהלים על מגרשיהם, והיו כאלה שעדיין לא השתתפו בהגרלת המגרשים, כי הם „קני" אדמה, אך עדיין לא שילמו את מחירה, והיו להם דין ודברים עם יהושע ועם טיומקין. כל אלה היו פועלים־למחצה ועסקו עם המודדים בעבודת הבנין ב„חן".

מסביב ל„מרכז" השני נתרכזו ה„יחידים" האמידים, באי־כח ה„אגודות" ופקידיהם. מהם היו כל חברי הועד של המושבה, פרט לברוך.

5

ה„מרכז" השלישי נתהוה מסביב לאוהל ה„משפחה", מחוץ ל„תחום" המושבה. בחדרה כבר התקבצו כשלושה מנינים אנשים מבוגרים, רובם ככולם בעלי־בתים, שהיו אנשים חשובים ומכובדים, איש איש בצבורו, אבל גדול מהם היה מספר ה„נערים" בגילו של יהודה, מהם שבאו עם הוריהם, מהם שבאו לבדם, או שהוריהם הביאום ארצה ישראל וחזרו לחסל את עסקיהם בגולה. לרובם היתה „דעה" באספות המושבה, בזכות הנחלות של הוריהם, אבל הם לא התענינו בעסקי צבור וסמכו על הזקנים — ראשם ורובם היו שקועים בעתיד העבודה העומדת לפניהם. כל אלה התרכזו מסביב לאוהל ה„משפחה", שמצאו בו ענין למחשבותיהם והגיגיהם. הנוער הזה, שבא אל אוהל ה„משפחה", היה ברובו ער, עליז ומלא תקוה ואמונה. ובערבים, וביחוד בערבי־שבתות ובמוצאי־שבתות, היה קול דברים, קול צחוק וצהלה נישא מן האוהל אל עברי הערבה הרחבה, שהיתה נרדמת זה מאות בשנים ועתה הקיצה, משתאה לאלה החדשים שמקרוב באו, המתרוננים... מי הם, ומה הביאם הנה?

יש שעל יושבי האוהל והנוער המושבתי נוספים אורחים מקריים, עסקנים, סופרים או מורים, שבאו לתור את המושבה, ושם ברוך היה ידוע להם כאיש מקורב לטיומקין וחבר ל„ב"ם", ושפרה קנתה לה שם כ„וכחנית" בעלת הגיון וחום נפשי... וה„חדשים" מדברים ומתוכחים, מתוכחים וחוזים חזיונות לעתיד לבוא. בימים הראשונים היתה ה„אמת מארץ־ישראל" של

אחד־העם, מאמרו על רשמיו בארץ, שהופיע ב„המליץ״, הנושא הראשי של הויכוחים. לרבים היה המאמר כ„פצצה״ ממש, שנתפוצצה ביום בהיר. כל הישוב היה כמרקחה. וההדים הגיעו לחדרה. ברוך התהלך כמה ימים כאבל והתאנח חרש. אבל כשעלתה ה„אמת״ על סדר היום של הויכוחים ליד שולחן התה באוהל, ורבו המקטרגים מקרב אכרי המושבות שנזדמנו לחדרה או מקרב ה„אידיאליסטים״, אשר רבם דקרם, הרים ברוך את קולו בעוז להגנת אחד־העם וסיפר עובדות מדהימות על מעשי ההוי בישוב, וביחוד על רקע הספסרות בקרקעות וכן סיפר, כי יש חששות, שלספסרות ולרעש, שהקימו עסקנים חמומי־מוח, יהיו תוצאות חמורות לגבי העליה ורכישת הקרקע... לעומתו קראו האכרים תגר על יחס הזלזול של אחד־העם לידיעות, שרכשו להם המתישבים הראשונים וחשבו, כי „ב״ם״ השפיעו במובן זה לרעה על אחד־העם. ומן המורים וחסידי בן־יהודה טענו, שאחד־העם „מתנגד״ לתחית השפה.

שפרה לא השתתפה בויכוחים על ה„אמת״, ורק מחתה נגד יחס הביטול הניכר במאמר לשאלת העבודה והרכוש. לפי דעתה, יש לדאוג לענין החמור הזה עוד בראשית מפעלנו ובהנחת יסודותיו. יהודה היה אובד עצות ומאוכזב. תחילה התמרמר בלבו על אחד־העם ואף חשב לנסות את כוחו לערוך „תשובה ״לדברי ה„אמת״ אך נזכר במה שעיניו היו רואות ב„נבי סימון״ וידיו רפו.

וכששככה אש הויכוחים על ה„אמת״, חזרו אל הנושאים החדרתיים, הישוביים והאנושיים. וכאן היה נשמע קולה של שפרה ברמה. הכרתה היתה, כי הארץ הקדומה החדשה צריכה לא רק לפתור את שאלת העם העברי אלא גם להתיר את הסבך שבין המעמדות, המנצל והמנוצל. היא ראתה בשאיפה הזאת תפקיד מיוחד לאשה העברית החדשה בארץ, כי האשה מסוגלת יותר מן הגבר להקריב קרבנות למען הצדק והשויון. ברוך הוכיח לה כי „תפשת מרובה לא תפשת״, והצלת העם קודמת להצלת האנושות כולה, וכל המרץ והכוחות החומריים והרוחניים קודש הם לבנין הארץ.

יש אשר חדלו הויכוחים, והכל היו חולמים בקול על עתידה של חדרה. אבל גם החלומות היו מפולגים. יש שחלמו על חדרה כעל מרכז תעשיתי ומסחרי, שהרי „נהר״ ונמל יש לה! לגבעות החול, המפרידות בין אדמת המושבה וחוף הים, קראו: „הר זהב״. ועל ההר הזה קבעו מראש מקומות לאוניברסיטה, לתיאטרון, לספריה ולמוזיאון. ובמורדי „ההר״ לצד ה„נמל״ יהיו גני־טיול לגדולים ובמורד לצד המזרחי גני־משחק לילדים. ויש שחלמו על חדרה רק כעל כפר חקלאי גדול, מרכז של תבואה, תוצרת חלב, פירות ודבש.

חדלו ה„חלומות״, ותור השירים הגיע, וקולו של השומר ברמה. והאחית מסייעת לו.

6

יהודה ידע את כל בני המושבה, זקן, אשה, צעיר וטף, והכל ידעוהו. רבים ירדו עמו ליפו בהזדמנויות שונות, בהיותו נוסע להביא משא מן העיר. אבל חברים, שדבק בהם בלב ונפש, היו לו רק אחדים מן הנוער, וכמעט כולם היו בני גילו. האחד שמו שלמה, בנו של אחד מחברי ה„ועד״, שם השני היה ראובן, אביו אב לבנים ובנות, גר לעת־עתה ביפו, השלישי, הצעיר שבחבורה, שמו אריה, וגם אביו חבר ב„ועד״ והרביעי, הגדול שבהם, עלם גבה קומה, בעל בלורית בהירה, בן־יהודה קרא לעצמו, בן למשפחה מרובת בנים הוא, ודודו אחד העסקנים התקיפים במושבה, שבאספות האכרים היה מחרף ומגדף. עליהם נוסף שמעון. והיו אלה ששה חברים בלב ונפש. הם לא הלכו לאספות האכרים ולא התענינו בפילוגים שבמושבה והיו הוגים ושוגים בחלומותיהם. על־פי־הרוב היו נפגשים בלילות, כי בימים היו כולם עסוקים בעבודתם, וביחוד נפגשים היו בשמירה.

מלבד השמירה הפרטית, ששמר כל אחד את אוהלו ורכושו, היתה חלה על בני חדרה גם חובת „שמירה כללית״. הורביץ „הרוכב״ סידר את השמירה הזאת, זוגות מבני המושבה, מבני שש־עשרה ועד בני חמשים, היו מתהלכים בלילות על־פי התור מסביב לאוהלים, ופעם אחת בלילה היו מתכנסים ב„חן״ ושותים תה, וכאן, על המשמר, ועל התה, התידדו החברים, ועל־פי בקשתם הנמרצת היו מסודרים תמיד שלושת הזוגות שלהם יחד, ו„זר״ לא נתערב עמהם. בכל לילה היו יוצאים שלושה זוגות לשמירה כללית. הורביץ מילא ברצון את בקשתם, כי אהבם, והרי את יהודה „מצא״ ראשון על אדמת חדרה. הם גם למדו להשתמש היטב בנשק. בענין זה היה שמעון מפגר, מפני שלא אהב את הרובה, לעומת זאת ידע להשתמש יפה במקל־חובלים, כי היה בעל שרירים חזקים. גם אריה הצעיר לא הצטיין ביריה, משום שהיה מפחד מעט מפני הרובה, וביקש תמיד להיות „בן־זוג״ ליהודה, שלא ידע פחד מהו וגם למד לקלוע היטב אל המטרה. כל הששה היו כמעט בעלי השכלה אחת, ידעו את שפת עמם וגם רוסית. יהודה הצטיין בחשבון, שמעון — בדקדוק, ראובן ושלמה ידעו לדבר גם גרמנית, ואריה הצעיר ידע דף גמרא, כי המשיך ללמוד על־פי מצות אביו. ובן־יהודה היתה לו נטיה לידיעות חקלאיות־טכניות, רק יהודה ושמעון היו „אוקראינים״ וארבעת חבריהם היו „ליטאים״, אך המולדת הישנה לא הבדילה ביניהם הרבה, כי המולדת החדשה, האחת, אחדה אותם, וכולם היו חמי־מזג.

אמנם רק יהודה, שלמה וראובן היו תמיד בדעה אחת בויכוחיהם. שמעון היתה לו נטיה לשקול את הדבר ב„שכל הקר״. לאריה היתה נטיה לליצנות והיה מתלוצץ גם בדברים קדושים, חבריו סלחו לו, כי ידעו, שתוכו טוב מברו. בן־יהודה, הגדול מכולם בשנים, אהב את השתיקה, ושתיקתו, ושקידתו בעבודה, ובלוריתו „כבלורית של שקץ בכפר״, היה חושב יהודה, עשו רושם על חבריו. שמעון היה מבקש סמוכין לדעתו בספרים שקרא בשעתו וזכרם. בימים ההם לא קראו החברים ספרים, כי לא הגיעו ספרים חדשים למושבה, ואת הישנים אשר עמהם כבר קראו כמה פעמים. על דבר זה קרא ברוך תגר בשיחות פרטיות ובאספות ובישיבות הועד ודרש להקציב כסף ליסוד ספריה. אך דבריו נתקלו תחילה בהתנגדות, כי בין חמשת חברי הועד היה הוא האחד שבמלה „ספר״ נתכון לספרי קריאה ולספרי לימוד, ואילו בעיני חבריו התחיל ה„ספר״ ונגמר בספרי קודש.

נושאי שיחותיהם של ה„ששה״ היו, קודם כל, עניני חדרה, אחרי־כן באו עניני הישוב, ולבסוף עניני ה„אנושות״. בעניני חדרה היו כולם בדעה אחת: עתידה חדרה להיות כפר ו ר ק כפר. והמושג כפר כרוך במחשבתם בגידול תבואות בעיקר. שלושה מהם, — יהודה, שמעון וביחוד בן־יהודה, — ידעו פרק בגידול תבואות, ולא היו מרוצים מראשי ה„אגודות״, ששיחם ושיגם כל היום היו הנטיעות, ויש מהם שהתלוצצו על „גורן״ וידברו בשבחו של „יקב״. במובן זה היו ה„ששה״ כולם תמימי־דעה עם אחד־העם, שדיבר בגנות הבולמוס של הנטיעות, אף כי כעסו עליו, בלי לדעת בדיוק, על מה ולמה הם כועסים. גם בעניני הישוב הכלליים לא היו בין החברים חילוקי דעות. כמעט כולם היו חסידי טיומקין, אף כי התרעמו על יהושע „שלו״, שישועתו בעניני „הרוכסות״, אחרה לבוא. רק אריה הצעיר, המושפע מאביו, נטה לפינס. וגם דעת יהודה היתה, כי טוב היה אילו טיומקין, פינס ויהושע היו לאגודה אחת, ורוח אחת, ורצון אחד.

לשאלות ה„אנושיות״ היו ה„ליטאים״ אדישים. במקרא היתה ידם חזקה מיד „האוקראינים״, אבל בטולסטוי ובמיכאילובסקי, לא היה כוחם גדול. וגם יהודה שכח את טולסטוי ואת מיכאילובסקי, שהיה לפנים הוגה בהם יומם ולילה. שום דבר, הנעשה מעבר ליפו מערבה, לא היה עתה חשוב בעיניו. כל „האנושיות״ נצטמצמה אצלו בתחומי ארצו בלבד. אבל שמעון היה מחזיק בדעותיה של שפרה וחושב על תיקון העולם, שבלעדיו לא יהיה תיקון גם לעם ישראל בארצו. יהודה היה מצדיק בענין זה את אחד־העם, כי אין עדיין בארץ לא „רכוש״ ולא „עבודה״, ולמה יריבו? שמעון חשב, שיש לחשוב על פתרון שאלת הרכוש והעבודה לאלתר. ובעיני יהודה היה הפתרון „פשוט מאד״: כל היהודים יהיו אכרים עובדי אדמה, וכל אחד יעבוד לצרכי

עצמו ולא יצטרך לנצל את זולתו. וראובן תמך בדעתו, וגם שלמה, שהמחרשה היתה בעיניו האידיאל הנשגב ביותר. שמעון היה מקשה על יהודה ואומר, „שאין פרוגרס בלי מכונה", והמכונה — רכוש ועבודה כרוכים בה. ובן־יהודה תמך בו, וגם לו היתה נטיה נפשית ל„מכונה". ליהודה היה תירוץ פשוט: הוא שונא תכלית שנאה את ה„מכונה". וכל „מכונה" הבאה לידו, ואפילו מנורת־נפט, הוא מקלקלה. יש לו הרגשה, כי ה„מכונה" עתידה לשעבד את האדם, אויבתו של האדם היא. בן־יהודה חשב, כי גם החקלאות לא תיבנה בלי מכונות. ואריה אמר, כי במכונה יש „שכל", וכל דבר של „שכל" אהוב עליו.

7

לא לעולם שמחה, שיחות סתם, ויכוחים, יסורים קלים של נוסחאות בתפילה של התחרות, „מרכזים" ופלוגתא בענין מגרשים ומסי מושבה. ענני דאגה גדולה התחילו להתקשר באופקה של חדרה והלכו ונתפשטו והיתה סכנה שיכסו את כל שמיה.

הדבר הראשון שהתחיל להדאיג את המושבה דאגה חמורה, היתה שאלת הבאר. הבאר היתה רחוקה, ומימיה מעטים ודלוחים. והרי עומדים ערב הבנין שיהיה זקוק למים רבים. והעיקר: מי הבאר רעים הם. יש הכרח לחפור באר חדשה. היכן? אם במקום נמוך, — הרי שוב תהא זו רחוקה מן המושבה, הבנויה על הגבעות. ואם במקום גבוה, — באיזה עומק ימצאו בו מים? ומנין הכסף? לא מעטים מן המתנחלים היו אנשים אמידים וכן ה„אגודות", אבל הקופה הצבורית היתה דלה מלכתחילה. וכאן מצאה שפרה מקום לגבות את חובה ממתנגדיה. האישים היחידים של הצבור אמידים הם, והצבור עני, — האין כאן ראיה, שיש הכרח לשנות את סדרי החיים לאלתר?

וחמורה משאלת הבאר, שעדיין לא נפתרה, היתה שאלת הבנין. ששים רוכסות הובטחו למושבה, וכבר דנו ורבו עליהן והפילו גורל וחילקו בין ה„אגודות" והיחידים — והרוכסות מתמהמהות לבוא. וכבר התחיל הצבור מפקפק אם בכלל תבואנה בזמן מן הזמנים. נולדה מחשבה להתחיל לבנות באסור. טיומקין מתנגד לכך. יהושע נמנע מלחוות את דעתו. ליוליק תומך ברעיון. דעתו היא, כי ה„באקשיש" יענה את הכל ויעמוד לבונים עד שיעשו את הגגות, ואחר־כך יגן עליהם החוק, שלפיו אסור להרוס בית שגג לו. גם אם נבנה באיסור. ובועד נחלקו הדעות: חלק מן החברים היו בעד הבנין באיסור, וחלק נגדו. הועד היה מורכב מחמשה אנשים: שלושת באי־כוח ה„אגודות", שחבריהן יושבים עדיין בחוץ־לארץ, היו נגד הבנין באיסור, לפי שהדבר לא נגע בנפשם. טעמם ונימוקם הגלוי היה: אין זה נאה ל„אגודה". והטעם הכמוס היה, כי חשוש חששו שמא יגרום מעשה

ה„באקשיש" להוצאות גדולות שיחולו על הקופה הצבורית, שהם שותפים לה. שני החברים, באי־כוח היחידים, היו בעד הבנין באיסור, לפי שהדבר בנפש חבריהם הוא: אם לא יבנו הבתים בזמנם, וימי הגשמים יגיעו, היכן ימצאו גג לראשם? ועל־פי דרישת המיעוט הוכרח הועד לקרוא לאספה כללית, שתכריע בדבר. ולאחר ויכוחים סוערים וחריפים הוחלט בחיוב. הוחלט להתחיל בבנין באיסור, אבל לא הוחלט להכין מראש קרן ל„באק־שיש"... כי המתנגדים לבנין, באי־כוח ה„אגודות", שהם גם בעלי הכסף, טוענים, כי בעניני ממונות אין כפיה. וב„ועד הפועל" ביפו התנו תנאי: „להוי ידוע, שאין הדבר ידוע להם..."

וביום ג', ה' מנחם־אב, פרשת „מטות־מסעי", הונחה אבן־הפינה של הבית הראשון בחדרה, הוא ביתו של בעל האוהל בראש גבעת החול, הוא גם בעל ה„מנין" נוסח אשכנז. והאיש אמיד ויזמן את כל בני המושבה להנחת האבן ויתאספו ויבואו כולם: זקן, צעיר, אשה וטף. הביאו „עראק" ויין מזכרון־יעקב ושתו „לחיים" וקינחו בדגים מלוחים וזיתים. ור' יוסי, בעל המנין של „נוסח ספרד", היה בראש „מחותני" השמחה. וכי קטנה היא בעיניכם: הנחת אבן־היסוד הראשונה בבית הראשון של חדרה „שלו"? וכטוב לבו ביין, דרש בפרשת השבוע: „נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים... אחר תיאסף אל עמיך...." אין לישראל נקמה בגויים, אלא בבנין ארצם מחדש... וסיים ואמר, כי לאחר שזכה לראות בראשית „הנקמה", מוכן הוא מעתה להיאסף אל עמיו. הדברים הטילו פתאום מרה שחורה בנאספים: הם נזכרו בביצות. ר' יוסי קדח כבר הפעם השלישית.

למחרת היום ההוא הניחה „המשפחה" את אבני הפינה לשני בתים בבת־אחת, כי לא רבו הבעלנים להתחיל בבנין. ואחריהם באו עוד אחדים והניחו אבני יסוד.

אל הנחת אבן הפינה לבתי ה„משפחה" באו יחיאל, שמואל, דוד ויוסף מראשון־לציון. כל בני המשפחה, לרבות שפרה, השתתפו בהנחת אבן, כל אחד על־פי הוראת הבנאי, ערבי מיפו, שיחיאל הזמינהו. ובלילות שלאחר היום ההוא ישבו כולם בחוץ על־גבי האבנים ליד היסודות עד חצות. שפרה שרה, יחיאל הביא עמו כנור וניגן. וגם יהודה הוכיח את „כוחו": נזכר בשיר חילים, שלמד מפי השקצים בכפר, „ויישר", אף־על־פי שקולו היה לקוי ביותר. כולם צחקו וקראו לו: „הידד!" ויצאו לרקוד „רונדה".

8

היסודות הונחו בחודש הנחמה, והנחמה לא באה.

ימים מעטים לאחר הנחת היסודות התחילו הקירות „לצמוח" מן האדמה

ולגדול. במושבה גדלה השמחה ורבתה התכונה. כל העגלות עסוקות היו בהובלת אבנים, חמרה ומים. וגמלים של ערבים הביאו סיד וחמרי־בנין מיפו ומחיפה ומחוף הים.

אבל לא לאורך ימים היתה השמחה. קיסריה אינה נמה ואינה ישנה. שנאתו של המודיר ותאותו לבצע, שלא באה על סיפוקה בזמנו, גדשו את הסאה. ויום אחד, כשעלו קירות הבנינים מן האדמה בגובה של מטר, בא המודיר בראש פלוגת שוטרים רוכבים מזוינים. ונזעקו גם האספסוף של קיסריה ושוכני האוהלים בדרך והלכו בעקבותיהם, וכשהגיעו למושבה, היו להמון רב. השוטרים הקיפו את הבנינים הנבנים, ונתנו צו לבנאים הערבים להפסיק את העבודה, לאסוף את כליהם ולעזוב תיכף ומיד את המושבה. וכך עשו. ואז נתן המודיר פקודה לשוטרים ולאספסוף להרוס עד היסוד את הקירות הבנויים, והם הרסו. ביקשו השומר והנוער לעכב את מעשה ההרס, אך המודיר ציוה לשוטרים לירות באויר לשם אזהרה. וכשנהרסו קירות הבתים, ציוה המודיר להפיל את כל האוהלים, שגגות אין להם, אך לא לנגוע בצריפים שגגות להם.

והערבים, הערביות והילדים שב„מאסף" צעקו וצהלו, ומהם גם שלחו ידם בביזה, סחבו מכל האוהלים וקרעו כסתות, שנוצותיהן התפזרו באויר. ראה זאת המודיר וציוה לשוטרים שיפזרו את האספסוף. אולי נבהל מחמת הצעירים, שהתחילו „לרתוח" ותפסו מקלות בידיהם.

רק באוהל „המשפחה", העומד ליד שני היסודות ההרוסים, לא נגעו השוטרים. יהודה וברוך לא היו במקום בראשית המעשה, כי נסעו אל חוף הים לקבל מן הסירות חומרי בנין, וחזרו רק בסוף המעשה. יחיאל, שנשאר עם ה„משפחה", ושאר בני הבית, עמדו בפתח האוהל ושפרה, לפי עצת יחיאל, שכבה במיטתה. פני יחיאל היו נרגזים מאד, וידו לחצה את אקדחו הטעון, החגור לו על מתניו מתחת לחולצתו. וכשניגשו השוטרים להרוס את האוהל, הזהירם, כי א ש ה שוכבת בו חולה במיטתה, ואם יעברו את הסף, דמם בראשם. תחילה התעברו השוטרים, אך כששמע המודיר את הדבר, ציום לסגת אחור ואת יחיאל שאל בזעם: — מי אתה? — ויענהו: — נתין צרפתי אני ובן ראשון־לציון. — והמודיר נח מזעפו.

ועוד השוטרים במושבה, והשמש כבר נטה מערבה, והנה יהושע בא פתאום רכוב על סוסתו האדומה, שהלבינה מזיעה, וכנפי „עביתר" הלבנה ובלוריתו הבהירה מתבדרות באויר ועיניו מבריקות מחימה. עוף השמים הוליך אליו את הקול בעוד זמן, ולאחר חמש שעות של רכיבה בלי הפסק, הגיע מיפו למושבה. בזעם פנה אל המודיר ודרש ממנו את פקודת הקימקם מחיפה, המרשה לו לעשות את אשר עשה. המודיר ענה לו בלעג מר, כי את

אשר עשה לפי ה ח ו ק עשה, ואלה אשר בנו בלי רשיון הפרו את החוק של עותומניה הגדולה. והפך פניו והלך בדרך, אשר בה בא, והשוטרים אחריו.

מחרישים ומדוכדכים מחמת מקרי היום ישבו החדרתיים בלילה ההוא בחוץ, ליד אוהליהם ההרוסים וב„חן״. אחדים התחילו באפלה להקים את האוהלים מחדש. רגש קשה העיק על כולם. יהושע לא נח אפילו רגע. עבר מחבורת אנשים אחת לשניה, בא אל ה„חן״, אל האוהל של ה„משפחה״, שעמד על תלו ורבים התכנסו מסביבו, ובפיו נחמה: רק שגגה יצאה מלפני המודיר, כי לבו רע על המושבה, על שאין נותנים לו שוחד ביד רחבה. הרוכסות כבר הגיעו מעיר הבירה לדמשק ולא יאחרו לבוא לחיפה. עוד הלילה הולך הוא לחיפה אל הקימקם. הגורמים למעשה יענשו קשה, המודיר של קסריה יפוטר ויועמד לדין והדבר יהיה מופת לאחרים. אך החדרתיים הססו: מי יענוש? והרי הגורמת לכך היא הממשלה, שעינה רעה, כנראה, בישוב. והאמנם כבר „הגיעו״ הרוכסות? הם חדלו להאמין. האין מהתלים גם ביהושע? אמנם עוד בלילה ההוא ירד יהושע לחיפה בלוית השומר. ומעיני ה„משפחה״ נדדה השינה. שפרה שכבה במטה וראשה מעוטף במטפחת, כאילו קר לה, ולא הוציאה הגה מפיה. וכולם ישבו מסביבה מחרישים עד אור הבוקר.

9

השומר, שחזר מחיפה, סיפר, כי פני הקימקם לא היו אל יהושע כתמול שלשום. המודיר לא נענש ולא פוטר. יום יום בא שוטר להשגיח, שלא יתחילו שוב בבנין. ורק השוחד עיור את עיניו „ולא ראה״, כי האוהלים הוקמו מחדש. להתחיל שוב בבנין לא העיז איש. ורוח נכאה צררה את המושבה.

מעשה הפרעות, שפרע המודיר של קיסריה, עשה רושם על הסביבה הערבית. באחד הלילות החשכים, נשמעו באוהל ה„משפחה״, שעמד הרחק מן ה„חן״, קול יריות וצעקה. מעבר ל„חן״ נשמע קול השופר, המיועד לבשר חרדה בלילות — בחדרה לא היה פעמון. והקול מלא עצבות והמית לב. צו היה מאת השומר, כי אם יקראו יושבי האוהלים לעזרה, אל יעזבו כולם את אוהלם, אלא קצתם יעמדו על משמרתם וקצתם ימהרו למקום הקורא. יחיאל, שאקדחו תמיד עמו, נשאר עם ה„קטנים״ באוהל, ברוך היה ביפו, ויהודה ושמעון לקחו את שני הרובים ורצו למקום הסכנה. כדור אש פלח בשריקה את האויר מעל לראשם. וכשירדו מן הגבעה השניה אל מול ה„חן״, הבחינו עיניהם תנועה רבה. אנשים רצו, וקול צעקה, איומים וגערה נשמע מכל צד ועבר. והנה סיפרו להם כי התנפלו על הגורן של ה ר א ש ו נ י ם שזרעו בחורף ובאביב. יהושע עצמו לן בלילה ההוא בגורן, כדרכו בבואו למושבה, ונפצע. ואל האנשים, שנזעקו ורצו מן המושבה, ירו הגנבים... הגורן, היחידה והראשונה

במושבה, נמצאה במרחק־מה מן ה„חן”. מערבה. יהודה ושמעון וארבעת חבריהם, שנזדמנו יחדיו, רצו אל הגורן, כשרוביהם מוכנים לירייה בידיהם. והנה הגיעו אליהם מקרוב קולות של פחדים ותחנונים. הם עמדו. וכעבור רגע, הופיע לעיניהם יהושע, שערות ראשו פרועות, ידו האחת פצועה, והוא מוליך בידו השניה שבוי, ואת השבוי השני מוביל מנדיל, ואוחזו בכוח. והשומר, שהיה בשדה בריחוק מקום, ואיחר לבוא רכב אחריהם, ופניו מצטחקות. הגנבים היו אחדים שבאו משני עברי הגורן. עם שנים נאבק יהושע לבדו ותפשם, ואף־על־פי שהאחד דקרו בסכינו בזרועו לא הניח את ידו מן השני. ואת הראשון, שאמר להתחמק, תפש מנדיל. חבריהם ברחו ובשעת בריחתם ירו לשם הפחדה.

הקרבן השני של ההתנפלות היה בעל־עגלה, שאיחר בדרכו בבואו מיפו, ועל גבול אדמת המושבה התנפלו עליו שודדים מזויינים וגזלו ממנו את שלושת סוסיו. הוא צעק, צעירי המושבה באו לקול צעקותיו רכובים על סוסיהם, אבל איחרו. הסוסים הגזולים לא נמצאו עוד.

ועוד פעם נגזלו שלושה סוסים מאת אחד האכרים. זה היה בתחילת הערב, ליד הבאר, כשבא בעל הסוסים להשקותם. חוצפת הגזלנים הגיעה לידי כך שהעיזו להתקרב למושבה בטרם רדת החשכה. אותות־החרדה נראו הפעם בזמנם, ומיד עלו צעירי המושבה על סוסיהם, ובתוכם יהודה על ה„אציל” שלו, ורדפו אחרי הגזלנים וגם השיגום בחורשת האלונים לפני שנעלמו, נאבקו עמהם והוציאו מידיהם את הסוסים. אחד הצעירים נפצע.

הרעה הגיעה גם לאוהל ה„משפחה”. „אציל” נתפרסם בסביבה, וביחוד בשעת ההתנפלות האחרונה. וכבר התרו ביהודה שיהא זהיר בסוסו חביבו, כי חורשים עליו רעה. והוא גם שמרו כאישון עיניו בדרך ובאוהל. לא אחת ולא שתים שמע בלילות קול צעדים בין שיחי הבר שבסביבה, והיה עושה אזניו כאפרכסת וגם את בני הבית העומדים על המשמר ציוה שיהיו זהירים ב„אציל”. פעם אחת בלילה נשמעה יריה מאחורי הגבעה, מן השפלה. זו היתה, כנראה, ירית נסיון, כדי להיוכח, אם שומרים על הסוסים. מיד ירה יהודה אל העבר ההוא, ודוקא פעמיים מן ה„יוני” שלו, לשם הפחדה. למחרת מצאו כדור של רובה תקוע בקורות העצים.

והנה בעצם הזמן הזה בא אל ה„משפחה” אורח, בחור נחמד מן הגולה. לאביו של הבחור היתה נחלה ברחובות אך הבחור סרב ללכת למושבה „הבנויה” ונכסף דוקא לחדרה. וגיס לו בגולה, ידיד ו„אח” של ברוך, „בן משה”, והוא בא אל „המשפחה”. אהב אותו יהודה וקרבהו, ושפרה הסכימה, שיתאכסן באוהלם אף־על־פי שהדבר הסב לה תוספת עבודה.

הבחור עזר ל„משפחה” בכל עבודה ונשתוקק מאד לשמירה. יהודה

חשבהו ללא יצלח לשמירה, כי רך מאד היה ו„ירוק". אך יום אחד חזר יהודה עייף מיפו והסכים להפצרת אורחו ומסר לו את „תורו" בשמירה. וכשהגיע התור השני, ושמעון יצא אל המשמר, מצא את האורח שוכב על־פני האדמה ו„אציל" איננו... מיד קמה בהלה, חששו שהאורח נפצע אך הוא רק נרדם... והסוס נגנב, ועקבותיו לא נודעו.

י

אחד הקשיים העיקריים, שנתקלו בו מתישבי חדרה, היה ריחוק המקום מן העיר. ולא פעם אחת בנדודיו נזכר יהודה את הערת אביו: „אין חדרה שלך קרובה לעיר... יפו היתה רחוקה מהלך שתים־עשרה שעות וחיפה — שמונה שעות. והדרכים, המלאים „ואדיות" וחולות ושלוחות של ביצות, היו בחזקת סכנה. והכרח היה להביא מן העיר צרכי אוכל, חמרי בנין, ואפילו חמרי הסקה. נדודיו של יהודה בדרכים בימי החום הקשים השפיעו לרעה על גופו.

ופעם אחת כשירד מעל העגלה ב„חן מנעולי", עייף ויגע, חיור ומלוכלך, נתקל בשני אורחים, שבאו זה עתה מחוץ־לארץ, מזלאטופול, עיר קרובה לכפר שבו גר אביו. כשהכירוהו האורחים, ספקו כפים כמיואשים ויקראו: „אוי לאותה ארץ, שבה נהפך בנו של שמעיה לבעל־עגלה..."

פעם אחת יצא יהודה לפנות ערב בדרך לפתח־תקוה, והעגלה היתה עמוסה משא כבד, וכשהגיע לנחל מוסררה, שלאחר שרונה, הוריד בזהירות את סוסיו במורד הקשה למטה, כי גשר לא היה אז על־פני הנחל, והנה נשמט הקרש, שרגליו נשענו עליו, בשבתו על השקים המלאים, והוא נפל למטה אל בין הסוסים. כפשע היה בינו ובין המות, כי אילו עברה עליו העגלה הכבדה, היה נרמס בגלגליה. לאשרו הספיק להאחז במוט, שהסוסים קשורים בו, עד הגיעו למטה. וכשיצא למרחב, הביט על סביבותיו, אולי ראהו מישהו בקלקלתו, ומשנוכח לדעת שאין איש, נאנח אנחת רוחה.

ופעם אחת נסעו בעגלה מחדרה, הוא ומכירו, אכר צעיר, אדם המרבה בשיחה, וכשהגיעו אל המעבר במוצאי הירקון, ליד אנטיפטרוס, מקום שעבר בו יהודה כמה פעמים ולא נתקל, משוקע היה בשיחה עם בן לויתו ולא כיון את סוסיו במעבר הנכון, שהיה צר מאד, והסוסים והעגלה שקעו בבוץ. הבוץ דבק בגלגלים, והעגלה כמו רותקה בכבלי ברזל. השליכו השנים את בגדיהם מעליהם וירדו ערומים אל הביצה וארבע שעות רצופות נתיגעו, עד שהצליחו לחלץ את העגלה מן הבוץ.

בין חדרה לזכרון־יעקב היתה הדרך יפה מאד. היא עברה בחולות

שפשטו בין שפת הים מזה ושרידי יער אלונים עתיק־יומים מזה. חצתה את הבקעה היפה והשמנה „בורג״ ו„מרק״, אשר לרגלי הרי שומרון המכוסים סבכי עצים, ועברה את הנחל העליז והחי זרקה, הוא „נחל התנינים״ ומן הנחל והלאה נתפתלה הדרך בין סלעי ההרים, עד עלותה אל פסגת הגבעה, שזכרון מתנוססת עליה. בחיצוניותה שימחה המושבה את עיניו ולבו של יהודה; כשראה אותה לאחר הערבה שבחדרה נראתה לו כנאות־דשא, יפה מכל המושבות שראה עד אז. הרחוב היה סלול ככביש, ומשני עבריו בתי־אבן מסויידים, וחצרות נקיות, מוקפות גדרות ועצים שופעי צל, וגינות פרחים בתוך החצרות והנערות שנזדמנו לו ברחוב עליזות היו, רובן טובות־מראה. והמראה מגבעת זכרון היה מרהיב עין: מרחב של ים עד אין גבול, ורוכסי הרי הכרמל באופק.

אהב יהודה את הדרך לזכרון ואת זכרון. אך גם בדרך הזאת אירעו לו כמה פעמים תקלות מרות. פעם אחת נסע מזכרון בחזרה לחדרה עם אותו האכר הצעיר, שהיה פקיד ב„אגודת ווילנה״, וכשהגיעו אל בין השלוחות של חול הים והאלונים, תעו בדרכם, והיום חשך עליהם. והמקום נודע כמוכן לפורענות. יהודה לא לקח עמו את רובהו, כי נתעתד לשוב מבעוד יום, והרובה של חברו היה בלי כדורים, כי לקחו עמו לשם תיקון בזכרון. פתאום סגרה עליהם ערמת חול בין העצים, והם עמדו נבוכים. באין מוצא ירדו מן העגלה לבקש את השביל הנכון והנה הגיע לאזניהם קול רשרוש וקול חרישי של צעדים, בין העצים. ובעצם הרגע הזה הושט אל פניהם קנה של רובה, ולעיניהם נגלה פרש על סוסו, וקול עז החריש את אזניהם: „עמדו, פשטו את בגדיכם!״ לא נתבלבל האכר הצעיר, הרשיט רובהו הריק אל מול הפרש, הקיש במנעלו וקרא בקול: „הצדה! בן מות אתה!״ ויהודה הצליף בכוח על־פני הסוס ברצועות מגלבו הארוך, נרתע הסוס לאחור, והפרש נעלם.

יהודה שנא את יפו, אך בדרך ליפו מזנו לו לילות נעימים. עגלתו מתנהלת יחידה בדרך, וצללי הערב מגיחים אליו מכל העברים. מבטו נח על הרי אפרים, הנבלעים בתוך האפלה, והוא מרגיש שמאחוריה נעלמים ההרים העטופים הוד אגדות קדומים; הר גריזים והר עיבל. את הר עיבל היה רואה ביום מאחת הגבעות הרמות. והנה נשמע קול צלצול פעמונים קטנים בדומית הלילה. וערבי, רוכב על גמל, מסלסל שירו בקול ממושך ונוגה. ויש אשר נדמה לו, כי כל חלל העולם, העומד עתה דומם, ספוג זכרונות מימים־עברו, רחש קדמונים ושיח רחוק רחוק, והוא מטה אזנו ומקשיב קשב רב, ואז יתקפוהו געגועים עזים, לא ידע שחרם. ויש אשר תתמלט פתאום צעקה מפיו, והוא לא ידע ולא הרגיש בה. ההד החוזר מן ההרים מעירו. מי זה צועק? והנה נצנץ לו ניצוץ אור בודד מן הכפר הקרוב, והיה לו כמורה דרך...

י״א

גם בתחומי הקרקעות הנרחבים של המושבה יש שארבו תקלות בתוך הביצות. לא לחינם חשבו הבידואים, כי באגמי הביצות שוכנות מכשפות, האורבות לבני־אדם. בדרך בין המושבה ובין המפרץ הקטן, שבו פורקות את משאן הסירות הבאות מיפו, רבצה הביצה הגדולה של המושבה, „ברכת אטה״, אשר עד סוף הקיץ עמד בה אגם מים. ומסביבו בשטח של מאות דונמים טיט יון, שרק בשבילים צרים יכלו לעבור בו לאור היום. ובביצה שכנו חזירי הבר.

יום אחד איחר יהודה לשבת על החוף, ורק עם צללי הערב הראשונים רכב בחזרה למושבה. הוא רכב על „אכר״ הנאמן לו, אבל הסוס שנא את הדהירה, ויתנהל לאטו. פתאום נפלה חרדה על יהודה, יחידי הוא על חוף הים, מהלך שעה מן המושבה, והדרך שוממה, וכולה חול ובצות. אבל חרדתו לא נגעה עד נפש הסוס, שהוסיף להתנהל בשויון רוח. וכשהגיע יהודה לביצה, כיסתה עלטה כבדה את הארץ. הסוס עמד מאליו והרים ראשו כשואל ותוהה. אזניו הקטנות נזקפו, סמרו. נקב יהודה במבטו את האפלה: איה הדרך? הוא לא ראה כלום — לא שביל ולא עקבות. רק את אזניו ואת ראשו של סוסו ראה. לפניו — תהום שחורה. השמים היו מעורפלים, איך ימצא את השביל בתוך הביצה? פתאום זכר את עצת האכרים בכפר מולדתו: „אם יחשך עליך היום, עצום עיניך ושוב פקחן, והואר לך...״ עצם יהודה את עיניו, צמצם את שמורותיו בחזקה, חזר ופקחן. החשכה — כשהיתה. דפק יהודה את סוסו דפיקה קלה קדימה. הסוס חרד הפעם ובלי חשק, כאילו כפאו שד, ניתק ממקומו. רגליו דרכו בכבדות, צועד ונכשל, נסוג אחור, נוטה הצדה. על־פי צעדיו חסרי הבטחון של הסוס הכיר יהודה, כי אובד־דרך הוא, וסוסו תועה, והבין כי סכנת מות מרחפת עליו: לטבוע בביצה, להיות טרף לשיני החזירים, או לנפול בשל סוסו בידי שודד ליל. ריח כבד של לחות הגיע לאפו, רחש הסוף וקרקור הצפרדעים עלו באזניו. האם הוא על שפת האגם? שוב ביקש לפלוש במבטו את החושך, להתרכז ולמצוא את שבילו — אך לשוא. והוא חזר וילחץ את סוסו. ריח של מים עומדים ורקב עשבים עלו באפו. צעד הסוס לאטו בשביל צר, — לא זה השביל... אך יהודה קיוה, כי שביל צדדי זה יוציאהו אל השביל הנכון. פעם בפעם טבעו רגלי הסוס בבוץ, נכשלו במשקע והוא עמד, כאילו בהחלטה גמורה, שלא להתקדם עוד. בעמל רב הכריחהו יהודה לזוז ממקומו. פתאום זקף הסוס את אזניו בבהלה, נרתע לאחוריו ועמד. אותה שעה קפצה אל הסוף בריה גדולה ושחורה ונעלמה. משך יהודה את סוסו בכל כוחו והטהו ימינה. ושוב קפץ דבר־מה שחור וגדול ונעלם בסוף. שוב דפק יהודה בסוסו. אך הפעם התעקש הסוס ולא זז. כעס יהודה והצליף עליו בשוטו. הסוס צעד קדימה, נרתע לאחור, וחזר, ונדחק לפניו, ושתי רגליו טבעו

בבוץ עד לברכים, וכמעט רבץ תחתיו. משך יהודה בחזקה את הסוס במתגו לאחור. הסוס התאמץ בכל כוחו, נרתע ועמד על מקומו הראשון, כולו רועד וגושם בכבדות. הערפל בשמים התפזר. הכוכבים האירו את הסביבה ועתה ידע יהודה לחרדתו, כי אכן תעה ברדתו מן החולות ונכנס אל לבה של הביצה, והוא קרוב לאגם המסוכן. ישב לו דומם על סוסו ולא ידע, לאן יטהו. סכנת מות ארבה לו. המושבה רחוקה, ואם יקרא לעזרה, לא ישמע איש קולו. הילון פה? אפשר שיטבע. יהודה עצם בפחד את עיניו. רואה הוא את אחותו יושבת באוהל ודואגת: מדוע איחרו פעמי אחיה לשוב? ונתחלחל. חזר ועצם את עיניו והנה הוא רואה את אמו. היא הסתכלה ישר בו, ועיניה כה עגומות, וכמו מתפללות בלי מלים. ושוב נתחלחל. „מה יהי על הורי, כשתגיעם הבשורה הרעה, כי חזירי־בר טרפו את בנם בביצה?"

דמעות חמות ירדו מעיני יהודה על פניו. התעודד וקרא לעצמו בקול רם: „לא, לא אמות, כי אחיה". ואותה שעה נזכר שוב את אשר שמע בשעתו מפי אכרים זקנים בכפרו: „כי תתעה מן הדרך, הסר את המתג מפי סוסך והניחהו שילך כחפצו". וכך עשה. הסוס הניע ראשו אחת ושתים, כתמה למעשה שעשה לו בעליו שלא בזמנו, פשט את צווארו, זקף את ראשו והריח את האויר. חזר והוריד ראשו עד לקרקע, משש בשפתיו את האדמה הלחה, נחר בנחיריו וירח בו. אחר־כך נרתע לאחוריו כמה צעדים ועמד. רגעים אחדים עמד בלי נוע וחזר והוריד ראשו עד לקרקע, הריח בה, תלש בשיניו מעט עשב ולעסו במנוחה. ופתאום הרים ראשו, פנה וחזר לאחור בפסיעות דקות אך בטוחות, בדרך אשר בא בה. „הוא חוזר אל חוף הים!..." — חשב יהודה בחרדה ויתחרט על המעשה שעשה, ביקש לשוב ולרסן את הסוס אך חזר בו ממחשבתו. והסוס הוסיף ללכת בבטחה וגם הרחיב את צעדיו. הוא הלך בראש מושפל, נחר בנחיריו, הריח בעשבים, פנה פעם ימינה וחוזר חלילה והלך. הסוס לא חזר אל הים, אלא הקיף לאט־לאט את הביצה. הרגעים היו בעיני יהודה כשעות. עתים נדמה לו, כי שוב פוערת הביצה את פיה לבלעו, והוא כל כך נשתוקק לחיות, לשוב למושבה, לראות את אהוביו. פתאום עמד הסוס, הרים ראשו, שאף אויר לרוחה וצעד קדימה במהירות.

„יבשה!" — נתרוננה מחשבה בלב יהודה. הסוס צהל פתאום. ומן החושך צהלו סוסים לקראתו. שומרי המושבה יצאו לבקש את יהודה, ומאחורי השומרים הרוכבים עמדה כל ה„משפחה", ברגל באו. נצטעקה שפרה ופרצה אל מול יהודה.

י״ב

באחת השבתות הלך יהודה לבדו בסביבות חדרה, יחיאל ושפרה הלכו אל עבר האגם, ויתר דרי האוהל ביקשו לנוח. ובלבו של יהודה היתה מחשבה

כמוסה: הוא חפץ לראות את קיסריה. התעורר בו רצון לעמוד על חורבותיהם של מחריבי עמו וארצו ולקרוא להם: הנה שבו נכדיהם של גולי ישראל אל ארץ אבותיהם, לשוא היתה כל אכזריותם.

מגבעות המושבה ראה את נקודת קיסריה על החול שעל שפת הים וחשב בלבו, כי כמהלך שעה בינו ובינה. הלך שעה והגיע עד נחל חדרה בראשיתו — ה„נהר" הידוע יבש במקום הזה בקיץ, עבר יהודה אל הצד השני והלך עוד שעה. הוא הלך בין גבעות חול לבן ומבריק ככסף. עלה גבעה וירד, ירד ועלה, — וקיסריה וחורבות הרומאים לא נראו עדיין. והיה יהודה עייף ורעב, ונפשו מתעלפת בקרבו. ישב לו אין־אונים על אחת הגבעות לנוח. נח, וכוח עלומיו שב אליו. הביט על סביבותיו: מראה מרהיב־עין. מבין ערמות החול נצנץ ורמז הים ומשכו אליו בחבלי קסם. ומנגד, ממזרח, לעומת החול, פשט העמק, שאותו היה עובר בעגלתו, בדרכו מחדרה לזכרון. מכאן, מרחוק, נראה העמק יפה שבעתים. ריח אדמתו ושחור אדמתו נסכו עליו רוח שכרון. אדמה כזו אהב. ומעבר לעמק — הרים, הרי אפרים, העטופים ערפל כחול, עוטה סוד... האויר היה צח ונדמה לו כי עם כל נשימה ונשימה מתעוררים בו כוחות חדשים. עוד מעט ינוח ויקום ויגיע עד קיסריה לנקום את נקמתו מן הרומאים, על כתובת העלבון, שבשער הנצחון של טיטוס ברומא.

לפתע עברה עליו רוח עצב, ולא ידע מדוע. הרגשה קשה של י ת מ ו ת תקפתו. הוא הרגיש עצמו כה עזוב, כה גלמוד — פה, בין גבעות החול הללו, פה בתוך הסביבה הרחבה והשוממה הזאת. והיטב חרה לו על אשר לא קרא לחבריו מן המושבה: ודאי היו נאותים גם הם ללכת עמו לקיסריה, ולמה נחפז ללכת לבדו! רוגז לא ידע שחרו תקפו, ולא פחד היה זה. פחד לא ידע יהודה מימיו. אך נדמה לו, כי הכל עזבוהו, וכל הקרוב והאהוב לו שכחו, והוא נשאר לבדו, לבדו פה, בתוך החול הזה. ועודנו שואל את נפשו: מה היה לו? — ומבטן החול צמח לקראתו בידואי רוכב על סוסה ומישיר כנגדו. הביט אליו יהודה, ומראהו הקסימו. מה יפה היה: פראי, ציציות של שערות פרע פרצו מכל עברי כפיתו, עביתו השחורה והרחבה מתבדרת כשתי כנפים באויר, וסוסתו הפראית מגמאה את החול תחתיה. הביט יהודה ונהנה ממראה עיניו. אותה שעה אהב את הפרא אשר לפניו. עבר הבידואי על פניו ונעץ בו מבט של זעם. נקף לבו של יהודה: למה הזעם? והרוכב עבר כמה עשרות צעדים, הפך בתנועה מהירה את סוסתו, חזר אל יהודה ועמד לפניו:

— קום, י־יהודי, עמוד!

קול הרוכב היה מצוה ומעליב. יהודה כבר הבין ערבית לדעת את קריאתו וגם לענותו ויאמר לו:

— מה לך? מה אתה רוצה?

— קום! אני מצוה! לך, לך מפה. הגם את המקום הזה תאמרו לרשת?
כמה שנאה ובוז חלחלו בקולו. ידיו ורגליו של יהודה רעדו מצער וכעס. אילו היה שוט או מקל בידו, היה מרימהו עליו. אבל כל כלי זין לא היה בידו. ורק קרא בכעס תמרורים:

— לך, לך... הנני על אדמתנו!

פני הרוכב אדמו כדם. בידו היה מקל לח והצליף בו על ראשו של יהודה. הצליף, דחף בסוסתו ודהר ממנו והלאה. כעקוץ עקרב קפץ יהודה ממקומו. מיום שגדל לא הוכה בידי איש. פה, על אדמתו, הוכה בפעם הראשונה. כמה רגעים רץ אחרי הרוכב, עד שמחשבתו הכתה על לבו: מה אתה עושה? ונפל על פניו ארצה. בכי מר, כבכי ילד, פרץ מפיו. והוא קם ובצעדים מהירים חזר אל המושבה, ולא הביט אחריו ולא הביט לפניו, שחוח הלך, כמתבייש להביט בעולמו של הקב״ה.

י״ג

ובשובו אל האוהל מצא בו הלך־רוח של שבת. ברוך, שרגיל היה ללכת בשבת להתפלל ב„חן״ עם המנין של ר׳ יוסי, הביא אורח לשבת שמצאו ב„חן״ ושמח לו שמחה גדולה. ויספר ליהודה את אשר סיפר לפני כן לכל אחד מן ה„משפחה״, כי בבואו בבוקר ל„חן״ מצא גוי אוקראיני עומד על סף חדר־התפילה, ונשתומם מאד: מה לזה כאן?

אך פני ה„גוי״ נראו לו כה מוכרים: מתי והיכן ראהו? וה„גוי״, כשראהו, נבהל תחילה אבל אחר־כך נתמלאו פניו שמחה ואושר וקרא במלוא כוחו: „חוזיאין!״ ואותה שעה הכירו גם ברוך וקרא אליו: „ישראל?!״ ואכן, היה זה ישראל, אחד מפועלי הנמל באודיסה. באותם הימים בהם עסק ברוך במסחר היצוא של חיטים מאודיסה לחוץ־לארץ והיה רגיל לבוא לנמל לבקר את מחסן התבואה שלו, ראה והכיר את ישראל בין שאר הפועלים, שהיו מעלים בסולמות שקי חיטים מן המחסנים אל הספינות העוגנות בנמל. ימים רבים חשבו לגוי, ככל סבלי הנמל, ורק אחר־כך נודע לו, שיהודי הנהו ושמו ישראל, ויקרבהו אל העבודה הפנימית במחסנו לפרוק תבואה מן העגלות למחסן ולמלא את השקים, ויאהבהו, כי איש טוב היה ופועל מצוין. מיום שחדל ברוך לעסוק במסחרו וחדל לבוא אל הנמל, לא ראה את ישראל, והנה לפתע־פתאום נתגלה לו כאן ב„חן״ של חדרה, על סף חדר־התפילה!

לעיניו של יהודה, ליד השולחן באוהל, ישב באמת „גוי״ לבוש קאפוטה של שבת, והביט אל יהודה בגיחוך טוב, כל אותה השעה שברוך סיפר את סיפורו. גבה־קומה היה ורחב כתפים, וידיו הגדולות, הגרמיות והנוקשות, לא מצאו להן מקום והיו תלויות באויר במבוכה, שתי הרגלים הגדולות,

כשני בולי עץ, נעולות היו זוג מגפים עבים וקשים, למרות החום הלוהט, ועל ראשו היה כובע שעיר של חורף. וכשפנתה אליו שפרה בלשונה המאלורוסית, לשאול אותו מה הביאו הלום — הופתעו פניו מאושר לשמוע את השפה, שהורגל בה מילדות, ושגם באידיש שלו היתה היא השליטה, ובדברים קצרים סיפר את סיפורו:

את השם „ירושלים" — הוא היה מבטא „ירוסלים" — ידע עוד בנערותו בכפרו מפי סבא שלו, אבי אמו, שבא לשבת עמהם לעת זקנה, מן העירה הקרובה. וידע כי ירושלים היתה פעם ה„סטוליצה" שלנו — עיר הבירה — ונתגאה מאד בלבו על כך ואהב אותה. ובהיותו עובד בנמל באודיסה היה רואה מאות עולי־רגל גויים נוסעים אל הקבר הקדוש ב„ירוסלים" ולא ידע שהיא היא ירושלים ש ל ו. אך פעם אחת שמע מיהודים, שעלו אל אחת האניות לנסוע בה, כי „ירוסלים" היא י ר ו ש ל י ם, וכי גם הם נוסעים אליה לקנות בה אדמה ולעבדה. והחליט לנסוע גם הוא, ולא עברו שבועות מעטים והוא בא ליפו, לן בה לילה אחד ולמחרת הבוקר הלך ברגל לחדרה, כי אמרו לו ששם מקימים יהודים ישוב חדש; שני ימים הלך, לן לילה אחד בדרך, וביום החמישי עם ערב בא אל ה„חן". וביום הששי כבר יצא לעבודה. הוא ידע שב„ירושלים" אין לו אדמה, ובמה יפרנס את עצמו? ומפי הגויים עולי־הרגל לארץ הקדושה — „סוויאטאיה זימליה" היה אומר גם ב„אידיש" — ידע, כי מים קונים שם בכסף ולקח עמו „מכשירים", שידעם מן הכפר: אסל, ושני דליים גדולים וכבדים של פח, ואותם הביא עמו על כתפיו יחד עם חבילתו בבואו לחדרה, וכל יום ששי היה מביא מים מן הבאר אל גרי ה„חן", שהיו רגילים לפני כן לקנות את המים מאת הערביות המביאות אותם בכדים על ראשן. ידע ישראל להתחרות עם הערביות; באסל אשר על כתפיו, בשני קצותיו, תלויים היו שני דליים, וכל אחד מהם החזיק שני כדי מים... ורגליו הנעולות מגפים, ארוכות הן וצועדות בעוז ובמהירות. וכך היה ישראל לשואב־מים בחדרה וסיפק מים לא רק ל„חן", כי אם גם לאוהלים הקרובים והרחוקים. הלוה לו ברוך שני נאפוליונים וקנה לו חמור והתקין לו שני ארגזים משני צדדיו, ובכל ארגז שני פחי מים. הולך לו החמור הטעון מים, וישראל מחמר אחריו, ועל כתפיו האסל ובו שני דליי מים.

אך לא רק ב„מכשיריו" המיוחדים להובלת מים הצטיין ישראל, כי אם גם ב... ניגון תפילתו. רוק היה, לא נשא אשה מימיו, כי בשכר עבודתו בנמל אודיסה היה מפרנס את הוריו העניים, שגורשו מן הכפר והתישבו בעירה קטנה ועניה, ולזאת לא לבש טלית, לצערו הגדול, ורק הניח תפילין. ומסבא שלו למד לא רק „עברי" (הוא היה קורא בסידור בקושי רב) אלא גם את ניגוני התפילות. עם הנץ החמה מתעורר ישראל משנתו, קופץ מעל משכבו

הקשה ויוצא אל חצר ה„חן". עוטר את קרקפתו בתפילין של ראש, מניח את התפילין של יד, כורך ומהדק את הרצועה יפה לזרועו, ומתפלל בקול את תפילת השחרית מן הסידור של סבא שלו, שקיבלהו ב„ירושה" לאחר מות סבו, ושמרו כדבר הכי קדוש לו. וניגונו המתוק, אשר נימה חדשה של עליצות נפשית נוספה עליו בחדרה, משתפך בכל חדרי ה„חן" ומתפשט עד לאוהלים. ודוקא הצעירים חיבבו מאד את ניגוני תפילתו והיו באים מרחוק להקשיב להם. ואכן, מהם, מן הצעירים, יצא הדבר, כי התחילו לקרוא בחדרה לשואב־המים שלהם: ר׳ ישראל...

י״ד

ורעה גדולה, גדולה מרעת הגזירה על הבנין, באה על חדרה. את אשר פחדו בא...

יום אחד חלה אחד המתנחלים בקדחת שחור־השתן. המקרה הראשון בחדרה. ולמחרת בתחילת הליל, שבק חיים לכל חי. זה היה באחד הימים האחרונים של חודש אב. גרי ה„חן" ויושבי האוהלים כבר ישנו במנוחה על משכבם, כשעברו שומרי הליל, דפקו על הדלתות ובישרו את הבשורה האיומה: „לרמן מת!"

המנוח בא לחדרה, ועמו אשתו ובתו, נערה צעירה ויפה. שלשתם נראו כחולניים מעט. הם ישבו באוהל מחצלות קטן, חיו לבדם, ורק לפרקים רחוקים ראום בציבור, אף על פי שהבחורים נשתוקקו לראות את הנערה היפה תכופות יותר.

הבשורה הרעה שבאה בפתע הדהימה את שומעיה. קשה היה להאמין. כל אחד שאל: איך? מתי? האמנם? בברכים כושלות התנהלו בחשכת הליל מכל צד ומכל עבר אל אוהל המת. והלבבות היו מלאים רגשות מרים, והמוח כאילו נלחץ תחת נטל כבד. „האמנם נפתחה הרעה?" — חשב כל אחד בלבו ופחד להעלות את מחשבתו־שאלתו על שפתיו.

האוהל הקטן נתמלא מפה לפה, ורבים נשארו נצבים מבחוץ. רוב הנאספים היו עולי־ימים. על פני הכל היה שפוך הפחד, נבהלים היו ומדוכאים. בתו של המנוח עמדה כמשותקת, כפופה ומכווצה ליד מטת אביה. האם היתה מוטלת על הקרקע ליד המיטה, כאילו לא היה בה רוח חיים.

— רק אתמול חלה, בערב הפך השתן שלו להיות ד ם... הבוקר הריצו שליח לזכרון־יעקב להבהיל רופא... הרופא עוד לא בא והוא הוציא נשמתו.

— חולני היה כנראה, לבו החלש לא עמד בפני ההתקפה הפתאומית.

מתלחשים העומדים מבחוץ. הכל מחכה בחרדה לבוא הרופא: „אולי עוד לא אבדה התקוה"... הזקנים, המנוסים, שהיו באותו מעמד, נדו בראשם:

— אין תקוה, לקבר ישראל... — וכבר הם מתיעצים, היכן לחצוב את הקבר.

הועד נזעק לישיבה תכופה לקבוע מקום לבית־קברות. ואף על פי כן הבהב זיק של תקוה בלב: „אולי מות מדומה הוא זה?"

הרופא בא סוף סוף, הוא היה בחיפה ולכן איחר לבוא. הוא בדק את המת וסגר את עפעפיו. הזקנים הורידו את המת, השכיבוהו על האדמה, ושני נרות הודלקו לראשו. הרופא הזריק זריקה לאשה המתעלפת. הביט בחמלה אל הבת ואל שאר האנשים, וחזר בדרך אשר בא בה.

ר' יוסי, ה„שוחט" ועוד שנים מן הזקנים התחילו להתעסק במת, להכינו לדרכו הרחוקה האחרונה. ר' ישראל נזדרז להביא מים ושפכם לחבית, שעמדה מחוץ לאוהל. יהודה ושלמה נשאו מים בדליים אל פנים האוהל לסייע ל„מטהרים". יהודה לא ראה מת מימיו. זאת לו הפעם הראשונה שראה פנים אל פנים את השבט הנורא של הטבע, אדם בלי רוח חיים. דוקא בחדרה „שלו", בעצם ירחי הדבש הראשונים. בעינים מבוהלות הביט אל ה„מטהרים". העיף מבט על הפנים הכהים־הכתומים, על הידים הרזות המורמות למעלה ונופלות מעצמן למטה כמשא כבד. רטט עבר בכל אבריו, עצמותיו רעדו, קור וחום אחזוהו חליפות. וכסהרורי התנועע, הביט, שמע, ענה, עשה את המצווה עליו, הכל כמו בחלום, כגולם.

הועד שהתכנס החליט לקבוע לבית הקברות את חלק האדמה המסומן מס. 3. אדמת המושבה עוד לא נחלקה בין בעליה, מחמת המחלוקת בענין ההוצאות הנוספות, אך מפת האדמה המחולקת לחלקות כבר היתה מוכנה. והנה ר' יוסי, שהחזיק פנס בידו קורא ל„מתנדבים" ללכת אחריו לחפור את הקבר. הולכים אחריו „ששת החברים" ועוד כמה צעירים. דרכם עוברת ליד אוהל ה„משפחה", יהודה נכנס לקחת מעדרים ומכושים. שפרה עמדה בחוץ, מעוטפה במטפחת חמה, אף כי האויר היה חם, קר לה מבפנים. והיא כפופה, ומבטי עיניה מבוהלים... יהודה מצוה על ה„קטנים" להיות ערים ליד הסוסים ומבקש את מנדיל להשאר עמהם. ברוך עסוק עדיין בישיבות הועד. שפרה לא אמרה דבר ורק נשאה מבט אילם אל יהודה, והוא הבינה. גם היא הולכת עמהם. שותקים וכפופי־ראש הלכו כל בני החבורה. ר' יוסי והפנס בידו, בראש, שפרה, עטופה במטפחת חמה, במאסף. הם ירדו מגבעת האוהל, הלכו בקו ישר מזרחה, ועלו על גבעה קטנה. זוהי... מס. 3. ר' יוסי נעצר, וכולם עמדו. רגעים אחדים הביט לכל עבר, בנפנפו בפנסו, ואחר־כך סימן בידיו על פני החול „ארגז", ארבע אמות ארכו ואמה רוחבו, ונתן פקודה:

— חצבו!

שלושה אנשים, שעמדו בשורה אחת, התחילו לחצוב. חפור והשלך את

החול לשני הצדדים. לאחר שכבת החול הרך, המתפורר, באה שכבת אדמה יבשה, קשה כאבן, ובמכושים עקרו ממנה רגבים, רגבים קטנים. במקום שלושת החופרים הראשונים באו שלושה אחרים. ושוב הוחלפו החופרים. שעה ארוכה חפרו. יהודה חפר, בלי להרגיש ברור מה הוא עושה. ולכל מכת מכוש באדמה הקשה כברזל כאילו שמע את הד המכה עולה מקרב לבו.

והנה הגיעה הלויה. נושאי ה„מיטה" — כלונסאות של עץ — ואחריהם כל העדה. ראשי שני הכלונסאות היו סמוכים על כתפי ר' ישראל, והוא משכמו ומעלה גבוה מכל הנושאים. שני הקצוות של הכלונסאות — על כתפיהם של ליוליק ודודו של בן־יהודה, אף הם גבוהים. ומשני העברים תומכים בכלונסאות הנושאים בידיהם המורמות למעלה.

בשדה הרחב, בצללי הלילה, נראתה ה„עדה" של חדרה כה מצערה, כה עגומה, — קומץ אנשים. גברים, נשים, זקנים, צעירים. והכל נדחקים מסביב לחופרים. קול בכיה בודדה, יתומה, רצוצה וקורעת לב: קול הבת...

— מתנו הראשון. הקבר הראשון בחדרה. חידשנו היום את בית המועד לכל חי. יאמרו לנו: אזהרה ראשונה. ואנחנו נאמר: סימן ראשון, שפה נחיה, פה נמות ופה נקבר. — אמר בקול רועד חבר הועד, אביו של אריה. איש בר אורין, ודמעות חנקו את קולו.

הורידו את הבר־מינן אלי קבר. ר' ישראל עמד בתוך הקבר, לקח את הגויה בשתי ידיו, הוריד למטה וכיסה אותה בקרשים, כפי שציוהו ר' יוסי. רגבי אדמה נפלו ודפקו על גבי הקרשים.

— אל מלא רחמים... — התפלל ר' יוסי בקול ניגונו הבוכה. הוא גם אמר קדיש.

בפאתי מזרח זרח השמש.

— למה היה החפזון? — נשמע פתאום קול אשה.

ראשים נסבו כלפי הקול. קול הבת. כל הפנים הושפלו פתאום, ואיש לא יכול לומר לעצמו, למה נחפזו, ולמה לא השהו את הלויה עד הבוקר. ההתבישו לחפור את קברם הראשון לאור היום?

הקדחת התגברה בכל כוחה. קשה ביותר היה ב„חן". שם לא נשאר איש שלא פגעה בו הרעה. אך היא נגעה גם באוהלים. עננה כבדה רבצה על המושבה ודכאה את ציבורה הקטן. סר הצחוק, נעלמה השמחה, הונמכו הקולות.

ט"ו

המושבה היתה אובדת עצות. מה לעשות? בקשו להביא רופא למושבה ולא היה. הרופא מזכרון שלח את החובש שלו לשבת במושבה וגם סודר בית חולים קטן והוא עצמו היה מבקר את המושבה אחת לשבוע. את החולים

האנושים העבירו לזכרון וליפו. והקדחת גברה משבוע לשבוע. היו מקרים רבים של קדחת שחור־השתן. ולא מעטים מן החולים האלה לא שבו עוד למושבה מבתי־החולים ומצאו מנוחת עולמים בבתי־הקברות של זכרון ויפו. לאחר התדהמה הראשונה נתעורר הציבור לפעולה. התארגנו, נסדרה עזרה הדדית. כל מי שעצר כוח לעמוד על רגליו התנדב לעזור לחולים. נקבע תור לעזרה כתור לשמירה. „ששת החברים" היו שלושה זוגות בתורת „אחים רחמנים", כדרך שהיו שומרים. יש שעבדו יום יום, כי המלאכה מרובה היתה, והעובדים מועטים. אמנם כל שאר העבודות נצטמצמו מאוד. מן הבנינים נואשו, הרוכסות לא נתקבלו, ולבנות באיסור מיאנו. ובשדות אין עבודה עד לאחר הגשמים.

יד הקדחת לא פסחה גם על אוהל ה„משפחה". הראשונים חלו ברוך, שפרה וה„קטנים". לאחר שנודע דבר מותו של לרמן, בא יחיאל, הפציר ב„משפחה" לשוב לראשון עד היורה, לפי שקיוו, כי עם היורה תרפה הקדחת, וכשמיאנו לשמוע לעצתו נשאר אף הוא עמהם ובימי המחלות היה עמוד־התוך והמשען של האוהל. יהודה החזיק מעמד יותר מהשאר, אפשר, שהנסיעות התכופות וחליפות־האויר עמדו לו. אך סוף־סוף נפל גם הוא למשכב. בלילה אחד הקיץ, כולו רעד, ושניו נקשו זו לזו. ואחר הקור הציפו גל של חום. כולו התחיל לבעור, מבהונות רגליו ועד לראשו. „קדחת?" פלחה את מוחו מחשבה — שאלה מרה, הוא התמודד לכל ארכו וביקש להתחזק, להתאושש ולגרש את ההרגשה הקשה שתקפתו. ידיו ורגליו היו כאילו שבורות ורצוצות. ושוב עברתו צמרמורת, גדולה מן הראשונה, וכיוצה את כל גופו. עודו רועד מקור, והנה גל של חום חדש שטפו. ועל ראשו כאילו הכה פטיש בלי הרף. הרגיש כי פניו להבים, ועיניו כאילו יוצאות מחוריהן, לשונו דבקה לחיכו, והיא יבשה. ופתאום תקפתו הרגשה של בחילה, פיו כאילו נתמלא חלאה. הוא נזכר באניה, שהיה מוטל בה ביום סערה. בבוקר הבהילו את החובש, שיעץ להוביל מיד את יהודה לזכרון. ועם רדת היום, כשפג חום השמש, השכיבוהו בעגלה וברוך הובילו לזכרון. כשהגיעו ל„ואדי", העובר לאחר החולות שבסביבת האלונים לפני השפלה, שקעה להם השמש. ברוך לא היה רגיל אצל הסוסים, ובחולות שבת ה„מלמד" לעתים, ויהודה היה מוטל על המחצלת חסר אונים. כשהגיעו לגשר העצים הקטן שעל פני הואדי, מצאוהו שבור. והואדי במקום הזה צר אבל עמוק. לעקוף את המקום לא ידעו, כי חולות־ים ושלוחות של ביצות שלובים כאן זה בזה. ומסביב אין נפש חיה. מה לעשות? לשוב? והנה כאילו מבן האדמה עלו שלושה ערבים לבושים כפלחים, ו„כפיות" ו„עגאלים" לראשם כדרך הבידואים. וה„כפיה" המורדה למטה על המצח ומכסה את הפה: סימן לא טוב. שלושתם היו מזוינים. שנים בחרבות ואחד

ברובה. האחרון הציע את שרותו להוליכם בדרך אחרת, שבה יוכלו לעביר את הואדי. הדבר היה חשוד, אך מה לעשות? דמדומי ערב פשטו על פני הארץ, הרי בין כך ובין כך בידם הם. וברוך ויהודה הסכימו. ישב הערבי על דוכן העגלה, לקח את המושכות בידו והטה את הסוסים שמאלה, לעבר החול. לא עברו רגעים מרובים, והעגלה נמצאת בלב החולות משלוחות חול הים. הסוסים התנהלו בכבדות. ופתאום עמדה העגלה לפני גל של חול והערבי קפץ מן העגלה, ישב על החול והודיע:

— פה נלון. בחושך לא אמצא את הדרך. עם זריחת השמש אביאכם אל דרך המלך.

מחשבה פילחה את מוחו של יהודה: „ההתחלה..." ומנין בא לו פתאום כוח? הקדחת כאילו לא היתה. הוא קפץ מן העגלה, ניגש אל הערבי, אחז בידו — יד של שרירי ברזל — ויאמר לו:

— קום, נסע! פה לא נלון, אני חולה, ירא את אללה!

הקולו של יהודה הוא שהשפיע, או פניו החולים? ואולי נולדה „תכנית" חדשה בלב הערבי. הוא קם, חזר עם יהודה אל העגלה ושוב הטה את הסוסים ימינה אל עבר הואדי, גער בהם בחזקה והצליפם בשוט. העגלה עמדה על הואדי, חצו עד בסנם במים ויצאו בשלום אל העבר השני. העגלה עלתה על אדמה יבשה ונסעה. פתאום חזר הערבי ועצר בסוסים, הביט הנה והנה ושרק שריקה קלה. נענתה לו שריקה אחרת, ושוב כאילו מבטן האדמה קמו לפני העגלה שני חבריו. „כאן יהיה סופנו", — חשב יהודה. כל הזמן לא הביטו ברוך ויהודה איש בפני רעהו. כאילו חששו, פן יגלו העינים את הרהורי הלב. ואף לא החליפו דיבור ביניהם. הם חיכו לגזור דינם. אמנם היה להם אקדוח, אבל מה הם השנים, שהאחד מהם חולה, מול אלה השלושה? ומסביב חושך ושממון. למי יקראו לעזרה? ושלושת הערבים התחילו להתוכח ביניהם בקול של רוגז. היושב בעגלה היה, כנראה, ה„ראש" או האלים, והוא גם מזוין יותר. יהודה לא הבין דבר מכל אשר דברו. ורק על פי קול הדברים ברור היה לו, שהם רבים על קרבנותיהם ואינם יכולים, כנראה, להחליט מה לעשות בהם. הרבו ביניהם על חלוקת הביזה, אולי היו מחולקים בדעות על הריגת איש חולה? לבסוף גברה דעתו של האלים, הוא דפק את הסוסים במושכות, והעגלה זזה שוב. לאחר זמן קצר הגיעו לגשר האבנים על פני הזרקה, וממנה והלאה הזדקר מתוך האפלה ארמונו של סלים כורי, זה שממנו נקנתה אדמת חדרה. בפעם הראשונה התלחשו עכשיו יהודה וברוך ביניהם והחליטו, שלא לנסוע מן הארמון והלאה. כאן שימש בתור שומר, מי שהיה בא כוחו של כורי בחדרה, ובשעתו התידד עם יהודה באוהלו של הורביץ. חסן היה שמו. וכשהגיעה העגלה לפני שערי החצר של הארמון, תפס ברוך את המושכות ועצר

בסוסים, ויהודה קרא בכל כוחו: „חסן... חסן״! ומיד הופיע השומר, שנזדמן אצל השער, עמד ליד העגלה ובירך את יהודה בקול רם. וכשהסתכל בפני הערבי, תפס את מושכות הסוסים והסב את העגלה אל החצר, באמרו:

—אורחי אתם ועמי תלונו הלילה.

דברי חסן עשו רושם. הערבי קפץ מן העגלה ונעלם. זה היה אחד השודדים הידועים בסביבה. ומן הזעזוע החלים יהודה ולמחרת חזר לחדרה.

ט״ז

דבר נפל בישוב, אשר הדהים את הכל וגם את אנשי חדרה ויאפיל אפילו על אסונם, אסון הקדחת. הממשלה התורכית גזרה באופן חריף על עלית היהודים לא״י ועל קנית קרקעות על ידיהם. קניות, שעמדו להסתיים, בוטלו והון יהודי גדול הלך לאיבוד. עולים, שבאו באניות ליפו, חיפה ובירות, לא הורשו לעלות לחופים והוחזרו בכוח לאניות. הנוסעים, שאניותיהם הפליגו בינתים, לאחר שהורדו לסירות, נכלאו בבתי־הסוהר והוחזרו באניות הבאות. באחד הימים האלה בא יהודה בעגלתו מחדרה ליפו, ובצאתו מ„חן מנעולי״ אל הרחבה שבין ה„סריה״ ובין הרחוב היורד לנמל, נתקל במראה, שהחרידו וזעזעו עד עומק נפשו. שוטרים תורכים הוליכו מן החוף כמאה מהגרים עברים, שהאניה מיאנה לקחתם בחזרה. הוליכום כפושעים כדי לכלאם בבית־הסוהר המזוהם, שגנבים ופושעים פליליים כלואים בו, עד ההזדמנות הראשונה לשלחם מן הארץ. ה„אסירים״ הלכו נכלמים, נדכאים, ועיניהם מושפלות לארץ. ופרחחים ערבים רצו אחריהם, „שרו״ להם „שירי״ בוז וניסו גם לעפר כנגדם.

קניות הקרקעות נפסקו בבת אחת, אבל לא כן היה גורלה של העליה. זו לא נעצרה על נקלה. העם לא האמין ולא יכול להאמין בדברי האזהרה, שנתפרסמו מיד בעתונים היהודים בגולה, שלא יהינו לעלות, עד אשר תבוטל הגזירה. האניות הוסיפו להביא עולים חדשים. ועל החופים עמדו שוטרים, שגרשו את הבאים בשוט ובאגרוף בחזרה אל האניות. ואז נעשו נסיונות להעלות חלק מן העולים בנמלים לא רשמיים. לשם כך השתמשו בסיוען של אניות־מפרש ובסירות של דייגים והיו מעבירים בחשאי את העולים מפורט־סעיד שבמצרים לנחל־ראובן, מדרום ליפו, ולטנטורה, בדרומה של חיפה, וגם לקיסריה. היו חבורות, שנתפסו ע״י שוטרים האורבים למבריחי־המכס, ויש אשר עלו בהצלחה אל החוף והגיעו למושבות. זכרון וחדרה היו ל„ערי מקלט״ זמניות לפליטים ומשם נפוצו על פני כל הארץ. הדבר נודע לממשלה ומשלחות של שוטרים נשלחו לצוד את ה„פושעים״ האלה בדרכים ובמושבות. השוטרים, שנשלחו אל המושבות, עצרו כל אדם שנזדמן להם ברחוב או בדרך ונראה להם „חשוד״ כעולה בלתי חוקי, וביקשו ממנו „תיזכרה״, תעודה המוכיחה

על כשרותו, וחיפשו גם בבתים „חשודים". בזכרון כבדה עליהם המלאכה, כי בתים בה ואורוות ומערות בהר והזכרוניים ידעו לדבר ערבית ולקנות את לבם של שומרי ה„סדר". בחדרה היו התנאים נוחים להם, על נקלה עברו ב„חן" מחדר לחדר ומאוהל לאוהל לחפש. והחדרתיים לא שמעו ערבית ולא למדו עדיין לישא־וליתן עם שוטרים תורכיים. אך בין החדרתיים היו „ליטאים", בני גולה מנוסים, שהתחכמו לשוטרים בנוסח שלהם: „הזמינר" ביפו תיזכרות, רשמו בשוליהן את שמות בעליהם בעברית וחילקו בסתר לפליטים, שהיו באים בלילות ונעשו „כשרים". רבוי ה„תיזכרות" בחדרה העיר חשד בחיפה, ודוקא ביום־כיפור באה משלחת של פקידים לחדרה לחקור ולדרוש בדבר ה„תיזכרות" של כל יושביה. הפקידים, בלוית שוטרים, באו ל„חן" וכל תושבי האוהלים נצטוו לבוא לשם לבקורת.

מאז זעזועי הנסיעה לזכרון, סבלו יהודה וברוך גם יחד. האחרון נעשה עצבני ונרגז מאוד וגם קדח לעתים תכופות. יהודה היה שקט למראית עין אך בחשאי כרסמה תולעת את נפשו ואת גופו. הוא התחיל לסבול סבל רב בקיבתו אך לא גילה את הדבר לאיש. באותו יום־כיפור נשאר שכוב במיטתו ולא הלך עם כל הגברים לחדר־התפילה ב„חן", כי עוד בלילה תקפהו שלשול קשה לאחר שובו מ„כל נדרי". הוא לא גילה לבני הבית את הסיבה האמתית, כאילו נתביש במחלתו. ברוך דיבר באזניו דברים כבושים, כי לא ייעשה ככה בישראל ובישוב, לזלזל בכבוד היום הזה ולא להתפלל בציבור. ויהודה כבש את צערו ולא השיב דבר.

וכשבאה משלחת הפקידים, יצאו רצים להמריץ את כל בני המושבה ללכת אל ה„חן", וברוך הודיע ליהודה בתוקף שיבוא, כי יש להמלך בדבר חשוב... — ערבי, סרסור חיפני, שבא יחד עם המשלחת, הציע בחשאי לסדר את הענין בשלום בעד מתנת כסף הגונה... — ויהודה התאזר כוח, קם ממיטתו והתנהל לאטו אל ה„חן". אך כשהגיע אל גבעת החול שבאמצע, תקפוהו כאבים עצומים בבטנו, והוא כרע על פני החול, הביט ימין ושמאל וראה כי האוהלים מסביב נתרוקנו, וגם אוהל־התפילה של ה„אשכנזים". מרחוק, למטה אצל ה„חן" עמד קהל רב וקולות דברים וקריאות נשמעו משם. יהודה אימץ את כוחו וזחל על רגליו ועל ידיו מאחורי אחד האוהלים ועשה את צרכיו לעיני השמש. וכשהסתכל ראה סימני־דם בולטים. לבו נפל עליו: כתוספת לקדחת פשטה בחדרה גם מחלת הדיזנטריה. שוב אימץ את כוחו להמשיך וללכת אל ה„חן", אך בחצי הדרך נפל על החול. שמעון ומנדל, שבאו מן ה„חן" לראות מדוע בושש יהודה לבוא, מצאוהו, אספוהו ונשאוהו על כפים הביתה. למחרת הובילוהו שוב לזכרון.

הרופא הזכרוני היה יהודי צרפתי, אלזסי, שעשה את חג הפסח יחד עם

ה„אורחים" בירושלים וידע את ברוך ואת יהודה. הוא אספו לבית־החולים הקט שלו וטיפל בו במסירות רבה, במשך שבוע, עד שיכול היה לשוב לחדרה.

י"ז

בעוד יהודה שוכב חולה בזכרון, הוכתה חדרה מכה אנושה חדשה. ר' יוסי חלה בקדחת שחור־השתן. הובא כמעט גוסס לזכרון ובה הוציא את נשמתו הטהורה. כפוף־קומה, כאילו נזדקן בשבע־עשרה שנותיו, הלך יהודה רצוץ ושבור אחרי מיטתו של ר' יוסי אל בית־הקברות בזכרון. ובלכתו אחרי הארון שיוה לנגד עיניו את הישיש המלא חיים, תקוה ואמונה כאחד הצעירים. זה הישיש שקיבל את אביו ואותו בזרועות פתוחות, בבואם לחדרה. הוא חשב על ר' יוסי שהביא עמו מן הגולה את ה„ספר" — ספר תורה ראשון בחדרה. כמה קיוה ר' יוסי להכניס את ספרו שלו לזבול הקודש שייבנה בחדרה שלו. ולא זכה לכך. הוא מת הרחק מחדרה, הרחק מספרו, שנשאר עתה מיותם בחדר שב„חן", מי יאהבו, כאשר אהבו ר' יוסי? מי יטפל בו כאשר טיפל בו ר' יוסי, באניה, בדרך מן הגולה, ובעגלה, בדרך מיפו לחדרה? פעם אחת, ברגע של עלית נשמה, ב„שמחת תורה", ימים אחדים לפני שחלה, סיפר כי ב„נבי סימון" סגר על ה„ספר" ויכסהו בפרוכת ועל הפרוכת שם מחצלת לחצוץ בינו ובין הטומאה של ספסרי־הקרקע. ור' יוסי זה הולך להקבר בזכרון ולא בבית־הקברות בחדרה, שבחר בו וסימן בו את המקום לקבר הראשון ושאת ה„קדיש" הראשון אמר בו ו„אל מלא רחמים" — ואותו לא רחמו השמים.

„גם האל אינו מלא רחמים..." — הגה יהודה קשות בלבו.

הפעם לא יכול יהודה להשתתף בחפירת הקבר, ה„חברא קדישא" חפרתו. אבל גם הפעם היה כסהרורי כל אותו הזמן. וכשגמר החזן המקומי להתפלל „אל מלא רחמים", ובניו של ר' יוסי אמרו „קדיש", נתפרצה בכיה היסטרית מפיו של יהודה ובקושי רב החניקה. ברוך, שישב עמו כל ימי חליו בזכרון, ויחיאל, שבא עם החדרתיים אל הלויה, אחזו בשתי ידיו, משני עבריו, והחזירוהו אל מיטת חליו, ולמחרתו חזר לחדרה. כשבא אל האוהל, נפל בזרועות שפרה, בכה כילד וקרא בקול מר: „ר' יוסי, ר' יוסי..." ושפרה נשקה לו והחליקה על שערותיו כאם רחמניה והשכיבתו במיטתו.

י"ח

לא עבר שבוע ימים והמות החדרתי כמעט דפק על דלת אוהלה של ה„משפחה". בראשון־לציון הכיר יהודה לדעת את אחד המתנחלים העתידים בחדרה, שעבד בינתים לשם השתלמות כפועל חקלאי בכרמי המושבה. שמו היה מנדיל. בן עירו של ר' יוסי. כבן ארבעים היה, אברך משי בעירתו, חובש

ספסל בית המדרש ואוכל על שולחן חותנו. איש ירא שמים וחרד לדבר השם. ועוד לפני שראה את חדרה, אהבה, אותה ואת חלקת האדמה המעותדת לו. רגיל היה לומר בשיחתו „אדמתי", „חלקתי", „מושבתי"... ומדי דברו, נהרו פניו מגיל. הוא היה חולם על ביתו אשר יקים לו, על כרמו אשר יטע, על המקנה שלו לעתיד לבוא. אף על פי שמימיו לא ניגש אל סוס או אל פרה, ואולי לא ידע להבדיל בין פרה לשור. וכשפשטו השמועות על המחלות בחדרה, התחיל להכחיש את הדבר ו„להוכיח", כי רק מקרה הוא, זה היה חולני, וזה זקן, ואין הקולר תלוי בצווארה של חדרה.

ובעצם הימים הקשים, לאחר שהקדחת כבר הפילה כמה חללים, התישב בחדרה כדי להוכיח בעליל, כי רק לעז מוציאים עליה. הוא סר לאוהלה של ה„משפחה" וילן שם הלילה, לבו לא נתנו ללון ב„חן" בחדרו של ר' יוסי בן־עירו עם האבלים. הוא לא רק כאב את כאב האסון, אלא בסתרי לבו כאילו גם „התרעם" על ר' יוסי על הרעה, שהמיט על חדרה במותו. אך בערב ההוא היה מנדיל כ„מטורף" מרוב אושר. הוא זכה להיות בחדרה! הוא רץ בין האוהלים, בא בדברים עם המתנחלים, דיבר בהתלהבות על אדמת חדרה, שאין כמוה בארץ לטובה. שאל לגבולותיה וביקש, שיראו לו את חלקתו. במושבה בין המגרשים עדיין לא סומן מגרשו, כי לעת־עתה הפילו גורל רק בין אלה, שהעמידו אוהל או התחייבו להתחיל מיד בבנין־בית. והחלקות בשדה לא חולקו עדיין. אך מנדיל לא חפץ ולא יכול להבין את כל הנימוקים הללו, הוא בא לחדרה, ורוצה לראות את „חלקתו", אין הוא יכול לחכות. לא יכול יהודה לראות בצערו, הוציאו אל מחוץ לאוהלים אל פני השדה והסביר לו, כי אחת החלקות בשדה הזה תהיה שייכת לו. ומי יודע, אולי בדרך מקרה עומדות רגליהם באמת על א ד מ ת ו. נפל מנדיל מלוא קומתו על האדמה, נשק לה ולחש:

— ברוך אתה אלוהינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה! ובכה כילד קטן.

„מה מנבא לו לבו?" — חשב יהודה, ונפשו השתוחחה בו.

בערב ההוא ולמחרת לא אכל מנדיל דבר משולחנה של שפרה. הוא לא האמין ב„כשרות" מאכליה, אף כי לא אמר לה כמובן את הדבר. ואפילו בלחם לא נגע ומן החלב לא שתה. במו ידיו צלה ביצים על גחלים לוחשות ואכל. ובלילה ישן בחוץ על העגלה, כי אמר שאויר חדרה מחיה את נפשו. בודאי לא רצה להסיג את גבול משכבו של אחד מדרי האוהל. וכעבור שני ימים תקפתו קדחת אנושה. ביום הראשון לחליו לעג לדואגים לו ואמר, כי שוא פחדם, כי לא קדחת היא זאת אלא סתם צינה של ארעי. ואם קדחת היא — מה יש? „פורים אינו חג וקדחת אינה מחלה". ביקש גם להתלוצץ, וסירב לבלוע חינין,

כדי שלא לאשר את החשד בדבר קדחת וכדי שלא לתת רגלים לסברה, כי קדחת מחלה היא.

בינתים גבר חומו ונראו בו סימנים של קדחת שחור־השתן. וכשנוכח לדעת את הדבר, נבהל, רוחו נפלה בקרבו והתחיל להזכיר את שם אשתו ואת שם ילדיו, שעזבם בגולה. הוא ברח מן הבית בלא יודעים, כי אשתו וחותנו לא הסכימו לעליתו ארצה.

הסכים מנדיל שיביאוהו אל רופא. נזדמנה עגלה, שהלכה ליפו, והשכי־בוהו בה. כל הזמן לחשו שפתיו: „חדרה", „חדרה". אבל לחדרה לא חזר. בדרך יצאה נשמתו וקברוהו ביפו...

כשהשכיבוהו בעגלה, נפלה מעל ראשו מגבעת־הקש שלו, שחבש בשעות העבודה בכרמי ראשון ובה בא לחדרה. זמן רב היתה מגבעתו זו מתגוללת בין הסבכים שבשדות חדרה, והרוח מטלטלה ממקום למקום. הנה תיאחז בסבך ותתעכב מעט, והנה שוב ישאנה הרוח ושוב תיאחז...

החדרתיים היו אובדי עצות. חיורים ומדוכאים התהלכו בפיק ברכים, תו המות על מצחם וחלחלה במתניהם. באו ידידים, ובפיהם עצה ותחנונים:
— עזבו את המקום, הצילו את נפשותיכם, הצילו את שם הישוב. הדבר יודע בגולה, ועל כל הארץ יצא הקצף: ארץ משכלת יושביה.

אך איש לא זז ממקומו. היברחו מן המערכה? הישאירו את חדרה שוממה ועזובה כמו שהיתה? והיו שאמרו: טוב לנו המות בחדרה מהחיים בלעדיה.

י"ט

בישוב היתה מבוכה. בזמן הראשון, אחר פרסום הגזירות, ביקש טיומקין לעמוד בפרץ. כל כוחותיו התעוררו בו בשעה מכרעת. הוא ביקש להעביר את רוע הגזירות. תחילה נדמה היה שהצליח. הוא קבע סדר של „באקשיש", שעל פיו נוצרה אפשרות להמשיך ולהכניס מהגרים ליפו בכבוד, שלא יהיו כלואים בבית־הסוהר, אלא יתנו „ערבות" מדומה, שיעזבו את הארץ לאחר שלושים יום. לאלה היו נותנים במשטרה שבנמל פתקה „אדומה" לסימן. הוא מצא תחבולות גם להביא לידי גמר את קניות הקרקע, שכבר נעשו. אך האבקות גבורה זו לא יכלה להמשך זמן רב. מבפנים לא סייעו לו לטיומקין. מאמונה עיורת בטיומקין עבר הציבור לחשדנות קיצונית. האמידים חרדו על כספם והתחילו לנוס מן הארץ מנוסת בהלה ותקפו את „הועד הפועל" בדרישות להחזיר להם את פקדונותיהם, שברובם לא היו פקדונות, אלא דמי־קדימה על חשבון הקרקע, שהזמינו לקנות להם. והעניים הוסיפו לבוא ולתבוע עזרה מן הועד הפועל, והיו שאמרו שילשינו על הועד לפני בא־כוח הממשלה

הרוסית, כי רימה אותם, הוליכם שולל למות בארץ, ודרשו שיחזירום לרוסיה על חשבון הועד. ועניני הועד היו יגעים. הקופה עברה את תחום התקציב, מפני שהועד שם את מבטחו ב„אחוזים", אשר ישלמו לו קוני הקרקעות. טיומקין העמיס על עצמו עבודה למעלה מכוחו והזניח את חליפת־המכתבים עם הועד המרכזי באודיסה ושליחת דינים וחשבונות, והענינים הכספיים הסתבכו. עניבת החנק, שהושמה על צוארו ועל צואר התנועה, נהדקה יותר ויותר. הועד הגיע למשבר כספי קשה, וטיומקין נקרא לבוא לאודיסה. לפני שנסע ביקר אותו ברוך ונועץ עמו על ענינים ציבוריים ופרטיים וחזר לחדרה מדוכא ביגונו. הרגיש יהודה, כי דבר מה הוצק בלבו של גיסו, אך לא שאלו. באחד מימי הסתיו נסע יהודה ליפו לקנות מכולת ומספוא לימי החורף הממשמשים ובאים כשהדרכים יהיו משובשות. הוא בא הפעם ליפו, לאחר שלא ביקר בה שבועות רבים מחמת מחלתו. אכול קדחת היה, שבור ספקות ורצוץ מחמת הרדיפות של מלכות הרשע, והלך אל „ועד הפועל" לקבל מאת הגזבר מכסת כסף. ברוך עסק בהנהלת הענינים הכספיים, אך יהודה ידע, כי יש בקופת הועד סכום כסף הגון לזכותם והוא היה מוסמך לקבל כסף. את אולם הועד ואת חדריו הצדדיים מצא כמעט ריקים מאדם, פנה זיום, פנה הדרם. עוזרי טיומקין התהלכו כאבלים. יהודה פנה בבקשתו אל הגזבר, והלה הביט עליו במבוכה, ביקשהו להמתין מעט, נכנס לחדר ההנהלה ששם ישבו שני סגניו של טיומקין. בקוצר־רוח חיכה יהודה עד שחזר אליו הגזבר ונתן לו רק את חצי הסכום שביקש, ובשפה רפה אמר לו, כי יבקש את גיסו לבוא אל ההנהלה, כי דבר נחוץ להם אליו. יהודה הופתע מעט, אך בצאתו החוצה שכח את הדבר: שוב העבירו ברחוב כאסירים חבורה קטנה של מהגרים מן הנמל, וערבים מן האספסוף קראו אחריהם מלא.

יהודה קנה אצל יחזקאלי את המכולת שביקש לקנות ואת שאר הכסף — עשרים וחמשה נאפוליונים — החליף למטבעות כסף ונחושת להוצאות בחדרה, שם אותן בחגורת־הצמר הרחבה, עשויה לשם כך, חגר אותה על מתניו וחזר אל ה„חן". לפני שהלך העירה שכר בחור מעוזרי העגלונים שב„חן" לפרזל את הסוסים, לרחצם בים ולמשוח את גלגלי העגלה, כי עייף וחלש היה. וכשחזר יהודה מצא הכל מוכן והסבלים הביאו מיחזקאלי את כל המטען ויסענו על העגלה.

עם פנות היום יצאו לדרכם לפתח־תקוה יהודה והבחור שעזר לו, והוא תושב פתח־תקואי. בלילה הרגיש יהודה את עצמו ברע ושכר את הבחור ללוותו עד ־חדרה. כשהגיעו ל„נבי סימון", עמדו לנוח ולתת מספוא לסוסים. ב„תחנה", שהיתה פעם רועשת, — לא „צירים" בה, לא „מוכרים" ולא „קונים". רק עגלה אחת באה לקראתם מן הצפון בשעה שהגיעו למקום ובה

„זוג", שעל פניהם ניכרים היו סימנים של קוצר־רוח. „אודים עשנים..." — חשב יהודה בלבו. הוא היה עיף ויגע וחולה למחצה. בלילה בפתח־תקוה לא עצם את עיניו, כל מה ששמע וראה ב„ועד הפועל" וברחוב עכר את רוחו. הוא ביקש את עוזרו להאכיל את הסוסים ולהשגיח על המטען בעגלה, ובעצמו פרש שק מתחת לתאנה ובצלה שכב ונרדם. כשהתעורר משנתו היה מרוסק ומבולבל. העגלה השניה כבר עזבה את מקומה. עלה יהודה על העגלה, שכב שוב על גבי שקי המספוא, ועוזרו נהג בסוסים. כשהגיעו לקלנסוה, הכפר הראשון, ירד עם עוזרו להשקות את הסוסים. וברגע הזה הרגיש, כי חגורת־הצמר שלו איננה על מתניו. לבו מת בקרבו. פתח את „אכר", רכב עליו עד ל„נבי סימון", ביקש תחת התאנה, הסתכל היטב בדרך, הלוך ושוב, ולא מצא דבר. רגש של צער ובושה דכאהו עד עפר.

כ

כשעמדה העגלה ליד האוהל, קרא יהודה לשמעון לפתח את הסוסים, לדאוג למקום לינה לעוזרו ב„חן" ובעצמו הלך מתנועע כשיכור אל האוהל ונפל פרקדן על מיטתו. נבהלה שפרה אליו, חיבקתו, מששה את מצחו, את לחייו, החליקה בחיבה את שערות ראשו, ולא שאלתו דבר, וגם הוא לא אמר לה. הבן הבינה, כי דבר־מה רע קרה. ברוך שכב במיטתו, מחלים מהתקפה של קדחת קשה שתקפתו כמה ימים, ובחשש ודאגה הביט אל יהודה, ושאלו על הנעשה ביפו. יהודה ענהו בקול רפה, כי יפו דומה לבית־קברות.

הגיעה שעת הארוחה, יהודה מאן לאכול, התלונן על כאב־ראש קשה, אבל דחה את ההצעה לקרוא לחובש. גם ברוך הוסיף לשכב במיטתו, ויתר בני הבית הסבו כמיותמים אל שולחן האוכל שבמטבח. וכשיצאו כולם מחדר־השינה, קם יהודה, ניגש על בהונות רגליו אל ברוך, ישב אצלו, וסיפר לו במלים קצרות ובלחש את הדבר, שביקש הגזבר של „ועד הפועל" למסור לו, וכן גם סיפר לו על המקרה הרע, שקרהו, כשנרדם בצל עץ התאנה ב„נבי סימון"... נדהם ברוך משני הדברים, גער תחילה בגיסו הצעיר על אי־זהירותו אך מיד התחרט והחליק בידו על ראשו, כמבקש סליחה.

— היש לנו כסף בועד־הפועל? — שאל יהודה בלחש כמעט.

— יש...

— ולמה נבוך כל כך הגזבר? ולמה הוא קורא לך?

— אלך מחר ליפו ואדע.

— מחר? הרי כה חלש הנך!

— הדבר דחוף, אי־אפשר לדחות.

יהודה הביט אל גיסו בחשד ומבוכה. זה ימים מספר חשד בו, כי איזה סוד מעיק עליו ואין הוא מגלהו. אך לא שאלו.

— שמעון ירד עמך, אני חלש.

— לא... חושבני שעלי יהיה לשהות ביפו כמה ימים. מוטב שהעגלה תשאר כאן. מחר נוסעים חברי־הועד ליפו, ארד עמהם.

בני הבית שאכלו במטבח חזרו אל האוהל. שפרה מחתה בתוקף, כששמעה שברוך רוצה לנסוע מחר ליפו בעודו חלש כל כך. וגם רגזה על שאחיה וגיסה מכסים, כפי הנראה, איזה סוד ואינם מספרים את הדבר לכל. וזה לא יתכן!

— למה זה, יהודה, אינך מספר דבר? הרי תמיד מלא פיך רשמי־דרך...

באוהל נשתררה דומית מבוכה. יהודה הפריע אותה ושאל את יחיאל, שקיבל עליו בזמן האחרון את הדאגה לשמירה, כיצד תסודר השמירה הלילה באוהל וה„תור" בשמירה הכללית, והודיע כי הוא מוכן לקבל עליו לשמור באשמורת האחרונה. יחיאל הרגיעהו. השמירה כבר סודרה וכן ה„תור" בשמירה הכללית וגם ה„תור" אצל החולים ב„חן", וברוך ויהודה הוצאו הלילה מכל ה„תורים". ביקש יהודה למחות, אך שפרה השתיקתו בגערה. שמעון הלך ל„תור" בשמירה הכללית, מנדיל — לביקור חולים ב„חן", יחיאל והקטנים לשמירת האוהל.

כ"א

שבוע ימים לא חזר ברוך מיפו, ויהודה התהלך כעל גחלים לוחשות. הבינה שפרה, כי דבר־מה קשה הוצק בכל הסודיות הזאת ובנסיעתו הפתאומית של ברוך, אבל החליטה לחכות בסבלנות, עד שיתבררו הדברים ולא הציקה ליהודה בשאלותיה. לבסוף חזר ברוך. הוא היה חיור מאוד ועצוב. ובערב, לאחר הארוחה, כשיצאו לוי ובנימין לשמירה באשמורת הראשונה, אסף ברוך „מועצה משפחתית", שבה השתתף גם יחיאל, וסיפר להם את מצב הענינים: כשנסע האב מן הארץ לאחר ביקורו הקצר, הפקיד בידי הועד הפועל סכום כסף מספיק לבנין הבתים, להכשרת הקרקע, לתשלום התוספת על מחיר הקרקע שנדרשה ולמחיה. מאז ועד עתה הוצא החלק הקטן של הכסף, והחלק הגדול נשאר בידי הועד הפועל. לפני נסיעתו לאודיסה גילה טיומקין לברוך בסוד מוחלט, כי עד שובו, ועד שיסתדרו הענינים, לא יוכל הועד לשלם לו את כל הכסף וביקשהו לא לתבוע את הכסף והבטיחהו, כי מן הקופה יתנו לו את הכספים הנחוצים למחיה. והנה עכשיו אין הקופה יכולה לקיים את הבטחתו זאת. הוא טלגרף לטיומקין והמתין עד שבאה התשובה הטלגרפית.

ובתשובה הוא מבקש לחכות למכתב מפורט. יש איפוא להתאזר בסבלנות ולחכות.

ובינתים התחיל מזג האויר לבשר את קרבת החורף. בלילות גברה הצינה. שפרה הוציאה מן המזודות את השמיכות החמות, שהביאון מן הבית, איוררה אותן זמן מה בחוץ וחלקה אותן בין בני ה„משפחה" להתכסות בלילות. אך השמיכות לא הגנו מן הלחות. דאגה קננה בלב הכל: „מה יעשו עם בוא הגשמים?" באוהל של מחצלות אי־אפשר לגור, והמחשבה לשוב אל ה„חן" היתה מבהילה.

החורף המתקרב לבוא הדאיג את כל בני המושבה. פרט לשלושה צריפים בעלי גג של רעפים, לא יצלח גם אחד האוהלים לדירת חורף. וב„חן" רק עשרים וששה חדרים, ומהם אחדים לצרכי ציבור, וכיצד יכיל ה„חן" את כל משפחות המושבה, שמספרן כבר עלה ליותר מארבעים?

ל„משפחה" היה החלק הששי של כל אדמת ה„יחידים" בחדרה, ועל פי הסכם נקבעו ל„יחידים" שבעה מחדרי ה„חן", ועל כן חדר אחד היה שיך ל„משפחה", לכל הדעות. והחדר גם סומן כבר ע"י הועד. אבל איך יכנסו לתוכו? עדיין ריח הזוהמה שבעבר לא פג ממנו. ויותר מכל העיקה המחשבה הזאת על לבה של שפרה. כיצד תוכל לשמור על הנקיון ב„חן"? היא סיירה את החדרים ונוכחה לדעת כי בנקיקי הקירות, הדלתות והחלונות שורצים פשפשים. יהודה ואחיו התחילו להעביר לחדר שלהם שב„חן" את ארגזי חפציהם הכבדים ואל חצר ה„חן" את חומרי הבנין.

והיורה בא לפתע פתאום, בלי שקדמו לו הסימנים המובהקים. בתחילת הערב, ליל ז' מרחשון, נשמעו פתאום קולות וברקים, וענן כבד זחל ועלה מן הפינה הדרומית־מערבית, ולא עברו רגעים מועטים וכל פני השמים נתכסו, וטיפות גשם קרות ועבות התחילו לטפטף. ומשעה לשעה גבר הגשם, ונלותה אליו רוח עזה, ויהי הלילה דומה לליל סופה וסערה בחורף.

ודוקא ביום ההוא, למן הבוקר, תקפה קדחת קשה את שפרה, ועם ערב לא יכלה עוד להתגבר ונפלה אין אונים למשכבה.

כ"ב

שפרה לא הרבתה לקדוח כל הקיץ, ואף על פי כן הורעו פניה, ורוחה נעכר יותר ויותר. העבודה היתה למעלה מכוחותיה ולא נתנה לה סיפוק: בישול, כביסה, ניקוי ותיקוני לבנים. היא נשאה את נפשה לעבודת אדמה, בשדה, בגן־ירקות, והנה נהפכה למשרתת. ולעזרה מבחוץ לא הסכימה. „הקטנים" עזרו לה, הם קיבלו על עצמם את הדאגה בשוק, לקנות ביצים, תרנגולות, ירקות. וגם יחיאל עזר לה, כשחזר לאחר הבציר לחדרה ונשתקע

ב„משפחה״, ובכל זאת היה כבד מדי נטל העבודה שנפל ביחוד עליה. היא האכילה על שולחנה בקביעות שמונה נפשות, מלבד אורחים.

ולא היה שלום גם בנפשה של שפרה. יחסי הקירבה בינה ובין יחיאל גברו. היא ידעה מזמן, כי יחיאל אוהב אותה, וגם יחסה אליו היה נפשי וחם. היא הוקירה מאוד את רצינותו, שלימות נפשו ושאיפותיו ואת אהבתו לחקלאות וכושר עבודתו. והוא רמז לה מזמן לזמן, כי מקומה בראשון־לציון, וכי אין זה תפקיד להיות מבשלת של המשפחה. ובראשון יהיה לה בית שלה, גן שלה וכרם שלה. אך המחשבה לעזוב את חדרה ואת יהודה היתה בעיניה כמעשה בגידה. ומלחמה התלקחה בלבה: בין יחיאל ובין חדרה, בין הרגש ובין החובה.

והנה דוקא עם בוא היורה, עם הקץ המקווה לקדחת, תקפה קדחת קשה את שפרה. בלילה גבר חומה מאוד. והגשם יורד באוהל כמעט כמו בחוץ. וישימו האחים קרשים על המיטה מלמעלה באלכסון, כעין „גג״, ואת הקרשים כיסו במחצלות כדי שלא יגיעו המים אל המיטה, אל החולה. וחומה גבר משעה לשעה והיא התהפכה תחת שמיכותיה מצד אל צד. וכל בני הבית, פרט לעומד על המשמר, עומדים למיטת החולה רטובים ממי הגשם ורועדים מקור, וכל תשומת לבם נתונה אל השוכבת במיטה. בהשמע אנחותיה — נרגעים הם. ובחדלן — נבהלים הם ומביטים בחרדה ומקשיבים. הנשמע קול נשימתה?

ובחוץ הומה הרוח. יהודה יצא אל המשמר, לתורו. הרובה חבוי תחת מעיל־הגשם שלו, כדי שלא ירטב, בידו מקל־חובלים. החושך גדול וכבד. כמה צעדים מן האוהל אין נראה דבר. והסביבה כולה מלאה אימה וחרדה: השועלים הרעבים מיללים בשדות, הכלבים נובחים בין האוהלים וב„חן״ גביחה משונה, וכאילו מבשרים סכנה המתקרבת ובאה. והשומרים במושבה צופרים ושורקים זה לזה ולפרקים יורים לאויר יריות להזהיר או לאמץ את עצמם. והיריות מזעזעות את האויר. והרעמים עונים לקראתם מן המערב, והברקים חוצים את השמים וכאילו מדליקים אותם בלפידי אש.

יחיאל הביא עמו מראשון כלב קטן, אבל עז נפש, פראי שמו, והוא מתלבט בין רגלי יהודה, כולו רטוב ורועד, ולעתים זוקף אזניו ונובח בקול יללה. והסוסים המכוסים בשקים ומחצלות, לשמור עליהם מעט מן הרטיבות והקור, נוחרים ומשמיעים קול בשלשלאות הברזל שברגליהם. והברקים בוקעים את השמים, והרעמים מתגלגלים בחלל האויר.

שמעון יצא לשמור במקום יהודה. מנדיל יצא אל ה„תור״ בשמירה הכללית. יהודה שב אל האוהל להתחמם בכוס תה, שלוי שקד להרתיחו הלילה בלי הרף בהתחכמו לשמור על האש שלא תכבה מן הגשם.

ומן המיטה נשמעות אנחות החולה, וקול דבריה מתוך החום, קול חלש. כל הלילה יחיאל עמד ליד המיטה חיור ומקשיב. גם יהודה היטה אזנו לשמוע. יש שהחולה קוראת בשם האם ומזהירתה, שתשמר מקדחת. ויש שהיא קוראה בשם האב ומזרזתו לבוא ולבנות ולנטוע. ויש שהיא מתחילה פתאום לזמזם שיר עממי אוקראיני.

קול יריה מאחורי האוהל מעורר את יהודה. הוא רץ החוצה. שמעון מספר לו בבהלה, כי שמע ליד העצים קול צעדי איש המתגנב אל הסוסים ועל כן ירה. הם מקיפים שניהם את האוהל ואינם רואים דבר. אבל „פראי" נובח ומתפרץ לעבר החפירה אשר על גבול האדמה המזרחי שאינו רחוק מן האוהל.

למחרת עם זריחת השמש פסק הגשם, רתמו את העגלה, רפדו אותה במחצלות ושמיכות, יחיאל הוציא את שפרה על כפיו, כילדה קטנה ממיטתה, השכיבה בעגלה, כסוה במעילי גשם, וכך העבירוה לחדר של ה„משפחה" ב„חן". חומה ירד, אך חולשה בלתי רגילה תקפתה ובעמל רב הוציאה מלים בודדות מפיה, ובעינים אומללות הסתכלה בכתלי החדר. יחיאל נשאר לשמור עליה וגם קיבל על עצמו להכין ארוחה ל„משפחה", וכל בני הבית יצאו לעבודה להעתיק את משכנם ל„חן".

כ"ג

יומים שקדו כל בני ה„משפחה" מהשכמת הבוקר ועד חשכת הערב להעביר את כל המטלטלים, חומרי־הבנין והאוהל שפרקוהו אל חצר ה„חן". בכאב לב פירק יהודה את האוהל, כאילו ע"י כך הפקיע את הזכות על הגבעה „שלהם" שבחר בה. ובין השיחים, במרחק מה מן האוהל, עדיין היתה מגבעתו של ר' מגדיל — כך קרא לו יהודה בלבו — אחוזה בקוצים והרוח פרע בה פרצים. איש מן ה„משפחה" לא העז לסלקה ממקומה, כאילו חשש לחלל בזה את זכרונו של המנוח.

בערב היום השני של העבודה המאומצת נחו כל בני המשפחה ב„דירתם" החדשה, בחדר מחדרי ה„חן". הקדחת הרפתה משפרה לגמרי, הוקל לה והיא ישבה חיורת, אך מגחכת מטוב לב, במסיבת כל המשפחה מסביב לשולחן. לאחר שתית התה, אכלו את הארוחה ה„חגיגית" המיוחדת, שהכין יחיאל לכבוד המאורע: מאמאליגה, נוסח בסרביה, בחמאה וגבינה. את הקמח הביאו מזכרון־יעקב, ואת החמאה והגבינה קנו אצל האשה בחן, שרכשה לה שתי פרות. וכטוב לבם במאכל, התחילו ב„מועצה משפחתית" שניה, על פי הצעת שפרה, שהודיעה כי בשכבה על מיטתה עלתה מחשבה בלבה, כיצד להנצל מצפרני ה„חן". וזאת היתה המחשבה: להקים במשך לילה אחד צריף

של קרשים ולכסותו עד אור היום גג — וכיון שיעמוד הגג על תלו, אסור יהיה להרוס את הצריף. ואחר כך ישפרו את הצריף מבפנים, ויהיה להם בית!

המחשבה של שפרה ישרה בעיני כל, פרט ליחיאל, שביקש טעמים ונימוקים להתנגד לה. הוא שמר תקוה בלבו, כי ימאס ה„חן" בעיני שפרה ותסכים להצעתו, שרמז לה, לשוב לראשון. אבל יחיאל נשאר במיעוט.

למחרת כינס ברוך את הועד וקיבל מהם הסכמה להקים צריף על אחד המגרשים הריקים אשר מול ה„חן". ויהודה נדבר עם הנגר, שתיקן את חדרי ה„חן" ועוד היה שרוי במקום. ועם חשכה יצאו כל בני ה„משפחה" מזוינים בכלי עבודה שונים והתחילו בהקמת הצריף ע"פ הוראותיו של הנגר ובעזרתו. וגם כל ארבעת חבריו המושבעים של יהודה, שגרו כולם ב„חן" ועי"י כך צומצמה השמירה, באו לעזרתו. ועם צאת השמש, עמד על תלו צריף־עץ גדול, בעל שני מדורים, תריסים ודלת, ועליו גג של רעפים. שפרה מחאה כף מרוב שמחה והתרגשות, כשהביטה בבוקר בעד חלון חדרה ב„חן" וראתה את הצריף המכוסה גג. כל המשפחה צהלה, והדבר היה לסימן טוב בעיני כל: הבנין הקבוע הרביעי במושבה. שלושה צריפים של האגודות התנוססו עוד לפני כן, כל אחד על מקומו. ויהי המעשה לאות גם לאחרים, ובמשך השבוע הוקמו עוד שני צריפים. ובזה נגמר הדבר.

אחדות ממשפחות האמידים יצאו למחרת היורה ליפו. והמשפחות שנשארו לא השיגה ידן להקים צריפים וכשלא מצאו מקום ב„חן" יצאו אף הן. לעומת זאת הביא המשגיח של „אגודת קובנה" פועלים עברים מפתח־תקוה ורחובות למושבה, כי נתכוון לפתוח „בחר", והושיבם בצריף הגדול של האגודה, וכן התכונן לעשות גם המפקח של „אגודת וילנה".

התכונה הזאת ל„בחר" ולנטיעות הטילה מבוכה בלבם של יהודה וברוך. מה יעשו הם? הם הראשונים שהתכוננו לנטיעות, ומעדרים להם, וזמורות של גפנים הכינו — ואחרים אומרים לנטוע, והם יושבים בחיבוק ידים ומחכים למכתבו של טיומקין, והמכתב מאחר לבוא. על־פי דרישת ה„אגודות" הפילו לעת עתה גורל על חלק אחד מן האדמה אשר בסביבות ה„חן", בין אלה העומדים ומתחייבים לנטוע. חלק מן היחידים התנגדו לכך, אך הרוב הכריע בחיוב. היחידים העניים תמכו בהצעת ה„אגודה", לפי שקיוו להבנות מן העבודה.

ברוך הזדרז ללכת שוב ליפו לשמוע ב„ועד הפועל", אולי כבר באה איזו ידיעה מטיומקין. יהודה ויחיאל יצאו לבדוק את חלקת הנטיעות, שעלתה בגורל ה„משפחה", ומצאוה טובה ונאה לכרם גפנים, כרמם הראשון! למחרת יצאו שניהם, ומנדיל ושמעון עמהם, ושני הסוסים והמחרשות ועמודי סימון בידיהם, וחרשו תלמים מארבעת עבריה של החלקה. לב יהודה פחד ורחב.

הוא רחב, כי זכה להעביר במו ידיו את התלם הראשון מסביב לחלקת אדמתם בחדרה. ופחד, כי מי יודע איזו ידיעה יביא ברוך מיפו. — היוכלו לנטוע בעונה הזאת?

כ״ד

ברוך עודו מתמהמה ביפו. יחיאל חזר לראשון, עבודתו קוראת לו. הפעם נפרד מעל ה„משפחה״ בהתרגשות יתירה, שפרה לא משלה ברוחה ופרצה בבכי.

„המשפחה״ התחילה להתכונן במרץ לחורף. שפרה סיידה בעזרת ה„קטנים״ את כתלי הקרשים של הצריף מבפנים ואת התקרה, העשויה אף היא קרשים בלתי מהוקצעים. הנגר הציב חלונות וגם זגג אותם. שפרה תפרה וילונות לחלונות ואף נעזרה בר׳ ישראל אשר זכר את מנהג הכפר האוקראיני למרוח את הרצפה בחומר מעורב בזבל טרי אשר בהתיבשו יתקשה והרצפה תהי ראויה להטאטא במטאטא ולא להעלות אבק. הצריף לבש צורה של בית.

שפרה היתה מאושרה. האויר לאחר היורה והבית כאילו חידשו את כוחותיה. יהודה קיבל רשיון מאת הועד לזרוע החורף באופן זמני חלקת אדמה בחמרה עוד לפני שהופל הגורל בין המתישבים ובחר לו חלקה שאביו שיבח אותה בזמנו, כשעברו בה בעגלה, באמרו: „זו היא אדמה!״ ולאשרו לא היה גבול. הוא הלך לזכרון, הזמין עצי נוי ועצי פרי לנטוע מסביב ל„בית״ וגם הזמין חיטים לזריעה. כסף לשלם לא היה לו ונתן דמי קדימה.

יצאו יהודה ושמעון לחרוש חרישה מוקדמת, הוא „שגג״, את חלקת האדמה, כאשר יעצום אכרי זכרון. מנדיל נשכר לעבוד עבודה חדשית אצל המפקח של „אגודת קובנה״. לוי ובנימין התחילו להקים, בהוראת הנגר, אורוה לסוסים וגם מקום לפרה. שפרה תבעה לקנות פרה... ודוקא אדומה, כזו שראתה בשרונה, המושבה הגרמנית, כשעברו בה בדרכם מיפו לחדרה. לוי ובנימין חלמו גם על לול וקיבלו עליהם מראש לטפל בתרנגולות וכבר נדברו עם אנשי הכפר הצ׳רקסי לקנות מהם תרנגולות מטילות ביצים ואפרוחים.

וברוך עודו מתמהמה ומכתב ממנו אין. גדלה המבוכה במשפחה. יהודה היה מוכן ללכת ליפו לראות מה קרה, אולי חלה ברוך, אולי בשורה רעה הגיעתו מטיומקין, אבל חס על יום חריש. והנה שואה חדשה: הקדחת, שרפתה עם היורה, חזרה ופרצה ביתר שאת. האויר, שהצטנן תחילה, נעשה פתאום חם ומחניק, אדים עלו מן הביצות ומחנות כבדים של יתושים באו מן הביצות והחרישו את האזנים בזמזומם. ושוב כבדה הקדחת ב„חן״, שריח מחניק עמד בו, וגם אל הצריפים באה. לאוהלים לא נשאר זכר. ה„משפחה״ החזיקה מעמד הפעם, אבל שבר בא עליהם ממקום שלא פילל איש. ר׳ ישראל התחבב מאוד על ה„משפחה״, בשבתות היה אוכל עמהם ומנעים בזמירות,

שידען על־פה, אף כי המלים יצאו מרוסקות מפיו. והנה ה ג ב ו ר הזה חלה בקדחת שחור־השתן ובמשך יומים מת. וברוך איננו לבכות אותו. ביום הראשון לחוליו הביאוהו יהודה ושמעון לזכרון, ושם מת ונקבר. גם מן הפועלים שבאו לעבוד ע״פ הזמנת ה„אגודות״, חלו ומתו.

והמבוכה גדולה שבעתים כשיום אחד באה הידיעה מזכרון־יעקב, כי בדמשק פרצה מגפת החולירע וכבר היו מקרי מות בדרך בין האורחות הבאות מדמשק לחיפה ועכו, ועל כן יש חשש, שחיפה וגם יפו יכריזו על ה ס ג ר. וזכרון וחדרה יהיו סגורות מכאן ומכאן. זכרון תוכל להתקיים ממקורותיה העצמיים, אבל חדרה? אין בה תבואה לזריעה, ולא מלאי של מזון, ומספוא אין בה. והלבבות נבוכים.

וב„משפחה״ חושבים: מה קרה לברוך? והנה ערב אחד חזרו ובאו ברוך ויחיאל לחדרה, ר ו כ ב י ם ע ל ס ו ס י ם... פני ברוך החיוורים והנרגזים וביאתו הפתאומית של יחיאל לא בישרו טובות. הפגישה היתה נרגשת. יחיאל ושפרה נשקו זה לזו בפני המשפחה. ברוך שאל לפרטי מותו של ר׳ ישראל, וסיפר, כי תשוקה עזה נשתוקק המנוח לעלות לפסח לירושלים ולא זכה. שפרה נזדרזה להכין תה וארוחה לאורחים, שהיו רעבים וצמאים. הבחורים טיפלו בסוסים של הבאים לאכסנם ולהאכילם. הכל היו חרדים לדעת פשר דבר, אבל איש לא שאל. לעת עתה סיפרו האורחים רק על מגפת החולירע שנתפשטה בכל הארץ, וכבר היו מקרי מות בעכו ובצפת. ועל יפו סיפרו שהיא מדבר שממה, האניות באות ריקות, כי חדלו עולים, וחוזרות מלאות. שארית המהגרים העברים, שעלו עם העליה המבוהלת, בורחים. נשארו אלה שנתקשרו קשר של קיימא במושבות וכמה בעלי־מלאכה וסוחרים ביפו. חזרו לחו״ל גם אחדים מצירי ה„אגודות״ בעלות הקרקע בחדרה, כדי לתת דו״ח לחבריהם בגולה, שנבהלו מפני השמועות על המות בחדרה, גזירות הממשלה והמשבר בועד הפועל. חברי ה„אגודות״ חדלו לשלם את תשלומיהם למרכזיהם, והמרכזים חדלו לשלוח כסף לציריהם. אגודות ווילנה וריגה לא יגשו, כנראה, לעבודה בחורף הבא ורק „אגודת קובנה״ מתכוננת לנטיעה. פעם ופעמיים העיף יהודה מבט של שאלה כלפי ברוך, — אבל זה שתק...

כ״ה

בפעם השלישית במשך זמן קצר נערכה „מועצה משפחתית״. הידיעה, שהביא ברוך בפיו, היתה בלתי משמחת. סוף סוף נתקבל המכתב המקווה מטיומקין, שבו ביקש להאריך רוח עד שובו לארץ־ישראל, וקיבל על עצמו לדבר עם האב, שישלח לע״ע כסף חדש לנטיעות. אך עם זה הגיעה טלגרמה מן הועד המרכזי באודיסה, כי טיומקין לא ישוב עוד, והועד אינו רואה עצמו אחראי לחובותיו של ה„ועד הפועל״ ביפו...

ועוד בשורה רעה היתה בפי האורחים: השלטונות ביפו החליטו להכריז מחרתים הסגר על הארץ מצפון לירקון. ומשום כך באו האורחים רוכבים על סוסיהם, העגלות מן הדרום פסקו לצאת לצפון, ולא היתה להם שהות להמתין לעגלות הבאות מן הצפון. כל המשתתפים במועצה ישבו תחתיהם נדהמים ונדכאים: מן השמים נלחמים בהם. יהודה התנגד בכל כוח להצעת טיומקין. אי אפשר לבקש עוד כסף מן האב בלי הסברה מקפת. ולפיכך יש הכרח, שיסע ברוך בעצמו לזמן מה הביתה. מלבד הטעם הנגלה הזה, היה ליהודה עוד נימוק נסתר. עוד בהיותו באותו היום הרע והמר ביפו, קיבל מכתב מיוחד מן הבית, מכתב סודי, ובו הודיעוהו, כי אחותו רבקה, אשת ברוך, שרויה במצב־רוח של מרה־שחורה ונדמה לה שקרה אסון לבעלה. על כן יש צורך שברוך יחזור לזמן קצר הביתה, ועל יהודה לכלכל את הדבר בזהירות רבה. עד עתה לא מצא יהודה עוז בנפשו לדבר עם גיסו על כך. יחיאל תמך בהצעת יהודה, ואף הציע הצעה נוספת משלו, כיצד לסדר את הענינים עד יעבור זעם. הכספים, שנשארו בידם, מעטים הם ולא יספיקו להתחיל בנטיעות בטרם יישלח כסף חדש מן הבית, דבר שלא יתואר לפני חודש וחצי. וגם ב„בחר" אי אפשר להתחיל עד שירדו גשמים כבדים וירטיבו היטב את האדמה, וגם דבר זה ימשך עוד כחודש ימים. לזרוע את השדות אי־אפשר, כי אין במה לקנות זרעים, מעט הכסף דרוש למחיה. לשבת עם כל המשפחה בחדרה בימי החולירע וההסגר הרי זה דבר מסוכן ובלתי אפשרי כמעט, ולשם מה? לכן עצתו, כי ברוך ישוב מיד ליפו, יתכונן לדרך ויסע באניה הראשונה. וגם יהודה יסע עמו ליפו, בשני הסוסים, שבאו רכובים עליהם, כדי לקבל בועד הפועל את מעט הכסף, שאפשר לקבל למחיה. הוא, יחיאל, וכל בני הבית יצאו עם החפצים ההכרחיים בעוד יום. ואם יוכרז ההסגר, והיה להם יהודה למקשר בין מחנה ההסגר ובין העיר. וה„משפחה" תתישב בינתים בראשון עד שיוכלו לשוב לחדרה.

יהודה הסכים על כרחו. הוא הבין, כי במצב זה אין מוצא אחר. אין לסכן את כל המשפחה לשבת בחדרה בימי החולירע בלי עזרה רפואית. אך הוא לא הסכים לרכב עתה בחזרה עם ברוך. בשום אופן לא יעזוב עתה את המשפחה אפילו יום אחד בחדרה בלעדיו, הוא אחראי לה. ילך וישוב יחיאל עם ברוך. והוא ייטיב ממנו לסדר את הקשרים בין מחנה ההסגר ובין יפו. ובאין ברירה, חזרו ברוך ויחיאל לעומת שבאו, ולפני שנפרדו הפעם, גילו יחיאל ושפרה שהם מאורשים. טיפה של נחמה ושמחה נמזגה לכוס הצער והיגון. ברוך בכה כשנשק לכל בני המשפחה בטרם לכתו. מי יודע, אולי לא יתראו עוד לפני נסיעתו.

כ"ו

כעבור יום, כשגמרו יהודה ואחיו את סידור הענינים בחדרה ואת טעינת העגלה והיו מוכנים לשבת בעגלה, העמוסה למעלה ראש, הגיעתם הידיעה, כי יפו כבר הכריזה על הסגר, וכי בחוף הצפוני של הירקון כבר הוקם מחנה הסגר, וכל הבא מן הצפון חייב להיות בו עשרה ימים רצופים. שאר בני חדרה, שהיו, כמשפחת יהודה, מוכנים לצאת ליפו, החליטו ברגע האחרון ללכת לזכרון ולשבת שם ולא להסתכן על ידי ישיבה במשך עשרה ימים במחנה תורכי עם ערבים שונים. הם דיברו גם על לב יהודה לעשות כמוהם. יהודה ושפרה לא יכלו להסכים לכך והחליטו לנסוע ליפו. מנדיל ושמעון גילו את רצונם ללכת עם החדרתיים לזכרון, כדי שיוכלו לבקר מזמן לזמן את חדרה ואת השומרים שנשארו לשמור על הרכוש, שלושה ערבים ושלושה יהודים. — הורביץ הרוכב נעלם, הוא הלך בסוף הקיץ לבקר את הוריו ולא חזר. יהודה הצדיק את רצונם של מנדיל ושמעון וגם נתקנא בהם, שאינו יכול להשאר במקומם, עליו להיות עם רוב המשפחה. יהודה הריק לידי הנשארים את שארית הכסף אשר עמו. שני ה„מחנות" נשקו וחבקו אלה לאלה ונפרדו.

הדרך מחדרה עד הירקון נמשכה יום ולילה, כי בדרך רחוקה נסעו הפעם, בדרך המערבית, ולא דרך ראש־העין, לפי שגם פתח־תקוה סגרה על עצמה מן הצפון. בדרכם נזדמנו להם עגלות, שחזרו צפונה, כי מאנו להכנס למחנה־הסגר. והעגלה של המשפחה המשיכה יחידה את דרכה נגד הזרם. וכשהגיעו בחצי היום למחנה־ההסגר, כבר חיכו להם ברוך ויחיאל ומרחוק ברכו אותם, כי גדר של חוטי־ברזל הבדיל ביניהם. ברוך לא נסע ולא יוכל לנסוע בימים הקרובים. כי מחמת המגפה אין האניות לוקחות עתה נוסעים מחופי הארץ. בתוך מחנה־ההסגר כבר הוקם בינתים אוהל למשפחה בתשלום הגון, ששילם יחיאל לשומרים, וגם מזונות הוכנו להם ומכשירי בישול ומספוא לסוסים.

עשרה ימים רצופים שהתה המשפחה במחנה ההסגר. שוב נכנסו לחיי אוהל של מחצלות. בלילות הציקה להם הצינה ועקצום יתושי הירקון. אך מזלם האיר להם פנים, כי כל הזמן היו השמים בהירים. בכל יום היו ברוך ויחיאל מבקרים ומשוחחים כשכל צד עומד משני עברי התיל.

כל הימים במחנה־ההסגר היתה רוחו של יהודה טובה עליו, מטייל היה במחנה רחב־הידים ומתכן את תכניות חדרה לעתיד־לבוא. אך ביום העשירי, הוא היום האחרון להסגר, נעכרה פתאום רוחו. הוא נזכר, כי כבר עברה שנה ויותר מיום בואו לארץ — מה הספיק? ומחשבה אחת מטרידה ומעציבה נתקעה בלבו: אין לו מזל! קללה רובצת על מפעלו, מפעל חדרה. כמה

מקרים רעים נתרגשו ובאו ביחד! את הכסף הראשון לקנית אדמת חדרה שלח אביו בזהב, שלא ייגרע מכסף־הקודש על ידי חילוף המטבע. ואת „תיבת־הזהב" שלח ע"י קברניט האניה „צ'יכצ'וב", ידידו הטוב, בן של בעל־אחוזה שכן. האניה נשברה בחופה של יפו. הקברניט הציל את „התיבה" ומסרה בשלמות לטיומקין, אך בהסכמת טיומקין ויהודה הורידו עשרה אחוזים לטובת ניצולי האניה, שכל חפציהם אבדו מהם. את החשבון בועד־הפועל לא ידע בדיוק, ברוך לא אמר לו, אך לפי השערתו הלכו לאיבוד הפעם כעשרת אלפים ואולי שנים־עשר אלף פרנק. יהודה ידע, כי הכסף אבוד. אביו לא יתבע בתוקף מטיומקין וגם לא יפרסם את הדבר ברבים, כי אוהב הוא את טיומקין. ובמה חטא? כוונתו היתה טובה. לא האמין יהודה בלבו כי ברוך ישוב במועדו ויביא כסף הנטיעות. ובכלל פקפק אם ישוב גיסו וכן פקפק אם ישלח האב עוד כסף בטרם יבוא בעצמו לראות את המצב. ולא בקרוב יבוא...

„אבדה שנה" — העיקה כל אותו היום המחשבה הקשה על לבו של יהודה, וכשבאו ברוך ויחיאל להוציא את המשפחה מן ההסגר, תמהו מאוד לראות את דכאונו.

— בעוד חודש שוב בחדרה! — נחמוהו שניהם בבת אחת וכמעט בקול אחד.

חלק רביעי

מ ש בֵ ר

א. בין מלתעות המות

המשפחה, היושבת על חבילותיה בעגלה, נסעה בלוית יחיאל ישר לראשון, אל הדירה בעלת שני החדרים, ששכר יחיאל בשבילם בבית שהוכן למשפחת אכרים, אשר עמדה לבוא מרוסיה אך בואם נדחה לקיץ. יהודה נשאר עם גיסו ללון ביפו לשם סידור הענינים. שמי יפו העברית קודרים. הועד־הפועל עבר לדירה חדשה, קטנה בסימטה של מנשיה. שני סגניו של טיומקין התפטרו באורח רשמי והמשיכו לבקר בועד באופן ארעי. הקופה היתה ריקה וסגורה. יהושע ישב מסוגר בביתו. האנשים, שהשקיעו כסף בקניותיו, הגישו עליו קובלנות לערכאות ואימו עליו. אך הקונסול הרוסי הגן עליו. סכסוכי כסף היו בינו ובין אנשי חדרה, ושני הצדדים התכוננו לנסוע לקושטא, להפגש שם עם טיומקין לשם בירורים. והענינים יגעים. אולגה חזרה לעסוק במקצוע שלה כמילדת. בית־הספר של ישראל ואביו היה בכל רע. וגם ברזלי היה נרדף. ברוך ויהודה לנו בבית ידידם יחזקאלי. הוא הבטיחם לסדר את הקשרים הכספיים שלהם, עד שתבוא הרווחה. בערב התכנסו לביתו אחדים מעסקני יפו ושוחחו על עניני השעה. כולם היו מדוכאים והשיחה היתה נוגה עד מאוד.

ברוך נשאר ביפו לחקור בענין הנסיעה ואפשרויותיה. ויהודה חזר למחרת לראשון. בלכתו לדיליג׳נס, התחיל לרדת גשם עז, השמים קדרו מבעוד בוקר. יהודה, שלא היה לבוש מעיל גשם, הורטב מאוד: הגשם לא פסק כל הדרך עד בואו לראשון עם צללי ערב.

הבית, ששכר יחיאל למשפחה, היה מרווח ועמד בתוך חורשה קטנה של עצי אקליפטוס. את הבית בנה האדריכל בשביל אחיו, שעמד לבוא עם משפחתו מן הגולה, והוא נבנה ביד רחבה. המשפחה התישבה בחצי הבית — אולם מרווח וחדר שינה גדול, ומטבח להם ו...חדר־אמבטיה! בחדרה היו בני המשפחה מתרחצים ב„מקלחת" של פח נקוב בתחתיתו, שנדבק אל קיר המטבח מבחוץ, ו„גג" ו„קירות" של שקים היו לו. כשנכנס יהודה אל דירתם, קדמוהו קולות של שמחה. ואחותו נפלה על צוארו לחבקו ולנשקו, כאילו לא ראתהו חדשים.. וכשהשגיחה בבגדיו הרטובים, קראה בבהלה:

— הלא תצטנן, אתה, ר א ש משפחתנו! — וצחקה ובכתה גם יחד.

מיד משכתו אל חדר־האמבטיה וציותו לפשוט את כל בגדיו ואת לבניו עד עור בשרו ולהתנגב היטב. שלחה לו ע״י בנימין לבנים ובגדים יבשים, ובעצמה מיהרה אל המטבח, להכין לו במהרה קפה בחלב חם, כאשר אהב. ולא עברה שעה קלה, ויהודה כבר ישב ליד השולחן, בתוך כל בני הבית, ושתה את הקפה, וכמה זוגות עינים אוהבות הקיפוהו במבטיהם.

באו גם יחיאל ושמואל. בעודו על סף הבית בישר יחיאל כי השיג רהיטים לשימוש ארעי: מיטות וכסאות — את הכרים, המזרונים והשמיכות הביאו מחדרה — ורק עוד הלילה יישנו על הרצפה. חיבק שמואל ונשק ליהודה, שאל על אדות ברוך, ואל שפרה פנה בלשון „את״.

הוא כבר יודע את ה„סוד״ — חשב יהודה בלבו. וכל ה„חדשות״ שהת־רחשו במושבה במשך החדשים האחרונים, נתכו עתה בבת אחת מפיו של שמואל.

דוד ב ר ח מן המושבה. נסע לראות את הוריו, אך לא ישוב עוד. „דולצינאה״ שלו בגדה בו באופן מגונה. חברו של רומאנוב בא בתורת „תייר״, ובכיסו המחאות של הבאנק שלו, ובחזירתו כלעומת שבא, הלכה ג ם ה י א עמו. אי שמים! וגם רומאנוב נעלם, ואין איש יודע היכן הוא. והזוג בית־הלחמי עקרו את דירתם ממרכז המושבה והתישבו בצריף קטן בכרם, במזרח המושבה, בדרך לבית־הקברות. הריב בין בלוך ובין האופוזיציה החריף. הוא דורש לחתום על „מכתב־תודה״ לבארון בעד היקב הגדול שבנה ובמכתב תנאי שעבוד מעליבים. ומי שלא יחתום על המכתב, יפסיד את זכותו ביקב ולא יקנו ממנו את ענביו. ר׳ אהרן יצא מואדי־חנין והתישב ברחובות. ענין נס־ציונה נתפוצץ, והלפרין ואשתו הצעירה עזבו את הארץ. הוא הפסיד את כל כספו, והאדמה בנס־ציונה משועבדה למלוה־ברבית.

שמע יהודה ולא שמע את כל אשר סיפר לו חברו. הוא היה מבולבל. לרגעים הרגיש, כי גלי קור וחום עוברים בקרבו חליפות. אך לא אמר דבר והשתדל להתגבר. את הקפה שתה ברצון, אבל בהגיע שעת אכילת פת ערבית, אך ראה את האוכל, הרגיש פתאום כאילו הוא נחנק. השתדלה אחותו והכינה הפעם לאורח ארוחה כיד המלך, ויחיאל הביא יין מ„תעשיתו״ הפרטית, וגם שמואל הוזמן לארוחה. הרגיש יהודה בכל התכונה הזאת והיטב חרה לו על שהוא מקלקל את מצב־הרוח, אך חסר כוח היה להתגבר. הוא ביקש סליחה מאת אחותו והודיע, כי אינו יכול לאכול, כי עיף הוא ואינו רעב. פני שפרה הביעו דאגה למראה פני אחיה, התקרבה אליו, משׁשה את מצחו ואת דופקו וקראה כמעט בצעקה:

— הרי הוא בוער כתנור! — וכה השמחה מסביב לשולחן הושבתה, המאכלים לא נאכלו עוד, והיין לא נשתה. הכל קמו מכסאותיהם ועמדו מסביב

ליהודה הנבוך. עזרה שפרה לאחיה לקום, ובחדר השני הכין יחיאל מזרון על גבי הרצפה, כסהו בסדין ושם עליו כר וכסתות, ויחדיו עזרו ליהודה להתפשט ולשכב. משכב יהודה אחזתו צמרמורת חזקה, כולו רעד, ושניו נקשו. שמואל רץ להביא את הרופא.

הרופא היה איש חזק, קומתו למעלה מבינונית, פניו עגולים, מלאים ופקחים, מצחו גבוה, ועיניו גדולות, פקוחות לרווחה ומביעות שכל ומחשבה. קול עב היה לו, דיבורו כאילו בתרועת־מה ותנועות גופו רשלניות. הוא הכיר את יהודה ואת כל המשפחה עוד לפני כן, ונטיה היתה לו לחולים, אשר מחלתם מחלה היא ולא תואנה לנצל את הרופא של הבארון, והיודעים לשלם שכר טרחתו בעין יפה. הפעם ידע, כי שתי נטיותיו יש להן במה להאחז... ידוע ידע כי החולה בא מחדרה, במקום שקדחת שחור־השתן עשתה שמות, וכי בן הוא לאב אמיד. ועוד זאת ידע הרופא, כי החולה יודע־ספר הוא. וחולשה לו לשוחח עם חוליו על עניני ספרות. תלמיד־חכם היה, איש משכיל ובר־אורין.

הפעם הלך הרופא עם שמואל מתוך רצון. וכשפתחה לו שפרה את הדלת, שאלה בקולו העב וכאילו בתרעומת־מה:

— נו, היכן החולה שלך? — הסתכלה בו שפרה, תמהה על אופן דיבורו והסתירה את החיוך, שביקש להיראות על פניה למרות לבה הרע. היא הכניסה אותו אל אחיה.

— מה זאת? האין מיטה בראשון? — שאל הרופא בקולו המלגלג הרגיל, אך משהעיף עין על החולה לאור המנורה, שהחזיק יחיאל בידו, נעשו פניו רציניים מאוד. ואף־על־פי־כן לא שינה ממנהגו ושאל את החולה בקצת ליצנות:

— נו, מה אתה משתטה, בחור? — אך נוסח זה נפסק מיד לאחר שהפך יהודה אליו את פניו עם עיניו הפקוחות לרווחה ומביעות כאב וסבל. יהודה לא ענה דבר, ורק אנחה חרישית נתמלטה מפיו שהיה סגור כאילו במאמץ יתר. תנועותיו הרשלניות של הרופא נעלמו מיד. הוא השליך מעליו את מעילו, הפשיל את שרווליו, בדק את דופקו של החולה, בהסתכלו בשעון־הזהב הגדול, שהוציא מכיס אפודתו, ביקש את שפרה להסיר גם את כותנתו של החולה ולכסותו בסדין, שם לו מדחום מתחת לבית־שחיו, העיף שוב עין על שעונו, וכל זמן שהיה המדחום מונח תחת בית־שחיו של החולה נעץ בו מבט חודר ושתק שתיקה עמוקה, כשהוא שקוע במחשבות. אחר־כך הוציא את המדחום, הסתכל בו ועמד על ברכיו ליד החולה.

— מי יעזור לי? הוא מונח כאבן. — מלמל הרופא.

— אני... — אמרה שפרה בקול דממה ואף היא כרעה על ברכיה ליד

אחיה. שעה ארוכה בדק הרופא את החולה, בהפכו אותו, בעזרת שפרה, מצד אל צד. בדק את הלב, ופניו הרחבים אורו אור של רצון, בדק את הריאות ונאנח, את הטחול, שהיה נפוח, וצל עבר על פניו, בדק את הכליות, המעים, והניע בראשו לאות שלילי, ואת הידים והרגלים מישש וחזר ומישש, ואת שמורות העינים פתח והסתכל פנימה, ואת פיו פתח ואת לשונו משש. לבסוף נאנח, קם מעל ברכיו ושאל:

— היש לך פה מקום לרחוץ את הידים? רואה אני, כי דירה נאה לכם. כמה אתם משלמים שכר־דירה?

שפרה לא ענתה לו על שאלתו, ואולי גם לא שמעה את דבריו, היא היתה כנדהמה והלכה לפניו להראות לו את חדר־האמבטיה, ובשעה שרחץ הרופא את ידיו בסבון ושפשפן יפה, ושפרה יצקה לו את המים על ידיו מן הכד, המשיך הרופא את דבריו:

— מה הוא לך? אח? מדוע נתתם לנער כזה ללכת לחדרה?

שפרה כאילו נעלבה וענתה:

— לא נער הוא, ראש הוא לנו, מורה דרך!

— ראש... „שמנדריק" הוא ולא מורה דרך. מקומו בבית־הספר, ולא בחדרה. ועתה שמעו לי: ה„ראש" שלכם חולה רציני הוא, יש לטפל בו טיפול מרובה. אילו היה לי בית־חולים הגון. „הקדש" יש לי, לכך אין הם נותנים כסף. ראשית כל הטריחי את יחיאל שלכם להביא לו מיטה טובה, אל ישכב על הרצפה. מחר בבוקר אשלח לך את החובש שלי, הוא יעשה את המלאכה הראשונה וילמדך, כיצד לטפל בחולה. תשלמו לו, אין הוא מחויב. וגם אני איני מחויב. זרים אתם במושבה.

נתחלחלה שפרה וכמעט צעקה: נשלם, רופא, נשלם כל מה שתשימו עלינו... ורק הצל אותו!... הוא לנו הכל... ופתאום פרצה בבכי מר, אך היא כבשה את עצמה והפסיקה את הבכי...

— אל תבכי, פתיה... ילדה הנך גם את, אף כי יש לך כבר חתן, הלא את הכלה? מזל־טוב לך! בחור מצוין. הטוב שבמושבה. אני אעשה כל מה שבכוחי לרפא את אחיך. נראה היה בעיני בחורצ׳יק זה, אף כי שטות היתה זאת מצדו ללכת לחדרה. אני אציל אותו, שמי לא יהיה שמי, אם לא אוציאהו ממלתעות... — הרופא נבהל ממראה פניה של שפרה ובהניחו את ידו על ראשה הוסיף: — הרגעי!... הוא יחיה עמנו, ועוד יעשה הרבה שטויות.

הרופא חזר אל חדר־המיטות. ואותה שעה באו יחיאל ושמואל, כשהם מביאים בידיהם מיטה רחבה עשויה ומוכנה בכל, ואחריהם לוי ובנימין הגרושאים אף הם מיטה ריקה.

— א!... האם לא אמרתי לך, כי בחור מצוין הוא... — אמר הרופא

לשפרה והצטחק במלוא רוחב פניו. הוא לבש את מעילו, העיף שוב עין על החולה, הניע בראשו תנועה של צער, רשם רפואה על גבי פיסת ניר ואמר ליחיאל, שיביא מיד את הרפואה מבית־המרקחת ויתנו לחולה שלש כפיות עוד הלילה. ומחר לעת הצהרים יבקרהו שוב. שפרה המתינה לו על הסף וכשהושיט לה את ידו לשלום, חש במטבע של זהב, שנשרה מידה לידו. אורו פניו ובבלי יכולת להבליג על רגש הרצון, אמר:

— אני מקבל את שכרי בפרהסיא ולא מתן בסתר. וזה יותר מדי. מ„זרים" אני מקבל רבע מג׳ידי במרפאה וחצי מג׳ידי בביתם. מכם אקבל מג׳ידי בעד כל ביקור. אבל לא נאפוליון. אשמור עד לחשבון. — שם את מטבע הזהב בכיסו ויצא לאטו מן הבית.

יחיאל ליוהו עד לביתו, הוא השני מדירתם.

— הבחור הזה, האח שלה... יש להזהר בו... הצטננות קשה, אולי דלקת־הריאות והטחול נפוח מאוד, אולי תבוא גם קדחת זו שלהם... והמעיים... איני יודע מה יש בהם. אך אין דבר, יש לו ל ב של שקץ אוקראיני. קום יקום מחליו. אעשה את הכל... היא... היא נערה חכמה, יפה בחרת... והבחור מצבו קשה, מן השמים ירחמו עליו. אעשה את הכל.

פני יחיאל היו חיורים כסיד כשחזר הביתה, אך הוא אמץ את רוחו שלא יכירו בו. ובכל זאת הכירה בו שפרה ובבכי מר נפלה על צוארו.

בזהירות רבה השכיבו יחיאל ושפרה, לוי ובנימין את יהודה במיטה, ושמואל מיהר אל בית־המרקחת להביא את הרפואה, וכל הלילה היו כולם ערים, איש מהם לא שכב לישון. יהודה נכנע לבקשת אחותו ובלע בכל שעתים את כף הרפואה המרה. וכל הלילה התהפך על מיטתו, הרגשה כבדה כעופרת לו בכל גופו. וכולו לוהט כמו אש. עיניו היו פקוחות, אך נדמה היה כי אינו רואה את העומדים עליו. למחרת בא ברוך נפחד ונבהל. הביט אליו יהודה ולא הכירו. הכרתו נטלה ממנו. אך נדמה היה כי את שפרה מכיר הוא. — כל פעם שנגשה אל מיטתו, נכר היה ניצוץ של רצון באישוני עיניו. הוא לא הוציא שום דיבור מפיו ורק נאנח ואת הרפואות שתה בדיקנות ובהכנעה.

שלושה שבועות היה יהודה מפרפר ב„מלתעות המות", כהגדרתו הלשונית של הרופא. וגם ההגדרה הרפואית שלו בביקורו הראשון היתה נכונה. יהודה חלה בבת אחת גם בדלקת הריאות וגם בקדחת שחור־השתן. פניו וכל גופו הצהיבו ביום השלישי למחלתו, ומי רגליו היו אדומים כדם. בכל כוחו התמסר הרופא לחולה, הוא לא הסכים לבקשת שפרה וברוך להזמין קונסוליום של רופאים מן המעטים שנמצאו בארץ. הוא אמר, שאינו סובל „בלבול מוח", אך מתוך דחיפה עצמית הלך ליפו להתיעץ עם הרופאים, שטיפלו בחולי

הקדחת מחדרה, וגם לרופא מזכרון כתב, לבקש ממנו עצה. החובש שלו ביקר אצל יהודה רק ביום הראשון, ואחר כך לקחו על עצמם את הטיפול בחולה ידידיו וחבריו: יחיאל, שמואל, יוסף, זה שלימדו את עבודת המעדר והצטיין כאח רחמן. האדריכל שממנו שכרו את הדירה, והוא עצמו גר בחלק השני של הבית, הלא הוא שנתן את המיטה ליהודה. היה זה רווק זקן והתעתד לנסוע למולדתו הישנה לשאת אשה, וכאיש־הסדר, חניך גרמניה, הכין מראש מיטה טובה לרעיתו העתידה, ואותה השאיל ליהודה. נשים צעירות מן המושבה ובתו של „בעל־הבית" הראשון של יהודה — אף הן עזרו לשפרה. לוי היה ליד ימינו של יחיאל בעבודת הכרם, בנימין היה הרץ הקבוע אל הרופא, אל בית־המרקחת ואל החנויות. ברוך טיפל בעניני־חוץ שהיו מסובכים. כל המשפחה היתה טרודה בהצלת חייו של הראש, כהגדרתה של שפרה.

שלושה שבועות היה יהודה חסר הכרה, עיניו הפקוחות היו מביטות כל הזמן נכחן בלי כל הבעה. במשך השבוע הראשון לא הוציא אפילו דיבור אחד מפיו ורק נאנח אנחות רמות, שהיו מתפרצות כמתחת למכבש, כאילו בעל כרחו. גופו היה מוטל כאבן, ובמאמץ היו מהפכים אותו מצד אל צד. בשעה ששפשפוהו באלכוהול בבוקר ובערב, היו שיניו של יהודה מהודקות בחזקה, ורק בכפית היו מפרידים ביניהן בזהירות, כדי לצקת אל פיו את הרפואות וטיפות של תה, חלב או קוניאק. מראשית השבוע השני התחילו להסתמן במבטיו סימנים של הבנה, ומלים בודדות יצאו מפיו. היו אלה מלים ללא קשר, מלים של הזיה, אבל בכל זאת שפת אנוש, והמטפלים בו נאנחו אנחת הרוחה. כל הזמן השתדלו להסתיר את חשדם משפרה, אך בלבם חשדו, כי מוחו של יהודה שותק. וכשהביעו לפני הרופא חשש זה החריש מלענות. המלים, שיצאו מפיו של יהודה, היו שמות — שם אביו, אמו, אחיו ואחיותיו, — בלי שום קשר ומתוך צעקה מוזרה, שהיתה מתפרצת מפיו. גם את השמות של ר׳ יוסי ומנדיל הזכיר. וכמה פעמים הזכיר גם איזה „אבנט". שמות האנשים היו ידועים לשומעים, אך ענין ה„אבנט" היה כחידה בעיניהם, וגם שפרה לא ידעה פשר דבר. הרופא התענין בכך מאוד ושאל את שפרה, אולי נגנב פעם מאחיה אבנט ובו צרור כסף? אך היא לא זכרה דבר כזה. ורק כשבא ברוך מיפו וישמע את הדבר, הסיר את הלוט מעל תעלומת ה„אבנט" וכולם צחקו. וגם הרופא שמח, כי היה הדבר לסימן בעיניו, שהכרתו של החולה מתעוררת בו.

ועוד שם „פלאי" היה החולה מזכיר פעם בפעם. גם הוא היה כחידה לשומעיו, והם לא הבחינוהו ולא תפסוהו. ורק פעם אחת, כשהטתה שפרה את אזנה קרוב קרוב אל פיו של יהודה ואמצה את כל כוח־השמיעה שלה, שמעה את השם וגם הבינה, וצחוק קל של הנאה ורצון הופיע על פניה. אך לא

גילתה את הדבר לאיש. ורק ליחיאל לחשה בסוד מוחלט את פשר הדבר. גם הוא נצטחק מרצון ושמר את הדבר בלבו. כי היה הדבר לסימן טוב גם בעיניו.

רק ביום העשרים ואחד למחלתו הכיר יהודה בפעם הראשונה את אחותו, כשנגשה אליו. הוא תפסה בידה, ומפיו נתמלט קול של בכי עצור, ודמעות התחילו זולגות מעיניו — הדמעות הראשונות מיום שחלה. צעקה שפרה מרוב שמחה, ולקול צעקתה נכנסו אל חדר החולה כל מי שנמצא בבית. כחץ מקשת רץ בנימין להבהיל את הרופא, ויוסף דלק אחריו. גם הרופא, כבד־הגוף, בא במרוצה, ופניו, שתמיד היתה מסכה של קשי לב, כביכול, נסוכה עליהם, הביעו לשמע הדבר שמחה ורצון. אך למראה כל הנאספים בחדר החולה, כעס, גער בהם וגרשם. נשארו רק הוא והאחות. הוא בדק את החולה ולחש באזני שפרה:

— „הראש" שב אליכם!

ב. החלמה

יהודה ניצל ממלתעות המות, אך החלמתו היתה אטית. הסובבים אותו היו מודאגים, אצל החולה לא ניכר כלל מצב־רוח של החלמה. אותה שמחה הרגילה אצל כל חולה, לאחר המשבר במחלתו, לאחר שבאה לו ההרגשה, כי ניצל ממות וחזר לחיים. יהודה היה אדיש ורגשותיו כאילו משותקים. לא היה לו רצון לדבר, ואפילו לחשוב. פניו ומבטו היו מאובנים למחצה, אף לא צל של צחוק על פניו, למרות כל ההשתדלויות של מקורביו. ורק כשהיה מבטו נח על פני אחותו, נראה שוב ניצוץ של רצון באישוני עיניו, וכשהיא היתה עמו לבדה בחדרו, וידה החליקה על שערות ראשו, היה צחוק קל מרחף על פניו ובעקבותיו באו, לפעמים, דמעות בעיניו. והיה לבה של שפרה מתרונן מאושר: „הוא מבריא, הוא אוהב אותי..." בני הבית גילו את דאגתם ליהודה באזני הרופא, ופניו הרחבים והקשים הוארו ויבאר להם, שזוהי תוצאה אופינית של קדחת שחור־השתן וגם הרפואות החריפות, שהשתמש בהן, גרמו במקצת לכך. הדבר יעבור לאט לאט. אין כאן שום סימנים של שיתוק, לא גופני ולא רוחני, אלא ליאות של כל הכוחות הנפשיים.

— מוטב ש„בחר" באדישות, ולא במות — סיים הרופא.

וצוה הרופא על בני הבית שלא יראו לחולה פנים עצובות ומודאגות ולא יצערוהו בבשורות רעות, אך קשה היה למלא את פקודתו זאת.

רק מעטים מן הבאים אל יהודה יכלו להעמיד פנים שוחקות, כשלבם עצוב. לאט לאט הורשו מכיריו וידידיו מן המושבה, מיפו ומחדרה לבקרו. — בינתים הוסר ההסגר, וגם שמעון ומנדיל באו, מפוחדים ומבוהלים, לראות

את יהודה וכל המבקרים האלה קיבלו רושם, כי משהו נשבר ביהודה ונשתנה בו לרעה. את רשמיהם אלה סיפרו ברחוב, והדברים הגיעו כהשפעה חוזרת אל מקורביו של יהודה. פעם אחת ביקרו מורה המושבה, המדבר רק עברית. כדי לענות לו עברית הוצרך יהודה לאמץ את מחשבתו, ורצון כזה של אימוץ המחשבה לא היה לו, ולא ענהו דבר כל שעת השיחה, אף על פי שהמורה הרבה לדבר. וכשיצא המורה מעל פני החולה, סיפר למכיריו ברחוב, כי כוח הדיבור של יהודה ניטל. נ ד ו השומעים לאומלל, וכשנזדמנו עם קרוביו של יהודה ובני משפחתו, היו חוקרים „בזהירות" למצבו, ומבטיהם היו נוגים מאוד. והיה הדבר מעורר דאגה וחשבו, כי נודע ברבים דבר־מה רע מפי הרופא. והדאגה שבלב נותנת תמיד את סימניה בפנים ובעינים. וגם לדקדק ולשמור על יהודה מפני ידיעות מצערות לא יכלו, אף כי לא את הכל גילו לו בזמנו. מפי טיומקין שמעו ההורים על המחלות ומקרי המות בחדרה ועל הגזירה, שמנעה את בנין הבתים. והאב כתב למשפחה וביקשה שתעזוב לעת־עתה את חדרה ותתישב בראשון ולא ישקיעו שום השקעות חדשות בחדרה, עד שהוא עצמו יבקר בארץ. את המכתב הזה לא הראו, כמובן, ליהודה. אחר כך הגיעה טלגרמה מהאב, שהוא שולח על־ידי הבנק קרידיט־ליאותה כסף להוצאות הבית אך אל ישקיעו שום השקעות בחדרה. משמע, שטיומקין גילה לו אחר־כך גם את ענין המשבר הכספי. וגם את הטלגרמה הזאת, שהגיעה בימים הראשונים להחלמה לא הראו ליהודה, אבל אחר־כך כשהגיעה ההודעה מן הבנק על קבלת הכסף על שמו של יהודה, אין זאת כי רק בזמן שליחת הכסף הגיע מכתבו של ברוך, שהוא מתכונן לנסוע למשפחתו, והכסף היה דרוש מאוד, הוכרחו לתת את ההודעה ליהודה לחתימה. ולפי מכסת הכסף הבין יהודה, שאין בדעת אביו להשקיע השקעות חדשות ועונת הנטיעה העומדת על הפרק תוחמץ. ושמעון סיפר, כי „אגודת־קובנה" מתכוננת לנטיעה והזמינה אותו ואת מנדיל לעבודה, ואחר ביקור קצר בראשון חזרו לחדרה. יהודה לא אמר דבר, אך הכרת פניו ענתה בו, כי הידיעה אכזבה אותו אף על פי שמראש ידע, כי כך יהיה בהודע לאביו מצב הענינים. ובבית ההורים קמה בהלה לרגל שתיקתו הממושכה של יהודה וטלגרמה אחרי טלגרמה באו מן האב לשאול פשר דבר. וגם חלק מן הטלגרמות האלה היה הכרח להראות ליהודה בהחלמתו, כדי שישתדל לכתוב דברים מעטים הביתה להרגיע את הרוחות. והכתיבה גרמה ליהודה עינויי־נפש. רק בסוף טבת, ששה שבועות לאחר שנפל למשכב, קם ממשכבו והתחיל להתהלך מתנודד כשכור בחדר, על המרפסת ובחורשה בין עצי האקליפטוס. בימים הראשונים היה מהלך נשען על זרועו של אחד מחבריו, ורק לאט לאט התחיל ללכת לבדו, ומיום ליום גבר חילו והתעורר בו גם הרצון לדבר ולכתוב מכתבים.

בימים ההם נעשו היחסים בין האח והאחות חמים מאוד. אהבת האחות לאחיה גדלה משבוע לשבוע, ויהודה לא רק אהב אותה אלא גם העריצה. וכשלא היה איש בבית, כי יחיאל היה עסוק עתה מאוד בעבודתו, שהוזנחה מעט בימי מחלתו של יהודה, ולוי ובנימין היו עסוקים עמו בטיפול בגפנים ובלימוד הזמירה, וברוך היה פעם ביפו ופעם בחדרה, היו האח והאחות יושבים ומתלחשים, או שהיה יהודה עומד על ידה, בשעות עבודתה, ושניהם מתכנים תכניות לימים יבואו ושופכים איש את שיחו לפני חברו. לאחות כבר היו תכניות משלה על סידור חייה העתידים בראשון, מחדרה נואשה וביקשה עצות בנפשה להכניס דבר־מה חדש בחייה בראשון, יהודה המשיך לחלום על חדרה, אף על פי שתכניותיו הפעם היו צנועות יותר מקודם, כי אף על פי שלבו לא גילה את סודו לא בלבד לאחותו אלא גם לפיו שלו, הרי בסתר נפשו ידע, כי אביו וביתם לא יבואו לחדרה. ותכניותיו על הקמת משק חקלאי גדול ומסונף בוטלו.

יום אחד, עם רדת היום, שפרה ישבה ועסקה בתפירה, והוא החזיק ספר בידו — הוא סיפור של גארשין ששלחו לו מרוסיה, — שאלה האחות פתאום בצחוק קל:

— מה פרטי ה„אבנט" המסתורי הזה, שהיית מזכירו בשעות ההזיה שלך?

הופתע יהודה לשמוע את שאלתה. תחילה לא הבין כלל למה היא מתכוונת ואחר־כך, כשהבין, נבוך מאוד. אמרה לו אחותו בצחוק, כי הדבר כבר ידוע להם, חבקתו ונשקתו על ראשו.

— טפשון קטן! האם על עשרים וחמשה נאפוליונים הנך מצטער כל כך? כהנה וכהנה לקח השד ועוד יקח. אבינו לא יתרושש מזה.

— לא... לא זה... לא ר ק זה... — אמר יהודה בקול רפה, — אמנם עשרים וחמשה נאפוליונים הם כסף רב, שכר פועל במשך שנה וחצי, אך לא זה... הבושה, הבושה...

— טפשון שלי, העל זה תתבייש? חדל לך!

— לא... כאן לא רק הבושה שלי. אבל... מי ג נ ב את הכסף? הכסף לא אבד ממני, כאשר חשבתי ברגע הראשון, האבנט היה חגור היטב על מתני. ידי אדם פתחוהו, מי? זוג הספסרים, או הבחור, עוזרי הבעל־עגלה? ואולי עשו שלשתם יד אחת? שלשתם היו ערים. גונבי כסף, גונבי־כיס פה, בארץ־ישראל.

דמעות החניקו את קולו ואחותו החליקה ברוך את שערותיו, ופתאום לחשה על אזנו:

עדיין זוכר אתה את נטלקה?

ושוב הופתע יהודה, הסמיק כולו ולחש:

— מנין לך? בזמן הראשון זכרתיה, ולבי יצא אליה, חפצתי לשאול ממך עליה ושכחתי.

— הרי גם את שמה הזכרת. איש לא הבין, רק אני הבנתי. היא, המסכנה, לא שכחה אותך זמן רב והיתה מתיפחת בבכי ומטחת ראשה בקיר. אכזבתה היתה מרה. אחר־כך התנחמה. הרי כמעט ילדה היתה.

— האמנם הזכרתי את שמה? איני זוכר. ולא הזכרתי ילדה, שלה עיני תכלת?

— מי היא זאת? היש לך אחת כזאת, פה? מי היא, מה שמה?

— יש... ביפו ראיתיה פעם על מרפסת פתוחה מול הים. איני יודע מה שמה. ופתאום צחק יהודה. היה זה צחוקו הראשון מיום שחלה.

ובקול רך כשנלחץ לאחותו:

— האפשר לראות בחזון אחת ולקרוא אותה בשמה של אחרת? — שאל בקול רך ונלחץ אל אחותו.

שפרה צחקה בקול רם, חיבקה אותו, נשקה לו ואמרה:

התאהב בילדה, ואת שמה איננו יודע!

ג. חזרה אל החיים

יהודה חזר לאטו לחיים: כתב מכתבים, התענין בעניני המושבה והתפרץ לשוב לחדרה. ואף היה יוצא לכרמים לכמה שעות ביום וזומר להנאתו בגפנים, ונותן להם צורה כאשר אהב. ועוד ענין מצא: בעל־הבית, שגר בחלק השני של הבית, זה שנתן ליהודה את המיטה והתידד עמו בעת המחלה, הוא האדריכל, ראש האופוזיציה במושבה, היתה לו בביתו, בחדר קטן, ספריה סודית, כי בלוך אסר על הספריה במושבה, ששימשה קן למורדים, ויהודה קיבל עליו להיות ה„ספרן" בערבים. ושם נפגש עם כל אנשי האופוזיציה. המחלוקת בינה ובין הפקידות היתה בשני דברים: בלוך דרש מאת האכרים, שהיו להם קושאנים על אדמתם, שיעבירום בערכאות על שם בא כוח הבארון ויחתמו על „מכתב התודה" לבארון על היקב שנבנה ואשר על פיו נשללה מאת החותמים זכות הערעור על מעשי הפקידות. רוב האכרים חתמו על המכתב, והמעטים שלא חתמו התרכזו מסביב לאדריכל והספריה. נתהוה פילוג בין שני מחנות האכרים. אחר־כך נוסף עוד טעם לפילוג. במושבה נוסד אטליז משותף בהסכם הפקידות, שלא חשדה תחילה שיש כאן כוונה „אסורה". לאנשי האטליז, לא ה„בשר" שלו היה עיקר אלא ה„רוח", הכרוך במפעל הצבורי הזה; ניתנה להם אפשרות לבחור ועד לאטליז. מעין „במקום" לזכות, שנשללה מהם ע"י הפקידות לאחר ה„מרד", הזכות לבחור ועד במושבה.

וכשהרגישה הפקידות בכך, ביקשה להחליש את השפעת האטליז הצבורי במושבה, והיינן של היקב, אחד מעמודי התווך של הפקידות שהיתה לו נטיה למוסיקה, יסד במושבה תזמורת וריכז מסביבה חלק מן האכרים התומכים בפקידות. וכך נתגלעו חיכוכים בין ה„אטליז" ובין ה„תזמורת".

יהודה, שהתקרב לאופוזיציה ולספריה, התקרב ממילא ל„אטליז". ה„בשר" וה„רוח" התלכדו אצלו על־ידי ה„ספריה" לסינתיזה. ו„תאוה" ישנה נתעוררה בו למשוך בעט, והוא כתב כתבה בזכות ה„אטליז" ובגנות ה„תזמורת", המשמשת הסוואה לפקידות להפריד ולמשול, ואת הכתבה שלו שלח לעתון הירושלמי ה„צבי". עורכו של העתון, שהיה כמעט קדוש בעיני יהודה, אך התנגד לאכרים המתקוממים על הפקידות, שלח את המכתב לידי בלוך. ועוד יהודה מצפה לה„צבי", לראות דבריו בדפוס, נקרא פתאום להתיצב לפני בלוך. ושוב פתח שומר־הסף, מחמד, את הדלת של חדר הפקיד לפני יהודה ולעיניו נתגלה האיש הגוץ בעל העינים הזועמות והכרס העבה, שישב על כסאו הרם ונעץ בו מבט של חימה, וכששאל על הכתבה, ויהודה גמגם בתשובתו כמה מלים באידיש, שלא היתה מובנה לפקיד, קרא הלה ברוגז: Gehen Sie fort!... — ויהודה יצא.

במושבה חששו, כי גזירת גירוש תצא על המשפחה, אבל זעמו של בלוך שכך. והיו שהתלחשו, כי יד הרופא, שהשפעתו היתה גדולה, באמצע. הרופא לא אמר דבר ליהודה, אך בשעת הפגישה עמו ברחוב, איים עליו באצבעו, גיחך והלך לו. ויהודה נסחף לאט לאט בזרם ההתנגדות לתעלולי הפקידות. אחר שהחלים, התחיל לבקר בבית משפחת ידידיו הקודמים, הזוג בית־הלחמי, שגרו בצריף עץ, בכרם מאחורי המושבה. יהודה היה גם מלמד פרק בתנ"ך לאשה החננית הצעירה. והיא היתה מראה לו את מכתבי ידיד ביתם, המורה הצעיר גור, שהיה מורה בזכרון־יעקב ובעקרון. המכתבים היו כתובים עברית יפה וחיונית, ובהם היה מסופר על שרירות הלב של הפקידות, ועל בזבוז הכספים, על הבטלה והשנוררות, המשתרשים בלב האכרים, ועל בזיון החינוך ועל ההפקרות של המורה לצרפתית, שמפני כך נדחה ממשרתו הסופר המכובד זאב יעבץ. יהודה היה שותה את המכתבים האלה בצמאון ונפשו הצעירה נזדעזעה בו מכעס וחמה עצורה.

ויום אחד נודע במושבה, כי בעקרון פרץ מרד. בלוך שלח לשם את אחד מעוזריו לקיים את גזירתו, להעביר את אכרי עקרון מנחלותיהם, להסיר את הגבולות של הקרקעות שבין אכר לחברו, להרחיקם מעבודת־אדמה פשוטה, אשר ידעוה ואהבוה, להפכם לבעלי נטיעות שעבודתם נעשית ע"י אחרים, ולכלכלם בתמיכה חדשית, עד שהנטיעות יתנו פרי ואז יחולקו שוב בין האכרים. האכרים התקוממו, שמו מצור על בית הפקידות ודרשו מאת הפקיד,

שליחו של בלוך, לעזוב את המושבה. נתכעס בליך ושלח למושבה חיילים מיפו, והם באו, אסרו חלק מן האכרים והגלום ליפו. ובבוא יהודה באחד הימים לביתו של בית־הלחמי, הוגד לו, כי גור עומד לבוא עוד מעט מעקרון ומפיו ידעו את כל פרטי המרד. יהודה והאשה הצעירה הלכו לקדם את פני האורח. הם חיכו לו בסמטה, שממנה באים אל דרך נס־ציונה. האורח בא ברגל. הוא היה בחור גבוה, דק ורזה, עצמות פניו בולטות, סנטרו מחודד, וזקן־עיזים לו, מצח בולט ביותר, כאילו היה עומד לנגח בכל העומד לעומתו. עיניו שחורות, נוצצות ופקחיות, ושער ראשו מתולתל. הוא בירך בחמימות את מכירתו והביט בתמיהה אל יהודה. האשה הציגה לפניו את מכירה החדש והוסיפה, שהוא יודע תנ״ך וכותב עברית. פני יהודה הסמיקו, והאורח הביט אליו כבוחן ובודק ושאלו פתאום פירושו של פסוק קשה ביחזקאל... לא זכר יהודה את הפסוק ולא ידע את פירושו. את לבו לקחו סיפורי הזעם והנחמות בספר יחזקאל ולא הפסוקים הקשים. מעודו לא עכבו פסוק קשה בקריאת התנ״ך. הוא נבוך והסמיק עוד יותר והיטב חרה לו, שהכלימו האורח בפני האשה. אך עד מהרה סלח לו. האשה לא ירדה לסוף שאלתו של מכירה הישן ולא הרגישה במבוכתו של מכירה החדש, אחות היתה לה בעקרון ובעלה היה אחד המורדים והיתה מעונינת מאוד לדעת מן הנעשה בעקרון. והאורח סיפר. לא בשטף לשון דבר כי אם בקפיצות מענין לענין, אך דבריו נאמרו בחמימות רבה, ויהודה היה כולו התענינות.

שלשתם הלכו לצריפו של בית־הלחמי וכל הדרך סיפר האורח וגם בבית, על כוס תה ובשעת אכילה חטופה. וכל פרשת הדברים הטרגית עמדה כחיה לעיני יהודה. הוא כאילו ראה במו עיניו את האכרים הפשוטים האלה, יוצאי רוז׳ינוי, כשהם יוצאים מכליהם, כשנגעו באדמתם. והם משליכים עכברים מתים אל ביתו של הפקיד, המסתתר מפחד בחדרי חדרים. ואת החיילים ראה, המכים בשוטים אנשים חפים מפשע ואוסרים אותם ומובילים כבולים ליפו.

האורח גמר את סיפורו ואת סעודתו, בירך את ידידיו ויצא ללכת שוב ברגל ליפו. לא עברו ימים מועטים ובית־הלחמי רתם את עגלתו, והוא ואשתו נסעו לעקרון. אליהם נלוו יהודה ועוד בחור צעיר אחד מבני האכרים בראשון. לאחר הפסקה של שנה עבר יהודה שוב את הדרך הידועה לו. מרחוק ראה בנס־ציונה בית אחד, שבנינו נפסק באמצע. בואדי־חנין ראה על אם הדרך את בית־החימר הנחרב של הנפח היהודי שנרצח, כמה צריפים ושער חצרו של לרר. וב„רחובות״ נוספו עוד כמה בתים ברחוב ה„ישן״ שידע, שבו נמצא ה„שאלאש״, ועוד רחוב שני נפתח, ובו שלושה בתים קטנים, אבל בשדות היתה התנועה גדולה. הבחור הראשוני, בחור צעיר, גמיש, עליז ומהיר־

דברים, התלוצץ על רחובות וסיפר, כי אנשיה רכי־לב הם ופחדנים. ובקיץ שעבר התנפלו עליהם אנשי הכפר זרנוגה, נחבאו ולא עמדו על נפשם. וכשהגיעה הידיעה לראשון על ההתנפלות מיהרו כמה צעירים לרחובות מזוינים ורכובים על סוסיהם, וגם הוא, המספר, היה ביניהם, ומצאו את בני המושבה נרגזים ונפחדים, וזכוכיות החלונות בבתיהם מנופצות.

— אני ועוד חמשה בחורים מראשון נוכל לכבוש את רחובות בשעה אחת. — התפאר הבחור והתלוצץ.

ולבו של יהודה נעשה רע עליו, חרה לו על הבחור המתלוצץ ומתפאר בגוזמאותיו, וגם על רחובות מיצר היה, שלא ידעה לעמוד בכבוד בעת ההתנפלות הראשונה, ויום החורף היפה, שעמד בעולם, נעכר עליו.

ועוד יותר נעכר לבו בעקרון. המושבה היתה עלובה. שתי שורות קצרות של בתים. והבתים בנויים כקסרקטין, שתי קומות נמוכות זו על גבי זו, ובכל בית כמה דירות. ברחוב ומאחורי־הבתים לא נראה אפילו עץ אחד. בחצרות וברחוב נראו תלי אשפה. באשפה ניקרו כמה תרנגולות, ומתוך החצרות נשמעו געיות של פרות ונדמה היה לו ליהודה, שהן גועות מחמת רעב. והאכרים שנראו ברחוב היו עגומים מאוד ושפלי־רוח, וכאבלים ענו על ברכת האורחים. אחותה של אשת בית־הלחמי אף פניה חנניים היו, אך מלאים סבל וצער, ובבית עקבות של עניות מנוולת. הזוג בית־הלחמי הלכו לבקר בביתו של ראש המדברים במושבה, ויהודה הלך עמהם. היה זה איש גבה־קומה, בעל זקן שחור ופנים טובים, ודבריו נשמעים בנחת. הוא ועוד כמה משפחות באו מרומניה ונוספו על הרוז׳ינויים בהתישבותם בעקרון. את האורחים קיבל בסבר פנים יפות והסביר להם בלשון נבונה את מצב הענינים. את האסירים, שהובלו ליפו, כבר שחררו ועתה נושאים ונותנים על הסכם.

בבית הסתובבה נערה צעירה מאוד, חננית, ירקרקת, נאוה ובעלת עינים יפות ופקחיות. חשב יהודה, כי „ירקרקת" היתה גם אסתר המלכה, בנערותה בכפר שממנה נלקחה. אשת בית־הלחמי מסרה לנערה פריסת שלום מגור, ופניה הסמיקו.

מדוכא ונסער, בלי לדעת בדיוק על מה, חזר יהודה לראשון עם מכריו. ובדרך לחשה אשת בית־הלחמי על אזנו, כי הנערה החננית הצעירה שראו — כלת גור היא.

„כה צעירה, וכבר כלה..." הגה יהודה בלבו.

ד. בחדרה

יהודה הרגיש, שכוחותיו חזרו אליו והחליט לשוב לחדרה. הרופא שרפאו מחה בכל תוקף על המחשבה הזאת, ואמר כי מהתקפה שניה של קדחת שחור־

השתן לא יצא יהודה בשלום. האחות לא אמרה דבר ורק עיניה היו מלאות תחנונים. גם כל המכירים במושבה דברו על לב יהודה שישתקע כאן ויהי „ראשוני", שהרי הוא כבר „שייך" להם. רק לוי ובנימין היו תמימי דעים עמו. לוי נתקבל לעבודה ביקב ועשה חיל בעבודתו. ובנימין החליט לעשות את המעשה, שאחיו יהודה חשב לעשות, ונכנס לבית הספר החקלאי במקוה־ישראל. ושתי עבודות זרזו את יהודה לבצע את מחשבתו לשוב לחדרה: הסכסוכים, שעכבו את חלוקת כל האדמה בחדרה בין בעליה, נסתיימו, ויום החלוקה והפלת הגורל נקבע לה' באדר, והיא עובדה משמחת. אך העובדה השניה היתה מדאיגה: ברוך נקרא לשוב מיד הביתה... הוא חשב, כי חותנו קוראו לשם סידור התסבוכת הכספית. אך יהודה ידע בסתר לבו כי מחלת אחותו גורמת לכך. וישק יהודה לאחותו, שבכתה על צוארו, נפרד מכל ידידיו ונסע עם ברוך לחדרה בעגלה חדרתית. העגלה של יהודה חוסלה. „מלמד" נמכר באפס מחיר, ו„אכר" מת ממחלת שחור־השתן.

שמחה גדולה שמח יהודה כשדרכו רגליו מחדש על אדמת חדרה. ה„מושבה" יפתה לאחר הגשמים. אמנם „רחובותיה" נתרוקנו, חוץ מחצי תריסר צריפי־עץ לא נראה שום סימן של ישוב. וה„חן" — מראהו היה קודר כבתחילה, אף על פי שכל חדריו היו שוב מיושבים. לעומת זאת חגגו השדות את חג החורף, שאביב הוא להם. השדות המעטים שנזרעו עטפו מרבדי ירק רענן, ושדות הבור הרבים נתקשטו פרחים. „אגודת קובנה" הספיקה להכשיר שטח נרחב, כארבע מאות דונם, לנטיעת כרם. אמנם הכשרה שטחית, ועתה עמדו בנטיעה. מנדלי, אחי יהושע, חפר באר על חלקת אדמתם, הכשיר את האדמה ועתה עמד בחפירת בורות לפרדס, הראשון בחדרה.

את שמעון ואת מנדיל מצאו ברוך ויהודה במצב רוח טוב. בריאים היו ושזופי שמש ועבדו כשכירי יום בנטיעת הכרם של „אגודת קובנה". בשמחה פגש יהודה את חבריו הראשונים, וגם הם היו מאושרים בראותם את חברם, שכבר נחשב בין הרפאים. ראובן, שלמה ובן־יהודה עסקו בחריצות בפלחה. לבן־יהודה, שידע את השדה היתה קירבה נפשית אל הפלחה והוא אהבה יותר מן הכרם ומרוחו זו השרה גם על חבריו. אריה נמצא בירושלים, על פי רצון אביו הלך להשתלם שם בלימודי הגפ"ת. החברים והמכירים במושבה שמחו, הפעם, במיוחד ליהודה כ„מומחה" לנטיעות, שבא מראשון־לציון. בתור „מומחה" הלך לסייע לנוטעים בסימון, שידו היתה אמנם רגילה בו, ולהורותם הוראת הנטיעה, כיצד לכוון את הזמורה הנטועה לקו וכיצד להדק את האדמה מסביבה בבור החפור לנטיעתה, וגם בזה קנה לו נסיון. בערבים היו מתכנסים רבים בצריפה של המשפחה, עד אפס מקום בו, ומתווכחים עד לאחר חצות על שאלות הגפן. בשבועותיו האחרונים בראשון למד יהודה

הרבה מהלכות הגפן מפי האגרונום חיים כהן, יליד הארץ, שלמד בגרמניה ובאנגליה ונשלח על־ידי הבארון ארצה; ועתה ידע יהודה להכניס מתורת ראשון באהלי חדרה.

ביום הקבוע, ביום הששי לשבוע, ה׳ באדר, הוטל הגורל בין ה„יחידים״ בחדרה. ברוך חתם על החלוקה בשמו ובכוח ההרשאה הרשמי, שהיה בידו מחותנו, ויהודה חתם בשם יחיאל בכר״ה ממנו. וכך קמו למשפחה חלקיה בכל סוגי הקרקעות במושבה, ארבע מאות וששים דונם לאבי יהודה, מאה ועשרים דונם לברוך ומאה וחמשים ליחיאל. וכל יום השבת התהלכו הארבעה, שארית הפליטה של המשפחה, על פני השדות הרחבים, להתיחד עם חלקו־תיהם. עצובים מאוד היו פני ברוך, העוזב מחר את חדרה, ומפליג ביום השלישי באניה לגולה. היזכה לראות שוב את ה„חלקות״ הללו? אין זאת כי אם מחשבת־יגון אחת היתה אותה שעה לברוך וליהודה, כי מבטיהם הנוגים נפגשו ונפרדו בחדרה. ולמחרת חבקו ונשקו זה לזה ובשעת פרידה בכו איש בזרועות חברו. ושוב, כנראה, היתה מחשבה אחת לשניהם: „העוד ייפגשו על פני האדמה הזאת?״ — כי מבטיהם כאילו נזהרו מלהפגש.

וכשנסע ברוך, הביט יהודה השמימה וראה שהם מבשרים גשם, ורוח צפונית קרה התחילה לנשב. חודש פברואר מביא לארץ על פי הרוב קור ורוחות צפוניות וגשמים. ואותו יום א׳ היה כ״ג בפברואר. „בים סוער בא לחופה של יפו ובים סוער יצא...״ — חשב יהודה על גיסו. ופתאום נזכר, כי ביום הזה מלאו לו שמונה עשרה שנה. „זקנתי״... ומה תביא לי שנת־חיי החדשה?״

שמעון ומנדיל עבדו, וידיו של יהודה — עוד המעדר כבד מהן, וכל הימים התהלך בין חלקות האדמה השייכות למשפחה. בסתר לבו התחיל לרקום את התכנית הפרטית שלו על אדמת חדרה, על חלקו שלו, שיקבע לו אביו בביקורו בארץ, והיה מסתכל ובוחן כל חלקה, איזו מהן יבחר לעצמו. וקשה היה לו להחליט: כולן משכו את לבו. ואל הגבעה ה„מיותמה״ של ה„משפחה״ היה הולך ויושב עליה שעה ארוכה. ידוע ידע, כי היא אבודה להם. אביו לא יסכים בודאי להשקיע כסף בבנין בית, וכל מי שיקדים ויבנה יזכה בגבעה. ולבו של יהודה נתכווץ מצער.

על חבריו של יהודה נוסף חדש, משה שמו. פועל היה. למושבה בא, אף על פי שלא נחלה לו בה, לא קרוב ולא גואל. כשבא מן הגולה, בין הבודדים שהמשיכו לעלות, שמע, כי סבל בחדרה — ויבוא. פניו צחורים ורכים, עיניו עיני תכלת טובות וכולו תמימות־ילדים וצחוק. תמיד היה צוחק, ויחד עמו היו צוחקים הסובבים אותו. מן הרגע הראשון לבואו למושבה נעשה כעין מרכז לקבוצה הקטנה. ויהודה התקשר בו למן המבט הראשון.

הקדחת רפתה בחורף, היא „אספה כוחות" להתקפה בקיץ הבא, אך לא עברה כולה גם בחורף. ואין חדר ב„חן" ואין צריף, שאין בו קודח ב„אופן קל" פעם לשבוע או פעם לשבועים. מקרים של קדחת־השתן לא היו בחורף. והחדרתיים ה„ותיקים", שכבר נחלשו מהתקפות הקיץ — גם הקדחת ה„קלה" הכבידה עליהם. יהודה גם הוא קודח היה פעם לשבועים, מאז שהחלים, יום אחד. בערב היה קור וחום תוקפים אותו חליפות, כל הלילה וכל היום למחרתו היה רועד ובוער, ולפנות ערב היתה ה„אורחת" מסתלקת, ויהודה חוזר להיות ככל האדם. על פי עצת הרופא היה „שותה" חינין באופן קבוע כל הזמן. ואף על פי כן נוסף למן היום הראשון לשובו לחדרה אל „חבר האחים הרחמנים", שטיפלו על פי התור בחולי הקדחת הקבועים. ויהודה היה בקי ורגיל וידע ליעץ אימתי לקבל שמן־קיק ואימתי אנטיפרין ואימתי חינין. כמעט שהיה עוזר לחובש. אבל עמוד־התווך של ה„חבר" היה הפועל משה. ובת צחוקו היתה פועלת על האבקות „לקוחותיו" עם הקדחת, ממש כחינין. הקדחת היתה נרתעת כביכול לאחור מפני צחוקו. ומקור צחוקו היתה אהבה גדולה, אהבת החיים ואהבת האדם, אהבת הארץ השוממה המתגעגעת על בניה, ואהבת המושבה רבת הסבל. איש לא ידע, מנין בא, ומי הוא. חבריו שאלוהו, והוא לא הגיד. אך משיחותיו המקריות נודע, שהוא בא כמסיק בספינת משא, מפני שדמי כרטיס לנסיעה לא היו לו, וגם תעודת־נסיעות לא היתה לו, ונכנס לנמל של יפו ועבר בשלום כעולה־רגל רוסי, בתוך חבורה שלמה של עולי־רגל בהיותו לבוש כמוהם. וברגל בא מיפו לחדרה.

ימי פורים הגיעו. החג חל ביום ראשון. משה החליט לשמח את בני חדרה. וחבריו סייעו בידו. יהודה נתן מן הקרשים השמורים עמו להקים בימה ולסדר ספסלים. נשי המושבה נדבו סדינים. ביום אחד רכבו משה ויהודה על סוסים לזכרון, דרך פלגי מים וואדיות, וקנו בד ערבי זול מצויץ למלבושים וניר אדום וכחול לקישוטים וגם הדביקו שם על אחד הקירות מודעה, המבשרת לאנשי זכרון, כי בחדרה תוצג בפורים „הצגה". משה היה המסדר והשחקן הראשי, הוא גם אחשורוש, הוא גם מרדכי ונמצאה בבנות המושבה גם „אסתר", וגם „המן" היה, וכל הלילה לא פסק הצחוק בחדרה. צהלו ושמחו גם האנשים שתו המות על פניהם ואפלת היאוש בעיניהם.

ראש הועד בחדרה עוד היה מיסד המנין, שהתפלל בנוסח אשכנז, אבל הוא וביתו יושבים ביפו ואת כל הענינים במקום מכלכל מנחם, אחד המתישבים, שבא לחדרה בראשית החורף. אברך משי, בן ישיבה, שדרכי היתה ישרה וסלולה אל כסא רבנות, והנה „נסתלפה" הדרך ותובילהו אל ה„חן" שבחדרה. ומה גדול היה ההבדל בינו ובין החן! זה טובע כולו בזוהמה, — וזה כולו משי: עיניו, דיבורו, נימוסיו, בגדיו היפים, הנקיים

תמיד, שרבב לא נמצא בהם. וחותם מיוחד היה טבוע עליו תמיד: חותם התמימות של בית־המדרש. הוא קשר עצמו לנצח בחדרה ובעבודתו וחי את חייה — חיים מלאים סתירות, חיכוכים ופורעניות מבית ומחוץ. לאט, לאט נכנס בעול החיים הפשוטים והגסים, שאין בהם כל סימן של משי, שקע בתוכם, והיה לדברה של חדרה כלפי ה„אגודות", „הועד הפועל" ו„קיסריה" להבדיל. לאחר ימי ההסגר התישב ב„חן", בחדר של המשפחה, והביא עמו את אשתו הצעירה, ואת חותנתו הזקנה וילדה קטנטונת. מצבו החמרי לא היה איתן והוכרח לקבל תמורת שירותו הצבורי משכורת פעוטה, והדבר השביעהו צער רב. המושבה בחלקה הניכר כבר סבלה דחקות, וכתוצאה מזה נתגלעה ראשית של מחלוקת פנימית ומחלוקת עם יהושע, וכל הנטל הצבורי הזה נפל על ראשו של המזכיר.

מנחם הכיר את יהודה מלפני זה ושמח לשובו לחדרה וקרבו מאוד, ואת הערבים היה יהודה מבלה לעתים קרובות יחד עם חבריו בחדרו של מנחם, ותמיד היו שיחותיהם ערות ביותר והקיפו את כל בעיות המושבה והישוב. החדר הזה, באחת הפינות הנידחות של החן הקודר, נהפך לפינה ישובית מלאה אור.

מן הבית נתקבלה טלגרמה, בשבוע האחרון לפני הפסח, ושפרה שלחה אותה ע"י שליח מיוחד ליהודה, והיא הדהימה אותו אף על פי שהיתה בה בשורה גדולה: אביו וגם אמו יבואו לארץ־ישראל לשם ביקור בשבועות הראשונים שאחרי הפסח. הקדחת הקבועה, שהיתה פוקדת את יהודה פעם לשבועים, היתה באה תמיד ביום השלישי לשבוע, הוא יום בואה של האניה הרוסית. הקדחת היתה קלה ולא שברה את גופו, אך דכאה את רוחו. דכדכתו העובדה שהיא קבועה ובאה דוקא ביום שלישי לשבוע. ואם יהיה קודח גם ביום שיבואו הוריו? זאת היתה המחשבה הראשונה, שהלמתו עם קריאת הטלגרמה. ולא זו בלבד. עוד מחשבה אחת, מרה מן הראשונה, הטרידתו: הכניסה ליפו היתה עתה אסורה בכל חומר הדין. בועד־הפועל בוטלה הרשות הראשונה והחדשה עוד לא קמה. ובינתים, בין מלכות למלכות, הופקר לגמרי ענין הסידורים אצל המשטרה בענין העולים, וצריך היה לפנות אל אחד הסרסורים שליד הנמל. ודמותו הנאלחה של הסרסור היהודי, בעל התרבוש התורכי והחלוק המלוכלך, ועיניו הערמומיות, הנוצצות מתאוה לבצע, עמדה פתאום לעיני יהודה. היוכרח להטמא בטומאותיו של זה? כאחוז קדחת רעד למחשבה הזאת.

הטלגרמה מצאה את יהודה בביתו של מנחם, בשבתו עם חבריו על כוס תה. וכשראוהו בקריאתו את הטלגרמה, שעבר רעד בכל גופו, חרדו לו כל המסובים, כי חשבו, שידיעה רעה הגיעתו. אך כששמעו את פשר הדבר,

פרצו כולם בצחוק ושמחו. מנחם ואשתו הבינו, שהעלם נרעד מרוב התרגשות, ונשאו אליו מבט של השתתפות. יהודה גילה להם את כל לבו. מנחם ניחמהו, כי רק מקרה הוא, שקדח כמה שבועות באופן קבוע וביום קבוע. זה יעבור, בודאי. והאשה ביקשה את בעלה, שיקבל עליו לקחת דברים עם הסרסור. מנחם הסכים ברצון ואף הציע הצעה מעשית, להשליש את כסף הבקשיש אצל יחזקאלי, שגם הסרסור וגם המשטרה יאמינו לו, והכל יבוא בשלום על מקומו. יהודה שמח מאוד, בשמעו את ההצעה, הודה בחמימות לידידיו ורץ לבשר את הבשורה לשמעון ומנדיל. והקול יצא מיד בחן, כי „הורי יהודה באים להתישב בחדרה״, ומכל צד ברכו את יהודה ב„שעה טובה״.

שפרה הוסיפה במכתבה, כי יהודה ימהר לבוא תיכף, וכי גם שמעון ומנדיל יבואו לבלות את הפסח כולם ביחד. וידיעה מדאיגה הודיעה, כי בנימין חש בעיניו ויוכרח לעזוב באופן זמני את מקוה־ישראל ולבוא לראשון לשם רפוי. ועוד פרט מטריד: יש הכרח לשכור דירה חדשה, ועוד לפני בוא ההורים, כי גם משפחת בעל־הבית באה לאחר הפסח. כל אותו הלילה התהפך יהודה על משכבו, אחוז דאגה והתרגשות. עם זריחת החמה קם לנסוע ליפו ונדבר עם שמעון ומנדיל, שיבואו ערב החג. וכשנפרד מחבריו, שבאו להפרד ממנו לפני נסיעתו, התרגש מאוד וחבק ונשק לכולם. והרגשה כבדה עמדה פתאום בלבו, כי נפרד מהם ומחדרה אולי לעולם.

ח. ההורים

מנחם שמר את הבטחתו. למחרת חג הפסח בא ליפו וסידר עם הסרסור המקורב למשטרת הנמל, להעלות את הוריו של יהודה בשכר עשרה נאפול־יונים לגולגולת. יהודה השליש ביד יחזקאלי את הכסף לעיני הסרסור וראש השוטרים, ועיני השנים נוצצו משמחה ויטפחו בידיהם על כתפו של יהודה, שעמד חרד ורועד כאחוז קדחת. היה זה הבקשיש הראשון שנתן במו ידיו, והרגיש כי הטומאה נגעה בו במישרים.

בראשון תקפה הקדחת את יהודה שוב פעם ביום השלישי בשבוע, בסוף השבועים. והיום היה יום אסרו־חג ובעוד שבועים ביום הזה יבואו ההורים. נטל יהודה עצה מפי הרופא, והלה אמר לו שחושש הוא, כי ההתקפות הקבועות הללו תמשכנה עוד זמן רב. אולי שנה, ואולי שנתים. אך ההפסקות מהתקפה להתקפה יתארכו מפעם לפעם, עד שיפסקו ההתקפות לגמרי. ואין הוא יכול להשמר לנפשו מתוצאות רעות אלא אם כן לא יחזור לחדרה ויבלע חינין באופן קבוע ובמנות גדושות ומזמן לזמן יחליף את האויר, פעם ילך לגדרה ופעם לירושלים...

— והעצה הטובה היא שתלך לכמה שנים לפריס. תרויח מזה שני דברים: תפסיק לקדוח ותמשיך ללמוד. שני דברים שיביאו לך תועלת באחריתך. — סיים הרופא את דבריו.

יהודה נבהל וביקש שלא יגיד את עצתו להוריו. והרופא ענהו:

— שמעתי, שהוריך יבואו. ורק שטות יעשו, במחילת כבודם, אם לא יקחו עמהם בחזרה אותך ואת אחיך. עיני אחיך בסכנה, אם ישאר כאן. לאחותך אין עוד תקנה. טוב לכל הפחות, שראשון הוציאה אותה מצפרני חדרה אבל אַל תחשוב שהיא גיבורה. דמה הורעל בחדרה. גם היא זקוקה לרחמי שמים כדי להבריא לגמרי.

מדוכא עד עפר יצא יהודה מחדר הרופא לבקר את החולות שעל שפת הים בטרם ישוב הביתה, כדי שלא תכיר אחותו במבוכתו. כבר היתה ל„משפחה" דירה חדשה. המהנדס, מכיר של יהודה, אשר ביקרהו בערב הראשון שלו בראשון, יצא עם משפחתו לזמן ממושך לגולה, ויהודה שכר את דירתם עד שובם.

אור לאותו יום השלישי, יום בוא האניה, המביאה את ההורים, לן יהודה ביפו, בביתו של יחזקאלי. והסרסור ועלי חמיס, ראש חבורת המלחים, שהתידד עם יהודה, נדברו עמו שיצאו בהשכמה לקראת האניה ויקחוהו עמהם. שפרה ויחיאל והנשארים עמדו לבוא למחרת הבוקר בעגלה מיוחדת ליפו. על אף הארוחה הטובה, שהכינה אשת יחזקאלי ומעט הערק, שהשקהו ידידו בכוונה נסתרת, והמיטה הרכה, לא עצם יהודה את עיניו כל אותו הלילה, וכל פעם היה ממשש את דפקו: האין סימנים, ש„היא" כבר באה? אבל „היא" לא באה הפעם. וכשהגיע לאזנו קול דפיקה זהירה על הדלת החיצונית, אף כי עדיין שרר חושך בחוץ, קפץ ממיטתו, לחש „הנני...!" והתלבש, כי ידע שקוראים לו אל החוף. וכשיצא על בהונות רגליו ללכת למטבח לרחוץ את פניו, הפתיעו אור של נר, שעלה משם: אשת יחזקאלי כבר הכינה קפה של בוקר. וכשראתה אותו אמרה לו:

— הוא יחכה לך (לאמר: השליח שדפק על הדלת), — אין דבר, העולם אינו בורח. התרחץ, שתה כוס חמין, טעם דבר־מה, ואז תלך...

ולא הועילו ליהודה טענותיו ונימוקיו, הוא היה מוכרח לשתות ולאכול את „מנתו", וזו היתה הרבה יותר מ„דבר־מה" ורק אז ניתנה לו הרשות ללכת.

גם יחזקאלי יצא מחדרו, שבו כבר ישב על „חשבונותיו", ומלווה ברכות לו ולהוריו יצא יהודה מן הבית אל המלח, שליחו של עלי חמיס, לבוש מכנסים רחבים כשמלה. במהירות ירדו דרך רחוב עקלתון אל הנמל. הד צעדיהם על גבי מרצפת האבנים נשמע ברחובות העיר, שברובה עדיין עטופה היתה באפלולית ושקועה בשינה.

בנמל חיכתה ליהודה ידיעה מרה: הסרסור היהודי ניגש אליו בצעדיו החשאיים כצעדי חתול ואמר לו, כי ממרכז המשטרה בירושלים בא היום מפקח מיוחד לפקח על הורדת הנוסעים, מפני שבאו עולי־רגל רוסים רבים, וצו ניתן לא לתת לעלות לאניה לשום איש, שאין לו רשות רשמית לכך. על כן אי־אפשר לקחתו לאניה. הוא גם חושש להביא את ההורים בסירה הראשונה, כפי שחשב תחילה, ויביאם בסירה האחרונה, כשיסתלק ה„רשע". לבו של יהודה נפל עליו וביד רועדת כתב מלים ספורות להוריו והודיעם, שאינו יכול לעלות לאניה, והוא מחכה בנמל. עליהם להאריך רוח ולחכות על סיפון האניה, עד אשר יקרא להם השליח לעלות לחוף, ונתן את הפתקה לסרסור.

לבו של יהודה התכווץ כשנשא עיניו וראה את הגוף השחור, בעל שלושת התרנים בוקע לו דרך בערפל הבוקר הדק שעל פני הים. שם, שם, בתוך האניה הזאת, נמצאים שני אנשים היקרים לו בחייו, והוא כה קרוב להם ועם זה כה רחוק. הוא ידע, כי גם לב שניהם דופק בחזקה ברגע זה, כשעיניהם נשואות אל החוף, אשר בו עומדים בניהם ומצפים להם. יצאה השמש ושפכה בפעם אחת את אורה ואת חומה על כל היקום. האניה השמיעה פעם, פעמיים ושלוש את קול צופרה, שהרעיד את האויר. והסירות טסו כלהקת צפרים גדולה. על פני הגלים אל עבר האניה.

יהודה עמד בפינת הנמל ולא גרע עין מן האניה, העומדת מרחוק. הוא ראה ושמע את הנעשה מסביבו, אך את מבטו לא הסיר משם. הסירות הראשונות הגיעו אל החוף, ובהן מאות עולי־רגל, אכרים רוסים, אנשים כפריים, גברים ונשים. זו אחר זו באו הסירות וניסעיהן העמוסים חבילות ירדו ועלו במדרגות אל הנמל, עברו אותו ויצאו לרחוב בלי כל מפריע. שתי סירות מלאות מפה לפה נוסעים שונים, בני אומות אחרות, אנשים עירוניים, עלו ואחרי בדיקתו הקצרה של השוטר המשיכו את דרכם. את כל אלה, למאותיהם, ראה יהודה ורק את השנים, שלהם ציפה בכליון עינים, לא ראה. „שערי הארץ פתוחים לכל, ורק לא לבניה השבים לגבולם" הגה יהודה. גם את פני הסרסור לא ראה. עלי חמיס, ששט מן האניה ואליה בסירתו כמה פעמים, נתן סימנים ליהודה מרחוק ולא הבינם. יחיאל ושפרה ובנימין ולוי באו, הקיפו את יהודה בשאלותיהם, והוא השיב קצרות ולא הסיר את מבטו מן האניה. יחיאל הלך לחקור ולדרוש את האנשים הידועים לו בנמל, והידיעות שקיבל לא הניחו, כנראה, את דעתו, כי פניו היו מודאגים מאוד. אמר לשפרה, שעולה הוא העירה ונעלם. לאחר שעה ממושכת חזר ועמו יחזקאלי, שמואל, יהודי ספרדי אחד, ידידם של אנשי המשטרה בנמל, וגם מנחם, שבא עוד אתמול בערב מחדרה. כל אלה התרוצצו בנמל הלוך ושוב ואין להציל מפיהם

תשובה ברורה על המצב. והשעות נמשכות בלי סוף... כבר עבר חצי יום. הסירות פסקו להביא נוסעים מן האניה והתחילו להביא אנשים המפליגים לחו"ל על האניה. וסירות־המשא הכבדות חוזרות ובאות טעונות מטען רב. הפעם קפץ עלי־חמיס מסירתו, התלחש עם יחזקאי וגם על אזנו של יהודה לחש, כי הכל ב„סדר", כי הסרסור יושב על סיפון האניה עם ההורים ומחכה עד שינתן לו האות שהמפקח הסתלק, ואז הכל יבוא על מקומו בשלום. ודרישת שלום מסר מן החוג'ה, הוא שאטר ואינו דואג ורק הסית בוכה. הדברים האלה הוציאו את יהודה ממצב ההתאבנות, שנמצא בו למן הבוקר, הוא נעקר ממקומו ובקול פקודה אמר ליחיאל ולשפרה כי ילכו מהר אל הקונסול הרוסי, שיתן ערובה לרשות, כי ההורים ישובו בעוד שלשים יום כחוק. ואת מנחם, שהיה ידידו של הקונסול הרוסי, ביקש להלוות אל יחיאל ושפרה, וגם את יחזקאלי, אולי יבקש הקונסול כסף בערבות וימציאו יחזקאלי... וכולם קיבלו עליהם את פקודתו ואת בקשתו של יהודה והלכו בצעדים מהירים.

השתדלנים עוד לא שבו והאניה השמיעה את צפירתה, את הידיעה הראשונה על הפלגתה. עיניו של יהודה כאילו קפצו מחוריהן, לבו דפק בו בחזקה, וכאילו אמר לקפוץ גם הוא. יהודה נחלש מאוד, משעת אכילתו בבוקר השכם לא בא אוכל אל פיו. הוא פנה ימינה ושמאלה, כאילו ביקש לדעת מאין יבוא עזרו, ואין איש. ברגע זה ראה סירה מפליגה מן החוף, וליד ההגה עלי חמיס, וששה ממבחר בחוריו יושבים ליד המשוטים בשתי שורות וחותרים בחזקה, בין הסלעים שליד החוף, אל עבר האניה. ומרחוק נתן עלי חמיס ליהודה סימן המבשר טוב.

נשמעה הצפירה השניה של האניה. כל אברי יהודה רעדו כבקדחת... מבטו החד של יהודה ראה את הסירה כשהיא ניגשת אל האניה. נשמעה צפירה שלישית. ובאותו רגע נרתעה הסירה מן האניה וחתרה בחזרה לחוף. עברו רגעים מספר, שבעיני יהודה נדמו כשעות. הסירה שטה במהירות, עברה בין הסלעים, התקרבה ממש אל החוף ולא אל מקום המדרגות, כי אם למול הפינה שיהודה עמד בה. עיני יהודה ראו את השנים. דממה היתה מושלכה מסביב. האב קם, עמד בסירה והושיט אל בנו שתי ידיו. וקולה, קול כאוב וספוג דמעה, של אמו נשמע:

— בני, לאיזו ארץ הבאת אותנו?

כמבטן האדמה צמח אותה שעה הסרסור היהודי, נתן ליהודה סימן בחמש אצבעותיו וילחש: „חמש" — זאת היתה „הוספה". בלי דברים הושיט לו יהודה את חמשת הנאפוליונים האחרונים שהיו בכיסו.

מצד הרחוב נכנסו אל חצר הנמל שפרה, כשפניה חיורים כסיד, כל

החבריה והקווס של הקונסול הרוסי עמהם. באחור זמן. יהודה התפרץ מו׳ המדרגות: האב והאם עלו בהן. האם תלתה עצמה, ספק חיה ספק מתה, בלי אומר ודברים על צווארו של יהודה. גם ההורים צמו כל היום, מרגע לרגע חיכו לאות ולא יכלו לאכול.

— יום כיפור שני היה לנו היום...— אמר האב בצחוק קל, כשנשק לכל אחד מבני המשפחה.

והאם נעתקה בעמל מצואר בנה ונפלה על צואר בתה. ומתוך דמעות שהחניקו את כולם אמרה:

— עוונותינו מרובים הם וכפי הנראה זקוקים אנו ליום־כיפור שני כדי למרקם.

יהודה הציג לפני הוריו את יחיאל, שמואל, יחזקאלי ומנחם. שניהם זקפו עין חודרת ביחיאל ובלחצם את ידו חייכו לו בחן, אין זאת כי אם סיפר להם ברוך את הסוד. שפרה עוד לא כתבה להם, משום שחיכתה לבואם. כששמע האב, שמנחם מתושבי חדרה הוא, הסתכל בו בענין מיוחד. לוי ובנימין, שהלכו לפגוש את העגלה הבאה מחדרה לחן, באו במרוצה יחד עם שמעון ומנדיל, שהגיעו זה עתה מחדרה. ושוב חיבוקים, נשיקות ודמעות.

כל בני החבורה הלכו לאטם במעלה הרחוב עד פרשת הדרכים. שם עמדה מרכבה שהזמין יחיאל כדי להביא את ההורים לראשון. יחזקאלי הפציר בהורים להכנס לביתו להחליף כוח ולטעום דבר־מה אחר ה„צום”. אך ההורים מאנו להשאר ביפו אפילו שעה קלה.

— אצלך כאן גיהינום, לאן נדדת? — לחשה האם באזני בנה.

ההורים, שפרה ויהודה ישבו במרכבה. יחיאל וכל הנשארים מיהרו אל החן לטעון את חבילות ההורים על עגלתם הראשונית, ושתי העגלות יצאו ביחד לדרכן לראשון־לציון. ועיני האב שוטטו שוב לעבר שני הצדדים בסקרנות וענין. כשישבו כולם באולם המואר של דירתם ושתו תה, חיבקה האם שוב את כל אחד ונשקה להם. ובפנותה אל יחיאל אמרה:

— וזהו יחיאל שלך, בתי? — וחיבקה ונשקה גם לו ופתאום פרצה בבכי, וזמן רב לא יכלה להתאפק מבכיה. פעם בפעם באה עליה התקפה חדשה של דמעות, כאילו כל הדמעות שנצטברו בה בזמן האחרון, הבקיעו להן דרך החוצה.

עד חצות הלילה ישבו האם וכל ה„משפחה” ושוחחו כמעט בלחש, שאלו וענו. האב הקדים לשכב לישון, והאם הלכה רק לאחר חצות, בהשענה על ידיהם של יהודה ושפרה, לחדר השינה, ובאין אונים נפלה שם אל המיטה. ופתאום הרימה את ראשה אל יהודה, שכבר פנה ללכת, ואמרה לו:

— התורכים שלך אינם רוצים, כנראה, ב„שידוך" עמנו... אולי היינו מוחלים גם אנו? — יהודה נשק לה שוב ויצא.

ימים קשים הגיעו. למחרת בואם, ביום הרביעי, סיפרו ההורים ב„מועצה משפחתית" כי מצבם הכספי הורע בשנה האחרונה. חוץ מן הכספים שהושקעו בארץ, היה להם הפסד ניכר במאזנם המסחרי אשתקד, וגם יבול השדות השנה אינו מבטיח הרבה טובה. ברוך נואש מן האפשרות לבוא ארצה והתישב עם משפחתו בעיר יליסבטגרד, שטיומקין יושב בה, ואף קיבל משרה בבית מסחר המפרנסתו בצמצום. האחות רבקה התעודדה מאז שחזר ברוך, ומצב בריאותה הוטב. הבן הגדול, אביהם של שמעון ולוי, עומד לצאת עם גמר הקיץ, שהוא האחרון לחוזה שיש לאב על האחוזה בכפר מגוריהם, לעיירה, שבה יושב אחיו השני, לעבוד עמו במסחרו. האב והאם החליטו לדחות את התישבותם בארץ לזמן בלתי מוגבל, כי אינם יכולים לקחת על עצמם עתה את האחריות הגדולה הזאת. מסתמא מעכבים את הדבר מן השמים. אך שפרה כבר קשרה את גורלה בגורל הארץ, וההורים אינם רוצים להפריעה. רוצים הם לבנות ל ה בית בראשון־לציון ולהשאר שבועים בארץ עד לאחר חתונתה. הם גם מבקשים להחיש אותה, כי עליהם לשוב. על האב לקצור את הקציר האחרון, ואחר־כך יצאו להתישב בעיירה, אולי בראחמיסטריבקה, ולבנות בה את טחנת־הקמח שלהם מחדש.

עד כאן דברה האם והפסיקה, כי הדמעות שמו מחנק לגרונה. ואחריה הוסיף האב:

— שמעון, לוי ובנימין יחזרו עמנו. ואתה, יהודה, הרשות בידך להשאר כאן, אם הנך עומד בכל תוקף על דעתך, אבל בתנאי מפורש, בגזרת כיבוד אב, שלא תשוב לחדרה, אלא תתישב כאן, במושבה הזאת, על יד אחותך, וכאן אקנה לך חלקת אדמה. נחלתנו בחדרה תחכה עד עת מצוא, עד שירחמו מן השמים... — גמר האב.

— ואם גזרת כיבוד אם שקולה בעיניך כגזרת כיבוד אב, — התאזרה עוז האם — הרי אני גוזרת עליך, בני, כי תשוב גם אתה עמנו... וכשיירצו עוונותינו, והשם יתברך יחזירנו לירושלים עירו — לא ליפו, תחזור לכאן גם אתה.

יהודה, אף שלבו אמר לו מזמן את המתרחש לבוא, ישב כנידון למות ולא פתח פיו. למה לו לדבר? הוריו יודעים שהוא לא ישוב.

— אני לא אשוב עמכם. אני אשאר כאן. — התעורר שמעון ואמר בקול נמוך אבל חזק.

האם נשאה אליו מבט מלא כאב, והאב אמר:

— אביך אינו יכול לעזור לך. אילו התישבנו בחדרה, היית לי כאחד מבני. אבל עתה לא אוכל לעזור לך גם אני.

— ידי תעזורנה לי עד כמה שאוכל.

— מה תעזורנה לך כאן, בערבה, ידיך? לקדוח? הרי פניך כפני יהודה. כשני מתים הנכם. בבית תמצאנה ידיך לעזור לך וגם לאביך. הוא חלש ומזדקן, ואמך חולה. — אמרה האם, והפעם ניכרת היתה בקולה נעימה של כעס כתוספת על הצער.

בחדר השתררה דממה כבדה, וכל העינים הביטו לצדדים, כאילו חששי להביט איש בפני רעהו.

למחרתו של אותו יום, ביום החמישי, חש בנימין שוב בעיניו, וכאב שינים אנוש תקף את האב, ושניהם הלכו למרפאה ויהודה והאם עמהם. הרופא שמח לקראת האורחים וקיבלם בסבר פנים יפות וכדרכו התחיל בקול ליצני:

— מה זה פרצתם פרץ ועליתם עלי כל המחנה הגדול הזה? — אבל כשראה את עיניו האדומות של בנימין ואת לחיו הנפוחה של האב, חלף צחוקו מעל פניו, הושיב את בנימין לפניו על הכסא והחל לבדקו, ובשעת מעשה לא פסק פיו מלדבר:

— ...אם כן, אתם הנכם הוריו של הבחור דנן. בעמל רב הצלתי את התכשיט שלכם ממלתעות המות, וכבר חזר ושם את ראשו אל תוך הלוע. מיטיבים הייתם לעשות, אילו... אילו שלחתם אותו מלכתחילה למקום תורה ולא למקום קדחת. אמנם במקום שלומדים תורה, יהיה מוכרח לאמן את ידיו בכתיבת שעורים, במקום כתיבת כתבה ל„הצבי" אשר תתעה בדרכה ותגיע לבלוך.

ברגע זה צעק בנימין מכאב הטיפות, שטפטף הרופא לעיניו, והאם חרדה אליו ושכחה את דברי הרופא שהמלה „מות" בהם הבהילתה, אבל לא ירדה לסוף כוונת כל דבריו. והרופא טיפל בינתים בשיניו של האב. וכשגמר את מלאכתו חזר ואמר בקולו הליצני:

— ר' יהודי, אתה יוצא הפעם ממני בשן ועין. ואם ירצה השם, בלי חצי נאפוליון.

האב גיחך למרות הכאב והושיט לרופא את המטבע. והאם זכרה פתאום את דברי הרופא ושאלה:

— היכן הוא מקום התורה, שהדוקטור מיעצנו לשלוח לשם את בננו?

— לו בקולי שמעתם, הייתם שולחים אותו לפריס, אתן לו המלצות טובות. הבחור בעל כשרונות ובעל תפיסה הגהו. ילמד חמש או שש שנים, יתבגר, יקנה דעת וחכמה, ואז ישוב ויבוא אלינו. הוא לא ישכח עוד את הארץ, מובטחני.

על פני האב עבר צל קל ואמר לרופא:

— הישאר יהודי בפריס שלך?

הרופא הסתכל במדבר במבט עמוק ומלא אהדה ויאמר:

— גם אני למדתי בין הגויים ונשארתי יהודי. ולא שכחתי ספר יהודי. אם תרשני להגיד לך: חובבי־ציון שלנו הנם במקצת... איך אומר זאת בלשון נקיה? בלתי „הגיוניים"... או שהם נואמים נאומים ושוכבים על דינריהם בגולה או שהם שולחים את בניהם לחדרה.

מורדי ראש ועצובי־רוח חזרו הארבעה לדירתם.

כל אותו יום עמדה כעין שתיקת אבל בדירת המשפחה. את ארוחת הצהרים אכלו בלי לדבר כלום. הבינה שפרה, כי משהו קרה במרפאה והוא שעכר את רוח כולם, אך לא שאלה ודבר לא הוגד לה. לאחר הסעודה התפזרו בשתיקה איש לעברו.

יחיאל לא אכל אותו יום עמהם, על פי בקשת ההורים ירד ליפו, להזמין ליום הראשון מרכבה, שתבוא בבוקר לקחתם ירושלימה.

— כל החוזרים יסעו להפרד מירושלים, והאם תראה את העיר הקדושה. — אמר האב.

יהודה הלך לאחר הארוחה אל עבר החולות, ישב שם שעה ארוכה, יחידי, בודד עם מחשבתו. מחשבתו היתה ברורה לו עוד לפני כן, ובכל זאת ביקש לעשות ביקורת לעצמו. וכשקם ממקומו עם רדת היום לשוב למושבה, היתה החלטתו ברורה וגמורה:

„לפריס לא אסע; חלקת אדמה בראשון לא אקנה; על חדרה אוותר לפי שעה; אעבוד בראשון שנה או שנתים כפועל, אתפרנס על עבודתי, ועד אז תרוחם חדרה ונתישב בה אני ושמעון".

ומשנתבהרה דרכו לפניו, שקטה רוחו, ובלב טוב חזר אל הדירה ומצא בה את כל בני המשפחה מסובים לתה במצב רוח חגיגי. באו נשים, מכירות וידידות ודנו עם האם ועם שפרה על החתונה ופרטיה. את החופה הועידו לערב־שבת הבא, ואת נשף־הכלולות למוצאי־שבת. גם יום השבת עבר במצב־רוח חגיגי. האב הלך עם יחיאל וכל שאר הגברים לבית־הכנסת. האם לבשה בגדי שבת ועם התקדש השבת בירכה על הנרות בקול ספוג דמעה. במשך יום השבת היו אורחים ואורחות, וכל הדברים נסבו על החתונה.

ביום הראשון בבוקר הגיעה מיפו המרכבה, רתומה לשלושה סוסים, ובעל־העגלה איש ירושלים.

מי ומי ההולכים?

שמעון לבש עוד מן הבוקר את בגדי העבודה שלו והלך לכרמו של יחיאל לגפר. לוי ובנימין היו מוכנים לנסיעה, אבל פניהם קודרים. האב

היה נרגש, והאם נסערת, עיניה היו נשואות כל הזמן אל יהודה. עוד לא כבה זיק התקוה בלבה. האב בירך לשלום את בנו, והאם הביטה אליו בתרעומת, ולבו של יהודה התרונן: האב מסכים למחשבתו. „רק החוזרים עולים ירושלימה..." ההורים ובנימין ולוי ישבו במרכבה, יהודה רמז לעגלון והמרכבה זזה. עוד שעה ארוכה עמדו יהודה ושפרה והביטו אחריה עד שנתעלמה מעיניהם.

מירושלים חזרו ההורים ביום הרביעי לשבוע מעודדים קצת. האב ביקר את ירושלים זאת הפעם השלישית והיה הדבר כמאורע בחייו. האם כאילו טוהרה בקדושתם של הכותל המערבי ושל קבר רחל אמנו. ירושלים מצאה חן בעיני האב והאם גם יחד. אך בראשון חיכתה להם הפתעה מרה. הם מצאו את יהודה מפרכס במיטתו בחום וקור. הקדחת שריחמתו ביום השלישי שעבר, פקדה אותו יומים לאחר שנסעו הוריו, שוב ביום השלישי, והפעם שלושה שבועות לאחר ההתקפה האחרונה. נתקיימה השערתו של הרופא, כי ההפסקות בין התקפה להתקפה יתארכו וילכו. אך, לעומת זאת, הפעם נמשכת התקפת הקדחת יומים במקום יום אחד. ויחר ליהודה עד מות: הוריו ימצאוהו בקלקלתו...

כנדהמים עמדו האב והאם בפתח החדר והביטו אל בנם, שפניו היו אדומים מחום. הם לא זכרו את בנם חולה ומוטל במיטה משחר ילדותו. הוא היה החזק בכל בניהם. יהודה נכלם בראותו את הוריו, ביקש להתרומם ממשכבו, אך מחמת התאמצות הורע לו ועיניו חשכו. האם צעקה כשראתה את חורון פניו, רצה אל המיטה ופשטה אליו את שתי ידיה, כאילו לאחוז בו שלא יפול. חולשתו עברה, והוא גיחך בחיבה אל אמו ותפס את שתי ידיה. ביקש להתאמץ ולדבר דברים טובים להוריו, אך במקום זה התחילו פתאום דמעות להחניק את גרונו ולרדת מעיניו. האם דבקה אל בנה, ושפתיה לחשו כאילו מעצמן דברי פיוס. ובלבה עמדה מחשבה כבדה: „אלוהים, מדוע ענשתני לראות את בני בכך ?"

דומם עמד האב על מקומו, בפתח החדר, ולא גרע עיניו מבנו. וגם בלבו עמדה מחשבה: „האין הקדחת עונש מן השמים על שמקילים במושבות בעניני דת ?"

למחרת רפתה הקדחת של יהודה, אבל הרופא שביקרהו ציוהו לשכב כל אותו יום במיטה. יום חמישי לשבוע היה זה, יום ערב החתונה של שפרה. במשך היום נהפך החדר, שיהודה שכב בו, בקומה העליונה, מרכז כל הבית. אמו הביאה לו בידיה מרק, אשר בשלה בעצמה, וטעמו היה כטעם של מרק גן־עדן. ואביו השקהו פעם בפעם את הרפואה, ולפנות ערב שתו כל בני המשפחה תה בחדרו של יהודה. וכשעמדה בחדר אפלולית למחצה, ישבה האם

בקצה מיטת בנה, והאב עמד עליהם. החליקה האם את ידי בנה, שנרזו כל כך, את לחייו שׁשׁופו, את שערותיו. ושפתיה נעו נעו ודובבו בלחש:

— בני, סע עמנו רק לחדשיים הביתה. תחליף כוח, תשוב.

— לא, אמא, לא אלך עמכם.

וחשבה האם בלבה: „לא נעתנה לי רחל אמנו והרי כה בקשתיה"... והאב גחן על מיטת הבן, לקח את ידו, שם אותה ביד האם ולחש:

— תקע לי תקיעת־כף. השבע לה, שלא תשוב לחדרה... הרגע אותה, בטרם נלך מפה, שלא תרד היא מיגון ומצער אלי קבר.

שפתי יהודה לחשו את השבועה, שתבע אביו ממנו. ובכי, שהיה עצור עד כה, פרץ פתאום מפיו.

האב והאם לבם נרגע, פניהם שקטו, ושעה ארוכה ישבו ליד מיטת בנם, בלי דבר דבר, עד שקראה להם בתם לארוחת הערב.

חתונת שפרה הוחגה ברוב פאר, לפי מושגי המקום. הביאו כלי־זמר מיפו, אחד מנגן על כינור, השני מחלל בחליל, והשלישי מתופף בתוף. הכינו משקאות, תופינים, לחם, דגים מלוחים וזיתים לרוב. החופה היתה בערב־שבת, וה„נשף" במוצאי־שבת. באולם ה„מלון", שעל רצפתו לן יהודה את לילו הראשון בראשון, שחכרוהו לשם כך, רקדו קדריל ופולקה ורונדו עד אור הבוקר. אך לב האם היה שבור, וכשהוליכה את בתה לחופה התיפחה בבכי, ולחשה לבתה, כאילו ביקשה את סליחתה:

— לא כך היו החופות אצל אחיותיך, לא כך קויתי לסדר את חופתך.

ושפרה נשקה לה ולחשה:

— אשרי לא קטן מאשרן של אחיותי. אני אוהבת את יחיאל.

שפרה ויהודה היו שמחים מאוד בחתונה ולמרות חולשתו ולמרות אזהרות השתתף גם יהודה בריקודים, נצח על הרונדו וגם שר את „שיר החיילים" שלו.

וביום השלישי, שבועים לאחר בואם, נסעו ההורים, ולוי ובנימין נסעו עמהם. המשפחה שהצטמצמה מאוד ליותה אותם אל האניה, ועם הצפירה השלישית חזרו אל הנמל, עמדו והביטו אל הים שעה ארוכה, עד שנעלמה האניה במרחקים.

ז. בינתים

גם את שמעון תקפה הקדחת, לאחר שעמד זמן רב כנגדה בגבורה, והוא לא יכול לשוב לחדרה, ומנדיל חזר בעצמו. הסימן האחרון למשפחה בחדרה. שמעון היה מוטל חולה שבועות רצופים ולאחר שהחלים, החליט לבחור לעצמו

מקצוע חדש בישוב. ביפו נפתחה אז מסגריה עברית ע״י מכונאי מקציעי ושני מסגרים מומחים. עוד בכפרו שבגולה למד שמעון את מלאכת הפטיש והסדן, ועתה החליט לנסות את כוחו במקצוע החדש, שהבטיח אפשרות של קיום בארץ. הוא הלך ליפו, קיבל עבודה במסגריה ונתישב בנוה צדק, מקום המסגריה.

ביהודה נתקימה השערתו של הרופא. באופן קבוע חלה פעם אחת לשלושה שבועות; יום או יומים היה קודח ובין התקפה להתקפה היה כאחד האדם. רצון של פעולה התעורר בו. לעבוד באופן קבוע לא יכול, ובימות הקיץ פחתה העבודה בכרמים ונתחדשה בו הנטיה לקריאה, ללימוד ול...כתיבה. הוא הוסיף לתת שיעורים בתנ״ך לאשתו של בית־הלחמי, וגם הוציא מאמתחתו את הגיאומטריה שלו ונוכח לדעת ששביליה עדיין נהירים לו, ונתן שיעורים בגיאומטריה לבן הצעיר של משפחת אחי האדריכל, אשר בדירתם גרה המשפחה בחורף, ושבאה והתישבה במושבה. וכן ניסה את כוחו לתרגם לעברית אחד מסיפורי ג א ר ש י ן „ארבעה ימים", סיפור על חייל פצוע, שנשאר בשדה־הקרב ארבעה ימים. המורה גור, שעבר ליפו והיה מבקר את ביתו של בית־הלחמי, שמע מפי תלמידתו של יהודה על תרגומו. וכשבא לבקר את יהודה בשעת אחת מהתקפות הקדחת שלו, ביקשהו להראות לו את תרגומו. עיין בו באותו מעמד ואמר ליהודה:

— סימני כשרון יש בך, המשך בכתיבה.

לאשרו של יהודה לא היה גבול.

באחד הימים הלך יהודה לחדרה לסדר את הענינים בה, כי גם מנדיל עמד לעזבה ולנדוד לאמריקה. הקיץ של תרנ״ב הכביד שוב את ידו על חדרה. הקרבנות היו על־פי־הרוב ילדים קטנים ופועלים, מן המעטים שנשארו במושבה. גם ילדתו של מנחם מתה. בביתם היה אבל כבד. פני האם חשכו. היא חשבה את עצמה אשמה במות ילדתה.

—הרי לא שאלנו את הסכמתה להקריב את חייה בחדרה. — לחשה האם השכולה על אזני יהודה.

האב מצא בנפשו כח להתגבר על אסונו וידע גם לחזק את לב אשתו ובאופן עדין מאוד, בידים של משי, כאשר ידע לעשות רק הוא. אבל באישוני עיניו קרא יהודה את שברו הגדול. חברי יהודה — ידיהם היו מלאות עבודה יומם ולילה, מצריף לצריף עברו ומחדר אחד שבחן למשנהו לטפל בילדים החולים, שהוריהם כבר כשלו כחותיהם. יהודה עשה במושבה כמה ימים, מכר את הצריף ומלאי חומר־הבנין שנשאר. מן הכסף שקיבל במזומן שילם לועד את כל מסי המושבה ואת מסי הקרקע לממשלה וחזר לראשון ואת מכסת הכסף המעט, שנשאר לו, חילק בינו ובין אחותו ושמעון. ובטרם לכתו

מחדרה השליש את השטרות שקיבל בידי הועד, חיבק ונשק לחבריו וכולם יחד בכו איש על צואר רעהו בכי רב, כמבכים את המת.

בראשון נוסף ליהודה ענין חדש, יחיאל בנה את ביתו, ורוב שעות היום ניצב יהודה על הבונים. זה היה הבית הראשון, שנבנה בארץ לעיניו ועל ידי אחד מבני המשפחה. ועצם הבניה, אריח על גבי אריח, העיר בו ענין רב. ועת הבציר הגיעה והשתתף עם הבוצרים, והלך עם העגלה להביא את הענבים ליקב, ויחד עם יחיאל דרכו ברגליהם מעט ענבים לתעשית יין בבית. ועד ראיה היה לאחת ההופעות המרות של האדונות הפקידותית. מכל המת־נגדים לפקידות לא חתם על „מכתב התודה" לבארון רק האדריכל, ולכן נפסלו ענביו ולא קיבלום ליקב. ונתרוצץ בכל הארץ עד שמכר חלק מענביו לייננים בירושלים, וחלק לגרמנים בשרונה, שעשו יין גם הם. המחיר היה מצער ולא כיסה את הוצאות היצור. הגרמנים היו באים בעגלותיהם והייננים הירושלמיים בגמליהם לקחת את הענבים והיו שוקלים אותם ביקביהם ופחת הדרך על המוכר.

לאחר הבציר הוכרחו האח והמורד האחרון לחתום גם הם על תעודת השעבוד, כי בלעדי זאת לא השיגו כסף בהלואה מאת המלוים ברבית ביפו לעיבוד כרמיהם. הסימנים האחרונים להתנגדות לפקידות נמחקו.

האכרים, וגם אנשי האופוזיציה, וגם יחיאל ושמואל, כבר הורגלו בכך מזה שנים, וההכנעה המתפשטת לפקידות לא הפתיעתם, אך יהודה „רתח", וגם שפרה לא יכלה להסכים לרוח האדישות וההכנעה שהשתלטה במושבה. ומסביב לשניהם התחילה להתארגן אופוזיציה קטנה חדשה. תלמידו של יהודה שלמד מפיו גיאומטריה נוסף על השנים, ועוד בחור־חמד אחד, אחיו של אחד האכרים, שבא זה עתה מליטא. ואחדים מן הפועלים החדשים בראשון ובעקרון, שהיו באים בשבתות לראשון, נוספו עליהם. ההתיעצויות של ה„תא" ה„מהפכני" החדש הזה נערכו בביתם של יחיאל ושפרה. הבית (שני חדרים קטנים ומרפסת קטנה עוד יותר) נגמר בנינו. בני הזוג התישבו בביתם, ויהודה עמהם. ואליהם היו באים ה„מהפכנים". ובלילות היו הבחורים יוצאים לפעמים מן הבית בשורה רחבה, ושפרה באמצע, עוברים את הרחוב בשירה, למרות האיסור מטעם הפקידות, ומעירים את הישנים והשאננים.

ודבר קרה במושבה, שזעזע את מנוחת הקהל לזמן מה. ה ת א ביקש עצות להסעיר את רוח המושבה ולזעזע את שלות הכנעתה; והחליטו להטיל „פצצה" בצורת כתבה לעתונות. זכר יהודה את גורלה של הכתבה שלו לעתון הירושלמי, ואל העתונים העבריים בגולה לא העז לפנות. על כן החליטו לנסות את מזלם בעתון היהודי־הרוסי, שיצא לאור בפטרבורג. שפרה — ידה רבה לא לכתוב רוסית צחה, וכתבה את הכתבה בסגנון עז וחריף. הכתבה

נשלחה בחתימה עלומת־שם. ואף נדפסה. וכשהגיעו לארץ גליונות העתון, שבו נדפסה הכתבה, נדמה היה באמת כי פצצה נפלה מן השמים. אלה רוחם סוערת מרצון, ואלה — מכעס עצור. ואחד ממורי המושבה כתב „מכתב גלוי" למערכת של עתון עברי, ובו „הכחיש" את דברי הכתבה, וגם דמז על הכותב והעליבו באופן אישי. מי הוא, או יותר נכון, מי היא הכותבת הנעלמה, היה ידוע במושבה, והתלחשו על כך בכל בית. וחסידי הפקידות רגנו: „באה לגור במושבה ותשפוט שפוט"... כעסו של יחיאל בער בו. איש שקט ונוח היה, אך כשכעס, לא שלט ברוחו, והפעם נעלב בגלוי על חילול כבוד האשה שאהבה. וכשפגש ברחוב את כותב ה„מכתב הגלוי", סטר לו על פניו קבל עם ועדה. המושבה היתה כמרקחה ונחלקה לשני מחנות. אלה בעד הכתבה, ואלה בעד ה„מכתב הגלוי". הראשונים התרכזו, כמובן, מסביב לשפרה; והאחרונים — מסביב ליינן, שעמד בראש ה„תזמורת". היו שנבאו, כי יחרימו את ענביו של יחיאל, והיו שחשבו, כי יגרשו את יהודה מן המושבה. אך הפקידות הסתפקה הפעם בהטלת קנס כספי על יחיאל. והיו אומרים, כי גם הפעם עמדה ל„מורדים" פקחותו של הרופא, שיעצם לא להפוך יתוש לפיל.

בין פועלי המושבה החדשים היה מכיר ישן אחד של המשפחה, מי שהיה חבר לכת הטולסטואים שישבו בכפרם בגולה. הוא נשא לאשה אחת מחברותיה של שפרה, בתו של אחד מפקידי האב בנחלתו. והיא שהשפיעה על בעלה ללכת בעקבות יהודה ושפרה. המושבה וחייה מצאו חן בעיני האשה, אף היא נתחבבה על בני המושבה. היא היטיבה לשיר ולנגן על כנור וגם השתכרה משיעורי נגינה שנתנה במושבה. ואילו בעלה הטיל דופי בארץ למן הרגע הראשון לראותו אותה, וגם המושבה הכזיבתו. הוא היה אומר, כי חובבי־ציון „רימו" את העם העברי. הם הבטיחו לעם מולדת חדשה, אך בארץ יושב עם אחר זה דורות, ואין ארץ אחת יכולה להיות מולדת לשני עמים. ואמר, כי העם העברי מחויב להוקיע את כחשם של חובבי־ציון וללכת לבקש להם ארץ חדשה. ועוד בדבר אחד מרמים חו"צ את העם: הם מספרים לעם כי בישוב קמו אכרים עברים עובדי־אדמה, והאמת היא כי האכרים במושבות אינם אלא מתווכים בין הפועלים הערבים העובדים בכרמים ובין הברון הקונה את ענבי הכרמים.

שפרה ויהודה לא אהבו את האיש עוד בכפרם ועתה לא סבלו כאן אותו ואת דבריו, אבל לא רבו עמו כי חסו על אשתו שאהבוה וירחמוה. אך אותם הפועלים, שהיו מתלמידיו של הלפרין, רבו עמו בחזקה וכשהתווכחו עלו צעקותיהם מבית שפרה עד לב השמים... גם הם הסכימו לדעה שאין מולדת אחת לשני עמים, והויכוח היה: מי משני העמים מחויב לוותר? האיש העריך רק עובדות קימות, ויריביו דברו בשם זכויות היסטוריות. דעתה של

שפרה נוטה היתה לדעתם של האחרונים, אך התנגדה ל„נוסח", שיש להרחיק את הערבים בכוח, דעתה היתה שיש לפיסם ולהשפיע עליהם באמצעים תרבותיים. יהודה לא השתתף בויכוחים האלה, לבו היה כואב מאוד. נדמה לו ששתי הדעות אינן צודקות, והאמת היא באיזה מקום באמצע. אי־אפשר לגרש את הערבים מן הארץ ולנשלם מן האדמה, שהם עובדים אותה, ואין היהודים מצווים ואינם יכולים לבקש ולמצוא מולדת אחרת, אין שתי מולדות לעם אחד. יש הכרח למצוא איזו פשרה. גם יחיאל תמך בדעה זו והתוכח עם שני הצדדים.

בימים ההם חזר לארץ הבילואי הידוע, שעוד בזמנו, לפני עשר שנים, התאכזב מן המציאות המרה של שני עמים בארץ אחת, וביקש פתרון משונה. הוא למד לדבר ערבית צחה והיה מקהיל קהילות ברחובות יפו ומטיף להם את דבר ה׳, שיעזבו את הארץ וישובו לארצות ערב, אשר מהן יצאו. וכשלא השפיעו דבריו, התאסלם כדי שיוכל לעלות לעיר הקדושה, למכה, ושם הטיף לעולי הרגל הערבים הבאים מן הארץ את דבר ה׳. אולם גם שם לא השפיע, וחזר ארצה ואחר הלך לאנגליה ושוב בא עתה ארצה והיה מקהיל קהילות של ערבים ועברים ומטיף להם לקבל עליהם דת חדשה ולהיות לעם אחד, והארץ היא מולדתם.

באחד הימים בא האיש לראשון, בשם אברהם העברי נתקרא, והוא גבה־קומה ושחור־פנים, ושערות ראשו וזקנו שחורים ומשקפים לו כהים, וכשהוא מסיר את משקפיו, מתיזות עיניו השחורות ניצוצין, ניצוצין של אש זרה. נתאספו אליו אנשים לשמוע את דבריו. גם יהודה ושפרה היו בין השומעים. דבריו היו יגעים ומחשבותיו מסובכות. ופתאום נפל ארצה מתפתל בכאביו וריר יוצא מפיו. חולה־נופלים היה.

ז. נחלה ברחובות

בסוף הקיץ קרה מקרה בחיי יהודה, שהרעישו והשפיע עליו מאוד. יום אחד בצהרים צלצל פעמון המושבה צלצול של אזעקה. וכשבאו האנשים, וגם יהודה בתוכם, חרדים אל הפעמון לשמוע מה הדבר, סיפר להם איש, שבא זה עתה רכוב על סוסו מרחובות, כי מחנה של ערבים משבט סטריה התנפל על המושבה לכלותה, והוא קורא את בני ראשון־לציון לעזרה. הנאספים נבוכו מן השמועה, הרחובותיים לא נתפרסמו כגבורים, ועתה אנשי המושבה מעטים, כי בסוף הקיץ באין עבודה בכרמים עזבוה פועליה העברים. הלבבות נבאו רעה. והנה בא בנו של אחד האכרים רכוב על סוסו, ורובה בידו. אותו

הצעיר שנסע פעם עם יהודה ובית־הלחמי לעקרון ויתלוצץ לרחובותיים. הבחור קרא:

— מי מכם אלי? נעלה לרחובות לעזור לאנשיה! מי יודע לרכוב על סוס ולירות ברובה?

— אני! — קרא יהודה ויצא אל מול הרוכב.

הלה מדדו במבטו מלמטה למעלה, כאילו ראהו בפעם הראשונה. אין זאת, כי אם פניו החיורים, שהקדחת חרשה בהם סימנים עמוקים, לא דברו בעדו.

— התוכל?

— אוכל! — ענהו יהודה בעוז. ומיד באו עוד ארבעה בחורים רכובים על סוסיהם, ורובים בידיהם.

— ורובה יש לך?

— יש, יונני, ואני קולע אל המטרה... — השיב יהודה.

— הידד, איש חיל! מהר, הבא את רובך, ואנו נמציא סוס.

כשחזר יהודה ובידו היונני וחגורה של כדורים, כבר המתין לו סוס שחור חבוש אוכף. וכשקפץ ורכב בזריזות על הסוס כשהרובה על כתפו קראו לו כל הבחורים:

— בחור כהלכה, עליך להיות ראשוני!

ששת הרוכבים דהרו על סוסיהם בדרך לרחובות, וכשהגיעו לפני גבעת־החול ראו ערבים רצים לקראתם מדרך רחובות, והם נחפזים מאוד וקצות העביות שלהם מושלכים על כתפיהם, ורגליהם יחפות, ומהם אשר שערות ראשם גלויות ומפוזרות, כי אבדו להם הכפיות והעגלים, ופניהם נבהלים. ובראותם מרחוק את ששת הרוכבים המזוינים, נרתעו לצדדים.

— יש לי הרושם, שהערבים האלה בורחים מן המערכה. האומנם היכום הפעם הרחובותיים, העם לא־עז? — אמר הבחור העליז, שהיה כמפקד לששה.

כשהגיעו הרוכבים מדרך ראשון לרחובות, מצאו את כל המושבה על זקניה, צעיריה, נשיה וטפה עומדים כמשפחה גדולה אחת צפופה ומלוכדת ליד הפעמון, וכולם נרעשים מן המאורע, שעבר עליהם לפני שעה קלה. זה עתה שבו מ„שדה הקרב", מן הגבעה השניה, מאחורי הבתים, שעליה היכו את המתנפלים והניסום. הם עמדו בחבורה, כאילו לא יכלו להפרד זה מעל זה וללכת איש לביתו ולפינתו. דבר־מה גדול קיבצם ואיחדם עתה יחד. כולם דיברו פה אחד, כולם סיפרו זה לזה בקול נרגש את אשר ידע כל אחד בעצמו, ואף כי ידעו כל מה שהתרחש לכל פרטי הפרטים שמעו שוב בענין רב, איש מפי איש, את סיפור־המעשה כאילו חדש היה, כאילו חפצו להביע במלים את אשר ראו לפני זה למעשה.

את ששת הרוכבים מראשון קיבלו בקולות שמחה ותרועה, הורידום

מעל סוסיהם וחזרו וסיפרו להם, „סולו" וב„מקהלה", כל מה שעבר עליהם, משנפגשו שני המחנות על הגבעות שמחוץ לבתים, איך לא העז זמן רב כל מחנה לתקוף את משנהו, איך יצא סוף סוף גבור היום, הנפח, קצר־הקומה, הראשון ממחנהו, והתנפל על המחנה השני, כשמוט בידו. כל אנשי המושבה פרצו אחריו מזוינים בידיות של מעדרים, במוטות ברזל ובמגלבים, והיכו בערבים. תחילה החזירו הערבים מכות נאמנות, וגבור המושבה נפצע בחוטמו, אבל אחר־כך התמוטטו שורותיהם, ונסו בשבע דרכים. מוטות הברזל וגבורת הבחורים הכריעו את הכף. וגבור היום, אדם גוץ וזריז, עמד באמצע והמוט הארוך שבו הכה את אויביו, בידו, ופניו הפצועים מכוסים דם והוא שומע את שבחו בפניו. הבחור הראשוני, שחרף פעם את מערכות הרחובותיים, ניגש אל הגבור הרחובותי ולחץ בחמימות את ידו.

יהודה היה נרעש למראה האנשים אשר לפניו, ביחוד משך את לבו רגש האחוה שהביעו פניהם, כאילו היו כולם אחים ואחיות של משפחה אחת, ולא אנשים זרים שנזדמנו במקרה למקום אחד. לב אחד היה לכולם. ובאותו רגע עלתה המחשבה לפניו:

„אם לא חדרה מדוע לא רחובות?"

כששקעה השמש, חזרו ששת הרוכבים לראשון. יהודה סיפר לשפרה ויחיאל, שחזר זה עתה מיפו, את אשר ראו עיניו ברחובות וסיים בלחש:

— הייתי נעשה רחובותי... יש בה דבר־מה חדש. אולי עצמאותה ואי־תלותה בחסדי הברון. אילו היתה לי בה חלקת אדמה... אבל לבי לא יתנני לבקש עתה מאבינו.

שפרה ויחיאל רמזו זה לזה, והאחות אמרה אף היא בלחש לאחיה:

— אתה רשאי לקנות לך חלקת אדמה. אבינו הניח בידי יחיאל מאה וחמשים נפוליון למענך, אם תרצה לקנות לך חלקת אדמה.

— לקנות חלקת אדמה בראשון — הוסיף יחיאל על דברי שפרה. — העצמאות של רחובות תחלוף ותעבור כעשן, כשכרמיה ישאו פרי... גם ענביה יהיו זקוקים ליקב הבארון. אתה חידשת את גרעין ההתנגדות לפקידות, שב עמנו ותאמץ את ידינו במלחמתנו.

אך שפרה תיקנה את דברי יחיאל: ראשון אינה „תנאי" של האב כי אם רק הבעת־רצון. יהודה חפשי לקנות את החלקה גם ברחובות. הוטל הגורל.

אחרי הפסקה ממושכת הלך יהודה לעשות יומים ביפו. יחזקאלי ואשתו שמחו עליו מאוד ויפצירו בו שיתאכסן בביתם. עקרת הבית פיטמה אותו במאכליה הטעימים, יחזקאלי שמח מאוד על החלטת יהודה לקנות חלקת אדמה ברחובות, כי גם לו כרם ברחובות והוא חולם לשוב לחיי המושבות, שהתחיל בהן כפועל חקלאי כשבא לארץ־ישראל. וסיפר יחזקאלי ליהודה על

הרחובותיים שהוא ידעם. חברו של ברוך, אביה של הילדה ההיא, מת, ואשתו האלמנה ושתי ילדותיה, האחת תינוקת, התישבו בביתם ברחובות. אותו האיש השחרחר, קרובו של פינס, שיהודה ראהו בבית אבי הילדה, נהרג ברחובות, כשנפל באמצע הדרך מעל סוסו, ונקבר במושבה, — קברה הראשון. נחלתו עומדת עכשיו להמכר על ידי יורשיו ואפיטרופסו, הוא דודו, שבא ארצה ישראל. את הבית וחלק מאדמתו קנה עכשיו אכר חדש, שבא עם ביתו והתישב במושבה, וחלק שני, מאה דונמים אדמה וארבעה דונמים מגרש במושבה, עומד למכירה. יחזקאלי הבטיח לחקור בדבר המכירה הזאת.

חזר יהודה לראשון, ולמחרתו חבשו הוא ויחיאל שני חמורים והלכו לראות את הנחלה המוצעת ברחובות. בפעם החמישית בא יהודה עתה לרחובות, אך לא כבכל פעם בא, ולא כן היו רחשי לבו עתה. הוא הרגיש עצמו כאילו כבר היה בן המושבה וכבר אהבה באופן אחר ובעינים אחרות הביט אליה, אל אדמתה ואל אנשיה, — כמעט אחים.

החליט יהודה לקנות את הנחלה, ומסר את הדבר ליחיאל. לאחר משא ומתן קצר קנה יהודה את הנחלה במאה נאפוליון. פינס כתב את החוזה בין הקונה והמוכר. ולפי החוזה, שילם יהודה את החצי במזומן, ואת החצי התחייב לשלם בשעת ההעברה בערכאות. והלך יהודה לרחובות להתיצב בפני הועד הרחובותי. בועד יעצוהו לא להמתין עד שתקוים הנחלה על שמו בערכאות, כי יָמים רבים יעברו ובינתים יאחר את עונת החורף, אלא ישלם למוכר את מותר הכסף, יקבל ממנו שטר־מכר כחוק העברי במעמד הרב דיפו ובאישורו, ואז יאשר הועד הרחובותי את שטר המכר, ירשום את הנחלה בספר המושבה על שם יהודה, תוקף הקניה יהיה כתוקף הקושן של הטאבו והוא יוכל לאחוז באדמתו ולגשת לעבודה, והקושאן יבוא בזמנו.

הלכו יהודה והמוכר אל הרב דיפו. הרב ישב בבית קטן ודל בנוה־שלום. איש קצר־קומה היה ודל־בשר, זקנו משולש ומחודד, ושיבה זרקה בו, ופניו טובים ורכים. הושיט הרב ידו הרזה והדקה לשלום־עליכם לשני הבאים, אחד איש ישיש והשני כמעט נער, ויבקשם לשבת. וכששמע את הענין, שאל את יהודה, בן כמה הוא.

— בן שמונה עשרה וחצי! ענה יהודה בקול כמעט גא, ועל פני הרב עבר צל קל של מחשבה. — היש לך אפיטרופוס בארץ, בני?

יהודה נעלב וענה בתרעומת, כי בן שמונה־עשרה הנהו ואדון לעצמו. גיחך הרב מטוב לב ושאלו:

— העושה אתה את הדבר בשיקול דעת?

— חשבתי ושקלתי והחלטתי, וידידי יעצוני.

מיד קרא הרב לסופרו ואמר לו שיכין את שטר־המכירה ויזמין שני

עדים. הביא הסופר את הטופס המוכן, ויחד עמו נכנסו שני אנשים מבית־דינו של הרב שנקראו לקיים את הדברים כעדים. ועוד יהודי אחד נכנס עמהם, אורח שנזדמן לשם כנראה בדרך מקרה, והוא גבה־קומה ודק־בשר, שטריימל לראשו, פאות ארוכות ומסולסלות יורדות לו משני עברי פניו, ועינים קטנות לו, נוצצות וטובות כעיני ילד. הושיט לו הרב ידו לשלום עליכם ושאלו לשלום ירושלים. וידע יהודה כי מירושלים בא האיש, והביט אליו בענין; דבר־מה נעלם משך אותו אל האיש הזה והאיש ישב ושמע באזנים שעשאן כאפרכסת והביט בעינים פקוחות.

שטר המכר נקרא בקול, הרב הושיט את מטפחתו לשני הצדדים, והם „עשו קנין" באחזם בקצות המטפחת, יהודה מנה חמישים נאפוליון, ושניהם, המוכר והקונה, חתמו, ואחריהם חתמו גם בחותמת של בית־דין. וכשמסר הרב את שטר־המכר ליהודה, היו פניו מוארים, וידי יהודה רועדות מהתרגשות.

אז קם היהודי הירושלמי, ואותה שעה נדמה לו ליהודה, שקומתו גבהה משהיתה, ניגש אל יהודה, נתן לו את ידו לשלום, לחץ את ידי יהודה בחמימות ויאמר:

— יישר־כוח, בני! — ותוך כדי דיבור הרים בידו את כובעו של יהודה מעל ראשו...

לבו של יהודה נפל עליו, מתחת לכובעו לא היתה לו „יארמולקה", והוא נשאר עומד בגלוי־ראש. אבל האיש הירושלמי לא נבהל ממראה עיניו — נשק לו ליהודה על ראשו וחזר ונתן את כובעו על מקומו. נחרד יהודה ובתמהון הביט אל האיש, שאמר לו כמעט בלחש:

— גם אני בגילך חפצתי להיות איש עובד־אדמה. לפני ארבע עשרה שנה הלכתי לפתח־תקוה. אך מן השמים עיכבו. — דמעות עמדו בעיני האיש ובאהבה וברחמים רבים הביט ביהודה.

ובצאתו מבית הרב, נזכר פתאום בתאריך שנרשם בשטר־המכר:

כ"ח חשון תרנ"ג... שתי שנים עברו עליו בארץ. נסתימה תקופה אחת ועכשיו עומד הוא על סף תקופה חדשה. מן היום — אכר הנהו בארץ, במושבה עברית. היעמוד בנסיונו החדש?

יום ו' היה, ערב־שבת, ובצעדים מהירים הלך דרך החולות מנוה־שלום ליפו לחן־מנעולי. ובלכתו, נזכר בדבר שהגה בו, באותו בוקר, לפני שנתים, בעמדו על סיפון האניה בשערי הארץ.

„מה עתיד צפוי לי כאן?"

וכאז כן עתה התפלל בלבו: „השוכן בציון יעמוד לי!"

